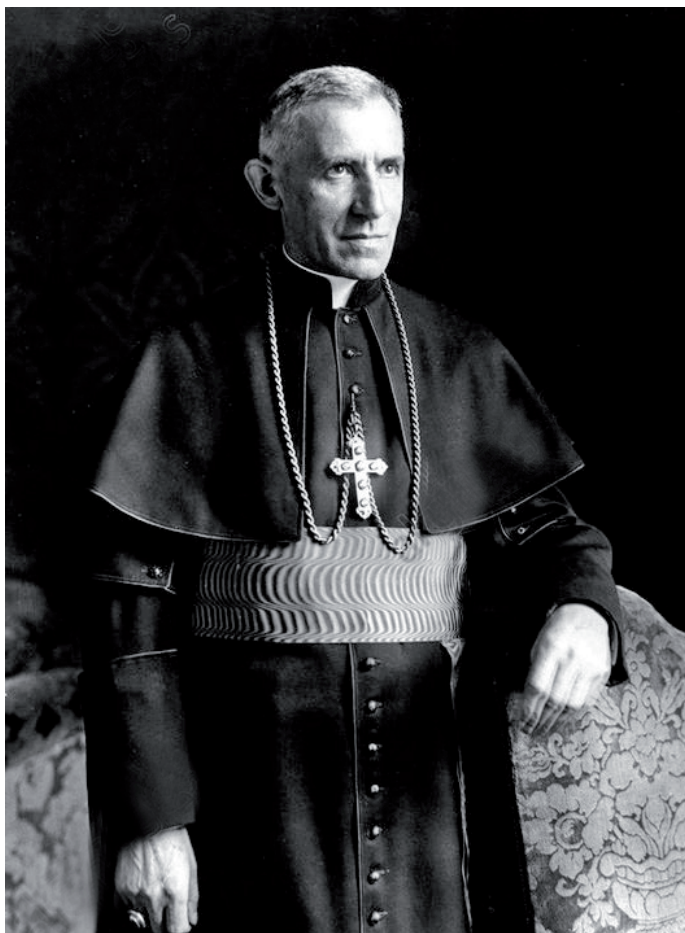

Dai rapporti politici del nunzio apostolico in Ungheria
Cesare Orsenigo 1925-1930

Cesare Orsenigo magyarországi nuncius
politikai jelentéseiből 1925–1930

+ Cesare Orsenigo
Anir. obi. Roman. - Nunci' Apost.

Nunciusi jelentések 2.

Dai rapporti politici del nunzio apostolico in
Ungheria Cesare Orsenigo
1925-1930

Cesare Orsenigo magyarországi nuncius politikai
jelentéseiből
1925–1930

Szerkesztette:
SOMORJAI ÁDÁM OSB

BUDAPEST, 2021

Kiadja:
MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI ENCIKLOPÉDIA
MUNKAKÖZÖSSÉG (METEM) Budapest
HISTORIA ECCLESIASTICA HUNGARICA ALAPÍTVÁNY
www.heh.hu

Felelős kiadó:
Várszegi Asztrik

Kiadói szerkesztő
Zombori István

Fordította:
Az olasz nyelvű jelentéseket Korompai Eszter,
a francia nyelvű szövegrészeket Somorjai Gabi,
a latin nyelvű szövegrészeket Somorjai Ádám OSB

Szerkesztette és sajtó alá rendezte:
Somorjai Ádám OSB

A dokumentumok összeállításában figyelembe vettük
Csíky Balázs gyűjtését

Lektorálták:
Érszegi Márk, Tóth Tamás és Zinner Tibor

A mutatókat készítette:
Dudás Róbert Gyula és Somorjai Ádám OSB

A kötet megjelenését támogatta:

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

ISBN 978-615-5826-21-4

Nyomdai előkészítés:
Sigillum 2000 Bt., Szeged
Nyomdai munkák:
EFO Nyomda
www.efonyomda.hu

TARTALOM

Michael A. BLUME: Reflections on the Nuncios of Hungary.....	7
Michael A. BLUME: A magyarországi nunciosok.....	9
SOMORJAI Ádám: Bevezetés.....	11
DUDÁS Róbert Gyula – UDVARVÖLGYI Zsolt: Az önálló Magyarország második nunciusa: Cesare Orsenigo	15
ZINNER Tibor: Az egykori milánói ismeretség után fél évtized a Dísz téri nunciaturán	33
A jelentések fordítása magyar nyelven.....	61
1925.....	63
1926.....	68
1927.....	75
1928.....	99
1929.....	125
1930.....	143
A könyvben szereplő jelentősebb személyek életútja	147
Felhasznált irodalom – Bibliografia	155
Rapporti in lingue originali	159
1925.....	161
1926.....	166
1927.....	173
1928.....	197
1929.....	222
1930.....	241
Levéltári források – Fonti consultate	243
Névmutató – Indice dei nomi	245
Helynévmutató – Indice dei nomi geografici.....	249

REFLECTIONS ON THE NUNCIOS OF HUNGARY¹

I would like to express my appreciation to Fr. Ádám Somorjai and all who collaborated in the production of *Dai Rapporti del Nunzio Lorenzo Schioppa 1920-1925*. The detail and care involved in selecting 75 out of more than 3,500 official documents for this publication is impressive. They are described, in the diplomatic language of the Holy See, as “reports”, that is, official correspondence sent by the Nuncio to the Vatican’s Secretariat of State.

Archbishop Schioppa had an enormous task before him of opening the Nunciature, establishing relationships with the officials of the Government as well as with the Church. All this was happening right after the end of the Great War, which was interrupted by the violent months of the Hungarian Soviet Republic, the painful implementation of the Treaty of Trianon, the extremely difficult position of the Government in the face of loss of territory, and a deepening economic crisis. That is the general background of his experiences as Nuncio and Dean of the Diplomatic Corps. While he devoted much time to relations with the State, he also worked with the members of the diplomatic corps on other important social issues, such as the question of the widespread indifference of the wealthy to the squalid misery of the poor (see pp. 272-274). Regarding his pastoral orientations, we can get a feeling for them as he addresses Catholics united in Budapest (pp. 39-44), trying to motivate them to take hold of their identity and make their proper contribution to society.

His successor was Archbishop Cesare Orsenigo, who took charge in 1925. He had the task of leading those Catholics who tended to emphasize ecclesial autonomy to a closer relation with the Holy See. In particular, he favored the appointment of bishops who were considered “Roman,” meaning those who understood, felt and thought with the Holy Father, thus cultivating a renewed *sensus ecclesiae*. For that reason, he would often enter into the question of the depth of faith in the dioceses, communion with the bishops, finances, church properties and administration, and ecclesiastical benefices. Regarding religious orders, he proposed to his superiors to mandate apostolic visits also to them.

These subjects would also occupy his successor, Archbishop Angelo Rotta, who was appointed Nuncio in 1930. Besides the priorities already formulated by the Holy See in 1920, which remained actual throughout this period, new ones also emerged, such as the introduction of the *Actio Catholica* in Hungary. Then there was also the gradual shift of

¹ Statement on the presentation of the book *Dai Rapporti del nunzio Lorenzo Schioppa*, 1st October 2020, on the Loránd Eötvös University in Budapest.

political life to the radical right and its eventual consequences in the “Jewish Acts” and the Holocaust. At the same time, preparations were underway for the 1938 Eucharistic Congress with its theme, “The Eucharist, Bond of Love.” Unfortunately, the Second World War would start shortly after it closed. During the persecution of the Jews, Archbishop Rotta, cooperating with other embassies, saved numerous Jewish lives, sheltered many in the Nunciature itself and issued documents that allowed many to escape. These activities continued until 6th April 1945, when the Allied Commission expelled the Nuncio who had served in Hungary for fifteen years. Diplomatic relations, from the point of view of Hungary, ceased.

It is, however, good to keep in mind that the Holy See, in principle, does not break off relations even though the next Nuncio would come only forty-five years later.

Free elections in Hungary were held in March 1990. After months of negotiations, the first Hungarian ambassador to the Holy See was appointed, and on 20 May 1990, Msgr. Juliusz Janusz, arrived as Secretary of the Nunciature. A month later, the newly appointed Nuncio, Archbishop Angelo Acerbi, presented his credential letters to President Árpád Göncz. Later that summer the same President made an official visit to Pope John Paul II, who later came to Hungary in 1991 and 1996. A property and buildings were also purchased in Budapest, which have served as the Nunciature until today.

The Nuncio as well as the Church authorities at that time negotiated with the new Government particularly about expropriated lands and institutions, nationalized schools, and the free exercise of religious activities. The first Agreement on these issues was signed in the Vatican on 20th June 1997 during the service of the Nuncio (now Cardinal) Karl-Josef Rauber. The succeeding Nuncios continued this cooperation: Archbishop Juliusz Janusz (from April 2003 to 2011) and Archbishop Alberto Bottari de Castello from 2011 to 2017, during whose service the New Agreement of 2013 with further modifications was signed.

I have been here since September of 2018 and, like my predecessors, have been involved in discussions and agreements between Church and State. These take on a particular spirit set by the Fundamental Law of Hungary of 2011, which acknowledges the country’s Christian foundations.

As the Catholic faithful in 1938, we are also looking forward to an International Eucharistic Congress scheduled for September of 2021. We pray that it will contribute to a deeper sense of Christ’s presence among us, guiding us through the present difficulties towards a future where more and more people witness that He is with us, especially amid today’s world-wide challenges.

+*Michael A. Blume S.V.D.* [sk.]
N. A.

APOSTOLI NUNCIUSOK MAGYARORSZÁGON¹

Szeretném kifejezni nagyrabecsülésemet Somorjai Ádám atyának, és mindazoknak, akik a *Lorenzo Schioppa nuncius politikai jelentéseiből 1920-1925* című könyv megjelentetésén dolgoztak. Lenyűgöző az a gondosság, ahogy a több mint 3500 hivatalos dokumentumból 75-öt kiválasztottak. A Szentszék diplomáciai nyelvén *jelentéseknek* nevezzük ezeket a nuncius által a Vatikáni Államtitkárságnak küldött hivatalos dokumentumokat.

Schioppa érsek úrnak jutott a nunciátúra megnyitásának és a kormánnyal, valamint az egyházi vezetőkkel való kapcsolatfelvételnek hatalmas feladata. Minderre a Nagy Hábóru befejezése után került sor, 1919-ben a Magyar Tanácsköztársaság erőszakkal teli hónapjaival, majd ezt követte a trianoni békeszerződés fájdalmas végrehajtása. A Kormány rendkívül nehéz helyzetben volt az országot ért területi veszteségek és az egyre mélyülő gazdasági válság miatt. Ez volt a hátere Schioppa érsek szolgálatának, mint nuncius, és mint a diplomáciai testület doyenje. Sok időt szánt az állammal való kapcsolattartásra, ugyanakkor a diplomáciai testület tagjaival is együttműködött olyan fontos társadalmi kérdésekben, mint például a gazdagok körében igen jellemző közömbösség a szegények nyomorúsága és szenvedései iránt (lásd 272-274. oldal). Pasztorális irányultságát illetően képet kaphatunk a budapesti katolikusokhoz intézett szavaiból (lásd 39-44. oldal), arra szeretné motiválni őket, hogy identitásukhoz ragaszkodva vegyenek részt a társadalomban.

Lorenzo Schioppa nuncius utódja Cesare Orsenigo érsek volt, aki 1925-ben kezdte meg szolgálatát Magyarországon. Orsenigo érsek feladata volt, hogy azokat a katolikusokat, akik a helyi egyház autonómiáját hangsúlyozták, a Szentszékkel való szorosabb kapcsolat felé vezesse. Elsősorban olyan jelöltek püspöki kinevezését támogatta, akikről úgy tartották, hogy „rómaiak”, azaz megértik, együtt éreznek és gondolkodnak a Szentatyával, így van bennük egy megújult *sensus ecclesiae*. Ennek érdekében Orsenigo érsek foglalkozott a hit elmélyítésének kérdésével az egyházmegyékben, a püspökökkel való közösséggel, pénzügyi kérdésekkel, az egyházi vagyonnal és igazgatással, valamint az egyházi javadalmak ügyével. A szerzetesrendeket illetően apostoli vizitációk megtartását javasolta előljáróinak.

Az imént felsoroltak foglalkoztatták utódját, Angelo Rotta érseket is, aki 1930-ban kapta meg nunciusi kinevezését Budapestre. Az Apostoli Szentszék már 1920-ban megfogalmazott prioritásai ebben az időszakban is aktuálisak maradtak, és újak is felmerültek,

¹ Elhangzott Budapesten, 2020. október 1-jén a „Nunciusi jelentések” sorozat első kötetének bemutatóján.

mint például az *Actio Catholica* mozgalom megismertetése, bevezetése Magyarországon. A politikai élet fokozatosan szélsőjobboldali irányba tolódott, ez végül a zsidótörvényekhez és a Holokauszthoz vezetett. Ekkoriban zajlottak az 1938. évi Eucharisztikus Világkongresszus előkészületei, amelynek jelmondata: „az Eucharisztia, a szeretet köteléke”. Sajnos röviddel ezután kitört a második világháború. A zsidóüldözések idején Angelo Rotta érsek, más nagykövetségekkel együttműködve, számos zsidó életet mentett meg, sokakat a nunciátúra épületében szállásolt el és a megmenekülésüket segítő iratokat adott ki részükre. A budapesti nunciátúra 1945. április 6-ig működhetett, ekkor a Szövetséges Ellenőrző Bizottság kiutasította a tizenöt éve itt szolgáló apostoli nunciust Magyarországról. A diplomáciai kapcsolatok a magyar fél részéről megszűntek.

Fontos azonban megjegyezni, hogy az Apostoli Szentszék elvben nem szakít meg diplomáciai kapcsolatokat, jóllehet a következő nuncius csak negyvenöt évvel később jött.

Az első szabad parlamenti választásokra 1990 márciusában került sor Magyarországon. Hónapokon át tartó tárgyalásokat követően neveztek ki magyar nagykövetet a Szentszékhez és 1990. május 20-án Mons. Juliusz Janusz első titkár személyében megérkezett a Szentszék első diplomatája Magyarországra. Egy hónappal később Angelo Acerbi érsek, az új magyarországi apostoli nuncius átadta megbízólevelét Göncz Árpád köztársasági elnöknek. 1990 nyarán Göncz Árpád hivatalos látogatást tett Rómában II. János Pál pápánál. A Szentatyá 1991-ben és 1996-ban látogatott Magyarországra. Ingatlan megvásárlására került sor Budapesten, mely azóta is a Nunciátúra székhelyéül szolgál.

A nuncius és a magyar egyházi vezetők ezekben az években tárgyaltak az új kormányral az egyháztól elvett földek és intézmények, az államosított egyházi iskolák kérdéséről, valamint a szabad vallásgyakorlásról.

Az első Megállapodást ezekről a kérdésekről 1997. június 20-án írták alá a Vatikánban Karl-Josef Rauber nuncius (jelenleg bíboros) szolgálata idején. Az őt követő nunciuskok folytatták az együttműködést a magyar kormánnyal: Juliusz Janusz érsek (2003 áprilisától 2011-ig), majd Alberto Bottari de Castello érsek 2011-től 2017-ig. A Megállapodás átfogó módosítását 2013-ban írták alá, Bottari de Castello nuncius szolgálata alatt.

2018 szeptemberétől vagyok Magyarországon és elődeimhez hasonlóan részt veszek az egyház és az állam közötti tárgyalásokon és egyeztetéseken. Ezek szellemiségét meghatározza Magyarország 2011-ben elfogadott Alaptörvénye, mely elismeri az ország keresztény alapjait.

Csakúgy, mint a katolikus hívők 1938-ban, mi is készülünk egy Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszusra, a tervek szerint 2021 szeptemberében lesz. Imádkozunk, hogy a Kongresszus segítségével mélyebben átérezhessük Krisztus jelenlétét közöttünk. Ő vezet minket át a mostani nehézségeken egy olyan jövő felé, melyben egyre több ember tesz tanúbizonyságot arról, hogy Ő velünk van, különösen napjaink világméretű kihívásai közepette.

+Michael A. Blume S.V.D. [sk.]
apostoli nuncius

BEVEZETÉS

Cesare Orsenigo* a lombardiai Villa San Carlóban született, a Comói-tótól délre, Lecco mellett, 1873. december 13-án, selyemszövő mester családjában. Három leánytestvére volt. 1896-ban szentelték pappá, 1901-ben doktorált teológiából. Tanulmányai közben sok időt töltött a híres Ambrosiana Könyvtárban, amelynek könyvtárosa Achille Ratti* volt, 1922-től XI. Piusz* néven pápa. Együttműködött vele egy folyóirat szerkesztésében. Orsenigo a milánói San Fedele-plébánián végzett lelképásztori munkát, egészen 1922-ig. Az ifjúsági pasztoráción túl az Istituto Alfieri-ben, a milánói arisztokrácia és polgárság leányainak magániskolájában tanított. Ezen túl főpásztorá különféle megbízásokat adott neki, így egyházmegyei cenzor és zsinati vizsgáló volt, részt vett a Milánó város óvodáit igazgató tanács munkájában, továbbá több családpsztorációs intézmény munkájában. Ezen túlmenően karitatív téren is működött, és a vincés nővérek lelki igazgatója volt. 1912-ben a milánói székesegyház kanonokjává nevezték ki, működése országos méretűvé vált: Róma központtal az emigrációs olasz diaszpóra lelképásztori ügyeiben a felügyelő bizottsághoz tartozott. XI. Piusz pápa 1922. június 23-án nevezte ki ptolemaiszi (Líbia) c. érsekké és hollandiai apostoli nunciussá. Püspöki jelmondata: „Dominus illuminatio mea”: 'Az Úr az én megvilágosodásom'. Címerében a medve van, egy várhoz kötözve. Orsenigót Pietro Gasparri* bíboros államtitkár szentelte püspökké. Hollandiában a szentszéki kapcsolatok holtpontra jutottak, s épp amikor Budapestre indult, Rómában bezárták a szentszéki holland követséget, és a katolikus párt kivált a kormányzati koalícióból.

Magyarországon 1925. július 5-én kezdte meg szolgálatát, és 1930. február 14-én fejezte be azt. Budapesti szolgálati ideje nagyjából megegyezik elődjével, mintegy négy és fél év. Ez a dispoziáció váratlanul érte, a budapesti nuncius, Lorenzo Schioppa* helyet cserélt vele, a hollandiai nunciussal.¹ Idő hiányában elődje nem készített összefoglaló jelentést, az új nuncius pedig az elődje számára készített államtitkársági instrukciókat használta.² Budapesten folytatta hollandiai munkáját, és a helyi egyházat jellemző különállásból igyekezett római obszervanciára³ hozni azt.

1 ICKX, Johan: Nem, nem, soha! – Én nem politizálok... Lorenzo Schioppa nuncius távozása Budapesteről, in: *Dai Rapporti del primo nunzio apostolico in Ungheria S. E. Mons. Lorenzo Schioppa 1920-1925 – Lorenzo Schioppa első magyarországi nuncius politikai jelentéseiből 1920-1925*, szerk. Somorjai Ádám OSB. (Nunciusi jelentések, 1.), METEM, Budapest 2020. 27–44.

2 Ez magyarázza, hogy miért éltek önálló életet ezek az instrukciók – amelyek általában akkor készülnek egy nuncius számára, amikor egy számára új országba kap kinevezést –, és kerültek bele Angelo Rotta nuncius első, a nunciatúra 32. dobozába, és hogy miért maradtak ott. A követutasítás szövegét lásd: MRKONJIC, Tomislav: Archivio della Nunziatura Apostolica in Ungheria (1920–1939). In: *Gli archivi della Santa Sede e il regno d'Ungheria (secc. 15–20)*. In memoriam di Lajos Pásztor. Szerk. PLATANIA, Gaetano – SANFILIPPO, Matteo – TUSOR, Péter. Budapest–Roma, 2008. (Bibliotheca Historiae ecclesiasticae universitatis catholicae de Petro Pázmány nuncupatae. Series i. Collectanea Vaticana Hungariae. Classis i. Vol. 4.), 274–284. – Elemzésére lásd TÓTH Krisztina: Lorenzo Schioppa nuncius követutasítása, in: *Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolatai, 1920–2015*. szerk. Fejérdy András, Budapest–Róma 2015. 85–105. – Interneten: http://real.mtak.hu/31011/1/Magyarország_es_a_Szentszek_press_u.pdf

3 *Obszervancia*: 'engedelmesség' értelemben. A főleg monasztikus szerzetesi irodalomban a szabályok, kolostori szokások megtartását jelenti (latin).

Nem tisztünk itt hosszú, 1930. február 14-én kelt kinevezésével kezdődő és 16 éven át tartó németországi nunciusi szolgálatának méltatása.⁴ Miután a berlini nunciaturát lebombázták, a bajorországi Eichstättbe költöztette a nunciaturát, és itt halt meg 1946. április 1-jén, 72 évesen.

Budapesti korszakában írt jelentéseinek fogalmazványait és hivatali példányait a Vatikáni Apostoli Levéltár⁵ „Archivio Nunziatura di Ungheria” fondja őrzi, a politikai jellegű jelentések eredetijeinek nagy részét pedig a Vatikáni Államtitkárság Államközi Kapcsolatok Szekciójának⁶ történeti levéltára, amely az egykori Rendkívüli Egyházi Ügyek Szent Kongregációjának⁷ jogutódja. Az utóbbi anyagából válogattunk és teszünk közzé egy mintakötetet. Meggyőződésünk, hogy ezekből a nunciusi jelentésekből új szempontból világíthatók meg az egyes események; egy olyan szempontból, amelyből nézve a magyarországi események részeivé válnak a világ, nevezetesen a világegyház történéseinek.

Első itt közölt jelentése 1925. július 2-án kelt, sorszáma 3570. A sorszámok itt folytatják az előző nuncius, Lorenzo Schioppa idején megkezdődött számozást. Az 1925. évből csak három jelentését tesszük itt közre, a szeptember 16-án kelt jelentés sorszáma 3691. 1926. augusztus 31-ére datált a következő itt közölt nunciusi jelentés, amelynek sorszáma 280., ami azt jelenti, hogy időközben Orsenigo önálló számozásba kezdett. 1930. január 1-jén kelt az utolsó itt közölt jelentése, amelynek sorszáma 3060. Ha a két számozást összeadjuk, 4200 számozott jelentésre tehető az a nagyságrend, amelyből válogattunk. Az utolsó itt közölt dokumentum sorszáma 54., és ez kevesebb, mint az elődjétől sorozatunk első kötetében közölt jelentések száma.

Azt, hogy kevesebb jelentést teszünk közzé, magyarázza az a körülmény, hogy az első Budapest székhelyű nuncius 1920-ban a trianoni terület önálló nunciusaként számos megoldatlan politikai kérdést talált, és eligazodást keresett ezek között. Négy és fél esztendővel később, Orsenigo esetében viszont már elmondható, hogy az alapvető politikai kérdések már eldőlték, így pl. a királykérdés, és inkább egyházszerkezeti kérdések voltak napirendben. Az egyik ilyen egyházszerkezeti kérdés a szerzetesrendeknél megtapasztalt rendetlenség volt, az új országtérületen áttekintést kellett elérni az egyes szerzetházak hovatartozása és reguláris fegyelmük betartása kérdésében. Ezért, másfél év után kiérlelte a gondolatot, hogy pápai, ún. „apostoli” vizitáció keretében kell ezt megoldani. Ezt XI. Pius pápa, az ő javaslatára, el is rendelte, a Szerzetesi Kongregáció pedig, a nunciussal együtt, kivitelezte. Orsenigo szolgálati ideje alatt sikerült lezárni az első kört, hála Hubertus Hansen SVD és két másik pápai vizitátor szorgalmának.⁸

4 Erre vonatkozóan olaszul lásd: Monica M. BIFFI: *Mons. Cesare Orsenigo nunzio apostolico in Germania (1930–1946)*, Nuove Edizioni Duomo, Milano 1998; Monica M. BIFFI: *Il cavalletto per la tortura. Cesare Orsenigo, ambasciatore del papa nella Germania di Hitler*, Róma 2006.

5 A nagy presztízsű „Archivio Segreto Vaticano”, magyarul: ’Vatikáni Titkos Levéltár’ elnevezése 2019 októberétől: „Archivio Apostolico Vaticano”, magyarul: ’Vatikáni Apostoli Levéltár’. A rövidítés így a korábbi ASV vagy A.S.V.-ről AAV-re, vagy A.A.V-re változott.

6 2020. március 2-a óta új rövidítés: ASRS (Archivio della Sezione degli Rapporti con gli Stati), vö. http://www.vatican.va/roman_curia/secretariat_state/sezione-rapporti-stati/archivio-storico/regolamento/regolamento_it.html

7 S. Congregazione per gli Affari Ecclesiastici Straordinari, rövidítve: AA.EE.SS.

8 Utódja, Angelo Rotta javasolta római feletteseinek, hogy a Hansen-jelentés nyomán az elrendelt reformok ellenőrzését is biztosítani kell, az ún. apostoli delegátusok szolgálata révén, akiket az egyes rendekből neveznek ki. A kérdésre átfogóan lásd: SOMORJAI Ádám OSB: *Visitatio apostolica Institutorum*

A püspökkinevezések korábbi több évszázados rendjének, amikor is az apostoli királyok neveztek ki, ill., római értelmezésben, prezentáltak és a pápa nevezett ki, a katolikus királyság megszűntével át kellett alakulnia. Ennek főpróbája Zichy Gyula* pécsi püspök Kalocsára való kinevezése volt, amikor is meg kellett egyeznie két félnek, a Vatikánnak és a Magyar Kormánynak, az eskütétel kérdésében. Erről szól egyik itt közölt dokumentumunk, és ezzel a kérdéssel foglalkozik két kiváló tanulmány.⁹ Csernoch* János esztergomi érsek halálát követően új helyzet állt elő, és ekkor kellett lépnie a vatikáni diplomáciának. Gasparri bíboros államtitkár egyszerűen közölte az új püspökkinevezési rend feltételeit a Vatikánnál akkreditált szentszéki követtel, ez az ún. *intesa semplice*, az ’egyszerű megegyezés’,¹⁰ amely a fennálló időszakban szabályozta a kérdést.

Ami azt jelenti, hogy bár viszonylag kevés politikai jellegű nunciusi jelentést találtunk, ugyanakkor alapvető kérdésekhez, amelyek súlyponttal egyházi kérdések, Orsenigo idején jutott el a magyarországi egyházi szabályozás a trianoni békeszerződést követően.

Az apostoli nunciások jelentéseiket diplomáciai postán a Vatikáni Államtitkársághoz küldték, ahol ezek iktatószámot kaptak, majd az Apostoli Szentszék hivatalai között címzés, ill. illetékesség szerint szétosztották. Válogatásunk a Vatikáni Államtitkárság egyik, politikai ügyekkel foglalkozó szekciójának a levéltárában őrzött anyag alapján készült, amely 1920–1925 között a Rendkívüli Egyházi Ügyek Szent Kongregációja néven (olaszul: S. Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinarii) a Vatikáni Államtitkárság (Segreteria di Stato di Sua Santità) Első Szekciója volt,¹¹ iktatószáma ez időben még közös volt az Államtitkárságéval.¹²

Orsenigo összes jelentéséből tehát címadásunk szerint a politikai jelentések közül válogattunk. Az itt közölt dokumentumok sorszámból is következik, hogy ez az összes nunciusi jelentéseknek csak töredéke. Ha teljes kiadásra törekednénk, akkor a Vatikáni Titkos Levéltár fondját kellene alapul venni, és az összes vatikáni hivatal levéltárában fel kellene kutatni ezeknek az útját. Jelen szövegkiadásunk tehát erős válogatással készült, a táviratokat nem közöltük (néhány kivétellel, de akkor is csak lényeges részeit és jegyzetben), mert ugyan korukban friss híreket továbbítottak, de számunkra nem hoznak új információkat, hiszen a jelentések, amelyek a táviratokat követően készültek, összefoglaló és elemző jellegűek, és tartalmazzák a korábban táviratilag megküldött információkat

Vitae consecratae in Hungaria, 1927–1935. A magyarországi szerzetesrendek apostoli vizitációja (Rendtörténeti Füzetek 13), Pannonhalma 2008. <http://mek.oszk.hu/15400/15496>; ill. Uó: Cesare Orsenigo és Angelo Rotta apostoli nunciások szerepe a magyarországi szerzetesrendek apostoli vizitációjában 1927–1935, in: *Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolatai 1920–2015*, i. m. 211–226.

9 FEJÉRDY András: A Szentszék és a püspöki hűségeskü új szövegének megállapítása 1924-ben, in: *Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolatai 1920–2015*, i. m. 107–125. – TÓTH Krisztina: Az Apostoli Szentszéknek és magyarországi diplomácia képviselőjének elképzelése a pécsi püspöki szék betöltéséről 1922–1923-ban, in: *Egyháztörténeti Szemle* 21 (2020) 2. szám. 72–93.

10 Lásd kötetünkben a 26. sz. dokumentumot és a következő tanulmányt: ICKX, Johan: A pápai államtitkárság második szekciójának történeti levéltárában őrzött dokumentumok jelentősége a magyar egyháztörténetirás számára, in: *Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolatai 1920–2015*, i. m. 45–59.

11 Ismertetését lásd: SOMORJAI Ádám: Kétszáz éves a Vatikáni Államtitkárság történeti – „külügyminisztérium” – levéltára. Módszertani szempontok a magyar vonatkozású források kutatásához, in: *Levéltári Közlemények* 87 (2016) 219–248.

12 Ez a gyakorlat 1926-ban változik meg, amikortól kezdve a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja önálló iktatószámot ad: nevezetesen, az Államtitkárság gyakorlatától eltérően, amely mindmáig a pápaság kezdetétől annak végéig sorsámoz, más vatikáni dikasztériumok gyakorlata szerint minden évben újakezdi a sorsámozást.

is. Mindazonáltal ez csupán egy első közlés, figyelemfelhívó vállalkozás, mint egész tervezett sorozatunk, amelynek ez a második kötete. Jobban kellene ismerni a vatikáni levéltárakat ahhoz, hogy egyfajta kritikai kiadás készülhessen, és szükséges lenne mind az itt tárgyalt témák, mind pedig azok összefüggéseinek ismerete, hogy újabb és újabb tényfeltáró, mélyfúró kutatásokat végezhesünk.

Az itt közölt – és nem közölt – nunciusi jelentések az eredeti, az Államtitkársághoz, általában Gasparri bíboros államtitkár nevére címzett szövegek. A hivatali példányt is (*minuta*) figyelembe vesszük, amennyiben megtaláltuk, ezt általában a Vatikáni Titkos Levéltár „Fondo Nunziatura in Ungheria” fondjában őrzik. Anyaggyűjtésünkhöz felhasználtuk az *Inventarium Vaticanumot*,¹³ valamint az Apostoli Levéltár konzultációs termében tanulmányozható „Indice”-t.¹⁴ Ugyanígy vétel érkezését is az államtitkárságon (*accusa ricevimento*), amely általában rövid, néhány soros vételigazolás volt, de fontos esetekben ezen túlmenően értékelhette a jelentést, ill. további utasításokat tartalmazott. Indokolt esetekben ezekből idéztünk is az olasz szövegkiadás jegyzeteiben.

Az elmúlt évtizedek folyamán tucatnyi magyar – és nem magyar – kutató tanulmányozta a Rendkívüli Egyházi Ügyek Szent Kongregációja történeti levéltárának magyar vonatkozású anyagát.¹⁵ Forrásgyűjteményünk ezt a munkát van hivatva kiegészíteni, abban a reményben, hogy a kutatás hamarosan meg fogja haladni az e kötetben tanulmányozható információkat és felismeréseket. Ugyanis a szövegkiadás során nem vállalkoztunk arra, hogy bevonjuk az összes vonatkozó szakirodalmat, inkább csak azt akartuk elérni, hogy a szövegértést elősegítendő bevonjuk azokat a publikációkat, amelyeknek ismerete feltétlenül szükséges. Itt sem törekedtünk teljességre, inkább csak arra, hogy elősegítsük a szövegértést.

A jelentések számos helyen magyar hivatalos szövegeket közölnek olasz fordításban. Ezek magyar szövegét igyekeztünk megtalálni; ahol nem sikerült, ott olaszból fordítottuk vissza. Az olasz nyelvű források magyar nyelvű fordítása Korompai Eszter munkája. A francia nyelvű szövegek magyar fordítását Somorjai Gabi végezte, a latin szövegeket e sorok írója gondozta, csakúgy, mint az olasz nyelvű rész szövegközlését. A 17. és 19. sz. dokumentum Csíky Balázs gyűjtése. A szerkesztői megjegyzéseket szögletes zárójelben hozzuk. A bevezető tanulmányokat Dudás Róbert Gyula és Udvarvölgyi Zsolt, valamint Zinner Tibor írták. A mutatókat Dudás Róbert Gyula és alulírott készítette. A szövegek közreadóit Érszegi Márk, Tóth Tamás és Zinner Tibor lektorok segítették munkájukban, akiknek figyelmes javításait és észrevételeit e helyen is köszönjük.

Kelt Pannonhalmán, 2020. október 8-án

Somorjai Ádám OSB

13 TUSOR Péter – TÓTH Krisztina: *Inventarium Vaticanum I. A Budapesti Apostoli Nunziatura levéltára (1920–1939)* (Collectanea Vaticana Hungariae vol. 14), Budapest–Róma 2016. 359 lap. Lásd recenziókat: SOMORJAI Ádám: Lendületben a vatikáni kutatások, in: *Levéltári Közlemények* 87 (2016) 350–355.

14 MRKONJIC, Tomislav: *Archivio della Nunziatura Apostolica in Ungheria*. („Archivio della Nunziatura Apostolica di Budapest”). aa. 1920–1939. Indice 1235. Kézirat.

15 Vö. SOMORJAI Ádám: Magyar vonatkozású kutatások a Vatikáni Államtitkárság Történeti Levéltárában, in: *Levéltári Szemle* 66 (2016), 3. sz. 45–57.

AZ ÖNÁLLÓ MAGYARORSZÁG MÁSODIK NUNCIUSA: CESARE ORSENIGO

„Az apostoli nuncius a Szentatya szeme és füle egy adott országban. Na jó, néha a szája is, de ennek a funkciónak a használatához nagyon sok bölcsesség és nem kevés ravaszság szükségesetetik” – fogalmazott e sorok íróinak egy, az Apostoli Szentszék szolgálatában álló magyar diplomata. Bizonyos szinten valóban összefoglalható ezzel az apostoli nuncius fő feladata, de a valóságban mégis több ennél. Az Egyházi Törvénykönyv alapján az apostoli nunciusok, más szóval a római pápa legátusai azt a feladatot kapják, hogy tartós jelleggel képviseljék magának a római pápának a személyét azoknál a részegyházaknál vagy államoknál és hatóságoknál is, amelyekhez küldetésük szól.¹ A nunciusok püspökké szentelt klerikusok, általában címzetes érsekek, ősi gyakorlat szerint egy már megszűnt püspöki (érseki) szék címét viselik. A nemzetközi diplomáciai jog szerint nagykövetnek számítanak; a legtöbb országban (így Magyarországon is) őket tekintik a diplomáciai testület rangelsőjének (*doyen*jének). A pápa nevezi ki és hívja vissza, a nemzetközi jog szabályainak és szokásainak megfelelően. Tehát a nunciusok feladata, hogy a római pápa személyét tartós jelleggel képviseljék azoknál a részegyházaknál vagy államoknál és hatóságoknál, amelyekhez küldetésük szól; erősítsék az Apostoli Szentszék és az állam hatóságai, illetve a helyi egyház és a Szentszék közti kapcsolatokat; tárgyaljanak a helyi egyház és az állam közti viszonytal kapcsolatos kérdésekről, különösen pedig a konkordátumok és más hasonló megállapodások létrehozásáról és végrehajtásáról. A nunciusok tevékenységükkel és tanácsaikkal támogatják a helyi püspököket; a püspökök kinevezésével kapcsolatban jelölteket javasolnak, vagy pedig a jelöltek nevét az Apostoli Szentszéknek továbbítják. Nagyon leegyszerűsítve úgy kell működniük, mint egy nagykövetnek, aki mégiscsak több ennél. A nunciusnak mindenekelőtt lelkipásztornak kell lennie, aki Krisztust közvetíti az emberek felé. Emellett diplomata, aki megtalálja a kis utakat, amelyek a pápa szándékát elősegítik. S vezetőnek is lennie kell, úgy, hogy pontosan tudja, bármikor más feladatot kaphat. Pintér Gábor, jelenlegi hondurasi apostoli nuncius Hondurasba történő áthelyezésekor így fogalmazott: „[A] szolgálat lényege, hogy a szentszéki diplomaták mindig a Szentatya kívánsága és rendelkezése szerint oda mennek, ahol a legnagyobb szükség van rájuk, és ott folytatják a munkát, ahol erre szükség van.”²

1 Vö.: *Az Egyházi Törvénykönyv*, fordította: Erdő Péter, Budapest, 1983. 363. kánon.

2 Interjú Pintér Gábor érsekkal, Honduras új apostoli nunciussával, Vatikáni Rádió, <https://www.vaticannews.va/hu/papa/news/2019-11/papa-pinter-bagor-esek-interju-nuncius-megbizatas-orum.html> (2020. 06. 29.).

Cesare Orsenigót (Villa San Carlo, Olaszország, 1873. december 13. – Eichstätt, Németország, 1946. április 1.), korábbi hollandiai nunciust, 1925. június 2-án nevezték ki a Magyar Királyság második apostoli nunciussá. Kinevezésekor nem készült követutasítás, hanem gyakorlatilag elődje utasítását kellett követnie. Ez a követutasítás később Angelo Rotta* vatikáni anyagába került.³ Ezt a feladatot 1930. április 25-i németországi kinevezéséig töltötte be. Elődjéhez, Lorenzo Schioppa (1871–1935) justinianopolisi érsekhez hasonlóan szintén a milánói főegyházmegyében kezdte papi szolgálatát 1896-ban. A San Fedele-templom segédlelkésze, majd plébánosa volt, 1912-től a milánói székesegyház kanonokja. Vezető szerepet játszott a milánói szegények és munkások szociális és lelki segélyezésének megszervezésében.

A korábbi milánói pátriárka, Achille Ratti, már mint XI. Piusz pápa 1922. június 23-án kinevezte olasz nevén tolemaidei (latinul ptolemaisi) címzetes érseknek és nunciussnak, s első állomáshelye Hollandia volt. Magyarországi tevékenysége után⁴ Németországban szolgált, ahol számos esetben – igaz, kevés sikerrel – próbált fellépni a háború, valamint a zsidóüldözés ellen. 1939-ben – XII. Piusz* pápa megbízásából – megkísérelt egy öthatalmi (német–francia–brit–olasz–lengyel) értekezletet létrehozni abból a célból, hogy megelőzhető legyen a háború, de az értekezletet Hitler* elutasította. A többi – semleges – diplomatával szemben a háború végéig posztján maradt, majd 1945 februárjában lemondott, s bár ezt a pápa nem fogadta el, a szovjet csapatok elől lényegében elmenekült. Németországi tevékenysége a mai napig viták tárgya, remélhetőleg a Vatikáni Apostoli (korábban Titkos) Levéltár XII. Piusz-archívumának megnyitása sok mindent tisztázhat majd tevékenységében.

Irodalmi tevékenysége Magyarországon is ismert lehet, Borromei Szent Károly életét feldolgozó könyve – számos nyelv mellett, magyarul – Nyisztor Zoltán fordításában, 1928-ban jelent meg.⁵

Orsenigo Magyarországra érkezéséről elsőnek a magyar sajtóban a *Nép* című napilap számolt be, jelezve, hogy a kormányzó a szükséges elfogadó nyilatkozatot már meg is adta.⁶ A hírt a legtöbb korabeli újság szintén közölte, a *Nemzeti Újság* pedig hosszasan cikkben mutatta be az új nunciust, fényképét is közölve.⁷ Az új nuncius 1925. június 26-án érkezett Budapestre, kérésére minden protokolláris fogadás nélkül,⁸ noha 1925. július 2-i jelentésében megjegyezte,⁹ hogy megérkezése óta folyamatosan köszöntik, s tisztelgő lá-

3 Lásd: AAV Arch. Nunz. Ungheria, b. 32. fasc. 1.2. ff. 12–53. Vö: *Inventarium Vaticanum I. – A Budapesti Apostoli Nunciátúra levéltára (1920–1939)*, szerk.: TUSOR Péter és TÓTH Krisztina, Gondolat Kiadó, Budapest 2016. 167. A kérdéssel bővebben foglalkozik: TÓTH Krisztina: Lorenzo Schioppa nuncius követutasítása, in: FEJÉRDY András: *Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolatai*, szerk: FEJÉRDY András, METEM, Budapest–Róma 2015. 85–105.

4 Cesare Orsenigo, a távozó pápai nuncius elbúcsúzott a magyar püspöki kar tagjaitól, *Nemzeti Újság*, 1930. március 4. 3.

5 A kötet hasonló változata elérhető: http://ppek.hu/szit-pdf/Cesare_Orsenigo_Borromei_Szent_Karoly_elete_facsimile.pdf (Letöltés dátuma: 2020. augusztus 7.)

6 *Nép*, 1925. április 28., 3.

7 *Nemzeti Újság*, 1925. május 3., 5.

8 *Dunántúl*, 1925. június 27., 3.

9 1925. július 2. (1. számú) jelentés. A jelentésekre való hivatkozásoknál minden esetben a kötet sorszámát vettük figyelembe.

togatásokra keresik fel. Még aznap felkereste a Nunciatúra Dísz téri épületében Csernoch János esztergomi érsek, hogy átadja a Magyar Katolikus Püspöki Kar köszöntését.¹⁰

Megbízólevelének átadására 1925. július 7-én került sor, amikor is Horthy Miklós* kormányzó fogadta az új nunciust, s a díszszázad tisztelgése után hivatalos beiktatása is megtörtént.¹¹

Megvizsgálva a korabeli sajtó beszámolóit, megállapítható, hogy a Vatikán nagykövetségével sokkal több és terjedelmesebb cikk foglalkozott (mintegy 2000 elérhető, fennmaradt cikk), mint más nagykövettekkel.¹² Ez köszönhető annak is, hogy a nuncius nemcsak diplomáciai, hanem bizonyos szinten lelkipásztori funkciókat is ellátott, sok esetben templomokat keresett fel, szertartásokat végzett. Az ilyen eseményeken elmondott beszédeit legtöbb esetben az egyházi és a világi lapok is közölték. Ez alapján magyarországi tevékenysége, a kötetben szereplő jelentések mellett, a sajtóban is jól nyomon követhető, sőt egy, a mai napig fennmaradt Filmhíradó-felvételen mozgóképen is megtekinthető.¹³

I. Történelmi környezet

A jelen kötet Orsenigo tevékenységének egy öt éves időszakát veszi sorra, amikor is Magyarországon töltötte be az apostoli nuncius feladatkörét. Persze ezt úgy is fogalmazhatnánk, hogy ez az az időszak a magyar nunciosok 1920 és 1945, valamint 1990-től tartó történetében, amikor a nunciust Cesare Orsenigónak hívták. Az Apostoli Szentszék felé küldött több ezer jelentésből kicsit több mint félszázat tartalmaz ez a gyűjtemény, amelyben képet kaphatunk arról, hogy a nuncius és beosztottai miként értelmezték és értékelték a Horthy-korszaknak ezt a – mondhatni nyugodt – időszakát. Abban az esetben, ha a történelem iránt „átlagosan” érdeklődőket kérdezzük, hogy mi jut eszükbe az 1920-as évek második feléről, a legtöbben úgy fogalmaznak, hogy ez az az időszak, amikor a magyar történelemben nem sok minden történt. Ez látszólag igaz is. A nagy nemzeti dráma, Trianon, már lezajlott, az új határok megállapítása megtörtént, a gazdaság – a lehetőségek határáig – rendben van (pl. gőzerővel termel a csepeli Weiss Manfréd-művek). A köz- és felsőoktatásban, a tudományos életben nagyszabású fejlesztések, reformok történnek gróf Klebelsberg Kuno* vallás- és közoktatásügyi minisztersége alatt (1922–1931). A nagy gazdasági világválság (legalábbis az időszak elején) még nem lépett fel, s az 1930-as évek háborús felkészülése még nem kezdődött el. Tehát ez a korszak a „még nem” és a „már nem” időszaka, a bethleni konszolidáció második, nyugalmas szakasza. Mégis, ha egy kicsit jobban megvizsgáljuk a történéseket, azt mondhatjuk, hogy ez egy nagyon izgalmas, fordulatos időszaka a magyar történelemnek. Természetesen a jelen kötet és bevezető korlátai nem engedik meg, hogy minden magyar történéssel foglalkozunk, mégis szükséges áttekintést adni, hogy így jobban megérthessük a nuncius tevékenységét, a fel-

10 *Dunántúl*, 1925. július 4., 5.

11 *Budapesti Hírlap*, 1925. július 7., 8.

12 A vizsgált időszak alatt az Amerikai Egyesült Államokat például két nagykövet képviselte: Theodore Brentano (1922–1927), illetve J. Butler Wright (1927–1930); Brentanóval mindössze 67 alkalommal, J. Butler Wrighttal pedig 135 alkalommal foglalkoztak. (Az adatokat az Arcanum adatbázisából gyűjtöttük össze.)

13 Szent István-napi körmenet, <https://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=8530> (A letöltés dátuma: 2020. augusztus 7.), 1:36–1:42 perc között.

merült problémákat. Az 1925–1930 közötti időszakhoz számos olyan történelmi esemény is köthető, amelyet a nuncius nyomon követett, s amelyekről jelentéseiben érintőlegesen vagy konkrétan be is számolt. A történelmi környezetet csak vázlatosan áttekintve, ez az időszak sok szempontból a kezdődő szétesés jeleit mutatja. Egyre több a sztrájk (tatabányai bányászok, vagy éppen a budapesti Operaház zenekara), de szélesedik a választójog, hiszen 1925 márciusában gróf Bethlen István* miniszterelnök benyújtja az országgyűlési képviselők választásáról és a felsőházzal szülő javaslatát, amelyet júliusban a nemzetgyűlés el is fogad.¹⁴ Ezzel megnyílik az út, hogy az egyházmegyék ordináriusai¹⁵ közvetlenül tagjai lehessenek az országgyűlés felsőházának.

1925-ben gazdasági változások is lezajlanak. Az elértéktelenedett koronát a pengő váltja fel, s ennek árfolyamát az aranyhoz kötik.¹⁶ 1925 végén tör ki a frankhamisítási botrány, amelyben a Magyar Katolikus Püspöki Kar egyik tagja, Zdravec István* tábori püspök is érintett lett. Az ügy szálai egészen Bethlenig és Telekiig* nyúltak, és a világraszóló, kínos, tragikomikus elemeket sem nélkülöző botrányt a kormánynak nem volt könnyű – a per ellenére – a későbbiekben feledtetnie.

Az egyre erősödő szélsőbaloldali pártok is többször hallatnak magukról. Bécsben ülesezik a Kommunisták Magyarországi Pártjának I. kongresszusa, majd 1926 augusztusában első alkalommal ítélik börtönbüntetésre a későbbi „mindenható” Rákosi Mátyást,* később pedig, 1927 februárjában a rendőrség letartóztatta a Kommunisták Magyarországi Pártja és a Magyarországi Szocialista Munkáspárt mintegy száz tagját.

Az időszak alatt – s erről a nuncius jelentéseiben is közvetlen beszámolót találhatunk – országos, valamint fővárosi választások is zajlottak.

Külpolitikai szempontból jelentős volt 1927. április 4–6. között Bethlen István miniszterelnök olaszországi látogatása. Magyarország és Olaszország barátsági, békéltető eljárási és választott bírósági szerződést kötött, ill. a két állam megállapodott a kisantant államokkal és Ausztriával szembeni közös politikában. Benito Mussolini* miniszterelnök ígéretet tett az Osztrák–Magyar Monarchiától az I. világháborúban zsákmányolt fegyverek visszaadására. A látogatásról, illetve annak Vatikánnal kapcsolatos fejleményeiről Orsenigo nuncius is jelentést tett.

A korszak jelentős témája a területi kérdés, tehát a trianoni szerződés által elcsatolt területek visszaszerzésének problematikája. Ezzel kapcsolatban megállapítható, hogy a magyar kormány minden olyan lehetőségbe belekapaszkodott, amelyet reménytelinek tartott. Ilyen lehetőségnek tűnt Lord Rothermere* angol sajtómágnás személye, vagy a spanyol pap, Antonio Sancho di Palma* kanonok látogatása, amellyel a nuncius több jelentésében is foglalkozott.

A magyar belpolitikában is, de a magyar állam és az Apostoli Szentszék kapcsolattartásában, illetve a két fél egymáshoz való hozzáállásában is jelentőségteljes az 1927. július 25-én elhunyt Csernoch János esztergomi érsek utódlásának kérdése. A jelentések nagy része foglalkozik az ún. főkegyúri jog kérdésével, amely tárgyalásokból az Apostoli

14 A felsőház kérdését véglegesen az 1926. november 11-én elfogadott, 1926. évi XXII. törvénycikk rendezte.

15 A gyakorlatban az egyházmegyék püspök vezetői, valamint az ekkor még létező, a trianoni, illetve a II. világháborút lezáró területrendezés miatt az eredeti egyházmegyéjétől elszakított, ún. szelt egyházmegyék Magyarországon maradt területeit vezető apostoli kormányzók, valamint a pannonhalmi főapát, a zirci apát, a csornai premontrai apát, az esztergomi, kalocsai és egri nagyprépost.

16 A közforgalomban a pengő 1926. december 27-én jelenik meg.

Szentszék jött ki sikeresebben, az ő akarata teljesült, szemben a magyar állam elképzeléseivel, hiszen 1927. november 30-án Serédi Jusztinián bencés szerzetest* nevezte ki a pápa Esztergom érsekévé, hercegprímássá.

Az 1925–1930-as időszak további jellemzője az egyre erősödő, de még úgymond csak „lopakodó” antiszemitizmus. 1928. március 1-jén a felsőház több napos vita után elfogadja az 1928. évi XIV. törvénycikket a numerus clausus törvény (1920. évi XXV. tc.) módosításáról. A módosítás eltörli a „népfajok és nemzetiségek” szerinti korlátozást; előírja azonban, hogy a „különféle foglalkozási ágakhoz” tartozók gyermekei megfelelő arányban jussanak be a főiskolákra, és az egyes törvényhatóságok közötti arányra is ügyeljenek. Nem sokkal később, 1928. augusztus 11-én az ún. „feketeinges sasok” kilépnek az Ébredő Magyarok Egyesületéből, és megalapítják a Magyar Fasiszta Munkások Országos Pártját, illetve az 1928. év folyamán megalakul a szélsőjobboldali Nemzeti Szocialista Párt is. Később még számos „fascista”, nemzeti, nemzetiszocialista pártocská is megalakult. A vizsgált időszak legvégén, 1930-ban pedig zászlót bontott a Nemzeti Szocialista Magyar Munkás Párt is, a későbbi kaszáskeresztes mozgalom.

Az Apostoli Szentszék nemzetközi jelentőségét – s ezáltal a magyar állam és az Apostoli Szentszék kapcsolatát is – jelentősen befolyásolta, hogy 1929. február 11-én az olasz állam és a Szentszék megkötötte a lateráni szerződést, létrejött Vatikánváros állam, így a Vatikán már teljes mértékben nemzetközi jogalanyként vehetett részt a nagypolitikában. Bár ebben az időszakban még nem érezteti hatását, de 1929. október 26-án kirobbant a New York-i tőzsdekrach, megkezdődött a világgazdasági válság. 1930. február 21-én a felsőház elfogadta az 1930. évi X. törvénycikket Horthy Miklós kormányzói érdemeinek törvénybe iktatásáról, megválasztása 10. évfordulója alkalmából. 1930. április 10–12. között Bethlen miniszterelnök Benito Mussolini olasz miniszterelnökkel tárgyalt Rómában. Mussolini ismét ígéretet tett a Magyarországnak nyújtandó fegyverkezési kölcsönre.

Összefoglalva a jelen kötetben tárgyalt éveket, revideálható az a nézet, hogy ebben az időszakban lényegében semmi nem történt. Inkább úgy lehetne fogalmazni, hogy ez a néhány év – mondhatni – előkészítő szakasza volt a később bekövetkező nagyobb eseményeknek.

II. Cesare Orsenigo jelentései

A kötetben található 54 jelentés öt nagyobb témakörre osztható fel.¹⁷ Természetesen meg kell jegyeznünk, hogy ezzel csak a főbb vonalakat jelöltük ki, további források felderítésével, valamint további jelentések bevonásával ezek a témakörök tovább finomíthatóak. Néhány jelentés tematikája alapján több témakörbe is beosztható lett volna, ezek esetében a fő mondanivalót tekintettük elsődlegesnek.

¹⁷ Megjegyzendő, hogy az 54 jelentésből három nem kapcsolódik közvetlenül Orsenigóhoz, közöttük a leglényegesebb az 1927. május 19. (13. számú) jelentés a királykérdéssel kapcsolatosan, amelyet a nuncius távollétében Federico Fioretti* ügyszóvivő jegyzett.

II.1. Állami és egyházi szervekkel, illetve más felekezetekkel való kapcsolattartás

Az apostoli nuncius egyik fő feladata az állami szervekkel és az egyházi vezetéssel történő kapcsolattartás. Mint hivatalos diplomatának – a hagyományok és a nemzetközi jogi gyakorlat szerint – megérkezése után át kell adnia megbízólevelét a magyar állam vezetőjének, a jelen esetben Horthy Miklós kormányzónak. Orsenigo tájékoztatója szerint erre az eseményre 1925. július 5-én¹⁸ került sor.¹⁹ A jog szerint a megbízólevelét átadása számít a nagyköveti (nunciusi) funkció kezdő időpontjának, tehát ettől kezdve gyakorolhatja azokat a jogokat és kötelezettségeket, amelyek egy külföldi állam Magyarországra delegált diplomatáját megilletik.

A nuncius állami szervekkel, állami vezetőkkel történő kapcsolattartása elsődlegesen protokolláris jellegű volt. A kötetben négy jelentés is²⁰ a nuncius legjelentősebb protokolláris feladatáról ad beszámolót, amikor is a diplomáciai testület nevében újév alkalmából köszönti a kormányzót. A köszöntések, illetve a kormányzói viszontválaszok az udvariasság szintjén maradnak, ezen az eseményen konkrét problémák felvetésére nem volt mód.²¹

Némiképp más jellegű találkozókról számol be két ide sorolt jelentés, amikor is a nuncius Walkó Lajos* külügyminiszterrel,²² vagy pedig gróf Bethlen miniszterelnökkel²³ találkozott és tárgyalt. Míg a külügyminiszterrel történt találkozót bizonyos szinten lehet udvariassági megbeszélésnek tekinteni, addig a miniszterelnökkel már konkrét kérdésekről: a katolikusok és a protestánsok együttműködéséről, vagy éppen a főkegyúri jog kérdéséről is tárgyaltak.²⁴ Megvizsgálva a korabeli magyar sajtóban Orsenigo szereplését, ezek azok az események, amelyek – természetüknél fogva – leginkább ismertté váltak, s amelyekről a sajtó – gyakran a beszédek teljes szövegét közölve – hírt adott.

Bár a jelentések között nem szerepel, de fontos megjegyezni, hogy mind Orsenigo, mind pedig később utóda, Angelo Rotta fontos szerepet töltött be a magyarországi szerzetesrendek apostoli vizitációiban. Orsenigo magyar tartózkodása alatt zajlott le a férfirendek apostoli vizitációjának első fázisa. A budapesti nunciatura, a vizitátorok és a szerzetesek szent kongregációja között élénk levelezés folyt az 1928. esztendőben. Ennek része a kongregáció és a vizitátorok közti levelezés továbbítása, a bencések körüli levelezés, a szerzetesi ruha használatával kapcsolatos gyakorlatról szóló jelentés továbbítása, különös tekintettel a tanító rendekre, piaristákra, ciszterciekre, bencésekre és premonstreiekre.²⁵

Külön érdekes kérdés a nuncius (s ezáltal az Apostoli Szentszék) hozzáállása más felekezetekhez. Míg a korabeli – noha a lateráni egyezményig a Vatikánnal szemben álló – Olaszország gyakorlatilag teljes egészében katolikusnak volt tekinthető, addig Magyar-

18 A korabeli sajtóbeszámolók alapján ez az esemény 1925. július 7-én zajlott le. A jelentés, amely erről hírt ad, korábban készült.

19 1925. július 2. (1. számú) jelentés.

20 1927. január 11. (9. számú); 1928. január 2. (25. számú); 1929. január 2. (43. számú); 1930. január 1. (54. számú) jelentés.

21 Vö.: Orsenigo Cesare pápai nuncius beszéde 25 nemzet nevében, *Nemzeti Újság*, 1930. március 2. 4.

22 1925. július 2. (1. számú) jelentés.

23 1925. szeptember 16. (3. számú) jelentés.

24 Így ez a jelentés az egyházpolitikai jelentések témakörébe is besorolható.

25 Vö.: SOMORJAI Ádám OSB: Cesare Orsenigo és Angelo Rotta apostoli nunciások szerepe a magyarországi szerzetesrendek apostoli vizitációjában 1927–1935, in: *Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolatai*, szerk.: FEJÉRDY András, METEM, Budapest–Róma 2015. 211–226.

ország ennél sokkal összetettebb helyzetben volt. Az 1930-as népszámlálás adatai szerint az ország 8,7 millió lakosának 64,8%-a volt római katolikus, 2,3%-a görögkatolikus, 27,6%-a protestáns (református, evangélikus, unitárius), valamint nagyjából 5,1%-a zsidó, illetve 0,2% „egyéb” vallásúnak vallotta magát.²⁶ Ha összehasonlítjuk az 1910-es, még trianoni határok előtti arányokkal, akkor jól látható, hogy a római katolikusok aránya 49,3%-ról jelentősen nőtt, viszont a görögkatolikusok aránya 11%-ról szinte minimálisan csökkent. Szintén megfigyelhető a tíz évenként lebonyolított népszámlálás során, hogy a római katolikusok aránya évtizedről évtizedre minimálisan növekedett, míg a protestánsok aránya nagyjából ugyanazon arányban csökkent. Noha a felekezetek – elvben – teljesen egyenrangúak voltak, a valóságban a katolikus egyház megőrizte korábbi kivételes pozícióit. Ilyen előjog volt többek között, hogy vallás- és közoktatási miniszter kizárólag vallását aktívan gyakorló katolikus lehetett. Vezető pozícióban is a katolikusok voltak jelentősen felülreprezentálva.²⁷ Orsenigo egy ilyen összetett vallási helyzetű országban, amelynek első közjogi méltósága maga is protestáns volt, képviselte a római katolikus egyházat, s a protestánsokhoz való hozzáállása inkább negatív volt. Ez több jelentésben is látszik, például amikor nehezményezi, hogy protestáns lelkészeket is meghívna katolikus egyházi (sok esetben az adott település általános, rendes) ünnepségére. A kérdés ifj. Horthy Miklós* házasságának kérdése körül csúcsosodott ki. Horthy – aki maga református volt – egy katolikus leányt, gróf Károlyi Mária Consuelót* akarta elvenni. A katolikus egyházi szervek ragaszkodtak a reverzális kéréséhez, amelyben a protestáns fél kijelentette volna, hogy leendő gyermekeit katolikusként keresztelteti meg. Ez viszont szembement az 1868. évi LIII. törvénycikkben és az 1848. évi XX. törvényben foglaltakkal, amely tiltja a reverzális adását. A kérdést még tovább bonyolította az 1894. évi XXXI. törvénycikk, amely bevezette a kötelező polgári házasságot, amelyet meghatározott feltételek teljesülése esetén fel lehetett bontani. A kérdés felmerülése előtt, a Magyar Katolikus Püspöki Kar 1926. március 17-i ülésén a nuncius a Vatikán elégedetlenségét tolmácsolta amiatt, hogy Magyarországon gyakoriak a vegyes házasságok. Kijelentette, hogy ezek veszedelmességére a katolikus híveket erélyesen figyelmeztetni kell, s az ilyen frigyek létrejöttét meg kell nehezíteni. A katolikus főpásztorok azonnal kinyilvánították, hogy korábban is elítélték ezt a káros szokást, s most „...a Szentatya óhajára fokozott éberséggel igyekeznek a vegyes házasságokat akadályozni”. Nem sokkal később a püspökök körlevelekben figyelmeztették a katolikus papságot a Codex Iuris Canonici idevonatkozó előírásainak szigorú betartására.²⁸

Horthy – hivatkozva a polgári jogra – a reverzális adását megtagadta, s maga az esküvő 1927. augusztus 4-én egy protestáns, a Szilágyi Dezső téri református templomban zajlott le.²⁹ Összességében az, hogy a kánonjog és a polgári jog ebben az esetben jelentő-

26 Vö.: *Az 1930. évi népszámlálás. Első rész. Demográfiai adatok községek és külterületi lakóhelyek szerint. I. Általános jelentés.* (Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 83. kötet.) Stephaneum Nyomda Részvénytársaság, Budapest, 1932. 26–27. p. Valamint *Magyar Statisztikai Évkönyv. Új folyam LI–LIV. kötet. (1943–1946.)* Stephaneum Nyomda, Budapest, 1948. 14. p.

27 1930-ban a miniszterek 55, az államtitkárok 33, a főispánok 68, az alispánok 60, a követek 80, a konzulok 78, a tábormokok 64, a bírák és ügyészek 61, a tankerületi igazgatók 86%-a katolikus volt. Az adatok forrását lásd a 26. sz. lábjegyzetben.

28 EPL Ppki jkv. 1926. március 17., 2. pont.

29 Ettől függetlenül mind a két gyermeküket római katolikusnak keresztelték meg: Zsófiát 1928. május 29-én Harza Lajos pápai kamarás (forrás: *Nemzeti Újság*, 1928. május 30., 8.), Nikolette keresztelésének

sen ütközött egymással, komoly nehézséget jelentett. Orsenigo külön jelentésben foglalkozott ifj. Horthy házasságkötésével: „*A házasságot megkötötték, de – és ez is fájdalmas – nagyon ünnepélyes keretek között. Megjelentek a különböző diplomaták, miniszterek, köztük Mons. Vass* és Klebelsberg gróf kultuszminiszter. A szertartást Budapest egyik belvárosi templomában tartották a kormányzó Őfőméltósága fiát megillető pompával. – Én a legszigorúbb csendbe burkolóztam; részt vettem az eseményen, mint minden diplomata, de úgy láttam jónak, ha semmilyen formában nem reagálok. Az újságok egyszerű tudósítást közöltek, kommentár nélkül, semmit sem emeltek ki.*”³⁰

Az, hogy egy római katolikus pap, Mons. Vass József (akit Pietro Gasparri csak ismert szentségtörőnek nevez) részt vett a kormányzó fiának esküvőjén, a gyakorlatban azt jelentette, hogy a népszerű és sokat tapasztalt pap-miniszter elvágta magát attól a lehetőségtől, hogy valaha püspök lehessen, hiszen lényegében szentségtörést követett el,³¹ s ezt a helyzetet az sem mentette, hogy nem mint magánszemély, hanem mint miniszterelnök-helyettes vett részt az eseményen. Összefoglalva, a nuncius (s ezáltal az Apostoli Szentszék) véleményét a protestánsokról, az – megegyezően az előző nuncius, Lorenzo Schioppa véleményével³² – inkább negatívnak mondható, a II. Vatikáni Zsinat ökumenizmusának ekkor még előszele sincsen.

II.2. Eseménybeszámolók

Ha a jelentések besorolását nézzük, akkor az egyik legbővebb és legáltalánosabb jelentés-forma, amikor a nuncius beszámol a különféle eseményekről, amelyek a Szentszék érdeklődését is felkelthetik. Ebbe a csoportba 15 jelentés sorolható.³³ Az eseménybeszámolók két további típusra oszthatóak; az egyik, amelyen a nuncius maga is részt vett (pl. a mohácsi csatáról való megemlékezés),³⁴ illetve azok az események, amelyeken maga nem volt jelen, de bizonyos okokból lényegesnek látta, hogy beszámoljon a jelentések címzettjének, Pietro Gasparri bíboros államtitkárnak, aki hivatali felettese volt. Ilyen kérdés volt, többek között, a Szent István király ünnepével kapcsolatos vita, miszerint a protestánsok milyen módon vehetnek részt a Szent István-napi ünnepségekben.³⁵

adatai nem ismertek, valószínűsíthetően Kenderesen, szülőhelyén keresztelték. Mivel fiúgyermekük nem született, ezért nem lehet tudni, hogy az – a magyar szokásoknak megfelelően – az apa vallását követte volna-e.

30 1927. augusztus 6. (14. számú) jelentés.

31 Vö.: 1927. december 31. (24. számú) jelentés.

32 Vö.: HAMERLI Petra – SOMORJAI Ádám OSB: Lorenzo Schioppa első magyarországi nuncius a protestánsokról, 1920–1924. in: *Levéltári Szemle* 67. évf. 2017. 4. sz. 35–49.

33 1925. augusztus 28. (2. számú); 1925. augusztus 31. (4. számú); 1926. október 4. (5. számú); 1927. október 21. (20. számú); 1927. november 8. (21. számú); 1927. november 1. (23. számú); 1928. július 4. (32. számú); 1928. augusztus 1. (35. számú); 1928. augusztus 22. (36. számú); 1928. november 14. (40. számú); 1928. december 11. (42. számú); 1929. március 10. (47. számú); 1929. május 21. (49. számú); 1929. december 7. (53. számú) jelentések. Szintén ehhez a témakörhöz sorolható Gasparri bíboros államtitkár 1929. augusztus 18-án kelt (48. számú) utasítása.

34 1925. augusztus 31. (4. számú) jelentés.

35 1928. augusztus 1. (35. számú), 1928. augusztus 22. (36. számú) jelentés.

Szintén ebbe a témakörbe sorolható be a különböző magyar küldöttségek római látogatásának előkészítése, valamint annak a kérdésnek a tárgyalása, hogy ezeket a küldöttségeket fogadják-e hivatalosan a Vatikánban.³⁶

A jelentéseknek ezt a csoportját egyfajta „színes” ismertetőnek is lehet értelmezni, hiszen a nuncius napi munkájával, diplomáciai, illetve lelkipásztori tevékenységével csak érintőlegesen érintkezett, viszont ahhoz, hogy az Apostoli Szentszék egy nagy általános véleményt tudjon kialakítani, fontos információforrás. Szintén kifejezetten érdekes ennek a témának a boncolgatása abból a szempontból, hogy – az állami szervekkel való kapcsolattartás mellett – ez a másik olyan témakör, amelyet a korabeli sajtóban jól nyomon lehet követni, hiszen Orsenigo hivatalos megjelenéséről – vagy éppen távolmaradásáról – egy-egy eseményen az újságok sok esetben beszámoltak.

II.3. Személyi kérdések

A személyes kérdések témakör egy-egy adott személy tevékenységét, a velük kapcsolatos információkat tartalmazza. A témakörbe tíz jelentés sorolható be.³⁷ A témakör szintén tovább osztható, egyrészt egyházi személyekkel kapcsolatos írások szerepelnek benne, így többek között Luttor Ferenc* kinevezései különböző tisztségekre, de Klebelsberg Kuno római látogatását is ide sorolhatjuk.

Különösen érdekes, hogy egy – ma már – szinte elfeledett spanyol kanonok, Antonio Sancho di Palma magyarországi látogatásával miként foglalkoztak, mondhatni az egyház legfelsőbb szintjein. Di Palma személye a magyar revízió egyik fő támogatójaként jelent meg, s ezt a nuncius erősen nehezményezte, hiszen tevékenységét rosszul értelmezhetők volna a kisantant országai, nem is beszélve arról, hogy ez a kérdés kihatna a Szentszéknek ezekkel az országokkal kapcsolatos politikájára.³⁸ A magyar sajtó Don Antonio Sanchót a magyarság nagy barátjának tartotta, egyfajta új Rothermere-nek,³⁹ aki amellett, hogy tökéletesen megtanult magyarul, a magyarságot támogató társaságot szervezett.⁴⁰ Orsenigo úgy értelmezte a helyzetet, hogy annak megakadályozása, hogy Don Antonio magyar földre lépjen, némileg aggasztó, ezért inkább azt akarta megakadályozni, hogy az útnak politikai mondanivalója legyen, ehelyett lehetőleg a helyi előljárója vegye rá, hogy hangsúlyozza az utazás turisztikai, vagy esetleg egyházi jellegét. Mindamellett tájékoztatást kért Federico Tedeschini* spanyolországi nunciustól a kanonok jelleméről.⁴¹ Bár a nuncius megpróbálta magát távol tartani az ügytől, bizalmasan felhívta Serédi hercegprímás figyelmét arra, hogy Don Antonio érkezése kérdéseket vet fel, mert a kanonokkal

36 1929. március 10. (47. számú) jelentés.

37 1927. február 8. (11. számú); 1927. március 30. (12. számú); 1927. augusztus 6. (14. számú); 1927. augusztus 25. (16. számú); 1928. március 21. (27. számú); 1928. május 28. (31. számú); 1928. szeptember 20. (37. számú); 1928. november 10. (39. számú); 1929. június 16. (50. számú); 1952. július 24. (52. számú) jelentések.

38 Vö.: 1929. június 16. (50. számú) jelentés.

39 Lord Rothermere szerepével bővebben foglalkozik: DUDÁS Róbert Gyula: Az amerikai magyarok 1929-es nemzetgyűlése a New York állambeli Buffalóban, különös tekintettel az egyházak szerepvállalására, *Egyháztörténeti Szemle*, XXI/2 (2020) 94–111.

40 Don Antonio Sancho, a magyarság nagy spanyol barátja július 25-én Budapestre érkezik, *Nemzeti Újság*, 1929. június 6., 1.

41 1929. július 24. (52. számú) jelentés.

kapcsolatosan voltak (illetőleg lehettek, mert erre konkrét bizonyítékot nem tudott felmutatni) bizonyos erkölcsi problémák. A nuncius lehetőségei ezzel véget értek, hiszen Don Antonio utazását nem tudta megakadályozni. 1929. július 25-én érkezett meg Magyarországra, Murakeresztúron Csóty Géza apát fogadta, majd Budapestre utazott. Este a Cserkészszövetség szerénadót adott a tiszteletére, másnap – a nuncius javaslata ellenére – fogadta őt Serédi hercegprímás is. Július 28-án a Mátyás-templomban prédikált magyar nyelven, utána a főváros vendége volt három napig. További programját a *Nemzeti Újság* így foglalta össze: „*Augusztus elsején a felső vízvárosi Szent Anna-templomban celebrál szentmisét és prédikál. Augusztus negyedikén ezertagú zarándoklatot vezet Esztergomba, a hercegprímáshoz. Augusztus hatodikán, amennyiben a vértanúk emlékművét leleplezik, ezen az ünnepségen vesz részt, ha ez elmarad, akkor reggel kilenc órakor a lőportárdűlői templomban miséznek. Augusztus hetedikén és nyolcadikán Miskolcot, Lillafüredet, a Mát-rát és a Bükk-hegységet járja be. Augusztus tizenegyedikén fél kilenckor a Bazilikában prédikál, majd megtekinti a Cserkészszövetség székházát és a hárshegyi cserkészparkot. Augusztus tizenkettő és tizenkilenc között részt vesz az IKA⁴² budapesti kongresszusán, amelyen a magyar helyzetet ő ismerteti. Huszadikán részt vesz a Szent István-napi körmeneten, és a rákövetkező napon Szegedet és Debrecent látogatja meg. Don Antonio Sancho nagyrépost szeptember elsején utazik vissza Spanyolországba.*”⁴³

Don Antonio látogatása – s ezt le lehet szűrni Orsenigo jelenéseiből – nem azért volt problémás, mivel egy olyan pap érkezett Magyarországra, aki a revizionizmus híve volt, hanem, mert bizonyos szintű, mondhatni illékony reményt adott a korszak politikáját leginkább meghatározó Trianon-ellenes tematikának, amit a nunciatura szeretett volna elkerülni.

II.4. Egyházpolitikai jelentések

A csoportba két témakör alapján lehet besorolni a jelentéseket.⁴⁴ Az egyik az egyházmegyéek területi kérdéseit vizsgálta, a másik pedig az egyházmegyéek előjáróival kapcsolatos, figyelembe véve az újra és újra felmerülő főkegyúri jog kérdését. Ez a téma azért is különösen izgalmas, mivel ekkor zajlik az új esztergomi érsek kinevezése, így bele tudunk pillantani az egyház és az állam közötti tapogatózás, útkeresés, egyezkedés folyamatába.

A trianoni döntés következtében a magyar katolikus egyház – strukturális szempontból – romokban hevert. Szinte mindegyik egyházmegye területi veszteséget, ezáltal anyagi és emberi veszteséget szenvedett el. Számos olyan részegyházmege jött létre, amely

42 Nemzetközi Katolikus Szövetség; az ülésről beszámol az *Új Nemzedék* napilap 1929. augusztus 28-i száma, 4.

43 *Nemzeti Újság*, 1929. július 26., 9.

44 A csoport 15 jelentést tartalmaz: 1927. augusztus 9. (15. számú); 1927. szeptember 8. (17. számú); 1927. szeptember 17. (18. számú); 1927. október 4. (19. számú); 1927. december 31. (24. számú); 1928. március 26. (28. számú); 1928. április 19. (29. számú); 1928. július 22. (33. számú); 1928. augusztus 19. (34. számú); 1928. december 3. (41. számú); 1929. január 21. (44. számú); 1929. január 25. (45. számú); 1929. június 10. (51. számú) jelentések, valamint ide sorolható a Vatikáni Államtitkárság 19289. január 16.-án kelt (26. számú) jegyzéke, illetve a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának 1930. június 3-án kelt utasítása és az arra 1930. június 6-án adott (46. számú) válasz.

apostoli kormányzóság címen néhány tucat egyházközségből, településből állt. Ezek élén apostoli kormányzók álltak. Vizsgálva a jelentéseket, megállapítható, hogy a nuncius – mint külső szem – tisztában volt azzal, hogy ez a helyzet tarthatatlan, valamilyen módon konszolidálni kell a magyar egyházat. Viszont azt is értette, hogy politikailag, valamint érzelmi okokból ez szinte lehetetlen, hiszen sem a magyar egyháziak, sem pedig a politikai elit nem volt képes elfogadni azt, hogy Trianon végleges, tehát ennek valamiféle revízióját várták, amely ideiglenesen később be is következett. Ilyen kérdés volt a csanádi egyházmegye magyarországi részeinek és a nagyváradi egyházmegye Magyarországra került részeinek vezetése, mellyel több jelentés is foglalkozott.⁴⁵

A másik fő témakör az egyházmegyék, valamint jelentősebb szerzetesrendek eljáróinak kinevezésével kapcsolatos. IV. Károly* király lemondásáig az uralkodónak joga volt gyakorolni az ún. főkegyúri jogot. Ez lemondásával, majd nem sokkal később bekövetkezett halálával lehetetlenné vált. A főkegyúri jog (*ius supremæ patronatus*)⁴⁶ a hagyományos felfogás⁴⁷ szerint a mindenkori (magyar) király előjoga, amelyet a katolikus egyháztól nyert el, s amely feljogosítja arra, hogy különböző egyházi rangokat adományozzon. A probléma először még Orsenigo elődjének, Schioppa érseknek idején Békefi Remig* zirci ciszterci apát halála után merült fel, hiszen a főkegyúri jog az apáti kinevezésekre is vonatkozott. A korábbi gyakorlat szerint ebben az esetben kormányzati megbízott vett részt az ülésen, ahol a választóknak három jelöltet kellett bemutatniuk, akiket a megbízott bemutatott a királynak, s ő eldöntötte, hogy a három jelölt közül ki legyen az új apát. Lorenzo Schioppa budapesti apostoli nuncius 3099. sz. jelentése beszámol arról, hogy a jelen helyzetben a kormányzat teljes egészében a szerzetesekre bízta a választást, de Klebelsberg Kuno kultuszminiszter kijelentette, hogy „a választásnak ez a módja nincs hatással a főkegyúri jog kiváltságaira, amelyek a kormány szerint az említett apát választása esetében is az apostoli királyt illetik.”⁴⁸

45 A kérdéssel bővebben foglalkozik: TÓTH Krisztina: Fordulópont a nagyváradi káptalan magyarországi tagjainak életében (1929), in: *Lymbus. Magyarágtudományi Forrásközlemények* 2018. 575–591. Interneten: <http://real.mtak.hu/100421/> (A letöltés dátuma: 2020. augusztus 7.)

46 Meszlényi Zoltán megfogalmazásában: „Főkegyúri jog alatt bizonyos jogok összességét értjük, amiket Magyarországon a király gyakorolt az egyházi javadalmak betöltése és az egyházi vagyon kezelése s ellenőrzése terén. (...) A főkegyúri jog egyházi eredetű, mert olyan dolgokra vonatkozik, amik az egyház lelki hatalmához tartoznak. Ilyen elsősorban az egyházi hivatalok betöltésének joga, de azután a vagyonkezelés joga is, mely önként folyik az Egyház tulajdonjogából. Tehát csak az Egyház ruházhatta fel a magyar királyt ezzel a sajátos kivánsággal.” – MESZLÉNYI Zoltán: *A főkegyúri jog és a forradalom*, Esztergom, 1920. 4.

47 A főkegyúri jog törvényileg nincsen pontosan definiálva, meghatározását a szokásjog alakította ki. Gyakorlatban úgy fogalmazható meg, hogy a *ius supremæ patronatus* nem más, mint a magyar királynak a magyar egyházzal kapcsolatosan több évszázadon keresztül kialakult, s régre visszavezetett „jogosítványa”. – Vö.: CSIZMADIA Andor: A konstanzi „bulla” hatása a főkegyúri jog fejlődésére. In: *MTA Társadalmi-történeti osztályának közleményei*, IX. kötet 3–4. számából, Budapest, 1959. 302.

48 Klebelsberg kultuszminiszter levele, amelyet 1924. június 2-án N. 53740/1924 I.ü.c. ikt. sz. alatt dr. Szentés Anzelmhez, Zirc kormányzó perjeléhez intézett, s amelyben értesíti a perjelt arról, hogy „a jelenlegi körülmények között [...] birtokba veszi az egyesített apátságok javait, amire a kánonjog kinevezési szabályai szerint jogot szerez. Tisztelettel megjegyzem [így a miniszteri levél], hogy a kinevezésnek ez a módja nem érinti a királyi főkegyúri jog fennálló privilégiumait a fent említett egyesült apátságokra nézve. Miközben kérem Uraságodat, hogy bejegyzés végett – amint lehet – azonnal tudassa velem az általános káptalan eredményét az apát kinevezése ügyében, azt is engedélyezem, hogy a rendi iskolák a törvényben előírt idő előtt, legkorábban június 22-én lezárják a tanévet, ha az apátválasztás ezt megkíváná.” A levelet olaszul és magyar fordításban közli: *Lorenzo Schioppa első magyarországi nunciusa po-*

A kérdés később egyre inkább erőteljessé vált, hiszen többek között a kalocsai érseki szék üresen állt, s azt Zichy Gyula, pécsi püspök mint apostoli kormányzó látta el, ez pedig sem lelkipásztorilag, sem pedig a javadalmak tekintetében nem volt megfelelő. Azt, hogy Zichyből kalocsai érsek lesz, némi huzavona után minden fél (így nem túl nagy örömmel a kinevezett is) elfogadta, viszont ettől kezdve már a pécsi püspökség betöltése vált vitássá, hiszen a kormányzat mindenképpen beleszólást akart szerezni ebbe a kinevezésbe. Orsenigo nunciának szinte megérkezése után szembe kellett néznie ezzel a kérdéssel. Végül Zichyt 1925. augusztus 26-án nevezték ki kalocsai érseknek, miután két nappal korábban a magyar kormány kinyilvánította, hogy ez ellen nincsen kifogása. A pécsi püspöki szék betöltését viszont elnapolták, Zichy látta el, ekkor már, mint kalocsai érsek és pécsi apostoli kormányzó. A kormány jelöltje – a ma már méltatlanul elfeledett pap-miniszter – Vass József volt, de az ő kinevezése – azzal a névleges indokkal, hogy részt vett Horthy Miklós fiának esküvőjén – Róma szemében elképzelhetetlen volt. Zichy Mosonyi Dénest,* pécsi általános helynököt szerette volna utódjául, de elképzelhetőnek tartotta Virág Ferenc,* akkori szekszárdi plébános személyét is. Mosonyiról, némi indiszkrécióval, a sajtóban is elterjedt, hogy püspökjelölt, s ezt Orsenigo – hiába volt róla pozitív véleménnyel – hibának tartotta, mivel úgy gondolta, hogy kinevezésével az a vélemény terjedne el, hogy az új püspök Zichy jelöltje, s nem pedig a Szentszék objektív választása. A Vatikán elsődleges jelöltjével, Mészáros János* budapesti helynökkel szemben pedig a magyar állam emelt már évekkorábban kvázi politikai vétót, s ezt a Szentszék hallgatólagosan tudomásul is vette, bár még többször próbálkozott, abban bízva, hogy a kormány véleménye esetleg megváltozik. A politikai vétó fő érve az volt, hogy – a magyar kormány szerint – Mészáros Albrecht főherceg nevelője volt, aki Ottó* főherceg helyett – egyes vélemények szerint – a királyi trónra akar kerülni, s ehhez lenne szüksége Mészárosnak mint pécsi püspöknek a támogatására. Ezek után – noha Orsenigo is elismerte, hogy Mészáros János buzugó, s magát a politikától távol tartó pap, személyét – egy rövid informális próbálkozás után, melyet a nuncius Walkó külügyminiszterrel lezajlott tárgyalása lezárt – ad acta tették. Ugyanígy – elsődlegesen a sajtóban történt megszéllőztetés miatt – Mosonyi esetleges kinevezése is ellehetetlenült. Virág Ferencsel kapcsolatban pedig a nuncius azt jelenthette, hogy – miután kvázi kész helyzet elé állította a magyar kormányt – ellene a hatóságoknak nincsen kifogásuk. Virágot meglepetésként érte a megbízása, hiszen a sajtóban a neve kiszivárgott, így előbb olvashatta várható kinevezésének tényét, mint, hogy tőle megkérdezték volna, vállalja-e a püspöki feladatot. A kérdés körüli vita jól mutatja, hogy a főkegyúri jog gyakorlása még nagyon nem jutott nyugvópontra, mindegyik fél kereste a számára megfelelő kiskapukat és megoldási lehetőségeket.⁴⁹

Az idő múlásával egyértelművé vált két tényező. Az egyik, hogy Horthy Miklós, noha jogköre inkább a mai köztársasági elnökéhez volt hasonlatos, megkerülhetetlenné vált; a második, hogy valószínűtlen lett, hogy Habsburg uralkodó (tehát a trónörökösnek tekintett Ottó) kerülhessen a trónra. Az 1920-ban felállított status quót, amely szabályozza, hogy a kormányzó milyen kérdésekben nem dönthet, s ezek egyike a főkegyúri jog volt, egyre többen és hangosabban akarták megváltoztatni, a kormányzói jogokat bővíteni.

litikai jelentéseiből, 1920–1925., szerk.: SOMORJAI Ádám OSB, Budapest, METEM, 2020, 171. Olaszul: i. h. 341.

49 A témával bővebben foglalkozik: Tóth Krisztina: A pécsi püspöki szék 1926-os betöltése, in: *Századok* 154 (2020) 4. szám, 855–880.

Ennek számos oka volt, az egyik, hogy Horthy egyre idősebb lett, gondoskodni kellett az utódlásról, valamint az egyre bővebb körű titkos választójog lehetőséget biztosított az esetleges szélsőséges pártoknak a parlamentbe kerülésre, s ezzel a közéletbe való beleszólási jogukat is kiszélesítette. A főkegyúri jog kérdése nagyjából 1927-ben érkezett nyugópontjára, amikor Pietro Gasparri vatikáni államtitkár és Klebelsberg Kuno kultuszminister megállapodott⁵⁰ abban, hogy a magyar államnak joga van politikai és egyéb kifogást tenni, amelyet aztán a Szentszék vagy tudomásul vesz, vagy pedig figyelmen kívül hagy, mint ahogy Serédi Jusztinián bencés szerzetes esetében is tette, akit a magyar állam által nem javasolt esztergomi érseknek, mégis kineveztek.

Fontos megjegyezni, hogy ez nem két állam közötti egyezmény volt, hanem lényegében a Szentszék szóban közölte (*intesa semplice*)⁵¹ Klebelsberggel az engedményeit, amelyeket a magyar állam képviselője köszönettel tudomásul is vett.⁵²

A Magyar Katolikus Püspöki Karral való kapcsolattartás különleges esete volt az a már említett esemény, amikor a nuncius 1926. március 17-én Esztergomban részt vett a püspöki kar ülésén,⁵³ ami addig gyakorlatilag elképzelhetetlen volt.⁵⁴ Ezt megelőzően a magyar püspökök úgy döntöttek, hogy fogadják a nunciust, meghallgatják mondani-valóját, de az érdemi munkát kizárólag akkor végzik el, ha a nuncius már távozott.⁵⁵ Orsenigo ezen az ülésen nem kért, röviden előadta, hogy a Szentszék helyteleníti a katolikus egyház közeledését a protestáns egyházak felé, elítéli a gyakori vegyes házasságokat. Azt is helytelenítette, hogy az egyházi és a politikai események túl gyakran kerültek fedésbe egymással. Egyben tájékoztatta a püspököket a Szentszék határozatáról, ami alapján a magyar püspökök kötelesek a püspöki, valamint a káptalani javadalmakkal a Szentszék felé elszámolni.⁵⁶ Ezt – politikai megfontolások miatt, miszerint ezek az adatok esetleg az újonnan létrejött államalakulatok számára is megismerhetővé válnak – lényegileg a MKPK nem, illetőleg részben teljesítette,⁵⁷ ez pedig jelentősen megnehezítette a Vatikán dolgát abban is, hogy a magyar egyház rendezésében, különösen a rendkívül zavaros egyházmegyei határok rendezésének kérdésében előbbre tudjanak lépni.

A magyar egyházi hatóságokkal való kapcsolattartás fontos kérdése volt az egyházi nagybirtokok témája, ami már nem új keletű problémaként jelentkezett az egyházon be-

50 Klebelsberg gróf látogatását előkészíti az 1927. február 8. (11. számú) jelentés.

51 Verseghy Nagy Elek, az Apostoli Szentszékhez akkreditált magyar követ *accordónak*, tehát államok közötti megállapodásnak nevezte, míg Gasparri válaszlevelében *intesa semplice*-nek. Lásd: Csiky Balázs: Serédi Jusztinián javaslata a magyar püspökök jelölésének új eljárására 1937-ben, in: Fejérdy, *i. m.*, 127–145.

52 Vö.: Csiky Balázs: Serédi Jusztinián javaslata a magyar püspökök jelölésének új eljárására 1937-ben, in: FEJÉRDY, *i. m.*, 211–226.

53 A témával bővebben foglalkozik: Tóth Krisztina: Modernkori katolicizmus vs. neobarokk államegyház. Mi vezetett Cesare Orsenigo nuncius felszólalásához egy magyar püspökkari konferencián?, in: *Litterarum radices amarae, fructus dulces sunt. Tanulmányok Adriányi Gábor 80. születésnapjára*, szerk.: KLESTENITZ Tibor, ZOMBORI István. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest 2015. 243–255.

54 A nuncius meghívása a püspöki kari ülésre ma már kötelező, ennek alapja a *Sollicitudo omnium Ecclesiarum motu proprio* (a VI. Pál pápa által 1969-ben saját kezdeményezésére kiadott közigazgatási végzés, amely nem tévesztendő össze a VII. Piusz pápa által ugyanezen néven kiadott pápai bullával), 1969. VI. 24, nr. VIII, 2: AAS 61, 1969, 482.

55 EPL Ppki jkv. 1926. március 17., 2. pont.

56 Uo. 9. pont.

57 1929. január 21. (44. számú); 1929. január 25. (45. számú) jelentések.

lül. Az 1923. október 19-én tartott minisztertanácsi ülésen Bethlen István jelezte, hogy a katolikus egyházi nagybirtokosoknak a szociális fejlődés céljából nagyobb áldozatokat kellene hozniuk. Klebelsberg Kunó annak a véleményének adott hangot, hogy hosszú lejáratú földbérletek létesítésére kellene ösztönözni a katolikus nagyjavadalmasokat, a tulajdonjog megváltoztatása nélkül. Vass József arra mutatott rá, hogy a katolikus birtokoknak az átlagosnál nagyobb igénybevételét a püspökök továbbra is fenn akarják tartani.⁵⁸ Az egyházi nagybirtokok a maguk feudális jellegével semmiképpen sem voltak modern, korszerű üzemnek mondhatók. Noha hoztak hasznot, de állandó költségigényük miatt, valamint egyéb okok miatt (például, mivel az egyházi birtokok jogállásuk szerint kötött, vagy korlátozott forgalmú birtokok voltak, ezért a hitelfelvétel gyakorlatilag lehetetlen volt) az 1920-as évek végére az egyházi nagybirtokok többsége eladósodott. A trianoni békeszerződés következtében a korábbi 28 egyházmegyéből négy (a veszprémi, a székesfehérvári, a váci és az egri) maradt teljes egészében, hat püspöki székhelyével együtt részben magyar területen, míg további öt egyházmegyének (a rozsnyóinak, a kassainak, a szatmárinak, a csanádinak, a nagyváradinak) csak egyes részei maradtak itt, nagybirtokaik jelentős része az újonnan vont államhatárokon kívül esett. A Csanádi egyházmegye székhelye 1923-ban Szegedre került, míg a váradi részből 1929-ben létrehozták a Debreceni apostoli kormányzóságot. Még 1920 előtt a teljes egyházi birtoki terület 1.721.005 kataszteri hold (990.438 hektár) volt, addig ez a terület 1925-re 955.449 kataszteri holdra (549.861 hektár, nagyjából 5500 négyzetkilométer, ami az ország területének megközelítőleg 6%-a) csökkent.⁵⁹ A kérdéssel, az esetlegesen felmerülő szabálytalanságokkal a nuncius több jelentésben is foglalkozott.⁶⁰

A kérdés nem volt új keletű. A vagyonkezelésről szóló vita már az 1848-as forradalmi időkben felmerült, s állandó kérdés maradt, mind az állam és az egyház, mind pedig az állam, valamint az Apostoli Szentszék között. Mivel a trianoni békeszerződéssel több egyházmegye anyagi helyzete – földbirtokai a határon kívülre kerültek, s azokhoz nem tudtak hozzáférni – megrendült, a Vatikán időszerűnek találta a kérdés rendezését. Szükség volt erre, hiszen ez volt az alapvető feltétele annak, hogy a katolikus egyház struktúráját, iskoláinak, alapítványainak, rendszerének összességét a kormányzattól függetlenné tudja tenni. Éppen ezért ez a kérdés hangsúlyosan került be Schioppa nuncius ún. követutasításába is.⁶¹ Bár a magyar püspökök igyekeztek a földkérdéssel kapcsolatosan a kivárást, a halogatás technikáját alkalmazva minél kevesebb információt átadni a nunciushoz, de végül Orsenigo 1927. január 17-én az egyes egyházmegyéktől érkezett adatokat összesítve átfogó jelentést küldött Rómába. Schioppa nuncius lényegében úgy látta, hogy a magyar egyházi nagyjavadalmasok rendkívül gazdagok, azonban vagyonukból rendkívül keveset áldoznak vallási és kegyes dolgokra. Ezzel szemben utódja ezt sokkal árnyaltabban látja és közvetíti a Vatikán felé. Orsenigo véleménye szerint tény, hogy a magyar egyház gazdag, de más nemzetektől eltérően a magyar egyházra igen nagy anyagi terhek nehezednek. Gondoskodniuk kell az egyházmegyei szemináriumok működtetéséről, a kispapok (az esetleg Rómában tanuló kispapokat is ideértve) ellátásáról, valamint számos szociális

58 CSIZMADIA Andor: *A magyar állam és az egyházak jogi kapcsolatainak kialakulása és gyakorlata a Horthy-korszakban*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1966.

59 Vö.: HALLER István: *Katolikus egyházi vagyon és protestáns államségély*, Budapest, 1928., 31–33.

60 1927. február 8. (11. számú); 1927. szeptember 17. (18. számú); 1929. január 21. (44. számú); 1929. január 25. (45. számú); 1929. június 10. (51. számú) jelentések.

61 Vö.: TÓTH Krisztina: *Lorenzo Schioppa nuncius követutasítása*, i. m.

kérdés megoldásáról. A nuncius véleménye szerint nem elég az, hogy az öt évenkénti ad limina látogatáskor számoljanak be a püspökök, hanem szükséges egy átfogó felmérés a vagyoni kérdésében, de előtte fel kell készíteni a magyar főpapokat arra, hogy helyes szándékot és teljes politikamentességet lássanak e felmérésben.⁶²

II.5. Vegyes, politikai jelentések

Kifejezetten a belpolitikai kérdésekkel a vegyes, politikai jelentések témakör foglalkozik, amely nyolc jelentést tartalmaz.⁶³ A témakör elég összetett, szinte mindegyik jelentésről külön alfejezetet lehetne nyitni. A teljesség igénye nélkül megállapítható, hogy ezek a jelentések mind a személyi, mind a főkegyúri joggal kapcsolatos témakörökbe is beoszthatók lennének, de véleményünk szerint mégis külön csoportba sorolandók, mivel elsődlegesen a politikai hangulatról és eseményekről szólnak, s úgy, hogy ezekben a nunciának inkább tájékoztató, mint részt vevő szerepe volt. A továbbiakban röviden szeretnénk bemutatni azokat a fő témaköröket, amelyek a korszakot meghatározták.

Fontos politikai kérdés volt Bethlen István miniszterelnök és kormányának 1926. októberi lemondása, amely valójában csak szimbolikusnak mondható, hiszen a kormány összetétele – egy miniszter személyét leszámítva – nem változott. A lemondás oka a katolikus egyházat is érintő frankhamisítási botrány volt.⁶⁴

Megjelenik, s egyre erősebbé válik a magyar politikában az antiszemitaizmus, valamint a *numerus clausus* szándéka. A nuncius erről kifejezetten kijelenti, hogy ezt az antiszemita döntést ő, mint latin származású, nem tudja elfogadni.⁶⁵ Külön érdekes, hogy miként vélekedik a nuncius a zsidókról. Orsenigo összeköti a zsidóságot és az 1918/19-es kommunista forradalmat (értsd: Tanácsköztársaság), noha a Tanácsköztársaság csak 1919. március 21-én jött létre, az azt bizonyos szinten előkészítő Magyar Nemzeti Tanács elnöke pedig egy katolikus pap, Hock János volt. Kifejti, hogy a magyarországi keresztényekben jelentős félelemérzet maradt a zsidókkal szemben, amely, bár a keresztény szeretet szigorú parancsa alapján nem menthető, lélektanilag érthető. Magát a *numerus clausus*-t, amely végül is a zsidóellenes eljárások alapja lett, a későbbiekben úgy minősíti, mint a kereszténység „szakmai” küzdelmét, egy „olyan kisebbség intellektuális felsőbbbsége ellen, amelyet felelősnek tartanak a Magyarországon 1918-ban szovjet mintára szervezett kísérletért. Úgy vélem [mármint Orsenigo], hogy az egész nyugodtan le fog csengeni, mert a kormány majd kijelenti, hogy nem tudja végrehajtani azt, amit megígért ezzel az antiszemita törvénnyel kapcsolatban.”⁶⁶

Természetesen botorság lenne azt számon kérni egy nunciuson, hogy nem lát a jövőbe, de mai ismeretünkkel kijelenthető, hogy ez a törvény a kiindulópontja lett számos, a

62 A témával bővebben foglalkozik: Tóth Krisztina: Az Apostoli Szentszék átfogó felmérése a magyarországi egyházi javakról (1925–1927), *AETAS* 34 (1). (2019) 97–120. Interneten: <http://real.mtak.hu/86242/>

63 1926. október 15. (6. számú); 1926. október 27. (7. számú); 1926. december 18. (8. számú); 1927. február 2. (10. számú); 1927. május 19. (13. számú); 1927. október 28. (22. számú); 1928. április 21. (30. számú); 1928. október 17. (38. számú) jelentések.

64 1926. október 15. (6. számú) jelentés.

65 1926. október 15 (6. számú); 1926. október 28. (22. számú) jelentés.

66 1927. október 28. (22. számú) jelentés.

zsidóságot (s más kisebbségeket, pl. cigányságot stb.) megbélyegző, majd gyakorlatilag kiírt későbbi határozatnak és visszaélésnek.

Szintén lényeges kérdésként merült fel az 1926-os magyarországi választások kérdése, illetve a papi képviselők helyzete. Az 1926-ban összeült magyar parlamentben a papi képviselők aránya nyolc százalék volt, szinte mindegyikük az esztergomi, valamint a székesfehérvári egyházmegye papja. Orsenigo véleménye szerint nem probléma, hogy van néhány pap a parlamentben, de általánosságban fontos lenne, hogy a plébánosok inkább tartózkodjanak a politikai szerepléstől,⁶⁷ noha az egyház és az állam összefonódásának jele volt az is, hogy az új országgyűlés megnyitásakor a katolikus egyház (valamint külön a többi felekezet is) ünnepi istentiszteletet tartott.

Kifejezetten hangsúlyosan jelent meg ebben az időszakban a királykérdés. Noha IV. Károly 1922-ben elhunyt, utóda, Ottó főherceg pedig száműzetésben élt, a téma a politikát, valamint a katolikusokat is megosztotta. Ennek egyik példája Zichy Gyula* kalocsai érsek kinevezésénél mutatható ki. A Szentszék (a magyar állam és Horthy akarata ellenére) nem Prohászka Ottokárt,* hanem Zichyt nevezte ki kalocsai adminisztrátornak, majd érseknek. Az egyértelmű volt a vatikáni vezetés részéről, hogy a kinevezésbe nem enged beleszólást, viszont a magyar államnak is volt ütőkártya a kezében, mivel az egyházi beneficiumok vagyonezelését a főkegyúri jog alapján korábban a király nevében a vallás- és közoktatásügyi miniszter gyakorolta, s ennek a jogának a kormány minden erejével érvényt akart szerezni. A magyar állam elvárta az ún. hűségeskü letételét, amelyet Zichy hosszú ideig (az ügy még Schioppa nuncius idejében kezdődött) megtagadott. Ennek két oka volt: az egyik, hogy a kormányzó protestáns volt, tehát véleménye szerint ez kizárta az eskü lehetőségét; a másik pedig, hogy – mint a főpapok jelentős része – Zichy is legitimista, azaz királypárti volt. Orsenigo a kérdésről az alábbi gondolatokat küldte az Apostoli Szentszék részére: *„A magyarok számára változatlanul a királykérdés a legégetőbb, és sajnos odáig fajul a dolog, hogy megosztja a katolikusokat, sőt, a papságot is, mivel nagyon kevesen vannak, akik távol tudják tartani magukat a politikától. A papok többsége az örökös királyt várja, de olyanok is vannak, akik nyíltan Albrecht* főherceg mellett foglalnak állást, és vannak Habsburg-ellenesek is. A püspöki kar eddig inkább tartózkodó és óvatos volt, a nagy többség azonban királypárti. Ennek a megosztottságnak legalább az az előnye megvan, hogy megakadályozza a vallás politikai eszközzé válását bármilyen irányban.”*⁶⁸

A jelentéseket olvasva megállapítható, hogy a magyar politika tehetetlen volt a királykérdéssel kapcsolatban. Ahogy a mondás tartja, „se lenyelni, se kiköpní nem tudták”. Számos megoldási lehetőség merült fel (a szabad választástól, akár Ottó főhercegig), de végül, mondhatni, a biztos pontot, a „legkisebb rosszat”: Horthyt választották, illetve hagyták a kormányzói státuszban. A nuncius 1928-ban már megállapítja, hogy noha ez a kérdés továbbra is rendkívül megosztja a magyar politikai életet, jelentősége mégis mintha csökkent volna, s különösen az Ottó-pártiak veszítettek erejükből. Ennek egyik oka, hogy Horthy egyre népszerűbb, noha protestáns.⁶⁹

67 1926. december 18. (8. számú); 1927. február 2 (10. számú) jelentés.

68 1927. február 2. (10. számú) jelentés.

69 1928. december 21. (42. számú) jelentés.

III. Összefoglalás

Cesare Orsenigót úgy jellemezhetjük, mint a nyugodt békeidők nunciussát. Ez bizonyos szinten igaznak is tekinthető, hiszen egy olyan időszakban szolgált Magyarországon, amikor politikai és – bizonyos szinten – gazdasági szempontból sok minden nyugvóponton volt. Mégis ez az időszak számos kérdést hagyott megoldatlanul. Egyre erősödött az antiszemitizmus, a királykérdés megoldatlan maradt, az állam és az egyház között további viták voltak a főkegyúri joggal kapcsolatosan, erősödtek a szélsőbal- és szélsőjobboldali pártok, a gazdasági világválság számos kihívás elé állította az államot és az egyházat is. Az egyházmegyék – a trianoni döntés miatt – zavaros, szinte működés-képtelen területi elrendezéssel működtek, vezetésükben számos egyéni érdek ütközött.

Mégis, a nuncius úgy hagyhatta itt 1930 tavaszán magyarországi szolgálathelyét, hogy egyértelműen a sajtó, s ezáltal a közvélemény szimpátiáját élvezte. A Budapesti Hírlap az alábbi szöveggel búcsúztatta Orsenigót: „*A Szentszék Csonka-Magyarország megpróbáltatásokkal teljes életének tíz esztendeje során immár harmadízben küld új követet Budapestre.*⁷⁰ *Ahogy megismert és megszeretett bennünket, s mi is megszerettük Orsenigo Cesare hivatali elődét, Schioppa nunciust, épp oly, sőt úgy lehet, még bensőségesebb megértés, nagyrabecsülés és szeretet szálai fonódtak a magyar nemzet és Orsenigo Cesare között, aki a rövid néhány év alatt, – míg itt élt körünkben – nem röstellte a fáradságot, és nyelvünket is elsajátította. Bátran elmondhatjuk, hogy a magyarsággal való lelkes együttérzésnek Orsenigo Cesare egyéniségéből kisugárzó közvetlensége és ereje pártokra és felekezetekre való tekintet nélkül egyformán közkedvelté tudta tenni a Szentszék budapesti képviselőjét. Nehéz és hálatalt szívvel válik meg tőle az egész maroknyi magyarság, de azzal a tudattal mond búcsút Cesare Orsenigónak, hogy oly jóbarátot rendelt nekünk benne a Mindenható, aki idegenben sem fog megfélemlkezni magyar híveinek sokat szenvedett országáról. És ahogyan szívbe zárja emlékét a nemzet, úgy bizonyára a Berlinbe nagy fontosságú pozícióba távozó nuncius rokonérzését sem fogja megkoptatni a sokmértöldes távolság.*”⁷¹ Távozása előtt a kormányzó döntése alapján Walkó Lajos külügyminiszter a Magyar Érdemkereszt I. osztálya a csillaggal kitüntetését adományozta a nunciussnak. Orsenigo 1930. március 9-én, vasárnap utazott el Magyarországról, s ezzel zárult le az önálló Magyarország második nunciussának története.

⁷⁰ Utalás Angelo Rotta apostoli nuncius kinevezésére.

⁷¹ A Szentszék berlini követe lesz Orsenigo Cesare, *Budapesti Hírlap*, 1930. február 15., 3.

AZ EGYKORI MILÁNÓI ISMERETSÉG UTÁN FÉL ÉVTIZED A DÍSZ TÉRI NUNCIATÚRÁN

Bevezetés

Az *Esti Kurír* 1925. április 28-án, kedden adta hírül, hogy a hágai s a budapesti apostoli nuncius székhelyet cserél. Cesare Orsenigo érkezik Budapestre Hollandiából, akinek helyére Lorenzo „Lőrinc” Schioppa távozik Hágába. Az sem maradt ki a tudósításból, hogy vitéz nagybányai Horthy Miklós kormányzó megadta az új nunciushoz a Szentszék részéről kért agreement-t.¹ Ugyanaznap *Az Újság* Schioppa kényszerű távozásának nemzetközi összefüggéseit, a kisantant államainak vatikáni háttértevékenységét már tényként feszegette.² A *Budapesti Hírlap* is hasonlóképp írt, továbbá még arról tájékoztatott, hogy az Apostoli Szentszéknek a távozó nuncius átvette visszahívó levelét, és április 29-én azért tér vissza a magyar fővárosba Rómából, hogy azt átadja. Azt is tudatta olvasótáborával – nem említve Federico Fioretitit nevén –, hogy az Apostoli nunciatura képviselőjében az ügyvivő a leghatározottabban cáfolta, miszerint az apostoli nunciushoz távozásához köze lenne egy kitüntetéshez, mert „[...] Riemer Gyulát a Szent Sír Lovagrend kitüntetésére Lányi [József]* püspök ajánlotta [...]”.³ Az újság részletesen beszámolt a távozó nuncius két nappal korábbi búcsúztatásáról, az elhangzott beszédeket 1925. május 12-én felidézve.⁴ Négy nappal később, május 16-áról 17-ére virradó⁵ éjjel utazott el Budapestről.⁶ Noha Orsenigo május 11-én azt szerette volna, hogy Brüsszelben találkozzanak, Schioppa mégis másként cselekedett. Az Orient expresszre szállt fel, és – erről senki sem

1 *Esti Kurír*, 1925. április 28. 4. A Szentszék Schioppa Lőrinc budapesti pápai nunciust Hágába helyezte át. Monsignore Cesare Orsenigo hágai nuncius az új pápai követ...

2 *Az Újság*, 1925. április 28. 3. Schioppa Lőrinc pápai nunciust Hágába helyezték át. Az áthelyezés a kis-entente kívánságára történt. – Az új nuncius is lelkes barátja a magyar nemzetnek.

3 *Budapesti Hírlap*, 1925. április 28. 7. és Johan ICKX: Nem, nem, soha! – Én nem politizálok... Lorenzo Schioppa nuncius távozása Budapestről, in: *Dai Rapporti del primo nunzio apostolico in Ungheria S. E. Mons. Lorenzo Schioppa 1920–1925. Lorenzo Schioppa első magyarországi nuncius politikai jelentéséből 1920–1925*, szerk. SOMORJAI Ádám OSB. (Nunciusi jelentések 1.) Budapest, 2020. METEM, 32. 22. j.

4 Johan ICKX: *i. m.* 38. és *Budapesti Hírlap*, 1925. május 12. 6. Búcsú Schioppa nunciustól. A szerző széles körű forrásbázis alapján ismerteti és összegzi az első budapesti apostoli nuncius távozásával összefüggésben a Román Királyság diplomáciai háttér munkáját, kitérve az Apostoli Nunciatura másodfokú uditoréjának főnökével összefüggő „megrendítő”, egyúttal közzé is tett írására.

5 TUSOR Péter – TÓTH Krisztina: *Inventarium Vaticanum I. A Budapesti Apostoli Nunciatura levéltára (1920–1939)*, Budapest–Róma, 2016. Bevezetés, XLVII.

6 Uo. 76. Az uditore hírt küldött erről a *L'Osservatore Romanó*nak, és Johan ICKX: *i. m.* 31.

tudott – Amszterdamban a távozó s az érkező nuncius két nappal később, 18-án találkozott, és „teljes inkognitóban” megbeszélést is folytatott egymással.⁷

Az *Ország-Világ* képes hetilap 1925. július 19-én megjelent számának első oldalán – a második magyarországi apostoli nuncius Goszleth J. és Fia fényképészek készítette fotója alatt – már arról tudósított, hogy „[...] Orsenico [sic!] Cesare érsek az új pápai nuncius. Született 1873-ban, Olginatében,⁸ Milano mellett.⁹ Milanóban hitoktató, később ugyanott a San Fedele-templom vikáriusa, majd szentszéki tanácsos és a könyvtár őre lett. Itt ismerkedett meg Achille Rattival, a későbbi XI. Piusz pápával, aki őt 1922-ben¹⁰ nevezte ki pápai követé. Első állomása Hollandia volt, s onnét jött 1925. július 2-án Budapestre.

A budapesti plébániák és egyházközségek vezetői vasárnap délben tisztelegtek *Orsenico Cesare*, az új nuncius előtt. A 39 plébániát és egyházközséget a plébánosok, az egyházközségi elnökök és alelnökök képviselték, és a küldöttséget a szabadságon lévő dr. Mészáros János érseki helytartó helyett Breyer István* [helyettes államtitkár] vezette a nuncius elé. A száztagú küldöttség éljenzéssel fogadta a nunciust, akit Breyer latin nyelvű beszédben üdvözölt. A nuncius latin válasza után bemutatatta magának a küldöttség tagjait, akik ezután elénekelték a pápai és a nemzeti himnuszt. Ezután a nuncius pápai áldásban részesítette a küldöttség tagjait. [...]”¹¹

Mindez 1925. július 12-én történt, majdnem két hónappal azután, hogy május 10-én elődje elbúcsúzott a magyar főváros római katolikus hitéletének vezetőitől.¹² A *Nemzeti Újság* két nappal később, az új apostoli nuncius beszédét felidézve részletesen beszámolt a történekről. A lap tudósítója szerint a főváros harminckét plébániájának plébánosai és egyházközségének elnökei és alelnökei a nunciatúra várbeli, Dísz téri palotájában¹³ tisztelegtek Orsenino [sic!] előtt. Függetlenül attól, hogy a hetilap (is) tévesen közölte a nuncius vezetéknevét, Budapestre érkezésének időpontját, a két orgánium pedig eltérő módon tájékoztatott a székesfővárosi plébániák számáról, kitűnik – főként a történekről részletesen beszámoló napilap tudósításából –, hogy utóbbi mekkora figyelmet szentelt Breyer prelátus és a Szentszék által kinevezett diplomata mondandójának. Breyer „[...] szeretetét tolmácsolta az új követ iránt, és annak a reményének adott kifejezést, hogy az új nuncius éppen úgy meg fogja szeretni a magyar népet, mint előde. [...]”

Az apostoli nuncius válaszát szó szerint idézte fel a napilap:

„[...] Nagy megtiszteltetésnek veszem, hogy önöket, ily kiváló férfiakat, ilyen nagy számban láthatom magam előtt. Már ifjúságom kezdete óta tudtam, hogy mennyi és mily szoros kötelék fűzte a magyar nemzetet századokon keresztül a római pápához. Az utóbbi években pedig, melyeket Hollandiában töltöttem, szinte naponként csodáltam, hogy milyen gyermeki ragaszkodással és hithűséggel vi-

7 Johan Ickx: i. m. 36. 49. j.

8 Helyesen: Olginate.

9 Pontosabban Villa San Carlóban, amely közigazgatásilag Olginatéhoz tartozik.

10 XI. Piusz pápa 1922. június 23-án nevezte ki internunciussá Hollandiába.

11 *Ország-Világ*, 1925. július 19. 1. ORSENICO [sic!] CESARE érsek, az új pápai nuncius. Breyer Istvánt tévesen helyettes államtitkárnak titulálja.

12 *Pécsi Lapok*, 1925. május 12. 1. Schioppa pápai nuncius búcsúja.

13 Budapest, I. Dísz tér 4-5.

seltetik a magyar nép a Szentatya iránt szeretett apostoli nunciusa személyében. Ennek a szeretetnek újabb tanújelét a mai napon saját szememmel láthatom.

Ki sem mondható, hogy mily örömmel hallgattam ennek a szeretetteljes ragaszkodásnak kinyilvánítását, amelyet Breyer prelátus úr oly ékes szavakkal tolmácsolt. Nyilvánvaló, hogy a plébánosoknak a legnagyobb feladtuk a hitélet fenntartása, hiszen ők hivatottak gondoskodni a hívek lelkiüdvéről; a jó világi vezetőket pedig, akikre különösen napjainkban nagy szükség van, joggal és méltán tartjuk a plébánosok segítőtársainak.

Katolikus férfiak! a ti hivatástok, hogy minden egyes plébánián szóval és jó példával védelmezzétek és előmozdítsátok a jó erkölcsöket, gyakoroljátok a szegények iránt a felebaráti szeretetet és buzgólkodjatok a vallás gyakorlatában. Mondanom sem kell, hogy a plébánosoknak és világi férfiaknak ezt a hivatását mennyire értékelem, hiszen magam is 25 esztendő töltem a serény lelkipásztori munkában.

Hálás köszöntet mondok szíves megjelenésükért és üdvözlésükért, elsősorban e város érseki helytartójának, aki – bár szabadságon lévén, testileg távol – lelkileg mégis köztünk van. Köszönetet mondok mindannyiuknak, akik megjelenésükkel az új nunciussal való e találkozást ily ünnepélyessé tették.

Az önök mai tisztelgéséről rövidesen értesíteni fogom a Szentatyát és jól tudom, hogy atyai szíve mennyire fog örülni annak a tiszteletnek, amellyel nunciussait illetik.

Adja Isten, hogy működésem Magyarországon az ország annyira óhajtott talpra állását szolgálja!

Mivel azonban Isten az, akitől ered az áldás, arra kérem önöket, hogy naponként imáikban rólam megemlékezzenek, amit a magam részéről önökért is megteszek: imádkozni fogok mindnyájukért és az önöknek és nekem annyira kedves Magyarországot.¹⁴

Ha Orsenigo nem 1925. július 2-án, hanem már napokkal korábban, június 26-án¹⁵ Budapestre érkezett, akkor hogyan és miképp kezdődött az ötvenkét esztendő újabb, immár második nuncius magyarhoni tevékenysége? Erről már – és a következő fél évtized számos egyháztörténeti jelentőségén is túlmutató – számos dokumentumot közlő válogatás első iratából¹⁶ tájékozódhat a Tisztelt Olvasó. Bevezető tanulmányomban – nem kitérve valamennyi közölt, ötvenet meghaladó levéltári forrásra – azt kívánom összegezni, hogy az Apostoli Szentszék újabb, immár második elsőszámú budapesti képviselője miként látta a vatikáni felettesével, Pietro Gasparri bíborossal a gróf Bethlen István miniszterelnök kormánya idején egyre jobban konszolidálódó Magyarország, benne a római katolikusok helyzetét. El sem képzelhette, hogy elődjéhez képest mennyire más világba csöppent. Hivatali kötelességéből fakadóan érezte az Apostoli Szentszék küldötteként, hogy a magyar bel- és külpolitikáról, annak alakításáról – esetenként kizárólag hol az eltérő színezetű napi sajtótermékekből, hol a kulisszák mögötti, hol a vele tárgyaló politiku-

14 *Nemzeti Újság*, 1925. július 14. 2. Plébánosok tisztelgése a pápai nuncius előtt. Az új nuncius a Szentszék és a magyarság közötti szeretet kötelékeit akarja még szorosabbra fűzni.

15 TUSOR Péter – TÓTH Krisztina: *Inventarium Vaticanum I. i. m.* XLVIII.

16 1. sz. dokumentum, 1925. július 2.

soktól szerzett, gyakorta töredékes információkból – nyert ismereteit, esetenként meglepő mozgásait, várható tendenciáit feletteseivel rögvest megossa. Talán azért is – miután a nunciusok állomáshelyeinek cseréje viharos gyorsasággal, de közel sem előkészítetlenül történt –, mert miként Orsenigónak az Apostoli Szentszék levéltáraiban fennmaradt irataiból,¹⁷ valamint itt közölt jelentéseiből kitűnik, nem volt lehetősége arra, hogy az első budapesti apostoli nunciusnak, Schioppának a Vatikánba továbbított több mint három és fél ezer jelentését és Gasparri, vagy mások arra adott írásos reakcióit előzetesen érdemben tanulmányozza. Az, hogy Amszterdamban néhány órát együtt eltölthettek, arra kevés volt, hogy egymást mindenről tájékoztassák, kire mi vár új állomáshelyén.

Ezért írásunkat Orsenigo nunciusnak kizárólag a szerkesztői válogatásként rendelkezésünkre álló érdemi, a szakirodalomra is utaló, szövegeértést elősegítő jegyzetekkel ellátott, vallási híreket rögzítő és politikai jelentéseinek csupán töredékei alapján vehetjük papírra. Ezekből – amelyek tartalmukban egyfelől szerves egységet, folytatást képeznek a korábbi, az első budapesti apostoli nuncius időszakában ismertté vált levelekkel, másfelől az újabb történekekről adnak látéleletet – 1925-ből és 1926-ból négy-négy, 1927-ből tizenhat, 1928-ból tizenharc, 1929-ből tizenegy és végül 1930-ból egy, néha azonban nem csupán egy-egy, hanem több, tartalmilag kötődő archívumi forrást is közlő irategyütttest olvashatunk, ismertetethetünk. Ezek csoportosíthatók tematikusan is.

A nuncius folyamatosan figyelte a római katolikus egyház s a főleg az általa erősen bírált, szerinte kormányzatilag túltámogatott protestáns egyházak,¹⁸ valamint a további

17 Az Inventarium összeállítói az iratok tartalmát, a témaköröket I–XIII. tétel alatt az azt először leíró Tomislav Mrkonjić szempontjai alapján csoportosítják a két apostoli nuncius, Orsenigo s utóda, Angelo Rotta esetében. Ezek: „I. Nuncius és nunciatúra; audienciák és meghívások; Hivatali költségek; Segélyek; Magánlevelezés; Levelezés a külügyminiszterrel; Péterfillérek; II. Keletiek (keleti rítus); III. Általános vallási kérdések; Az egyházi javak reformja; IV. Általános politikai jelentések; A királykérdés; A politikai pártok; A kormány; A sajtó; A kegyúri jog; V. Szerzetesrendek és szerzetesi kongregációk; VI. Ügyek áttétele Rómába. Pápai kitüntetések; A római kérdés és a pápai állam; VII. Katolikus gyűlések; Katolikus egyetem és szemináriumok; VIII. Különfélék; IX. A Propaganda Fide Kongregációi és a római kongregációk; X. Levelezés a diplomáciai testületekkel; XI. Válasziratok és felhatalmazások; XII. Beszámolók a *L'Osservatore Romanó*nak; XIII. Tanúsítványok szentségek kiszolgáltatásáról.” TUSOR Péter – TÓTH Krisztina: *Inventarium Vaticanum I. i. m. LII.*

18 Schioppa nuncius jelentései számos alkalommal kitértek a „katolikusok és protestánsok közösködése” ügyére. A szerzők tájékoztatnak Vass József – ez idő tájt már nem vallás- és közoktatás-, hanem népjóléti és munkaügyi – miniszternek 1923. január 27-én a nunciushoz írott leveléről. Ebben Vass vázolja, „[...] hogy ősi magyar szokás, hogy vallási szertartással nyitják meg a társadalmi és nemzeti ünnepeket, melyeket, míg a reformáció a nemzet hitbeli egységét meg nem osztotta, sőt még azután is, sokáig katolikus templomban tartották. Ezt követően a kommunizmus bukása után a keresztény-nemzeti gondolat ismét kivirágzott a társadalmi életben és a magyar politikában, s minden keresztény szoros politikai együttműködése a forradalmi eszmék axiómává vált. Ugyanakkor a felekezetek közti partitúra igényéből adódtak nehézségek. Ezt hidalta át javaslatával, amit a nemzetgyűlés elfogadott és melyet a miniszterelnök is magáévá tett, és ő maga is ezt igyekszik előmozdítani. [...]” TUSOR Péter – TÓTH Krisztina: *Inventarium Vaticanum I. i. m. 34* és 51.

A nuncius 1923. január 31-én válaszolt a miniszternek. „[...] Bár Vass nyilatkozata nem kötelezi a kormányt, hinni kell lelkiismeretességének és befolyásának, így reméli, hogy elégedett lesz vele Gasparri. A bíboros államtitkár 1923. febr. 23-ai válaszlevelében tudósít arról, hogy a nuncius jelentéséről a Szent Officium számára másolatot készítettett. [...]”

Kónya István nem a műve megírásakor már folyamatosan újuló szakirodalom nyelvezetével, hanem annál régebbi, politikai pamflet jellegű jellemzésekkel tarkított képet fest a két egyház viszonyáról. Nem tér ki érdemben a közöttük meglévő alapvető ellentétekre, szemben a reformátusokkal más okokból kritikus nunciussal. Kónya érdemi, történelmietlen, elfogult álláspontja: „[...] kétségtelen, hogy országos vi-

felekezetek, egyházaik kapcsolatát.¹⁹ Jelentett a legkülönbözőbb vallási hírekről,²⁰ a magyar belpolitika várható eseményeiről, esetleges következményeiről.²¹ A kormányzó fiatalabbik fiának esküvőjéről kritikus jelentéseket továbbított az Apostoli Szentszékhez.²² Nem hallgatott sem az 1920. évi *numerus clausus* törvencikkről – egyúttal antiszemitának minősítve is azt –, sem annak későbbi, tervezett némi módosításának római katolikus felhangokkal teli fogadtatásáról, avagy inkább elutasításáról.²³ Noha Habsburg-Lotharingiai Károly már 1922. április 1-je óta halott volt, a királykérdés a király nélküli királyságban, tehát a határokon belül, valamint a környező világban, főképp a szomszéd-államokban továbbra is borzolta a kedélyeket.²⁴ Gasparri bíboros tájékozódhatott a szerte Magyarországon remélt, ám a kisantant országaiban élesen bírált és elutasított revízióval összefüggő bel- és külpolitikai események alakulásáról, akár a különböző színezetű magyar, avagy az ország határain, sőt az óceánon túli sajtóban szellőztetett reményekről, akár komolyabb, a diplomácia világából felröppent/felröpített hírekről és azok esetleges következményeiről volt szó.²⁵ A főkegyúri jog és a kormány viszonyának,²⁶ azon belül is a kinevezések gyakorlásának rendezetlensége, annak a felek részéről eltérő értelmezése nyomon követhető már 1919 márciusától a váci püspök (Hanauer István*) esetében. Érzékelhető volt ez a második apostoli nuncius, Orsenigo időszakában is, így a kalocsai érsek (gróf Zichy Gyula), illetve a pécsi püspök (Virág Ferenc) esetében. Utána pedig az 1926. június 13-án a tábori püspökségről írásban lemondott Uzdóczy-Zadavec Izván utóda, a kormányzó által 1928. március 20-án kinevezett Révész István,* az új tábori püspök, az egymást követően nem sok különbséggel elhunyt székesfehérvári püspök, valamint az esztergomi érsek utódlásánál. Sőt, egyes tervezett megyéspüspöki s egyéb

szonylatban a két egyház közötti ellentétek szításában mindig a római katolikus egyház járt az élen. [...]” KÓNYA István: *A magyar református egyház felső vezetésének politikai ideológiája a Horthy-korszakban*, Budapest, 1967. Akadémiai Kiadó, „d./ Ellentétek a római katolikus és a református egyház között” című fejezet, 89–93, idézet a 90. lapon.

A kérdéshez lásd még: HAMERLI Petra – SOMORJAI Ádám OSB: Lorenzo Schioppa első magyarországi nuncius a protestánsokról, 1920–1924. in: *Levéltári Szemle* 67 (2017) 4. sz. 35–49.

19 1925-ből a 3. sz. dokumentum, 1925. szeptember 16. 1926-ból a 7. sz. dokumentum, 1926. október 27. 1927-ből a 10. sz. dokumentum, 1927. február 2., a 14. sz. dokumentum, 1927. augusztus 6., a 21. sz. dokumentum, 1927. november 8. és a 23. sz. dokumentum, 1927. november 1. 1928-ból a 35. sz. dokumentum, 1928. augusztus 1., a 36. sz. dokumentum, 1928. augusztus 22., a 37. sz. dokumentum, 1928. szeptember 20. és a 40. sz. dokumentum, 1928. november 14.

20 2. sz. dokumentum, 1925. augusztus 28., 51. sz. dokumentum, 1929. június 10. és az 53. sz. dokumentum, 1929. december 7.

21 6. sz. dokumentum, 1926. október 15., 7. sz. dokumentum, 1926. október 27. és a 8. sz. dokumentum, 1926. december 18.

22 14. sz. dokumentum, 1927. augusztus 6., 23. sz. dokumentum, 1927. november 1. és a 24. sz. dokumentum, 1927. december 31.

23 6. sz. dokumentum, 1926. október 15. és a 22. sz. dokumentum, 1927. október 28.

24 10. sz. dokumentum, 1927. február 2., 13. sz. dokumentum, 1927. május 19., 36. sz. dokumentum, 1928. augusztus 22. és a 42. sz. dokumentum, 1928. december 11.

25 42. sz. dokumentum, 1928. december 11. Uthalatunk itt továbbá 1929 nyaráról az Antonio Sancho di Palma spanyol kanonok tervezett budapesti útjával kapcsolatos magyarországi sajtóhírekhez fűzött, a kisantant országaiban vélelmezett külpolitikai következményeket tartalmazó budapesti nunciusi kommentár, 50. sz. dokumentumra, 1929. június 16., valamint az ezzel kiváltott szentszéki reakcióval összefüggő 52. dokumentumra, 1929. július 24.

26 15. sz. dokumentum, 1927. augusztus 9.

egyházi kinevezésekkel összefüggésben is.²⁷ Olvashatók hosszabb-rövidebb jelentések a különböző ünnepségekről, a négyszáz esztendővel korábbi mohácsi csatavesztésről,²⁸ az országos katolikus nagygyűlésről,²⁹ Kossuth Lajos* szobrának felavatásáról,³⁰ és így tovább. A nuncius jelentett az egyházi javak (Magyar katolikus vallás- és tanulmányi alapok) kezelésével kapcsolatos problémákról,³¹ a csonka egyházmegyék rendezéséről.³² Gasparri bíborost tájékoztatta arról, hogy miként tolmácsolta éveken keresztül a diplomáciai testület újról jókívánságait a kormányzónak, és mit tartalmaztak a válaszok.³³ Az Apostoli Szentszéknek lehetősége nyílt különbözőképp állást foglalni magyar politikusok tervezett római útjairól,³⁴ zarándoklatairól,³⁵ azok kedvező fogadtatásáról, netán elutasításáról.³⁶ Gasparri értesült a magyarországi római katolikus egyház kormányzatában esedékes kinevezések politikai összefüggéseiről és a kórusmondás kötelezettségéről, és így tovább.³⁷ Közülük alább – vállalva az önkényeskedést, és tekintettel az egyre bővülő hazai és határokon túli szakirodalomra s forrásközlésekre – egy-egy általunk fontosnak vélt kérdéskört elemeznénk. Ezek: a római katolikusok és protestánsok viszonya, a főkegyúri jog és az új primás megválasztása, a *numerus clausus* és a papok politikai szerepvállalása, a királykérdés és az 1927. áprilisi magyar–olasz szerződéshez vezető út, a magyarországi egyházkormányzati kinevezések, az egyházmegyék rendezése, valamint az egyházi javak kezelése (a vallási s a tanulmányi alap).

A római katolikusok és protestánsok viszonyáról

1919. szeptember 12-én Budapestre érkezett Sir George Russel Clerk* angol főbiztos, a brit diplomácia 1919-től Prágába akkreditált első számú vezetője. Az 1920 júniusában aláírt békediktátumról ő okkal mondhatta utóbb azt a Budapestre akkreditált első magyarországi apostoli nunciushoz (miként erről Schioppa 1920. október 5-én küldött

27 15. sz. dokumentum, 1927. augusztus 9., 17. sz. dokumentum, 1927. szeptember 8., 19. sz. dokumentum, 1927. október 4., 24. sz. dokumentum, 1927. december 31., 26. sz. dokumentum, 1928. január 16., 27. sz. dokumentum, 1928. március 21., 28. sz. dokumentum, 1928. március 26. és a 39. sz. dokumentum, 1928. november 10.

28 4. sz. dokumentum, 1925. augusztus 31.

29 5. sz. dokumentum, 1926. október 14.

30 20. sz. dokumentum, 1927. október 21. és 21. sz. dokumentum, 1927. november 8.

31 18. sz. dokumentum, 1927. szeptember 17., 44. sz. dokumentum, 1929. január 21. és a 45. sz. dokumentum, 1929. január 25., valamint ennek mellékletei. Ezek: Serédi Jusztinián bíboros levele az apostoli nunciushoz, 1929. január 23., az apostoli nuncius válasza Serédi bíborosnak, 1929. január 29., Serédi bíboros újabb levele a nunciushoz, 1929. február 7. és a nuncius válasza Serédi bíboros újabb levelére, 1929. február 11. és az 51. sz. dokumentum, 1929. június 10.

32 29. sz. dokumentum, 1928. április 19., 33. sz. dokumentum, 1928. július 22., 34. sz. dokumentum, 1928. augusztus 19., 41. sz. dokumentum, 1928. december 3. és melléklete, 1928. november 28.

33 9. sz. dokumentum, 1927. január 11., 25. sz. dokumentum, 1928. január 2., 43. sz. dokumentum, 1929. január 2. és 54. sz. dokumentum, 1930. január 1.

34 11. sz. dokumentum, 1927. február 8., 12. sz. dokumentum, 1927. március 30. és a 49. sz. dokumentum, 1929. május 21.

35 2. sz. dokumentum 1925. augusztus 28. és a 47. sz. dokumentum, 1929. március 10.

36 47. sz. dokumentum, 1929. március 10. és 49. sz. dokumentum, 1929. május 21.

37 48. sz. dokumentum, 1929. augusztus 18. és melléklete, P. Bangha Béla* S. J. levele a nunciushoz, 1929. augusztus 3.

jelentésében számolt be a bíboros államtitkárnak), hogy „[...] a magyaroknak végül is joguk volna háborút indítani, mert túlságosan keményen bántak el velük [...]”³⁸ A korabeli, utólagos, nem nyilvános önkritikus megjegyzés azonban nyilvánvalóan elégtelen volt a helyzet megváltoztatásához, az adott nemzetközi status-quo közepette pedig nem is változhatott meg utóda, Orsenigo Budapestre érkezéséig (majd még hosszú évekig, és akkor is ideiglenesen és nem a maga teljességében). Arra viszont jó volt, hogy az Apostoli Szentszéknél ennek a megjegyzésnek tudatában is – ameddig mód nyílt rá – eleget tettek a magyar római katolikus egyházi vezetés kérésének a megcsonkított, szétszabdalt egyházmegyék korábbi helyzetének fenntartását illetően.

Schioppa nuncius fél évtizeddel korábban kezdődött diplomáciai tevékenységéről a sorozat első köteteként már napvilágot látott egy vaskos dokumentumválogatás. Budapesti tevékenysége idején – nem számítva itt az oktatási intézményeket –, ha nem is rögvest, de lépésről lépésre megszűnt a magyar püspökök egyházkormányzati tevékenysége az új államhatároktól északra öt római s egy görögkatolikus és két református, keletre és délkeletre négy római katolikus, egy-egy református és unitárius püspöki székhelyen, továbbá egy evangélikus esperesség területén. Az Apostoli Szentszék fenntartani próbálta a korábbi helyzetet, változtatásai kánonilag ideiglenes jellegűek voltak. „[...] Ahol és amíg erre nem kötelezte konkordátum vagy más szerződés, a politikai határokon átnyúló megoldások érvényesültek: az ordináriusok székhelyükről vikáriussal kormányozhattak. Amikor a kényszerű *dismembratio* [széttagolás] bekövetkezett, akkor sem teljes jogú püspökségeket (egyházmegyéket) alakítottak a függetlenné vált új egyházkormányzati egységekből, hanem apostoli kormányzóságokat, az eredeti határok megtartásával. Ezeket pedig nem rendelték metropóliába (érsekségekbe), hanem közvetlenül a Szentszék alá tartoztak. Végül nem számolták fel, ameddig csak lehetett, a metropoliták joghatóságát sem, amikor pedig ez is bekövetkezett, nem szerveztek új metropóliákat. Ez elsősorban a Felvidéken volt egyértelmű, ahol nem jött létre új érsekség, illetve a prágai érsek joghatóságát sem terjesztették ki ide. [...]”³⁹

Az évtizedeken keresztül érdemben nem, avagy kifejezetten nem jól kezelt nemzeti-ségi kérdés az első világháború végeztével megszűnt akut fekélynek lenni Magyarországon. Következésképpen a korábbi felekezeti összetétel is módosult. Mind a görögkatolikus, mind a görögkeleti egyházak híveinek száma elenyészővé vált a románok, ruszinok és szerbek új határokon túla kerülésével. A római katolikusok, valamint a reformátusok aránya 65%-ra, illetve 21%-ra emelkedett 49%-ról, illetve 14%-ról. A Versailles-ban, a Nagy-Trianon palotában aláírt, a *vae victis* szellemében fogant, nagyhatalmi arroganciával készített békeszerződés hatálybalépésével az európai középállamból a kontinens kisállamai közé süllyesztették Magyarországot. Ez, különösképp az új határok menti családokat, rokoni szálakat szétépítő következményrendszerével érzelmileg összekovácsolta a megcsonkított ország elkeseredett lakosságának túlnyomó többségét. Függetlenül a mindenkorai kormányzati politika stratégia és taktika ismert vagy titkos lépéseitől. Ezért

38 Nunciusi jelentések I, 50.

39 GERGELY Jenő: *A katolikus egyház története Magyarországon 1919–1945*, Pannonica, Budapest 1999. 2. kiadás. II/2. Trianon egyházpólitikai következményei. <https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/katolikus-egyhazi-1/ch03s02.html> (Letöltve 2020. július 9.) – Az új politikai határokkal az egyházmegyék közül tizenhárom teljes egészében azokon kívülre került, érintetlenül csupán négy egyházmegye maradt meg. A határok mentén az egyházmegyéket két vagy három részre szabdalták. Ezek helyzete és kormányzata alapvető problémákat okozott a továbbiakban.

a honi külpolitikában a határrevíziót a legkülönbébb módokon – az egykori határok teljes visszaállításától az új határok menti települések visszaszerzéséig – óhajtó, külső erőhatalmi tényezők által ekképp gerjesztett sajátos nemzeti egységből is fakadt, hogy az új apostoli nuncius megdöbbenve szembesült a protestáns és a római katolikus egyházak közötti sokrétű kohézióval, az előbbieket okolva. Azt ugyanis a tűrészhatáron túlnőttek ítélte mind Magyarországon, mind az elszakított területeken. „[...] Egy jól körvonalazott koalíció helyett, amelynek egyetlen célja a kormányzás, a protestánsok arra tartanak igényt, hogy ez az együttműködés katolikusok és protestánsok között mindenütt érvényesüljön. [...] Mindennek [...] az a következménye, hogy [...] a katolikus erők ténylegesen is meggyengülnek a politikai életben, mert ott csekély létszámuk ellenére a protestánsok járnak az élen, és megszerzik maguknak a legnagyobb befolyással járó hivatalokat. [...]” Mindezeket rosszallásaként 1925. szeptember 16-án papírra is vetette, azt követően, hogy első alkalommal találkozhatott a miniszterelnökkel. Miként írta, „[...] így lehet a felekezeti béke kedvéért [...] az eretnekekkel a szent dolgokban való közösség tűrészhatárára sodródni, ha még nem távolabbra. [...] Ha a kormányzáshoz szükséges katolikus-protestáns koalíció támogatható is, [...] meg kellene értetni, hogy a koalíció egyáltalán nem kívánja meg, még a legszorosabb sem, az erőknek ezt a liturgiáig terjedő keveredését. [...]”⁴⁰

A nuncius a püspökkari értekezleten, 1926. március 17-én nem rejtette véka alá, hogy helyteleníti „[...] a túlságos és veszedelmes közösködést a más vallásúakkal [...]”, azaz főként a protestánsokkal, mert az „[...] könnyen indifferentizmust szül. Kárhoztatja a Szentszék a gyakori vegyes házasságokat. [...] Kifogásolta, hogy gyakran kötik össze a politikai rendezvényeket egyházi szertartásokkal, és így tovább.”⁴¹

A kormányzó nevéhez kötött közel negyedszázados korszakból közismertek a protestáns és római katolikus politikai erők közötti csatározások, az utóbbiak által gyakorta okkal sérelmezett aránytalan állami segélyezések⁴² kérdése mellett főként egyes államhatalmi tisztségek betöltését érintő személyi kérdések eldöntésénél történt éles pengéváltások. A határokon belül maradt és azokon túlra kényszerített lelkeket ért trauma ugyanakkor folyamatosan mélyen átszötte a mindennapok történéseit. Fél évtized alatt az ország csonkításának sajgó sebei nem hegedhettek be. A remélt gyógyuláshoz – a határok milliók remélte revíziójához – szükséges terápia részét képezte a „[...] a társadalmi életben, a szervezetekben, a sajtóban, az ünnepeken, sőt, a vallási szertartásokon [...]” a felekezetek tagjai között a nemzeti egységtudat ébrentartása és a közös cselekvés. Mind ezt a messizi nyugatról érkezett apostoli nuncius másféleképp érzekelte, s vélhető, hogy sem elődje, sem Gasparri bíboros nem tájékoztatta őt arról a magyarázatról, amelyet Vass miniszter fejtett ki írásban a reformáció előtti s a forradalmak utáni időszak ünnepsége-

40 3. sz. dokumentum, 1925. szeptember 16. és 5. sz. dokumentum, 1926. október 14.

41 *A püspöki kar tanácskozásai. A magyar katolikus püspökök konferenciáinak jegyzőkönyveiből, 1919–1944* (a továbbiakban: *A püspöki kar*), Budapest, 1984. Gondolat, 122. Szerkesztette és válogatta, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta, a függeléket összeállította Gergely Jenő. – A nuncius felolvasta ugyanakkor a rendkívüli ügyek kongregációjának 1925. november 26-án kelt határozatát és ennek alapján kiadott rendeletét is, hogy „[...] a magyar püspökök a püspöki és káptalani javadalmak és papnöveldék jövedelméről és kiadásáról számadást küldjenek. Nem vagyoni kimutatást kíván a Kongregáció [...], hanem számadást [...] a legutóbbi három évről. [...]” Miután távozott – mert csak vendégként nyilatkozhatott –, a püspöki kar megtárgyalta az Apostoli Szentszék üzenetét, és határozatokat hozott. A jelzett rendeletet is megvitatta, amit aggodalmasnak tartott a nemzetközi összefüggések miatt. (*A püspöki kar, i. m.* 123.)

42 Uo. pl. 126–130, 132–134, 137. és másutt.

iról, valamint azok vallási hátteréről. Az Apostoli Szentszéknél azért értettek vele egyet – miként a dokumentumhoz fűzött jegyzetben olvasható –, mert „[...] a papokat azoknak a szabályoknak a betartására kell nevelni, amelyeket az egyház ír elő a nem illő kapcsolatok elkerülése érdekében más felekezetek tagjaival [...]”⁴³

Orsenigo nunciusnak gróf Bethlennel való találkozója másik fontos elemét a kalocsai érsekké emelkedett pécsi püspök utódlása képezte. A kérdéssel két szerző is részletesen foglalkozott.⁴⁴

A nuncius tudósít a mohácsi csatavesztés négy századik évfordulójának rendezvényéről, amelyben kiemeli, hogy csak az egyházi ünnepségen vett részt, a politikain nem,⁴⁵ majd több mint egy esztendővel később, a ferences centenárium és Krisztus király ünnepe alkalmából tartott országos katolikus nagygyűlésről is tájékoztatta feletteseit. Annak ellenére, hogy Orsenigo nem töltött még sok időt a térségben, az addigi tapasztalatai alapján kritikus hangvétellel, sajnálkozva írt az ott kifejtett témákról. Azok ugyanis „[...] csupán akadémikus fejtegetést nyújtottak minden gyakorlati megoldás nélkül [...]”, gondolatjelek között pedig megjegyezte azt is, „[...] ahogy ez csaknem mindig így történik Magyarországon [...]” Hasonlóképp bírálattal illetve a liberális sajtóban megjelent egyik írást. Ennek szerzője szerint a Vatikánban rosszul értelmezik a nemzetköziséget, mi több, ő azt „merészelte” írni, hogy ott „[...] megfélemeznek a nemzeti érzelmekről. [...]” Ezt azonban – Orsenigo örömeire – a már hetvenöt esztendőnél is idősebb egri érsek, a közismerten királpárti Szmrecsányi Lajos* visszautasította.⁴⁶

A nuncius a főrendi ház helyébe lépő felsőházi törvény tervezetéről tájékoztatva azt részletezte Gasparri bíborosnak, hogy a nem katolikus felekezetek (vallási és polgári) vezetői is, összesen tizenhárman, tagjai lesznek⁴⁷ annak. Ezt azért opponálták a római katolikusok – akik tizenkilencen lesznek⁴⁸ –, mert nem tükrözi kellőképp a kétharmados felekezeti súlyukat. Orsenigo pesszimista volt, szerinte semmi sem fog változni a benyújtott törvénytervezetben. Sőt, „[...] a római katolikusoknak ez az egyenjogúsítása a nem katolikusokkal pedig oda vezet, hogy [...] a vallás és a politika baljós összefonódását erősíti meg. [...]” Rezigánltan vonta meg a mérleget: „[...] a magyar mentalitás, beleértve a püspököket, még nem alkalmas ezeknek a dolgoknak a belátására. [...]” Egyébként is feszültnek értékelte a protestánsokhoz fűződő viszonyt, akik – szerinte – az egymást követő kongresszusaikon a „[...] szokásos hazugságokat és a szokásos agresszív frázisokat ismételték. [...]”

Orsenigo jelezte az Apostoli Szentszéknek azt is, hogy a református vallású kormányzó egyik fia katolikus leány feleségül vételéhez felmentést kért az esztergomi érsektől, ám a kánonjog értelmében a bíboros határozottan megkövetelte a reverzálist, az írásba foglalt

43 3. sz. dokumentum, 10. sz. jegyzet, 1925. szeptember 16. és 5. sz. dokumentum, 1926. október 14.

44 FEJÉRDY András: A Szentszék és a püspöki hűségeskü új szövegének megállapítása 1924-ben, in: *Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolatai 1920–2015*, szerk. FEJÉRDY András, METEM Budapest–Róma 2015. 107–126; ill. újabban a kérdés előtörténetéhez: TÓTH Krisztina: Az Apostoli Szentszéknek és magyarországi diplomáciai képviselőjének elképzelése a pécsi püspöki szék betöltéséről 1922–1923-ban, in: *Egyháztörténeti Szemle* 21 (2020) 2. szám, 72–93.

45 4. sz. dokumentum, 17. sz. jegyzet, 1925. augusztus 31.

46 5. sz. dokumentum, 1926. október 14.

47 Protestáns lelkészek, rabbik és görög ortodoxok.

48 A bíboros prímás, tíz megyéspüspök, a bencés és a ciszterci apátok, a két premontrei kongregáció két előljárója, a kegyesrendiek előljárója, három – az esztergomi, az egri és a kalocsai – főkáptalan három kanonok-prépostja.

garanciát. Tájékoztattott egyúttal arról is, hogy Magyarországon a vegyes házasságokban – amennyiben a felek nem tesznek külön nyilatkozatot a házasságkötés alkalmával – a fiúgyermek az édesapa, a leánygyermek az édesanya vallását követi majd. Az újonnan megválasztott budapesti főpolgármester, Ripka Ferenc* és két további vetélytársa esetében a római katolikus valláshoz való viszonyulásuk mértéke alapján foglalt állást.⁴⁹

Orsenigo 1927 augusztusában visszatért a kálvinista kormányzó fiatalabb fiának, Miklósnak* 4-én tartott esküvőjére. Azért, mert a bankár Károlyi Imrének római katolikus leányát, Károlyi Mária Consuelót vette feleségül. Hatszáz vendég vett részt az esküvőn, közöttük a diplomáciai testületek számos tagja. Az egyházi esküvőt Budán, a Szi-lági Dezső téri református templomban, a polgári szertartást a kormányzói rezidencián tartották. Két leánygyermek – Zsófia 1928. május 23-án és Nikolett 1929. augusztus 3-án – született házasságukból, akiket római katolikusnak neveltek.

A nuncius utóbb mindennek egyház- s magyar tanügyi jogi háttérét részletezte Gasparri bíborosnak, kitérve jelentésében arra, hogy nem elégséges a házasságok magánjellelű megegyezése, hanem közjegyző előtti nyilatkozata szükséges a születendő gyermekek keresztény szellemű neveléséről. Jelezte – eltérve a korábbiaktól –, hogy az ara oldaláról májusban kérték Csernoch hercegprímástól a felmentést a vegyes házasság tilalma alól.

Az esztergomi érsek 1927. július 25-én, életének 75. évében elhunyt. Orsenigo tudatta Gasparrival, hogy a (néhai) prímás több alkalommal úgy adott felmentést a vegyes házasság tilalma alól, hogy beírta a magánjellelű garanciával. Ifj. Horthy Miklós esetében azonban a Szent Officiumhoz fordult, ahonnan július 15-én írásban közölték vele, hogy a Magyar Királyság törvényei szerinti közjegyző előtti reverzális szükséges. Ezt Budapesten azonban nem jól fogadták, és ezért úgy döntöttek, hogy protestáns esküvő lesz. A nuncius jelen volt azon, de a „legszigorúbb csendbe” burkolózott. Hónapokkal később, amikor az összes protestáns felekezet Luther Márton* halálának 400. évfordulójáról emlékezett meg, mindenki a felekezetek közötti békéről szólt. Ám – miként Gasparri megtudhatta Orsenigó 1927. november 1-jén írott jelentéséből – „[...]” volt, aki lándzsát tört a vegyes házasságok katolikus tilalma ellen, és azzal vádolta a kánonjogi kódexet, hogy megtörte a békét a vallási felekezetek között Magyarországon. Ez a vád azt bizonyítja – így a nuncius –, hogy itt is alkalmazni kell – enyhítés nélkül – a kánonjogi törvényt. [...]”⁵⁰

Az esküvőről és annak háttéréről írott jelentés⁵¹ teremtett lehetőséget Orsenigónak arra is, hogy ismét górcső alá vegye a kormány változatlan valláspolitikáját – a felekezeti közömbösséget –, a felekezeti béke támogatását. Miként korábban felhívta rá a figyelmet, most is a liturgia oldaláról közelítve fejtegette, hogy ezt a felekezeti közömbösséget ő „[...] a hitet Magyarországon leginkább fenyegető veszélynek [...]” tartja. Nem érzelve a revíziós törekvések valós súlyát, kizárólag a bolsevizmus veszélye miatt érezte szükségesnek a római katolikus és a protestáns felekezetek közötti összefogást a politikában. A miniszterelnök kabinetje ugyanis nem követi a „»külön a vallásban, együtt a politikában«” jelszót. Ezért azt javasolta vatikáni felettesének, hogy a magyar püspökök

49 7. sz. dokumentum, 1926. október 27.

50 23. sz. dokumentum, 1927. november 1.

51 Orsenigo utóbb – 23. sz. dokumentum, 1927. november 1-én – is visszatért a „[...] szentségtörő házasság [...]” gyökeres rendezésére, utalva egy korábbi, augusztus 6-i jelentésére. Miként Gasparriak javasolta, „[...] nem volna rossz átvenni egy időre a gyökeres szanalás engedélyezésének jogát, vagy legalábbis a hercegprímás kizárólagos jogkörébe utalni. [...]”

figyelmét hívják fel erre júniusi római látogatásukkor. A nuncius szerint Magyarország politikai sikeréhez nem erre a felekezeti közömbösségre van szükség, mert az kizárólag a nem katolikusok javát szolgálja.⁵² Orsenigónak az esztendő utolsó napján írott jelentésében ez a „[...] szentségtörő házasságkötés [...]” arra is jó volt, hogy az azon prelátsusi öltözetben megjelent Vass miniszter esetleges megyéspüspöki kinevezéséhez szükséges vizsgálatot érdemben opponálja az Apostoli Szentszéknél. Már csupán azért is, mert Vass egyházkormányzati előbbre léptetésének különben semmiképp sem aktuális hátterét – miként azt gróf Bethlennel folytatott ez irányú megbeszélésén és a magyar fővárosból máshonnan hallomásból jól érzékelté – okkal gróf Klebelsberg Kuno esetleges miniszterelnöki ambícióinak tulajdonította.⁵³

A római katolikus és a többi felekezet viszonyát érintették azok az 1928. augusztus 20-ai körmenethez kapcsolódó, utóbb azonban átértelmezett hírek is, amelyek annak nem a hagyományos római katolikus vallási, hanem nemzeti, közös felekezeti jellegét röppentették fel. Végül minden rendben történt, a római katolikus vallási szertartás mellett azonban országszerte voltak világi ünnepek is. Így Tihanyban 1928. augusztus 16-án, amelyről a nuncius úgy vélekedett, hogy az ott történtek a legitimisták újabb politikai vereségét vetítik előre, s elhatárolódott ettől a mozgalomtól – amely tőle „[...] teljesen távol áll [...]”, és „[...] távol tartja magát tőle a püspöki kar nagy többsége is. [...]”⁵⁴

A *Mortalium animos*, 1928. január 6-án kiadott enciklika az irredenta miatt a protestánsok céltáblájává vált, ez ugyanis megtiltotta a katolikusoknak az ökumenikus mozgalomban való részvételt. A nuncius szerint azonban határozott választ kaptak.⁵⁵ A vitára visszautalt Orsenigo, amikor a politikailag „[...] harcos legitimista [...]” *Nemzeti Újság*, továbbá az *Új Nemzedék* tízéves jubileumáról jelentve számolt be Gasparrinak. Tájékoztatta a bíborost arról, hogy az annak idején a „[...] vörös sajtó ellen [...]” toborzottakból álló lapok felekezeti különbség szerint szerveződtek. Az írások is ennek megfelelőképpen szolgálták és szolgálják ki az olvasótábort, ekképp nivellálva „[...] a két felekezet igazságát. [...]” Mindez „[...] óriási kárt okozott a katolicizmusnak Magyarországon, mert gátolta a katolikus tudat tiszta és helyes formálását. [...]” Javasolta ezért az élelkebb katolikus behatolást ezekbe a félkatolikus lapokba. Függetlenül a kormányzati támogatástól, növelve a püspöki kar támogatását, és „[...] közben az egyházi hatóság közvetlen és kizárólagos ellenőrzése alá helyezni őket, ha burkolt formában is. [...]”⁵⁶

A főkegyúri jogról és az új hercegprímás kinevezéséről⁵⁷

Az esztergomi érseki szék megüresedése, az elhunyt Csernoch bíboros otódlása napirendre tűzte a főkegyúri jog gyakorlásán belül a főpapok kinevezésének kérdését. Ez – miközben halkabban már az új pécsi püspök, Virág kinevezésénél is felmerült – most

52 14. sz. dokumentum, 1927. augusztus 6.

53 24. sz. dokumentum, 1927. december 31.

54 35. sz. dokumentum, 1928. augusztus 1. és 36. sz. dokumentum, 1928. augusztus 22.

55 37. sz. dokumentum, 1928. szeptember 20.

56 40. sz. dokumentum, 1928. november 14.

57 Vö. CsÍKY Balázs: *Szerédi Jusztinián, Magyarország hercegprímása*. Szerkesztette, lektorálta és sajtó alá rendezte: TóTH Krisztina. MTA BTK TTI – MTA-PPKE Fraknói Vilmos Római Történeti Kutatócsoport, Budapest 2018. 42–66.

akuttá vált. Különösképp azért, mert az 1920. évi I. tc. kimondta, hogy annak gyakorlása szünetel. Érdemben eltért a két álláspont, az Apostoli Szentszék és a magyar állam vonatkozó felfogása. Az előbbi a Codex Iuris Canonici 1918-as hatálybalépésétől törvénytelennek tekintette a pápa kinevezési jogába történő beleszólást a világi hatalom részéről. Különösképp így érezték Magyarország esetében, ahol az államfőt, adott esetben a koronás királyt illette meg a kinevezési jog. A kormányzó jogkörébe ez nem került át, midőn az 1920. évi I. tc. hatályba lépett, a felső szintű jogszabályból kimaradt. Mi több, bekövetkezett előbb a detronizáció, majd a király halála. Ezért sokaknak úgy tűnt az idő tájt, hogy az Apostoli Szentszék álláspontja győzedelmeskedett.

A bethleni kormányzat álláspontja ettől azért tért el, mert a főkegyúri jog a Szent Koronához, azaz a magyar államhoz, tehát nem személyhez kötődik. Ez a jogosítvány a király nélküli királyságban azért is fennáll, mert annak egyes elemeit a kormány a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumon keresztül gyakorolja. A kinevezési jog csupán átmenetileg szünetel, mert nincs megkoronázott király. Amint ismét lesz király, a jog gyakorlásának már nem lehet akadálya, az állami akaratnyilvánítást, a megfelelő befolyást nem hagyhatja figyelmen kívül az Apostoli Szentszék.

A magyar politika alakítói a Vatikánban azonban végül mégsem erőltették ennek újabb és újabb tárgyalások útján való ideiglenes rendezését az 1920-as évek első felében. Felhagytak vele, mert érzékelték, hogy az Apostoli Szentszéknél nem fogadnák el azt, hogy kizárólag a kormány által javasolt személyekből válasszanak püspököket. Sőt – miként azt is Budapest tudára adták – az Apostoli Szentszék eddig csak eltúrte, de soha el nem ismerte a főkegyúri jognak a király általi gyakorlását. Most fennállt annak a veszélye is, hogy a Vatikán eleve megszűntnek tekinti a jövőre nézve a főkegyúri jogot. Ebben a helyzetben jobb tehát az írásos ideiglenes rendezés helyett a konkrét kinevezéseknél a szentszéki jóindulat további fenntartása a jövőt illetően.

Orsenigórol, a „kemény diplomatáról” Gergely Jenő találóan állapította meg összegző írásában, hogy „[...] nem sokat törődött azzal, hogy a magyar klérus és a hívek megszeressék [...]”.⁵⁸ A nuncius tájékoztatott arról, hogy gróf Klebelsberg a bajorhoz hasonló konkordátumot szeretne kötni az Apostoli Szentszékkal. A Vatikán „[...] kinevez, de a káptalanok vagy a püspökök által állított három jelölt közül. [...]” A nuncius erről a javaslatról úgy vélekedett, hogy „[...] néhány ötéves ciklus múlva [...] fontolóra lehet venni [...], ma [...] még korainak kell tartani [...]”. Jó hírként adta tudtul Gasparrinak, hogy az 1927. április 2-án elhunyt Prohászka Ottokár utódát, Shvoy Lajost* beiktatták hivatalába. Az új székesfehérvári püspök kinevezése felekezeti különbség nélkül országszerte „[...] örömet és általános elégedettséget [...]” váltott ki.⁵⁹

Csernoch bíboros 1927. július 25-én bekövetkezett halála azonban heteken belül ismét középpontba állította a főkegyúri jogot, azon belül az új esztergomi érsek, a primás kinevezésének ügyét. Annak ellenére, hogy 1927. május 10-én Gasparri bíboros írásban is átnyújtotta az Apostoli Szentszéknél akkreditált magyar követnek, Versegly Nagy Eleknek azt a megállapodást, amelynek tartalmáról még márciusban állapodott meg gróf Klebelsberggel. Az *intesa semplice*, egyszerű megállapodás rögzítette a tábori püspök,

58 GERGELY Jenő: *A katolikus egyház története Magyarországon 1919–1945, i. m. I/4. A főkegyúri jog körüli bonyodalmak.* (Letöltve 2020. július 9.) <https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/katolikus-egyhazi-1/ch03s02.html>

59 15. sz. dokumentum, 1927. augusztus 9.

valamint a megürült egyházmegye megyéspüspökének kinevezési folyamatát, előbbit négy, utóbbit öt pontban.⁶⁰

Az Apostoli Szentszéknél a kezdetektől a Rómában élő Serédi Jusztiniánt, a kánonjogász bencés atyát szerették volna Magyarország primási székébe helyezni.⁶¹ Ezzel szemben ez idő tájt a nuncius Budapesten a püspökjelöltekben gondolkodott. Felettese, Gasparri bíboros azonban már azt tudakolta tőle szeptember 7-én Budapestre érkezett rejtjeltáviratában, hogy milyen információkkal rendelkezik Serédiről, az idő tájt milyen körökből vetették fel az ő nevét a magyar sajtóban, miképp reagáltak erre a különböző egyházi körökben, és miként vélekedik róla a Budapestre akkreditált képviselője, Orsenigo.

A nuncius nem kertelt válaszában: Magyarországon – „itt” – a nem püspökök között nem talált kiváló jelölteket. Serédi neve Csernoch temetése napján, július 29-én merült fel a magyar sajtóban. Háttérét is megvilágította: korábban székesfehérvári püspökök javasolta őt a kormány. Ennek a híre ugyan nem szivárgott ki, de az igen, hogy a kormány megbecsüli őt, ebből fakadt annak vélelmezett sajtóbeli tálalása, hogy netán ő is utóda lehetne az elhunyt primásnak. A híren „[...] maga a kormány is meglepődött. [...]” A nyilvánosság nyugodtan fogadta Serédi illetén jelölését, hitelt adtak ennek a híreknek. A papság jóindulattal vette tudomásul, eltekintve a püspöki székre pályázók szokásos csoportjától, és a néhai érsek környezetében élőkől (akiknek „[...] lévén ma is nagy hatalma [...]”). Ők egy ilyen kinevezéstől örömmel eltekintene. A püspöki kar nem nyilatkozott, mert a legkevésbé nyitott a kasztra jellemző elfogultság miatt, a karon kívüli személy esetében. Orsenigo azonban úgy vélte, hogy Serédit „[...] mindenki nagy tisztelettel fogadná, és többen őszinte lelkesedéssel is [...]”. Azzal, hogy a kormány székesfehérvári püspökök javasolta őt, már bizonyos értelemben hozzájárulását is adta. Az pedig, hogy szerzetes, nem lehet akadály. Nevét ugyan nem írta le, de 1891–1912 között egy másik bencés szerzetes, Vaszary Kolos* már volt Magyarország primása, mi több „[...] ráadásul a bencéseket nagyon kedvelik Magyarországon [...]”. Serédi felkészültségét, tudósi mivoltát, ragyogó műveltségét a nem katolikusok is elismerik, a nemzeti elfogultságnak személye megfelel.

Gasparri kérésének eleget téve a nuncius „[...] nagyon kedvező [...] magánvéleményét” is papírra vetette. Igaz, hogy „[...] csak hírből és az utóbbi években folytatott néhány beszélgetésből [...]” ismerte Serédit, aki azonban „[...] a gondviselés embere lenne nemzete számára. [...]” Indoklása sajátos volt, mert – mint írta – „[...] elég jól ismerem azonban a helyi körülményeket és a korábbi kormányok súlyos hiányosságait. [...]”

Orsenigo azzal zárta jelentését, hogy a kormányzó, a miniszterelnök és a kultuszminiszter protestánsbarát politikáját ostorozta. Úgy vélekedett, hogy egy kis háborút azért akarnak a felekezetek között, hogy a zavarosban halászva megszerezzék a püspökök kinevezési jogát. Ezért sürgette az esztergomi érseki szék mielőbbi betöltését. Felhívta Gasparri figyelmét arra – miután vélelmezte Serédi, tehát egy nem püspök jelölését –, hogy megnevezésekor szóban tudatni kell a kormánnyal, hogy az Apostoli Szentszék

60 26. sz. dokumentum, 1928. január 16. Magyarra fordított szövegét lásd Gergely Jenő: *A katolikus egyház története Magyarországon 1919–1945*, i. m. 1/5. Az 1927-es intesa semplice (a főpapi kinevezések rendezése). (Letöltve 2020. július 13.) <https://regi.tankonyvtar.hu/hu//tkt/katolikus-egyhazi-1/ch12.html>

61 Vö. Csíky Balázs: Serédi Jusztinián, Magyarország hercegprimása, i. m. 274–279. Továbbá: „Út a primási székiig” című fejezet, i. m. 29–66.

egyfelől az egri érsek jelölését, kora miatt, már nem vehette fontolóra,⁶² másfelől „[...] széles körű konzultációk során kutatott lehetséges jelöltek után a püspökök között. [...]” Ekképp óhajtotta kifogni a szelet vitorlákból, megelőzve az esetleges püspökkari és politikusi körök duzzogását.⁶³

Pár héttel később, szeptember 30-án a bíboros újabb feladattal bízta meg a nunciust. Továbbította hozzá a bencés általános előljáró Serédírről készített, Gasparri által kért jellemzését azzal, hogy fejtse ki arról véleményét. Annak ellenére, hogy a franciaországi Dourgne bencés apátságából a primás apát – Fidelis von Stotzingen – úgy vélte, hogy Serédi nem alkalmas jelölt a magyarországi bencés szerzetesség reformálására, a nuncius kiállt mellette. Érvelését arra alapozta, hogy egyfelől nem célirányos a monasztikus erényeket hiányoló rendfőnök véleménye, mert nem egy rendi előljáró megválasztásáról van szó. Másfelől a primás apát nem ismeri a magyarországi általános helyzet különös vonásait, a kormánynak a római katolikus egyház szabadságával szemben érvényesített igényeit, beleértve a kánonjogi kódexben rögzítettek ellenére a felekezetek „[...]” politikai és társadalmi összefogását közös liturgikus szertartásokkal [...]”. Az apostoli nuncius ezért továbbra is Serédi mellett érvelt, kiemelten utalva 1919-es magatartására, amikor fellépett a kormánnyal szemben, amely magának követelte a pannonhalmi apát kinevezési jogát. Orsenigo álláspontja szerint a bencés tudós kánonjogász primásként „[...]” képes lesz védelmezni és visszaszerezni az egyház jogait és szabadságát [...]”, és megismételte Gasparrihoz korábban írott jellemzéséből, hogy miért tekintené Serédit „[...]” a gondviselés emberének nemzete számára. [...]”

Miközben lesújtó véleménnyel volt a lehetséges püspök jelöltekről, a karon kívül keresendő személyről azt vetette papírra, hogy az olyan legyen, „[...]” aki tudományával is kiváltja a kormány és a nemzet csodálatát [...]”. Taktikai lépéseket javasolt a remélt cél eléréséhez, Serédi primási kinevezésének előkészítéséhez, és ezekhez kért felhatalmazást Gasparritól.⁶⁴ A magyar kormány tervei nem váltak valóra, s az új követ, nagyalacsonyi Barcza György* sem tudta azokat oly mértékben támogatni, hogy a pápát vagy Gasparrit megingassa céljai keresztülvitelében. A tudós bencés szerzetest 1927. november 30-án a Szentatya Magyarország primásává nevezte ki,⁶⁵ december 19-étől már bíboros is volt. Két nappal később megkapta a biréumot, 1928. január 8-án XI. Piusz püspökké szentelte. A püspöki kar tanácskozásán először 1928. március 20-án vett részt.⁶⁶

Miközben egyfajta társadalmi izgalommal várták Magyarhonban, hogy ki lesz az új esztergomi érsek, a nuncius szeptember 12-én kiadta rendeletét az egyházi javakkal kapcsolatos különböző szerződésekről, amelyek a Magyarországon maradt töredék egyházmegyék vezetőire is vonatkoztak.⁶⁷ Szoboravatás is történt a parlament előtt. Orsenigo

62 Gróf Bethlen kormánya előbb az egri érseket, majd a Romániához csatolt székvárosából, Temesvárról 1923 tavaszán kiutasított és ezért Szegedre költözött csanádi püspököt, Glattfelder Gyulát* szerette volna Magyarország primásának. Sikertelenül. Vö. CSIZMADIA Andor: *A magyar állam és az egyházak jogi kapcsolatainak kialakulása és gyakorlata a Horthy-korszakban*, Akadémiai Kiadó, Budapest 1966. 313–322.

63 17. sz. dokumentum, 1927. szeptember 8.

64 19. sz. dokumentum, 1927. október 4.

65 46. sz. dokumentum, 1930. június 3. és 6. – Az esztergomi érsek, hercegprimás az esztergomi főegyházmegye Csehszlovákiában fekvő része, a nagyszombati – trnavai – apostoli kormányzóság felett semmiféle hatalmat nem gyakorolt.

66 *A püspöki kar*, 138–141.

67 18. sz. dokumentum, 1927. szeptember 17.

engedélyt kapott Gasparri bíborostól arra, hogy a római katolikus „[...] Habsburg-ház trónfosztását [...]” kimondó, evangélikus Kossuth szobrának felavatásán, a „[...] meggyőződéses királypárti és gyakorló katolikus [...]” gróf Apponyi Albert* tartsa az ünnepi beszédet a honi szociáldemokraták és kisantant diplomaták tüntető távollétében. A nuncius azonban azt is érzékelhette – miként jelezte is Gasparrinak –, hogy amíg a Habsburg-ház főhercegei, a budapesti általános helynök és más római katolikus egyházi személyiségek is megjelentek a ceremónián, addig a többi egyházmegye püspöke távol maradt, és az egyház részéről senki sem koszorúzott, szemben más felekezetekkel. Emiatt a sajtóban támadás is érte őket, de azt visszautasították. Egyfelől azzal, hogy a nuncius mellett Budapest első számú római katolikus vezetője jelen volt a díszemelésen, és gróf Apponyi mellett Ripka is beszédet mondott. Másfelől a beszédet is mondó felsőházi elnök, zalakeméni báró Wlassics Gyula* képviselte őket. Végül pedig azzal, hogy a római katolikus egyházban – annak nevében – nem szokás a szobrok koszorúzása. Orsenigo jelentésének zárómondata – miután a politikai élet protestáns vezetői: a kormányzó, a kormányfő mellett számosan jelen voltak – egyrészt pesszimizmust sugallt, másrészt a magyarországi valós történelmi és politikai hagyományok alapos félreértését érzékeltette: Kossuth szobrának évenkénti koszorúzása várható a jövőben, „[...] talán azzal a szándékkal is, hogy kisebbsítsék – ha nem felváltsák vele – Szent István király nemzeti ünnepét. [...]”⁶⁸

Amikor az újesztendő beköszöntött, és a kormányzó megtartotta szokásos fogadását, az esztergomi érsek kinevezése körüli vihar már elcsendesülni látszott, függetlenül attól, hogy ki miként érzett a püspöki karban, avagy miért duzzogott a kormányban. Orsenigo ugyanis azt jelezhette Gasparrinak 1928. január 2-án, hogy Serédi felett „[...] az égbolt felhőtlen, különösen a Szentatya Magyarországhoz intézett szerencsés szavai után [...]” Ezek 1927. december 21-én, az érsek bíborossá kreálásakor hangzottak el, és „[...] amelyeket minden magyar mély hálával fogadott, beleértve a protestánsokat is. [...]”⁶⁹ Ennek ellenére – mintha csak a Budapestről optimista helyzetjelentést küldött nunciust óhajtották volna kellemetlen helyzetbe hozni – az Apostoli Szentszékhez, Gasparri kezeihez „[...] keltezés és aláírás nélküli [...]” feljegyzés érkezett dr. Verseghy követtől az egyszerű megegyezés kétpontos kiegészítéséről. Ezeket a magyar kormány ugyan szorgalmazta, ám a bíboros érdemben nyomban visszautasította, miként arról a budapesti nunciust 1928. január 24-én tájékoztatta.⁷⁰ Vajh ki volt az Budapesten, aki az Apostoli Szentszékhez akkreditált rendkívüli és teljhatalommal felruházott követet ebbe a kellemetlen helyzetbe hozta, főképp Serédi visszavonhatatlan érsekké, bíborossá kinevezését, püspökké szentelését követően? S miképp történhetett, hogy mind a keltezés, mind az aláírás hiányzott az Apostoli Szentszék bíborosának átnyújtott feljegyzésről? Több volt ez diplomáciai baklövésnél, valóságos öngól.

68 20. és 21. sz. dokumentumok, 1927. október 21. és november 8.

69 25. sz. dokumentum, 1928. január 2.

70 26. sz. dokumentum, 1928. január 16.

A numerus claususról és a papok politikai szerepvállalásáról

A frankhamisítás büntetőügyét jogerősen lezárta a Magyar Királyi Kúria 1926. október 14-én, a kormány pedig – miként másnap a nuncius jelentette a bíboros államtitkárnak – „utolsó gesztusként” lemondott. Úgy, hogy a beteg belügyminisztert kivéve mindenki tagja lett az új Bethlen-kabinetnek is. Orsenigo úgy vélekedett, hogy a kormány hamarosan megerősödik az országgyűlési voksolással; közte és a királpárti katolikusok között „[...] ténylegesen bizonyos kölcsönös közeledés figyelhető meg. [...]” Beharangozta egyúttal gróf Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi miniszter közelgő római útját is, érzékeltetve, hogy egyfelől miként lavíroz ő a felekezetek között a kulturális célú forrásokkal, illetve hogyan és mely vallások gyakorlói közül tölti be a tárcánál az egyes hivatali állásokat. Másfelől, miután az 1920-ban elfogadott *numerus clausus* törvény⁷¹ szerint a felsőfokú intézményekben „[...] csak korlátozott számú zsidó tanulhat [...]”, ezért ez a nuncius értékelése alapján „[...] kifejezetten antiszemita rendelkezés, amelyet mi, latin népek nehezen tudunk felfogni. [...]”⁷² Bővebb kommentárt nem igényel, még akkor sem, ha tudott, hogy a végrehajtás során, főként a vidéki alma materekben nem tartották be a felsőfokú jogszabályt, és az azokba felvett Mózes-vallású hallgatók száma nagyobb volt az engedélyezett hat százalékánál.

A nuncius az országgyűlési választások másnapján, 1926. december 18-án vetette papírra jelentését, kitérve abban a plébános képviselőkre. Értékelése szerint – tekintettel arra, hogy néhány pótszavazás hátra volt, és néhány körzetben még nem számolták meg a végleges voksokat – a kormány, a támogató katolikusokkal együtt „fényes győzelmet” aratott. Nem rejtette véka alá most sem, miután számos helyen egyeztetett lista alapján indultak a protestáns és katolikus jelöltek, hogy utóbbiak erejéről „[...] nem lehet tényleges képet alkotni [...]”. A voksolás eredményével elégedett nuncius szerint ez az összefogás győzelemre vezette politikai téren a bethleni politikai mentalitást, a kormányt, és nem ütközött a katolikus elvekbe. Ám ez a közös cselekvés nem fogadható el a liturgiában.⁷³

Orsenigo ugyanakkor írt arról is – utalva a püspöki karnak szánt ez irányú vatikáni jelzés szükségességére, amit utóbb felsőbb utasításra ő tett meg a titkos körlevelében⁷⁴ –, hogy miképp járjanak el a néhány hónap múlva esedékes, még több képviselői helyért tartandó újabb választásokon. Azokra a megüresedett körzetekben azért lesz szükség, mert a több helyen is megválasztott képviselő másik körzetet vállalt el. A honatyák között a pap képviselők közel tíz százalékban – a korábbival azonos arányban – lesznek jelen a parlamenti padosorokban, közöttük a plébánosok „[...] szinte mindannyian Csernoch vagy Prohászka püspökök egyházmegyéjéhez tartozók. [...]” Az egri érsek azonban megtiltotta papjainak jelölésüket, illetve kötelezett néhányat annak visszautasítására. A nuncius szerint, noha Magyarországon „[...] nagyon szorosak a kormányzati kapcsolatok az állam és az egyház között [...]”, mégis jó lenne, ha a plébánosokat a politika nem vonná el a lelki

71 1920. évi XXV. tc. a tudományegyetemekre, a műegyetemre, a budapesti egyetemi közgazdaságtudományi karral és a jogakadémiákra való beiratkozás szabályozásáról. Elfogadta a nemzetgyűlés 1920. szeptember 26-án. A 219 honatyá közül 59 értett egyet a betervezett törvénycikk módosított szövegével.

72 6. sz. dokumentum, 1926. október 15.

73 8. sz. dokumentum, 1926. december 18.

74 9. sz. dokumentum, 1927. január 11.

ellátástól, – és náluk, tekintettel a pásztori felelősségérzet további mélyítésére – célszerű lenne, ha ők ezért tartózkodnának a politikai szerepléstől.⁷⁵

1927 októberében, amikor a miniszterelnök bejelentette a *numerus clausus* némi enyhítésének⁷⁶ tervét, a nuncius szükségét érezte, hogy tájékoztassa Gasparri bíborost. Gróf Bethlen nyilatkozatának ugyanis jelentős antiszemita visszhangja támadt országszerte. Tény, hogy a kaotikus 1919–1920-as állapotok után a gróf széki Teleki Pál miniszterelnökségével kezdődő konszolidációba beleillett a „[...] leendő értelmiség keresztény jellegének [...]” erősítését célzó, a zsidó egyetemi és főiskolai hallgatók számarányát korlátozó, diszkriminatív törvény. Ez azonban annak idején már nem a bosszúállás azon részét jelentette, amelynek során a kommunistákat azonosították a zsidókkal.⁷⁷ Orsenigo utóbb a történekről úgy vélekedett, hogy a 20. század második évtizede végének kommunista forradalma után – mint írta –, amelyet „[...] köztudott, a zsidók irányítottak, a magyarországi keresztényekben egyfajta zsidóellenes félelem maradt, ami azonban lélektanilag érthető, ha a keresztényi szeretet szigorú értelmében nem menthető is. [...]” A nuncius utóbb a miniszterelnök bejelentése mögött „[...] néhány befolyásos külföldi ország [...]” nyomásgyakorlását vélemezte, amely a honi felsőfokú tanintézetek hallgatóiból sorozatos tiltakozásokat és tüntetéseket váltott ki. Az Apostoli Szentszéknél a bíboros azonban azt is megtudhatta Orsenigótól, hogy ezek mögött netán a kormány is meghúzódhatott. „[...] A katolikusok különösen aktívan vettek részt ezeken a zsidóellenes tüntetéseken, amelyek eddig vértelen gyűlésekre és forró napirendekre korlátozódtak. [...]” A katolikus sajtótermékek elleneztek minden enyhítést. „[...] A hívek tömege nyugodt, bár mindenki tudja, hogy a papság is, beleértve a püspöki kart, teljes mértékben a »numerus clausus« fenntartását támogatja. [...]»⁷⁸

Orsenigónak nem tűnt fel, s miután távol élt Budapesttől és nem volt eléggé tájékozott, nem ismerte kellőképp, hogy 1920-ban milyen érvrendszeren alapult a magyarországi zsidóságnak a honi szélsőjobboldal által követelt egyfajta szellemi kalodába zárása. Az annak idején ennek hangot adók egyfelől a Mózes-vallásúak egyetemi, főiskolai felülreprezentáltságára hivatkoztak visszaszorításuk okaként. Másfelől azonban kollektív bűnelkövetéssel – köztudottan hamis váddal – is illették a zsidóságot, miszerint a történelmi Magyarország összeomlásáért és a kommün hónapjaiban történekréért ők lennének

75 8. sz. dokumentum, 1926. december 18.

76 Vö. LADÁNYI Andor: A Numerus Clausus-törvény 1928. évi módosításáról, in: *Századok*, 1994. 6. sz. 1117–1148.

77 ROMSICS Ignác: *Magyarország története*, Kossuth Kiadó, Budapest 2017. 403, 406 és 413.

78 Az 1928. évi XIV. törvénycikk a tudományegyetemekre, a műegyetemre, a budapesti egyetemi közgazdaságtudományi karra és a jogakadémiákra való beiratkozás szabályozásáról szóló 1920. évi XXV. törvénycikk módosításáról. A jogalkotást ugyan utcai tüntetések, egyetemi zavargások és a tanintézetek bezárásai is kísérték, ez a felső szintű jogszabály mégis törölte a korábbiból a 3. § 3. bekezdésnek zsidósággal kapcsolatos „népfaj” fogalmát. Okaként általános indoklásában a külföldi közvélemény egy részére s a honi zsidóságra hivatkozott. Végül azt is tartalmazta, hogy a Haller István* vallás- és közoktatásügyi miniszter által 1920. július 22-én beterjesztett eredeti javaslatába ezt a fogalmat nem foglalták bele, hanem Bernolák Nándor* nemzetgyűlési képviselő – néhány társa egyetértésével – 1920. szeptember 22-én – javasolta azt az „ötletszerű törvényalkotás” során. Vö. HOLLÓSI Gábor: Bernolák Nándor igazolása, in: Zinner 70. *Egy élet az (i)gazságszolgáltatás kutatásának szolgálatában*, Szerkesztők: FODOR Veronika, GECSENYI Patrícia, HOLLÓSI Gábor, KISS Dávid, RÁCSNÉ BAÁN Krisztina és RÁCS János. Írott Szó Alapítvány és Magyar Napló, Budapest 2018. 434.

a felelősek.⁷⁹ A nuncius érdemben jelezte Gasparrinak, hogy a módosítás körüli vihart miért nem tekinti mégsem vallási antiszemitizmusnak. Azért, mert ez a protestánsok és római katolikusok „»szakmai«” együttes küzdelme [...] egy kisebbség intellektuális fensőbbje ellen, [...]”, akiket felelősnek tartanak a szovjet mintára szervezett kísérletért. Orsenigo annak a reményének adott hangot, hogy végül „[...]” a kormány majd kijelenti, hogy nem tudja végrehajtani azt, amit megígért ezzel az antiszemita törvénnyel kapcsolatban. [...]”⁸⁰ Tévedett.

A királykérdésről és az 1927. áprilisi magyar–olasz szerződéshez vezető útról

Annak ellenére, hogy a szakirodalomban az uralkodó, IV. Károly másodszor is sikertelen visszatérési kísérletét követő időszakról az olvasható, hogy az Apostoli Szentszék-nél „[...]” a későbbiekben nem feszegették a királykérdést „[...]”⁸¹ a most feltártak alapján ez a megállapítás korrekciót igényel. Több dokumentumban ugyanis ennek a megállapításnak épp az ellenkezője táruul fel.

Szokás szerint a diplomáciai testület nevében elhangzott jókívánságokat a nuncius tolmácsolta a kormányzónak az esztendő első napján. Gasparri bíboros megtudhatta Orsenigótól – miként azt a nuncius jelentésének első bekezdésében 1927. január 11-én tudatta vele –, hogy a román követ is jóindulatúan kommentálta mondandóját. Gróf Bethlen újabb politikai sikerének tulajdonította, hogy a felsőházi választások során a leglelkesebb legitimistákat – többek között gróf Andrássy Gyulát* – nem választották be a tagok közé.⁸² A királykérdés ugyan már nem tartozott a mindennapi belpolitikai csatározások élvonalába, a nuncius azonban úgy vélekedett, hogy az mégis „[...]” a magyarok számára „[...]” a legégetőbb „[...]” mi több, „[...]” megosztja a katolikusokat, sőt, a papságot is, mivel nagyon kevesen vannak, akik távol tudják tartani magukat a politikától. [...]” A papok megosztottak, az örökös királyt várók mellett Habsburg-ellenesek is vannak, a püspöki kar eddig „[...]” óvatos volt, a nagy többség azonban királypárti „[...]”. A nuncius azonban mindezt akképp kommentálta, hogy a megosztottság azért előnyös, mert „[...]” megakadályozza a vallás politikai eszközzé válását bármilyen irányban. [...]”

Amikor január 29-én kezdetét vette az újonnan megválasztott hónapok tevékenysége – s a felsőház is összeülhetett, tagjai közül többen gyászszalaggal jelentek meg –, akkor a nunciusnak ismét olyan helyzettel kellett szembesülnie, ami a korábbiakkal ellentétes volt. Papírra is vetette. A régi monarchia időszakában a politikai ünnepek alkalmával kizárólag a katolikus vallást kérték fel hivatalosan arra, hogy vallási szertartással csatlakozzon ehhez az eseményhez, ezzel is emelve annak fényét. Most azonban a kormány valamennyi felekezetet erre kérte fel. Orsenigo mindezt a nem katolikus kultusz hivatalos elismerésének és a protestantizmus jelentős térhódításaként értelmezte. Ennek az új

79 Tarján M. Tamás: 1920. szeptember 26. *A numerus clausus törvény megszavazása* (Letöltve 2020. július 12.) http://www.rubicon.hu/magyar/nyomtathato_verzio/1920_szeptember_26_a_numerus_clausus_torveny_megszavazasa/

80 22. sz. dokumentum, 1927. október 28.

81 GERGELY Jenő: *A katolikus egyház története Magyarországon 1919–1945, i. m. 1/3.* A magyar–szentszéki kapcsolatok főbb kérdései az 1920-as években. (Letöltve 2020. július 9.) <https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/katolikus-egyhaz-1/ch03s02.html>

82 9. sz. dokumentum, 1927. január 11.

valláspolitikai orientációnak ugyanakkor azt az oldalát sem hallgatta el, hogy a katolikus kultusz is erősödött, mert most a különböző vallási szertartásokat „[...] minden felekezet külön, a saját templomaiban tartotta, míg öt évvel ezelőtt, ugyanebből az alkalomból, mindent közösen csináltak a Parlament nagytermében [...]”.⁸³

A Rómából hazaérkezett, sikeres diplomáciai eredménnyel hazatért kormányfő hatesztendő sikeres kormányzását összegezte a nuncius távollétében a Budapestre, 1923 tavaszától akkreditált ügyvivő, másodauditor. Gróf Bethlen a magyar–olasz örökbarátsági szerződéssel „[...] szétörte azt a vasabroncsot, amelybe a Franciaország által támogatott kisantant szorította be Magyarországot, [...] rendbe tette az állam pénzügyeit, elfojtotta a kommunista és bolsevik mozgalmak minden kísérletét, győztesen jött ki a frankhamisítási botrányból [...]”. Elsőprő sikerrel zárta az országgyűlési voksolást, és „[...] öt évre a helyzet abszolút urává vált [...]”. Majd a kétkamarás parlamenttel folytatta programja megvalósítását, a genfi tanácskozáson elérte az ország katonai ellenőrzésének megszüntetését, s – miként Federico Fioretti írta Gasparri bíborosnak 1927. május 19-én – „[...] tényleg minden misszió elutazott a napokban [...]”.

A nunciust helyettesítő ügyvivő – aki a nemzetközi, európai és az amerikai sajtóból is tájékozódott – jelentésében hosszabb teret szentelt a „trón”-ra, azaz a királykérdésnek. Szerinte „[...] ez az egyetlen kérdés vár megoldásra, de ez központi jelentőségű és nagyon fontos, mivel sokféle érdeket takar és sok politikai szenvedélyt kelt [...]”. A fanatikus legitimista, gróf Andrássy és gróf Bethlen sajtón keresztül folyt polémiájában lándzsát tört a miniszterelnöknek a hatályos törvényekhez ragaszkodó magatartása, a trón betöltésével összefüggő minden újabb elhamarkodott kísérlet megakadályozásáról vallott nézete mellett. A kormányfő ugyanis az 1921. évi XLVII. törvénycikk 3. paragrafusában foglaltak betartását erősítette meg. Nevezetesen „a nemzet a királyság ősi államformáját változatlanul fönntartja, de a királyi szék betöltését későbbi időre halasztja és utasítja a minisztériumot, hogy eziránt arra alkalmas időben javaslatot tegyen”. Az Orsenigót helyettesítő Fioretti konklúziója: a magyar kormányfő „[...] még soha nem beszélt ilyen világosan, pontosan és élesen a trónkérdésről. A szavai ugyan nem szüntetik meg a kínzó problémát, de egyre távolabbi jövőbe számúzik. [...]”⁸⁴

A nuncius azt is a magyar nép egyik szokásaként érzékeltette felettesével, hogy a legfantasztikusabb hírek keringenek egyes köreiből, mert „[...] állandóan az a vágy kínozza, hogy megoldást találjon az áhított politikai rendezésre. [...]” Orsenigo pedig azt nem vagy nem kellőképp érezte az idő tájt, hogy ez a vágyott rendezés, a revízió iránti különböző mértékű óhaj nem szüntethető meg sem azonnal vezényszóra, sem másképp. Különösképp alig pár esztendővel a történetek, az ország megcsonkítása után. Ami a magyar–olasz kapcsolatok alakulásáról írottakat, a miniszterek kölcsönös látogatásának hírére, ⁸⁵ ahogyan mondani szokás, nem zörög a haraszt... Erre a kormányzó már tett homályos utalást a parlamenti ciklus kezdetekor tartott beszédében, amikor remélt új barátsági szerződések megkötésére célzott.⁸⁶

Ebből ugyanis annyi volt igaz, hogy Magyarországon a sikeresen haladó konzolidációból nem maradhatott ki a külpolitika sem, hisz valamennyi mértékadó, országot

83 10. sz. dokumentum, 1927. február 2.

84 13. sz. dokumentum, 1927. május 19.

85 9. sz. dokumentum, 1927. január 11.

86 10. sz. dokumentum, 1927. február 2.

vezető politikus számára nyilvánvaló volt, hogy a békés revízió álom marad mindaddig, amíg az olyan államtól külső nagyhatalmi támogatásban nem részesül, amelyik az első világháborút győztesként fejezte be. Ez az ország a Duce, Benito Mussolini Olaszországa lett, amely elégedetlen volt a versailles-i békerendszerrel. A részletek helyett annyit itt, hogy az 1926 szeptemberétől ismertté vált magyar–délszláv diplomáciai kapcsolatokkal összefüggő mozzanatok váltották ki az olasz érdeklődést, az olasz politikus október végi üzenetét, a Magyarországgal tervezett „[...] messzemenő politikai szerződés [...]” megkötésére. Ebbe a folyamatba illett, és az ajánlat kedvező budapesti fogadtatását jelezte, hogy 1927 márciusában a magyar vallás- és közoktatásügyi miniszter Rómába főképp már azért utazott, hogy gróf Bethlen látogatását előkészítse. Az pedig hamarosan, 1927. április 4-én be is következett, másnap pedig alá is írták a két állam szerződését, amit egy titkos egyezmény is kiegészített.⁸⁷ Mit tartalmaztak mindezekről Orsenigo jelentései, tudott-e a tervezett szerződésről bármit is, szivárgott-e ki hír erről hozzá politikai boszorkánykonyhákból?

Azt már korábban, október idusán is jelezte, hogy gróf Klebelsberg Rómába készül. Azért tartotta őt különösképp fontos tárcavezetőnek, mert „[...] személyében testesül meg az állam hatalma az egyházi javak felett. [...]” Ám a gyakorló katolikus „[...] teljes mértékben királypárti, és az a vágya, hogy mindenkinek megfeleljen [...]”. Ebből fakadóan – így a nuncius – a jó szándékai ellenére mindenkinél adakozó „[...] az igazságos elosztás rovására, amit a katolikusok megéreznek. [...]” A kultuszminiszter óvatosan, de támogatja a katolikusok és protestánsok liturgikus közösségét, ami Orsenigo szerint „[...] nagyon veszélyes. [...]”⁸⁸ A diplomata – aki az előző esztendőben két alkalommal, szeptemberben és októberben is jelentett a grófról – nem tudott arról, hogy noha a meghívás az olasz fél részéről érkezett, előadás tartására, mindez álca volt, mert útja a magyar kormányfő római tárgyalásainak előkészítését célozta. Amikor pedig gróf Bethlen immár esedékes útjáról, Mussolinivel való közelgő találkozásáról tájékoztatta Gasparri bíborost, információk hiányában nem a szerződésről, hanem arról jelentett, hogy kik lesznek a magyar miniszterelnök társaságában, mely felekezetekhez tartoznak, és hogy gróf Bethlen tisztelgő látogatást kíván tenni XI. Piusznál.

Orsenigo minősítette a magyar kormányfő valláspolitikáját is, aki nem rejtette véka alá vallási, kálvinista meggyőződését. Ő vezette be a nuncius szerint, hogy a kormánya hivatalosan képviseltesse magát a nem katolikus vallási szertartásokon is, „[...] egyre jobban táplálva az emberekben azt az előítéletet, hogy minden vallás egyformán jó. [...]” Azzal magyarázta mindezt, hogy miután rendkívül szoros volt az összefonódás az elmúlt évszázadokban, ezért elképzelhetetlen, hogy „[...] a politikai hatalom ilyenkor távol maradjon. [...]” Végül diplomatikusan felhívta a bíboros figyelmét arra is, hogy a magyar miniszterelnök netán „[...] érintheti ezt a problémát. [...]”⁸⁹

A nuncius az 1928-as esztendő vége felé, december 11-én írott jelentésében hosszabban elemezte a revízió számos vonatkozása mellett a magyar társadalmat megosztó királykérdést is. Külön-külön jellemezte a Habsburg Ottó mellett kardoskodó legitimitást, a szabad királyválasztás híveit, valamint az eleve Habsburg-elleneseket, kitérve

87 JUHÁSZ Gyula: *Magyarország külpolitikája, 1919–1945*, Kossuth, Budapest 1988. Harmadik, átdolgozott kiadás, 104–109.

88 11. sz. dokumentum, 1927. február 8.

89 12. sz. dokumentum, 1927. március 30.

bázisaikra. Az Orsenigo szerint gyengülő legitimisták pártja „[...] mindig a mágnások, nagyszámú pap és a püspöki kar pártja marad, s velük tart a népnek az a része is, amelyet a papság könnyen tud befolyásolni. Ettől az irányzattól a katolicizmus felvirágzása [...] várható, [...] ezért akadályozzák a protestánsok. Ők a szabad királyválasztás hívei, azt remélik, hogy „[...] így megvalósíthatják álmaikat a magyar történelem katolikus hagyományai ellenére. [...]” A nuncius konklúziója: „[...] minden eddiginél nagyobb szükség van arra, hogy a katolicizmus megőrizze teljesen apolitikus jellegét. [...]” Annál is inkább, mert a miniszterelnök december 10-én élesen szólt a legitimista törekvések törvénytellenes mivoltáról, esetleges jogi eljárás kezdeményezését sem kizárva.⁹⁰

A magyarországi egyházkormányzati kinevezésekről

Az Apostoli Szentszéknél Serédi utóda egyházi tanácsosként főtisztelendő Luttort Ferenc lett. A nuncius 1928. március 21-én tájékoztatott róla,⁹¹ beleértve a fizetését is. Utóbbi teremtett lehetőséget számára, hogy okkal bírálja a római katolikus alsópapság berzenkedését kiváltó anomáliát. Egyes egyházi előjárók ugyanis, miközben nem teljesítik a kórusmondás kötelezettségét – és miként a nuncius fejtegette –, „[...] anélkül élveznek egyházi jövedelmeket, hogy teljesíteni tudnák a velük járó kötelezettségeket, és többnyire minden ok nélkül halmozzák a fizetésüket, ami kellemetlen megjegyzésekre indítja a rosszszul fizetett papokat. [...]” Orsenigo jól érzékelté ezt az egyházon belüli megosztottságot, a belőle fakadt feszültséget számos korábbi, szemet szűrő kanonoki kinevezés kapcsán már ismerte, s nem csupán vélelmezte azt, hogy ez esetleg Luttornál is bekövetkezhet, amit már rebesgettek. Ezért javasolta, hogy amennyiben a veszprémi püspök Luttort nézőn kanonokká kívánna kinevezni, akkor jelezni kell neki, hogy az Apostoli Szentszék előzetes engedélye nélkül nem állapíthat meg számára kanonoki jövedelmet.⁹² Orsenigo a kanonoknak a kórusmondás alóli felmentés 1926-tól kötelező kérésének ügyére – annak előzményeivel együtt – néhány nappal később visszatért. Ekkor a hercegprímás kívánságáról, a Breyer István esztergomi segédpüspöknek történő kinevezéséhez szükséges szentszéki támogatásról tájékoztatta felettesét jelentésében. Serédi ugyanis „[...] tudni szeretné, hogy a Szentszéknek van-e valami kifogása a terv ellen, [...]” amit a nuncius helyeselt. Orsenigo azt javasolta – miután korábban elődje, Schioppa írta alá a kiadott felmentéseket –, hogy a Szent Zsinati Kongregáció csak az ő – illetve a mindenkori nuncius – véleményének meghallgatása után engedélyezzen felmentést a kórusmondás alól.⁹³

90 42. sz. dokumentum, 1928. december 11.

91 Utóbb lekicsinylő véleményt adott képességeiről Gasparrinak, amikor felmerült Luttort konzultori kinevezése valamelyik kongregációba. Javaslatot is tett kettőre, mert tőle ezekhez „[...] nagyon békés jelentések érkeznek. [...]” Vö. a 39. sz. dokumentummal, 1928. november 10.

92 27. sz. dokumentum, 1928. március 21.

93 28. sz. dokumentum, 1928. március 26.

Az egyházmegyéek rendezéséről

A csanádi püspök már 1926 januárjában írásban kérte csonkává lett, szelt, töredék egyházmegyéjének rendezését, majd megismételte ezt 1928. április 19-én.⁹⁴ A nuncius előzetes támogató javaslatát, melyben nem csupán a csanádi, hanem a másik két romániai egyházmegyéjétől elszakadó nagyváradi és szatmári püspökségek, apostoli kormányzóságokká való átalakítását is javasolta, 1928. július 22-én küldte meg az Apostoli Szentszékhez. Ez azonban csak az első lépcsőt jelentené, a végleges megoldást, az egybeolvasztást – aminek szerinte az ideje még nem érkezett el – akként láttatta, hogy a „[...] három maradvány egyházmegyének az egyesítése nyilván a leglogikusabb megoldás. [...]” A menetrendet is felvázolta, benne kitérve Glattfelder jövőjére és szerepvállalására is.⁹⁵ A rendezés folyamata így a csanádi püspök aktív közreműködésével – Gasparri egyetértése után – kezdetét vehette, s Orsenigo örömmel tudathatta azt is az Apostoli Szentszékkel, hogy a „[...] jól definiálható elfoglaltság nélkül [...]” a korábbi hatból⁹⁶ még élő öt nagyváradi kanonok előbb-utóbb munkára lesz kötelezhető.⁹⁷

Orsenigo részletesen beszámolt Gasparriának a három csonka – a szatmári, a nagyváradi és a csanádi – egyházmegyében élő hívek számáról, az egyházkormányzati vezetés helyzetéről. Érzékeltette azt is a bíborossal, hogy „[...] most már a magyarok is látják, hogy elkerülhetetlenül szükséges egyházilag is elválasztani a politikailag már különvált területeket. [...]” A nuncius szerint ezt a rendezést célszerű lenne még a románokkal kötött konkordátum ratifikálása előtt végrehajtani. Részben eltérve korábbi javaslatától a magyar területeken két apostoli kormányzóság sürgős létrehozását javasolta a szatmári és a nagyváradi egyházmegyéktől leválasztva, a két általános helynök kormányzóvá való kinevezésével. A csanádi egyházmegyében a helyzet ez idő tájt már rendezett volt. Feltette ugyanakkor azt is, hogy mi legyen a konkordátum ratifikálása után, milyen alternatívák merülnek fel, mert „[...] a közvélemény ma még nincs ráhangolódva a három terület közös kormányzás alatti egyesítésére. [...]”

Gasparri megtudhatta, hogy a magyar primás hasonlóképp értékeli a helyzetet, egyetért a két külön egyházkormányzat létrehozásával, előkészítve a talajt egy későbbi „[...] szervezettebb rendezésre. [...]” Orsenigo a Magyarországon szétszórta élő kanonokok helyzetére is kitért jelentésében, miképp lehetne velük egyeztetve elfogadtatni a kórusmondás lehetőségét. A nuncius november 13-án tárgyalt a magyar külügyi tárca vezetőjével, Walkó Lajossal is. A kormány beleegyezett az Apostoli Szentszék tervezett intézkedésébe.⁹⁸

94 29. sz. dokumentum, 1928. április 19.

95 33. sz. dokumentum, 1928. július 22.

96 41. sz. dokumentum, 1928. december 3. A nagyváradi káptalan hat kanonokja közül egy elhunyt.

97 34. sz. dokumentum, 1928. augusztus 19.

98 41. sz. dokumentum, 1928. december 3. és melléklete, 1928. november 28.

Az egyházi javak kezeléséről (Magyar katolikus vallás- és tanulmányi alapok)

Az egyházi javak kezeléséről⁹⁹ részletes tájékoztatást kap a Tisztelt Olvasó a már 1927-től folytatott¹⁰⁰ levelezés nyomán arról, hogy 1929 első két hónapjában miként alakult ki ebben a szentszéki álláspont, miként tájékoztatta, hogyan láttatta felettesével az e javak felett sajátos főkegyúri jogokat „gyakorló” klebelsbergi kultúrpolitikát. Az 1881-ben felállított, tizenöt tagból álló ellenőrző bizottság aktuális elnöki tisztéről 1923-ban lemondott (1904-től) pusztakéri báró Forster Gyula* megjelentette és szűk körben terjesztette erőteljes, közel százoldalas, „gazdagon dokumentált” kéziratát az anomáliákról, abban erőteljes támadást intézve egyfelől a hivatalát gyakorló kultuszminiszter, másfelől az elhunyt primás tevékenysége ellen. (A bizottság társelnöke mindenkor a hivatalban lévő hercegprimás volt.) A volt elnök elvi jelleggel rögzítette azt is, hogy király hiányában, a főkegyúri jog felfüggesztésével – miként a püspöki kinevezéseknél – ezeknek a javaknak a kezelése kizárólag az Apostoli Szentszéknek illetné. Javaslatlaltal is élt. Egy öttagú tanács felállítását szorgalmazta. A kormányt szolgáló sajtó ezt megtámadta, de mélyen hallgatott a kezelési jogról, burkoltan azonban elismerte, hogy korábban „[...] gyakran szabálytalanul jártak el [...]”, s összességében védte a kultusztarca vezetőjét, gróf Klebelsberget, akinek jogellenes intézkedései a vallási és tudományos alapok kárának csökkentését célozták.¹⁰¹

Orsenigo úgy vélekedett – miután sem a képviselő-, sem a felsőház nem volt illetékes ellenőrizni a vallási és tudományos alapok felhasználását –, hogy ebben a helyzetben az Apostoli Szentszék ne az ellenőrző bizottság püspök tagjait erősítse meg posztjukon, hanem a püspöki kart bízta meg őt esztendőre a javak kezelésével. Ők döntsék el, hogy megbízásuk során együttműködnek-e, vagy sem, a kormányzattal. A nuncius indoklása szerint „[...] burkoltan az apostoli király által annak idején törvényesen létrehozott, de ma minden törvényes alapot nélkülöző ellenőrző bizottság megtagadása lenne, ugyanakkor nem sértené a magyar nemzeti érzékenységet akkor sem, ha a Szentszék jogait erősítené meg. [...]” A nuncius azt is felvetette egyfajta ajánlást javasolva, hogy „[...] a püspöki kar kizárólag saját körein belül intézze mindazt, ami maguknak a javaknak az elosztásával, vagyis a katolikus intézményeknek való kiutalásával kapcsolatos. [...]” Okfejtése szerint ugyanis egy dolog a javak forgatása és kamatoztatása, s egy másik a nyereség felhasználása. A kormány csak az előbbiben lenne társkezelő, mert „[...] nem jó, ha közreműködik [...] a haszon vagy bevétel elosztásában. [...]” Bizzon meg teljesen a püspöki karban.¹⁰²

Gasparri megkapta a nunciustól az esztergomi érsek 1929. január 23-án kelt, általa lemasolt, ezért alá nem írt levelét. Orsenigo a pár nappal korábban az Apostoli Szentszékhez küldött levelét azonban nem mutatta meg Serédinek, aki Orsenigo javaslatait nem ismerhette, amikor papírra vetette sorait. A hercegprimás ebben utalt arra, hogy a felsőház jogalkotási kényszert szeretne. Kifejtette, hogy a kormányzóra vonatkozó 1920. évi

99 44. sz. dokumentum, 1929. január 21. és 45. sz. dokumentum, 1929. január 25., valamint a mellékletek.

100 Tusor Péter – Tóth Krisztina: *Inventarium Vaticanum I. i. m.* 118–119, 135–136, valamint különösképp 150–152.

101 A római katolikus egyháznak a 18. század második felétől létrejött négy közalapítványi jellegű, eredetét tekintve katolikus vagyona volt: a vallásalap, a tanulmányi alap (a kettőt együtt is említik), az egyetemi alap és a terézianumi alap.

102 44. sz. dokumentum, 1929. január 21.

törvénycikk az interregnum idejére eltörölte az államfő jogait az egyházi személyeknek a javait illetően. Ezért folytatta azt a kultuszárca vezetője illetékesei általi szabályozás nélkül. A hercegprímás szerint „[...] amikor még volt királyuk, a miniszter neki tartozott felelősséggel a következő értelemben: államügyekben az *uralkodónak*, egyházi ügyekben a *főkegyúrnak* felelt. Most azonban az utóbbi ügyekben nem tartozik felelősséggel senkinek. [...]” Serédi – az egyházjog alapján – ezért úgy közelített a kérdéshez, hogy az ellenőrző bizottságot rávette az évenkénti kötelező beszámolóra, mert gróf Klebelsberg kezéből nem vehette ki az egyházi ügyeket. Részletezte Orsenigónak a felsőházi elképzeléseket, és arra kérte a nuncius közreműködésével Gasparrit, hogy nyilatkozzon arról, miszerint a törvénytervezetet előkészítő bizottság elnöki tisztét elvállalhatja-e, illetve – ha azt elvállalhatja – tiltakozzon-e, vagy hallgasson arról, hogy a képviselőház illetéktelen a miniszter feletti ellenőrzéssel összefüggő jogalkotási. Amennyiben bizottsági tag lenne, javasolhatná, hogy a püspöki kar legyen az ellenőrző szerv, de az „[...] nehezen menne át a bizottságban, és biztosan nem menne át a parlamenten. [...]”¹⁰³

Serédi utóbbi gondolata ellentétes volt a nunciushoz küldött tájékoztatójában jelzett érveivel, ezért is utalt újabb levelében Orsenigo arra, hogy a hercegprímás nem ismeri azokat. Az esztergomi bíboros jogellenesnek tekintette a kultuszminiszter főkegyúri jogokat gyakorló tevékenységét az interregnum időszakában azért – miként a nuncius kommentálta az érsek levelében foglaltakat –, mert ő „[...] »nem az apostoli király folytatója« a püspöki kar együttműködésével, amit a Szentszék (egyébként) nem engedélyezett. [...]” A hercegprímás az idő tájt értékelte a helyzetet, amikor báró Forster kiadványával romba döntette az ellenőrző bizottságot, és ezért a felsőház részéről okkal jogalkotást igényeltek a javak biztonságosabb kezelése érdekében. Orsenigo ezért ismét felvetette, hogy Magyarország primása akként foglaljon állást, hogy a felsőház nem, de a magyar püspöki kar illetékes az interregnum időszakában a főkegyúri jog gyakorlására, így a javak feletti felügyeletre is. Ez azt a látszatot is keltené, hogy nem az Apostoli Szentszék intézkedik a javakról, hazafias gesztusnak tűnve lecsillapítaná a felsőházat, mi több, a legitimisták sem éreznék a királyi kiváltságok, a főkegyúri jog jellegének megsértésének. Ha ez sikerülne, akkor a hercegprímás vezette püspöki kar létrehozhat egy, a képviselő- és felsőház számára is elfogadható új bizottságot „[...] az illetékes világiak bölcs közreműködésével [...]”, és ebben a kultuszminiszter is benne lehet(ne).” Orsenigo konklúziója: ha a püspöki kar fenn tudja tartani magának – erre titokban kötelezve – a javak éves hozamának teljesen szabad elosztását, akár köteles beszámolni a kormánynak, akkor „[...] az egyház szabadsága szinte teljes lenne [...]”. Serédi ezért Gasparri rejtjeles utasításait várja.¹⁰⁴

A nuncius 1929. január 29-én válaszolt Serédinek. Gasparri felhatalmazta arra, hogy közölje a hercegprímással: „[...] a Szentszék megbízza a püspöki kart a szóban forgó Alap kezelésével, így a bíboros primás elfogadhatja a kezelői tanács elnökségét, amelyhez világi tagok is csatlakozhatnak. [...]”¹⁰⁵ Következtetésünk: a nuncius meggyőzte feletteseit szakszerű, részletes érvelésével. Serédi napokkal később, 1929. február 7-én válaszolt Orsenigónak. Tudatta, hogy miután nem kapott választ egyik kérdésére, ezt úgy értelmezi, hogy rá lett bízva annak megítélése, hogy a kultuszminiszter a magyar püspöki

103 45. sz. dokumentum melléklete, Serédi hercegprímás levele Orsenigóhoz, 1929. január 23. (másolat)

104 45. sz. dokumentum, 1929. január 25.

105 45. sz. dokumentum melléklete, Orsenigo levele Serédi bíboroshoz, 1929. január 29.

karnak, vagy a kar által létrehozott ellenőrző szervnek tartozzon felelősséggel. Ha ez így nem sikerülne, és a képviselőház hozná létre ezt az ellenőrző szervet – bármennyire törvénytelen is egyházz jogilag –, akkor is jobb a jelenlegi, ellenőrzés nélküli állapotnál.¹⁰⁶ Négy nappal később a nuncius arról tájékoztatta Serédit, hogy az Apostoli Szentszék a magyar püspöki karra bízta a „Magyar katolikus vallás- és tanulmányi alapok” kezelését. Burkoltan azzal a joggal is felruházta, hogy megoldja a különböző nehézségeket, így a még működő ellenőrző bizottsággal szemben is eljárjon. A primás nem az Apostoli Szentszékkal, hanem a magyar püspöki karral osztozik a felelősségben.¹⁰⁷

A közölt dokumentumok között a nuncius 1929. június 10-én Gasparri bíboroshoz küldött valláspolitikai hírzönetében található az utolsó információ a Vallás- és tanulmányi alapról.¹⁰⁸ Ebben írja Orsenigo azt, hogy május 10-én küldött jelentésében már tájékoztatta az Apostoli Szentszéket arról, „[...] ami a kormányzati beleszólást illeti az egyházi javak kezelésébe [...]”. Abban pedig utalt „[...] arra a körülményre és kitartó munkára, amelyet a bíboros primás [...] az egész magyar püspöki karral együtt végez. [...]”¹⁰⁹

Zárszóként

A kormányzó kitüntette a távozó apostoli nunciust, nevében a külügyminiszter adta át a magyar érdemkereszt I. osztálya kitüntetését. Orsenigo a hírek szerint 1930. március 9-én utazik vissza Rómába – tudósított erről a *Magyarság* 1930. február 28-án.¹¹⁰ S azt is közölte olvasótáborával, hogy a Budapest–Külső-Ferencvárosban épülő Szent Kereszt-templomnak Orsenigo Krisztus-erekljét adományozott.¹¹¹ Az *Új Nemzedék* 1930. február 16-án, vasárnapi számának hetedik oldalán vastag betűvel szedett főcímmel tudatta olvasóival, hogy „Orsenigo nuncius Berlinben”. Szó szerint, az eredeti kiemelésekkel idézzük:

„[...] Szomorúan írjuk ezt a címet eme cikk fölé, amely tudatja olvasóinkkal, hogy *XI. Pius pápa Cesare Orsenigo ptolomaisi c. érseket a Szentszék budapesti nunciust Berlinbe apostoli nunciussá nevezte ki*. A kinevezés, illetve az áthelyezés a beavatottak előtt nem újdonság, mert már napok óta tudtuk, hogy a budapesti nunciatúrán változás készül, de a *katolikus újságírás lelkiismeretéhez híven megvártuk a kinevezés hivatalos megjelenését is*. És tegnap a Szentszék hivatalos lapjában, az *Osservatore Romanóban* valóban megjelent a kinevezés híre s ma már az egész világon, ahol katolikusok élnek, tudják, hogy Eugenio Pacelli,* az új bíboros államtitkár helyére Cesare Orsenigo budapesti nuncius kerül Berlinbe s ezzel egy ritka szépségű egyházi pályafutás még magasabbra lendül. Mi, magyarok, akik az itt töltött évek alatt éppen úgy megszerettük Orsenigo Cézár apostoli nunciust, mint elődjét, Schioppa Lőrincet, nagy sajnálkozással vesszük tudomásul, hogy néhány esztendei tartózkodás után ez a pápai követ is elhagy minket, de *ugyanakkor büszkeséggel gondolunk arra is, hogy, amint az első nun-*

106 45. sz. dokumentum melléklete, Serédi hercegprimás levele Orsenigóhoz, 1929. február 7.

107 45. sz. dokumentum melléklete, Orsenigo levele Serédi bíboroshoz, 1929. február 11.

108 TUSOR Péter – TÓTH Krisztina: *Inventarium Vaticanum I. i. m.* 150–152.

109 51. sz. dokumentum, 1929. június 10. Továbbá CsÍKY Balázs, *i. m.* 79–80.

110 *Magyarság*, 1930. február 28. 7. A pápai nuncius kitüntetésére.

111 Uo. 1930. február 28. 7. Orsenigo nuncius Krisztus-erekljét adott az épülő Szent Kereszt-templomnak.

cius, Schioppa Lőrinc – aki német földről, Münchenből került hozzánk – Hágában is megmaradt Magyarország barátjának, úgy Orsenigo Cézárban is Berlin »magyar« nunciust kap.

1925 májusában nevezték ki Orsenigo Cézárt budapesti apostoli nunciussá s az új pápai követ már június 5-én¹¹² átadta megbízó levelét *Horthy Miklós* kormányzónak. Az apostoli szerénység minden kedvességével jött közénk az új nuncius és ezzel a szerénységgel élt közöttünk. A magyar katolikus világ, de az egyetemes nemzeti közvélemény is hamarosan megszerette a szikár főpapot, *aki megtanult magyarul, megtanulta édes anyanyelvünket, hogy közelebb férközhessék a nemzet lelkéhez.* Emlékezzünk azokra a viharos tapsokra, amelyek felzúgtak mindig a katolikus nagygyűléseken, valahányszor Orsenigo Cézár pápai nuncius megszólalt és magyarul beszélt. Azok, akik megfordultak környezetében, tudják, hogy a magyarokkal mindig magyarul társalgott s megragadott minden egyházi szertartást is, *hogy a hívekhez mindig magyar nyelven beszéljen, s nem egyszer rögtönzött beszédekkel lepte meg hallgatóit.* Mint pápai követ, főleg a lelki élet elmélyedésének szükségességét hangoztatta s a szegényeknek és az élet elesettjeinek vigasztalását. A budapesti és a pestkörnyéki tanulóifjúság, a budapesti egyházközségek szegényei bizonyára őszintén meg fogják siratni a távozó nunciust, akiben igaz barátjukat veszítik el, *mint ahogy az egész nemzet is igaz baráttól búcsúzik.*

Cesare Orsenigo címzetes érsek, az új berlini nuncius 1873. december tizenharmadikán született Milano mellett Olginateben. A teológiát a milánói szemináriumban végezte, Milánóban avatták teológiai doktorrá is. Pappá szentelése után 1896-ban a milánói San Fedele plébániára került, ahol tizenhat éven keresztül, mint buzgó lelkipásztor működött. 1912-ben nevezték ki lelkipásztori működéséért a milánói székesegyház kanonokjává. Mint lelkipásztor előszeretettel foglalkozott a hitvédelmi tanítással, az egyetemi ifjúság pasztorációjával és a szegények gondozásával. Milánói tartózkodása alatt egész sereg közjótékonyági egyesületet alapított s főleg az *Opera Pia Catena* nevű emberbaráti intézmény megalapításával és felvirágztatásával szerzett nagy érdemeket. Ez az intézmény szegény sorsú betegek ápolásáról gondoskodik.

Az egyházi irodalomban is sokat dolgozott. Így megírta Borromei Szent Károly életrajzát, amely magyarul is megjelent. Ugyancsak ő írta meg a Paulai Szent Vince Társaság alapítójának, Ozanam Frigyesnek az életrajzát is. *XI. Pius* pápa még milánói érsek korában¹¹³ nagyon megszerette a lelkes és csendben dolgozó papot, megismerte nagy tudását és műveltségét, és papi erényeit, s meg lehet érteni, hogy az egykori milánói érsek, *mint pápa 1922-ben, Orsenigo Cézárt, a lelkipásztort és buzgó papot a pápai diplomácia szolgálatába állította.* 1922. június harmadikán hollandiai internunciussá nevezte ki Orsenigo Cézárt s néhány hét múlva maga Gasparri bíboros szentelte püspökké. Hamarosan megkapta a pápától a ptolomaisi címzetes érseki címet. Orsenigo Cézár egészen 1925 májusáig működött Hágában, mint a Szentszék képviselője s innen került Budapestre, hogy karrierje most Berlin

112 Helyesen július 5-én. Vö. az 1. sz. dokumentummal!

113 XI. Piusz, korábbi nevén Achille Ratti, hét éven át, 1907–1914 között volt a milánói Ambrosiana Könyvtár prefektusa.

felé lendüljön. Utódja Budapesten, hír szerint, a mostani konstantinápolyi apostoli delegátus¹¹⁴ lesz. [...]”¹¹⁵

A honi katolikus szócső így búcsúztatta a távozó nunciust, a Szentatya második magyarországi követét. A még évekig nem Adolf Hitler uralta weimari Németországba távozott, földi léte is ott zárult 1946. április 1-jén, az Észak-Amerikai Egyesült Államok katonái által megszállt bajorországi Eichstättben. Másfél évtizedes nunciusi tevékenységéről, a XI. és XII. Piusz irányította Apostoli Szentszék és a Führer birodalmának diplomáciai kapcsolatáról onnan küldött jelentései adhatnak nem az utókor szenvedélyei által motivált, hanem tényeken nyugvó, hitelt érdemlő tájékoztatást.¹¹⁶ Orsenigo Budapesten pályafutásának egyharmadnyi idejét töltötte, a jelen kötet kizárólag ezt az időszakot vette górcső alá, s ennek történéseibe a nuncius vallási és politikai jelentései segítségével kala-uzolja a Tisztelt Olvasót. Jó időtöltést kívánok hozzá!

114 *Magyarország*, 1930. február 20. 9. Angelo Rotta 1925. június 6-ától volt nuncius Konstantinápolyban. A napilap római forrásra hivatkozva tudatta az 56 éves főpap budapesti nunciusi kinevezését.

115 *Új Nemzedék*, 1930. február 16. 7. Orsenigo nuncius Berlinben.

116 Vö. Monica M. BIFFI: *Mons. Cesare Orsenigo nunzio apostolico in Germania (1930–1946)*, Nuove Edizioni Duomo, Milano 1998; Monica M. BIFFI: *Il cavalletto per la tortura. Cesare Orsenigo, ambasciatore del papa nella Germania di Hitler*, Città Nuova, Roma, 2006.

**A JELENTÉSEK FORDÍTÁSA
MAGYAR NYELVEN**

1925

1

AZ ÚJ NUNCIUS MEGÉRKEZÉSE¹

Cesare Orsenigo nuncius 3570 sz.² jelentése Pietro Gasparri bíboros államtitkárnak

Budapest, 1925. július 2.³

Államtitkársági iktatószám: 44349

Tisztázat, gépelt, aláírt⁴

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 30, ff. 76rv⁵

Eminenciás és főtisztelendő
Pietro Gasparri bíboros úrnak,
Őszentsége államtitkárnak
V A T I K Á N⁶

Eminenciás és Főtisztelendő Uram,⁷

hivatkozással a múlt hó 26-án tisztelettel küldött táviratomra, kötelességemnek tartom közölni Eminenciáddal a budapesti nunciaturára érkezéssel kapcsolatos híreket. Már az első napoktól kezdve tapasztalhattam, hogy a magyarok milyen nagy tisztelettel és elismeréssel veszik körül a Szentatya képviselőjét. Megérkezésem után néhány órával a külügyminiszter kabinetfőnöke üdvözölt a kormány nevében; azonnal eljött az általános helynök⁸ is Őeminenciája és az egyházmegye papságának képviselőjében; mostanában mindennap tisztelgő látogatásokat tesznek vezető egyházi, politikai és diplomáciai személyiségek. – Tegnap a külügyminiszter, Walkó Úr Őexcellenciája fogadott, akinek átadtam Őszentsége nagyra becsült levelét és Eminenciádét is. A beszélgetés a legfontosabb kérdésekről folyt, amelyeket most vitat meg a magyar parlament, mint amilyen a választási törvény és az új felsőház összetétele. Őexcellenciája nem mulasztotta el kifejezni tiszteletteljes érzéseit a katolicizmus és a Szentatya iránt, bár ő maga evangélikus protestáns.

1 A jelentés címében a nuncius által megjelölt tárgyat tüntetjük fel, ezért azt nem ismételjük meg a jelentés elején.

2 Az iktatószám folyamatos, az előző nuncius, Mons. Lorenzo Schioppa jelentéseit követi.

3 A jelentés vételének nyugtázása: 1925. július 23., iktatószám: 44349. Lásd a tisztázatot in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 30, f. 78r.

4 Az általunk hozott jelentések mindegyike – amennyiben az AA.EE.SS. fondjában őrzött példány szövegét közöljük – aláírt tisztázat.

5 A jelzet még pontosabb leírása még hosszabb: „ASRS AA.EE.SS. Ungheria, Anno 1925–1943, pos. 27–29 P.O., fasc. 30”. A továbbiakban a rövidebb jelzetet hozzuk, a hosszabb formát megtaláljuk kigyűjtve kötetünk végén, a „Levéltári Források” táblázatban.

6 Majdnem minden jelentés címezte Pietro Gasparri bíboros államtitkár. Csak itt közöljük, mert első ízben fordul elő.

7 Mindegyik jelentés így szólítja meg a bíboros államtitkárt, ezért a továbbiakban a megszólítás közlésétől eltekintünk.

8 Mészáros János.

A kihallgatás után három órával a miniszter eljött a nunciatúrára, hogy viszonzozza látogatásomat.

A megbízólevelek átadását július 5-re, vasárnapra tűztük ki. Azért esett a választásunk ünnepnapra, mert Őfőméltósága,⁹ aki már vidéken tartózkodik, csak ilyenkor szokott a városba jönni.

A szokásnak megfelelően körlevélben értesítettem a püspöki kart megérkezéséről. Remélem, hogy még a héten lesz alkalmam felkeresni a bíboros primás Őeminenciáját.¹⁰

A szent bíbor előtt csókra borulva maradok a legmélyebb tisztelettel

Főtisztelendő Eminenciád
legalázatosabb, legodaadóbb és legelkötelezettebb szolgája¹¹
+ *Cesare Orsenigo* [s. k.]
Ptolemaiszi érsek
apostoli nuncius

2

VALLÁSI HÍREK

Cesare Orsenigo nuncius 3669 sz. jelentése Pietro Gasparri bíboros államtitkárnak

Budapest, 1925. augusztus 28.¹²

Államtitkársági iktatószám: 45753

Kézírással: előző iktatószám: 44942

Tisztázat, gépelt, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 30, ff. 82rv

A múlt hét utolsó három napján Budapesten nemzetközi missziós kongresszus volt. Magyarország a missziós mozgalomban – mondhatni – még csak kezdő: egyelőre kevesen értették meg a jelentőségét és főként azt, hogy minden nemzetnek kötelessége részt venni benne. Itt a missziós tevékenység szervezése is csak embrionális formában létezik, nem jutott még el a plébániákra, egyelőre az országos bizottságra és az egyházmegyei bizottságokra korlátozódik. Úgyhogy a kongresszus igazán áldás volt az országra nézve, mert tudomásukra hozta az embereknek, hogy külföldön mennyi missziós munka folyik, és felébresztette bennük a szent vetélkedés szellemét, aminek hamarosan meglesznek a gyümölcsei. A kongresszuson nem volt túl nagy a külföldi részvétel, de hét ország képviseltette magát (Lengyelország, Csehország [sic!],¹³ Jugoszlávia [sic!], Anglia, Ausztria, Hollandia, Németország). Jelen volt több püspök is. A megnyitó beszédet a bíboros primás, a záró beszédet pedig az apostoli nuncius tartotta. A pápa személyét mindig kiemelték a különböző üléseken, csaknem valamennyi szónok utalt a Legfőbb Főpapnak a

⁹ Vitéz nagybányai Horthy Miklós.

¹⁰ Csernoch János.

¹¹ „Legalázatosabb, legodaadóbb és legelkötelezettebb szolgája”: Minden jelentés ezzel az udvariassági formulával zárul, amelyben csak rokon értelmű kifejezések váltakoznak, ezért a továbbiakban elhagyjuk.

¹² A jelentés vételének nyugtázása: 1925. szeptember 5., iktatószám: 45753. Lásd a tisztázatot in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 30, f. 84r.

¹³ A nunciusi jelentés még nem ír Csehszlovákiáról, csak „Boemiá”-ról.

missziós területen szerzett különleges érdemeire. Eminenciád táviratát, amelyben apostoli áldását küldte, hosszan megtapsolták. A beszédek kivétel nélkül szigorúan a missziók témájára koncentráltak, és a szónokok gondosan kerültek minden politikai felhangot. Az összes magyar újság, a protestáns és a liberális lapok is a tisztelet hangján tudósítottak az eseményről.

Magyarország még három római zárandoklatot tervez a szentév alkalmából: az első szeptember 4-én indul Budapestről Mons. Glattfelder csanádi püspök vezetésével, ezt a másik kettő szeptember 21-én, illetve október 14-én követi.

A legközelebbi zárandoklat 750 fővel indul, köztük kb. hetven egyetemi hallgató, akik részt vesznek a bolognai kongresszuson is. Egy ezüstsobrot szándékoznak ajándékozni a Szentatyának, amely Szent István magyar király fiát, Szent Imrét ábrázolja, aki alig több mint húszévesen halt meg, és Magyarországon a fiatalok különleges védőszentjeként tisztelik.

A politikai és a diplomáciai élet nagyon csendes ezekben a napokban, mivel a parlament még szünetel, és nagyon sokan nincsenek is a városban.

3

VALLÁSI ÉS POLITIKAI HÍREK

Cesare Orsenigo nuncius 3691. sz. jelentése Pietro Gasparri bíboros államtitkárnak

Budapest 1925. szeptember 16.¹⁴

Államtitkársági iktatószám: 46374.

Tisztázat, gépelt, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 30, ff. 86rv-88r

Fogalmazvány: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 13, fasc. 10, ff. 352rv-354r

Gr. Bethlen miniszterelnök hosszú, három hónapi lábadozás után, amelyet az orvosok javasoltak neki, visszatért a városba, és újra kezébe vette a kormányzást. Ma kihallgatáson fogadott, most találkoztam vele először.

A beszélgetésben különösen az alábbi két dologra utalt: 1) A nunciusnak támogatnia kell a katolikusok és a protestánsok együttműködését, amint ezt elődöm is tette, különben, füzte hozzá, a jelenlegi koalíció felbomlása esetén a protestánsok valószínűleg a zsidókhöz közelednének. 2) Szeretné, különösen Pécsnek Mons. Zichy előléptetése mi-

14 „Ami azt illeti, hogy nem előnyös a katolikusok és a protestánsok közössége egymással, Ön helyesen jegyzi meg, hogy a jelenség túlnőtt a tűrőhatáron. Úgyhogy alkalomadtán ne mulassza el hangsúlyozni a magyar megyéspüspököknek, hogy a katolikusokat és különösen a papokat azoknak a szabályoknak a betartására kell nevelni, amelyeket az egyház ír elő a nem illő kapcsolatok elkerülése érdekében más felekezetek tagjaival. Jól tenné, ha azokra a jellegzetes tényekre is felhívná az illetékes püspökök figyelmét, amelyeket jelentésében kiemel. Ami pedig Pécs egyházmegye püspöki székét illeti, a Szentszék egyelőre nem szándékozik új határozatot hozni az apostoli kormányzó mostani kinevezése után. Mindenesetre mivel Horthy kormányzónak nincs joga a prezentálásra, a Szentszék a megfelelő pillanatban arra fog szorítkozni, hogy a szokásos formában kéri annak a személynek az egyszerű politikai jóváhagyását, akit majd a szóban forgó egyházmegye püspökének választ. Ön tehát ne vegyen részt a kormányhoz tartozó személyekkel a jelöltekről folyó vitákban.” A jelentés vételének igazolásából, tisztázat: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 14, fasc. 10, ff. 351rv.

att¹⁵ megüresedett püspöki székevel kapcsolatban, ha a kormány és a Szentszék között megvolna az a baráti összhang, amely előkészítené a jelölt kiválasztását.¹⁶

Az első pontot illetően azt válaszoltam, hogy nem fog nehezemre esni az elődöm által kialakított irányvonal követése, annál is inkább, mert egy olyan országból jöttem (Hollandia), ahol katolikusok és protestánsok, nagyszerűen szerveződve *saját és jól megkülönböztethető* egyesületeikbe, a választási küzdelmeket *külön-külön* folytatva, a kormányzásban összefogtak, és egy nagyon erős kormányt hoztak létre, amelyben mindegyik koalíciós párt annyi helyet szerzett, amennyi pontosan megfelel az adott párt súlyának. Mindezt látszólag úgy mondtam, mintha egyszerűen csak egy hollandiai emlékről beszélnék, de valójában azért, mert itt, Magyarországon a dolgok egészen másképp állnak: egy jól körvonalazott koalíció helyett, amelynek egyetlen célja a kormányzás, a protestánsok arra tartanak igényt, hogy ez az együttműködés katolikusok és protestánsok között mindenütt érvényesüljön, a társadalmi életben, a szervezetekben, a sajtóban, az ünnepeken, sőt, a vallási szertartásokon is. Így fordulhat elő, hogy a *katolikus nagygyűlések* (mint pl. szept. 8-án, Szentesen) közös étkezéssel végződnek, amelyre meghívást kap a protestáns lelkész is; vagy hogy egy protestáns *vallási* ünnepen (amelyet augusztus 12-én tartottak Kolozsváron (Romániában) egy unitárius püspök 90. születésnapja alkalmából, a protestáns templomban megjelentek a katolikusok is, és egy kegyesrendi vagy – ahogy itt nevezik őket – piarista atya, P. *Patay József** beszédet is mondott a protestáns püspök köszöntésére, később pedig, az ebédnél, felszólalt dr. Hirschler József* katolikus plébános is, aki pohárköszöntőt mondott és a végén megcsókolta a kilencvenéves protestáns püspök kezét. Ezt a zűrzavart, sajnos, a katolikusok is táplálják. A *Nemzeti Újság*, amelyről a bíboros prímás a legutóbbi ajánlólevelében azt írta, hogy tisztán katolikus szellemű lap, így tudósított augusztus 7-i számában egy Assisi Szent Ferenc tiszteletére Kaposváron épült kápolna megáldásáról: „Az új templomot a veszprémi püspök, Rott Nándor* áldotta meg. Az ünnepségen részt vett a kaposzentbenedeki protestáns lelkész, Kovács József is presbitériumával együtt. Amikor a protestáns küldöttség leróta tiszteletét, a veszprémi püspök hosszú beszédben fejtette ki a felekezetek közötti béke és a krisztusi szeretet megvalósításának szükségességét.” És így lehet a felekezeti béke kedvéért a „*communicatio in divinis cum hereticis*”: a szent dolgokban való közösség az eretnekekkel tűréshatárára sodródni, ha nem még távolabbra.

Mindennek nem csupán az a következménye, hogy a hívek tudatában zűrzavar támad, ha nem dogmatikai, akkor legalábbis fegyelmi téren, hanem az is, hogy a katolikus erők ténylegesen is meggyengülnek a politikai életben, mert ott csekély létszámuk ellenére a protestánsok járnak az élen, és megszerzik maguknak a legnagyobb befolyással járó hivatalokat. Ha a kormányzáshoz szükséges katolikus-protestáns koalíció támogatható is, úgy gondolom, meg kellene értetni, hogy a koalíció egyáltalán nem kívánja meg, még a legszorosabb sem, az erőknek ezt a liturgiáig terjedő keveredését.

15 Gr. Zichy Gyula (1871–1942) pécsi püspököt (1905–1925) 1923-ban a kalocsai érsekség apostoli kormányzójává, 1925. augusztus 31-én kalocsai érsekké nevezték ki, miközben 1926-ig megtartotta a pécsi püspökséget is, apostoli kormányzóként. – A pécsi püspökség élére 1926. március 27-én nevezték ki új püspököt, Virág Ferenc személyében.

16 Ez a kinevezés aktualizálta azt a kérdést, hogy a magyarországi püspökök hogyan tehetnek hűségesküti. A kérdésre lásd: FEJÉRDY András: A Szentszék és a püspöki hűségesküti új szövegének megállapítása 1924-ben, in: *Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolatai 1920–2015*, szerk. FEJÉRDY András, Budapest–Róma 2015. 107–126.

A második ponttal, vagyis Pécs püspökének kinevezésével kapcsolatban csak annyit mondtam Bethlen grófnak, hogy még nem kaptam semmilyen utasítást Rómából. Úgy vélem azonban, hogy a Szentszék feltétlenül tudatni fogja a kormánnyal Pécs püspökének nevét, amint most is, a kalocsai érsek kinevezésekor tette annak ellenére, hogy már a múlt évben a kormány tudomására hozta a személy nevét arra az esetre, ha a kormány esetleg politikai ellenvetést kívánna tenni. Megjegyeztem, hogy egy, a levéltárban általam talált ügyirat szerint Pécs püspökének nevét is közölték már a kormánnyal a múlt évben.

Valójában én nem ismerem a Szentszéknek Pécs püspökségével kapcsolatos szándékait, de tudva azt, hogy a kormány három olyan jelöltjéért buzgólkodik, akik közül egyik sem a Szentszék által tavaly már ajánlott pap, jónak láttam azonnal ilyen értelemben válaszolni, nehogy Bethlen gróf – ha baráttan és bizalmasan is – megnevezze nekem a személyeket. És tényleg nem is mondott neveket, míg a külügyminiszter egy hónappal ezelőtt egy magánbeszélgetésben megengedte magának a kormány számára kívánatos jelöltek megnevezését is; természetesen olyan személyekről van szó, akik *nagyon jól szolgálták az államot*.

A magyar Mons. Papp* [görög-]rutén szertartású katolikus püspököt, akiről szeptember 7-én kelt,¹⁷ 3673. sz. jelentésemben írtam, 14-én kiutasították Csehszlovákiából, és rendőrök kísérték a magyar határig. A magyar vámhivatalnokok a kormánytól kapott utasításoknak megfelelően formálisan tiltakoztak, de aztán beléptették Magyarországra a kiutasított püspököt. Bethlen gróf ma délelőtt erre az esetre is utalt, és hozzátette: „A Vatikánnak be kellene látnia, hogy az ilyen ügyekben folytatott csehszlovák politika semmi más, mint csupán magyarelles politika akkor is, ha olyan látszatot kelt, mintha a katolicizmust támogató politika volna, mint a mostani esetben is, amikor azzal merészték megvádolni Mons. Pappot Rómában, hogy gyengeségével hozzájárul egyházmegyéje katolikusainak az orosz ortodoxiára való áttéréséhez.”

Csak annyit mondtam, hogy a Vatikánnak nagyon nehéz állást foglalnia mindezekkel a problémákkal kapcsolatban, de a Szentszék abban az előnyös helyzetben van, hogy mindig elfogulatlan lehet, mert felvilágosítást kap mindkét szemben álló féltől, és részrehajlás nélkül tud ítélni, mivel a Szentszéknek nincs más célja, mint csupán a népek lelki java.

Amint nem volt nehéz előre látni, a magyar lapok vezércikkekben kommentálják Mons. Papp kiutasítását, aki számukra a csehszlovák erőszak áldozata, és állítják, hogy nem szolgáltatott soha semmiféle okot a kiutasításra.

A napokban olasz orvosok népes küldöttsége (kb. 70 fő) járt Budapesten, és a magyarok nagy ünnepléssel fogadták őket.

Holnap az olasz követség által kezdeményezett egyházi szertartás lesz a Veniero tengeralattjáró legutóbbi áldozatainak lelki üdvéért,¹⁸ egy másik pedig a Magyarországon meghalt katonák sírjánál. Nagyon finoman és bizonytalanul, de meghívtak gyászmisét mondani.¹⁹ Azt javasoltam, hogy forduljanak a szervita atyákhoz, akik olaszok és húsz éve laknak Magyarországon.

17 Kötetünkben nem közöljük.

18 A Veniero tengeralattjárót 1919-ben bocsátották tengerre, 1921-ben lett operatív, 1925. augusztus 24-én Elba szigeténél, gyakorlatozás közben, a teljes személyzettel, 48 fővel a fedélzetén elsüllyedt. 1993-ban megtalálták, Portopalo di Capo Passerótól hat tengeri mérföldre, 49-55 m mélységben fekszik.

19 Az olaszban a funzionare kifejezés található, amely más vallási szertartás végzésére is vonatkozhat.

1926

4

MEGEMLEKEZÉS A MOHÁCSI CSATÁRÓL (1526. AUGUSZTUS 29.)

Cesare Orsenigo nuncius 280. sz.²⁰ jelentése Pietro Gasparri bíboros államtitkárnak

Budapest, 1926. augusztus 31.²¹

AA.EE.SS. ikt.: 2121/26²²

Tisztázat, gépelt, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 30, ff. 91rv-92r

Kézrel írt jegyzet: *Ex Aud. Ssmi*²³ 16. IX. 7. *Helyesen viselkedett. Jóváhagyom.*

A napokban Magyarországon igen ünnepélyes keretek között emlékeztek meg a híres mohácsi csatáról, amelyet 1526. augusztus 29-én vívtak a törökök ellen a magyarországi mohácsi mezőn Tomori ferences szerzetes, kalocsai érsek vezetésével, és amelyben a 30.000 főnyi magyar seregből csaknem mindenki elesett a harcban, köztük az érsek és másik hat prelátus. A magyarok őszinte elismeréssel emlékeztek meg a Szentszék akkori kiemelkedő érdemeiről, ugyanis a pápa, azon kívül, hogy külön levélben bátorította az érseket a hadvezetés elvállalására (Tomori híres harcos volt, mielőtt belépett volna a szerzetbe), az apostoli nunciuson – Burgio bárón – keresztül jelentős pénzüsszegeket is küldött a hadsereg támogatására.

A hivatalos megemlékezés a múlt vasárnap volt az alábbi program szerint:

Első rész: A kormányzó, a politikai, a polgári és a katonai vezető személyiségek fogadása – A fogadalmi templom alapkövének megáldása, szentmise szentbeszéddel – Gróf Klebelsberg vallás- és közoktatásügyi miniszter emlékbeszéde. (A szertartás egészen pontosan így zajlott: misét mondott Zichy kalocsai érsek, majd mély vallásosságtól ihletett, szép szentbeszédet tartott. Jelen volt Pécs püspöke is, akinek egyházmegyéjében található Mohács, és a kalocsai segédpüspök. – A miniszter beszéde tárgyilagosan idézte fel a mohácsi történelmi eseményeket, gyakran utalva a jelenlegi helyzetre és összehasonlításokat téve.)

Második rész: Összejövetel a Csele folyónál valamennyi közéleti személyiség részvételével. (Úgy tartják, hogy itt esett el II. Lajos király, Mohácstól kb. 4 km-re.) – József főherceg beszéde – A budapesti török követ beszéde – A kormányzó Öfömméltósága be-

20 Az új nuncius, Cesare Orsenigo jelentéseinek iktatószáma az 1925. június 28-tól 1926. március 31-ig terjedő időszakban elődje jelentéseinek számozását folytatja (3561-3991. sz.), majd újrakezdődik 1926. április 1-én. Lásd in: Archivio della Nunziatura Apostolica in Ungheria (Budapesti Apostoli Nunciatura Levéltára), 1920–1939, index: 1235, Tomislav Mrkonjic gondozásában, kézirat, Vatikánváros, 2010. június, 18.

21 A rejtjeles jelentés vételének 1926. szeptember 7-i, 2121/26 iktatószámú elismerése: „A 280. sz. jelentést vettük. A Szentatya megbízásából tudatom, hogy Eminenciád helyesen viselkedett.” Lásd a fogalmazványt in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 30, f. 93r.

22 1926-ban kezdődik a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának saját számozása. Korábban, vagyis 1925. december 31-e előtt az államtitkársági számozás része volt.

23 Ex Audientia Sanctissimi: a kifejezés azt jelenti, hogy a pápa, azaz XI. Piusz megtekintette az ügyiratot.

széde – Koszorúk elhelyezése az emlékoszlopon. (A programnak ez a része is nyugodtan zajlott, és jelen volt minden közéleti személyiség, valamint az összes püspök is.)

Úgy találtam jónak, hogy csak a megemlékezés kifejezetten vallási szertartásán vegyék részt, és nem mentem el erre a második helyszínre attól tartva, hogy – a török követ meghívásával – politikai tartalmat kívánnak adni az eseménynek, mintegy megerősítve a keleti hatalmak közötti baráti kapcsolatokat szemben a nyugati szövetségekkel. (Néhány újság ugyanis a kis balkáni Locarnóról²⁴ beszél.) Ugyanezen okból mondtam le arról, hogy a közéleti méltóságok társaságában a különhajón menjek Mohácsra, és inkább az egyházmegye püspökével tartottam magánúton. A szertartás alatt azonban az ő emelvényükön foglaltam helyet a főhercegek mellett. – A magyar kormány, amely előtt ismeretes volt a programom, teljes mértékben helyeselte azt, és egyetlen lap sem tett megjegyzést sem azért, mert a megemlékezés első részén jelen voltam, sem azért, mert a másodikon nem vettem részt.

Talán előbb tanácsot kellett volna kérnem Eminenciádtól, de nem maradt rá időm, mert a kormány hivatalos meghívását csak 27-én kaptam meg.

5

ORSZÁGOS KATOLIKUS NAGYGYŰLÉS

Cesare Orsenigo nuncius 321 sz. jelentése Pietro Gasparri bíboros államtitkárnak
Budapest, 1926. október 14.²⁵

AA.EE.SS. ikt.: 2439/26

Tisztázat, gépelt, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 30, ff. 95rv

Tegnap ért véget az idei Országos magyar Katolikus Nagygyűlés, amely vasárnap kezdődött ünnepélyes vallási szertartásokkal és egy rendkívül impozáns eucharisztikus körmenettel Budapest legnagyobb belvárosi útjain. A közös üléseken jelen volt a bíboros prímás és az apostoli nuncius, az egész püspöki kar, több miniszter és képviselő, a parlament elnöke és a város polgármestere. Általános tetszésnyilvánítás mellett tisztelgő táviratokat küldtek ŐSZENTÉGÉNEK, a kormányzó Őfőméltóságának, a Lequietón²⁶ tartózkodó királyi családnak és a mexikói püspöki karnak. Az utolsó ülésen felolvasták és hosszan megtapsolták ŐSZENTÉGE és a kormányzó választáviratát. – A kongresszus általában is igazán méltó módon folyt; fellobbant egy kis polemikus hang válaszul a protestánsoknak, de inkább csak közvetve és higgadtan. Szinte valamennyi kifejtett téma tiszteletadás volt a ferences centenárius és Krisztus király ünnepe alkalmából. Sajnos – ahogy ez csaknem mindig így történik Magyarországon – csupán akadémikus fejtegetést nyújtottak minden gyakorlati megoldás nélkül. A hibát részben a magyar nép jellemében kell keresni, de a vezetők akarata is hiányzik.

24 Célzás az 1925. október 5-től 16-ig Locarnóban (Svájc) tartott békekonferencián kötött egyezményekre.

25 A jelentés vételének nyugtázása: 1926. november 3., iktatószám: 2439/26. Lásd a tisztázatot in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 30, f. 96r.

26 Lequieto, Lequietio vagy Lekeitio: spanyolországi város (a baszk tartományban, az északi tengerparton), ahol a Habsburg-család száműzetésben élt IV. Habsburg-Lotharingiai Károly halála után (1922) jó hét évig.

Örömmel számolok be Eminenciádnak Szmrecsányi egri érsek nemes viselkedéséről, aki egyébként kiráypárti nézeteiről ismert, amit legutóbb is szemére vetettek. A kongresszust záró ebédnél elsőként szólalt fel, nagy tisztelettel és meleg szavakkal küldve üdvözlését a SZENTATYÁNAK. Ez válasz volt egy liberális újság néhány nappal azelőtt megjelent kritikájára, amellyel a Szentszék magatartását merészelte illetni, mintha a Vatikánban a rosszul értelmezett nemzetköziség miatt megfélemlene a nemzeti érzelmekről. A lapok által is közölt pohárköszöntő nagyon jó benyomást keltett.

Holnap indul Budapestről egy kb. 150 fős zarándoklat Assisibe és Rómába, amelyet Pécs püspöke, Mons. Virág vezet, akit – mint Eminenciád emlékszik – épp mostanában neveztek ki. Örömmel tehetem hozzá, hogy Mons. Virágot láthatólag a Szentszékhez való leghűségesebb ragaszkodás és a legjobb pásztori lelkiület vezérli. A „communicatio in divinis cum haereticis”²⁷ tárgyában nagyon nyílt és bölcs szabályokat tett közzé. Azért egy kis bátorítás ebben az irányban nagyon hasznos lehetne.

6

POLITIKAI HÍREK. A KORMÁNY LEMONDÁSA ÉS A KÖVETKEZŐ VÁLASZTÁSOK

Cesare Orsenigo nuncius 324. sz. jelentése Pietro Gasparri bíboros államtitkárnak
Budapest, 1926. október 15.

AA.EE.SS. ikt.: 2549/26

Tisztázat, gépelt, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 30, ff. 98rv

Fogalmazvány: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 17, fasc. 4, ff. 96rv

Érkeztetés iktatószáma: 2373

A ma reggeli lapok közölték a hivatalos hírt, hogy a kormány lemondott. Ez csupán az utolsó gesztus, amely megkoronázza az egész frankhamisítási pert, amelyben a legfelső bíróság tegnap hagyta jóvá az ítéletet. – Az új kormány tagjai ugyanazok az emberek lesznek, mint eddig, kivéve a belügyminisztert, akinek betegség miatt vissza kellett vonulnia. Őt Schitosky Úr [sic! – Scitovszky* – A szerk.], a parlament jelenlegi elnöke váltja fel, aki jó katolikus. A külügyminisztériumban marad dr. Walkó, és új embert neveznek ki a kereskedelmi minisztérium élére, amelynek ügyeit eddig ideiglenesen Walkó miniszter látta el. Úgy tűnik, hogy a parlament elnökének utóda egy másik katolikus lesz. Hamarosan azonban következnek az országgyűlési választások, azt hiszem, decemberben. Előre lehet látni, hogy a jelenlegi kormány győztesen és megerősödve kerül ki a választási küzdelemből; ténylegesen bizonyos kölcsönös közeledés figyelhető meg a legitimista katolikusok és a kormány között.

November közepe táján az olasz kormány meghívására Rómába utazik előadást tartani a vallás- és közoktatásügyi miniszter, a katolikus (kiráypárti) gróf Klebelsberg. Valószínű, hogy a Szentszéknel akkreditált követen keresztül magánkihallgatást fog kérni. Tudom, hogy a püspökök egy konferencia keretében foglalkoztak azzal, hogyan osztja el

²⁷ Más szavakkal: communicatio in sacris nem katolikus és katolikus keresztények között.

ez a miniszter a kulturális célú forrásokat, és egy emlékeztetőt is kiadtak, amelyben arra panaszkodnak, hogy a protestáns iskolák igazságtalanul kedvezményeket kapnak abból a pénzből, amelyet eredetileg katolikus intézményeknek szántak. – A protestánsok a maguk részéről azzal vádolják a minisztert, hogy mindig háttérbe szorította őket a hivatali kinevezéseknél, de mindenki tudja, hogy ez a vád csak egyszerű harci fogás. – A zsidók ellenben nagyon hevesen támadták a minisztert egy bizonyos tanügyi rendelkezése miatt, amelynek értelmében felsőfokú intézményekben csak korlátozott számú zsidó tanulhat. Ez a *numerus clausus* törvény, amely nem kevés zsidó hallgatót rekeszt ki az egyetemek falai közül. Kifejezetten antiszemita rendelkezés, amelyet mi, latin népek nehezen tudunk felfogni. A miniszter igyekszik magas helyek jóváhagyását megszerezni fegyelmi és adminisztratív intézkedéseivel.

7

VALLÁSI ÉS POLITIKAI HÍREK

Cesare Orsenigo nuncius 342. sz. jelentése Pietro Gasparri bíboros államtitkárnak
Budapest, 1926. október 27.²⁸

AA.EE.SS. ikt.: 2573/26

Tisztázat, gépelt, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 30, ff. 101rv-102r

Fogalmazvány: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 16, fasc. 4, ff. 340rv-341r

A magyar parlament ezekben a napokban vitatja meg azt a törvénytervezetet, amely a felsőház újjászervezését szabályozza a háború miatt kialakult új körülményeknek megfelelően. A tervezet szerint felsőházi tagság illeti meg a királyság fő egyházi méltóságait is, úgyhogy a felsőház tagjaivá nevezik ki a bíboros prímást és másik 10 megyéspüspököt, a bencés és a ciszterci apátokat, a két premontrei kongregáció két elöljáróját, a kegyesrendiek vagy piaristák elöljáróját, a három, nevezetesen az esztergomi, az egri és a kalocsai főkáptalan három kanonok-prépostját; ez összesen 19 tag. – Annak, hogy a felsőházi tagokat ilyen jogcímen nevezik ki, az lett a következménye, hogy a különböző nem katolikus felekezetek (vallási és polgári) vezetői is tagjai lesznek a felsőháznak. Tehát a törvénytervezet protestáns lelkészeket, rabbikat és görög ortodoxokat is a felsőház tagjainak tekint, összesen 13 személyt. A katolikusok túl soknak találták a nem katolikusoknak juttatott helyeket, tekintettel a királyságban élő katolikusok számára, ugyanis az 66%-nak felel meg. De előre lehet látni, hogy nem fognak elérni semmi változást a kormány által benyújtott törvénytervezetben. A katolikusoknak ez az egyenjogúsítása a nem katolikusokkal pedig oda vezet, hogy egyre jobban terjed a közömbösség, az összes püspök befogadása pedig – csak azért, mert püspökök – a vallás és a politika baljós összefonódását erősíti meg. De a magyar mentalitás, beleértve a püspököket, még nem alkalmas ezeknek a dolgoznak a belátására.

28 A jelentés vételének nyugtázása: 1926. november 13., iktatószám: 2573/26. Lásd a tisztázatot in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 30, f. 103r.

Itt továbbra is feszült a viszony a katolikusok és a protestánsok között, amiről már beszámoltam a múlt szeptember 4-én kelt, 284. sz. tiszteletteljes jelentésemben.²⁹ – A protestánsok sorozatosan kongresszusokat tartottak ezekben a napokban, a szokásos hazugságokat és a szokásos agresszív frázisokat ismételték, amelyekre aztán reagál a közszolgálati sajtó. Szerencsére a katolikusok megőrzik a nyugalmaikat, a püspökök nagyon óvatosak és eléggé egységesek is. – A bíboros prímás is nagyon határozottan megkövetelte az egyházi fegyelmet különböző esetekben, amelyek a nem katolikusokkal folytatott „in divinis” kommunikációval fenyegettek.

Úgy tudom, hogy legutóbb, amikor a kormányzó Ófőméltóságának családja felmentést kért egy vegyes házassághoz (a kormányzó egyik fia katolikus lányt szeretne feleségül venni), a bíboros határozottan azt válaszolta, hogy ez csak abban az esetben lehetséges, ha a felek a kánonjog által megkövetelt, *írásba foglalt* garanciát vagy reverzalist adnak. A bíboros határozottsága annál is inkább jókor jött, mert néhány évvel ezelőtt, amikor a kormányzó egyik lánya ugyanilyen körülmények között férjhez ment, az a botrányos eset történt, hogy a tábori püspök előtt megkötötték a katolikus szentségi házasságot, és rögtön utána egy szomszédos szobában megtartották a nem katolikus szertartást. – Azt is hozzá kell tennem, hogy itt, Magyarországon egy különleges törvény írja elő, hogy a vegyes házasságokban, ha a felek nem tesznek hivatalos nyilatkozatot a házasságkötés alkalmával, a fiúgyermeket az apa, a lányokat az anya vallása szerint kell nevelni. Tehát a reverzalist *írásba kell foglalni* és közokiratban hivatalosan megerősíteni. Mindezt azért írom meg, mert nem csodálkoznék, ha Rómában próbálkoznának, amennyiben a bíborosnál nem járnának sikerrel.

A közelmúltban polgármester-választás volt Budapesten. A polgármestert a városi tanács tagjai választják hat évre. Három jelölt volt a ringben, egy katolikus, egy liberális katolikus és egy majdnem katolikusellenes liberális. A kormány nyilvánosan a liberális katolikusot támogatta, végül a tisztán katolikusot választották meg.³⁰

Tegnap egy szegény, idegbeteg egri kanonok, akit néhány napokon belül idegklinikára akartak szállítani, öngyilkos lett. Nagyon sokan ismerték, mert képviselő is volt, épp egyike az utolsó kanonokoknak, akik a Szentatya jószágából felmentést kaptak a kórusmondás alól; Nagy Jánosnak* hívták, és 52 éves volt.

Megkaptam Eminenciád f. hó 20-i, 2079., 2191. és 2373. sz. nagyra becsült utasításait.³¹

29 Kötetünkben nem közöljük. Lásd: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 16, fasc. 4, ff. 333rv-334rv.

30 Ripka Ferenc.

31 Kötetünkben nem közöljük.

8

ORSZÁGGYŰLÉSI VÁLASZTÁSOK. A PLÉBÁNOS KÉPVISELŐK

Cesare Orsenigo nuncius 410. sz. jelentése Pietro Gasparri bíboros államtitkárnak

Budapest, 1926. december 18.³²

Fogalmazvány: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 20, fasc. 5, ff. 378rv-379rv

Kötelességemnek tartom, hogy beszámoljak Eminenciádnak a Magyarországon tegnap véget ért országgyűlési választások eredményéről. Bár még nem lehet végleges számokat mondani, mert hátravan néhány pótszavazás és néhány körzetben a szavazatszám-lálás, de már meg lehet állapítani, hogy a választások fényes győzelmet hoztak a kormány számára, amely nemcsak győzött, hanem ténylegesen felmorzsolta ellenfeleinek a pártjait. Az ellenzék ugyanis felére zsugorodik a parlamentben, az előző ciklus 70 baloldali képviselőjéből 30-35 marad: a szocialisták és a radikálisok mandátumaiknak kb. a felét elveszítik, kimaradnak az új parlamentből a szélsőséges legitimisták és a „fajvédőknek” nevezett, heveskedő, ultranacionalista antiszemiták is, akiknek a kedvenc mondása ez volt: „Először magyarok és aztán katolikusok vagy protestánsok.” – Ami a katolikusokat illeti, a helyzetük szinte változatlan marad, mivel azonban vagy a kormány, vagy a kormány támogatói mellett szálltak sikkra, gyakorlatilag a győztesek között vannak. Az erejükéről nem lehet képet alkotni, mert ott is, ahol más listával indultak, mint a kormány – ahogy Budapest városban történt –, a protestánsokkal egyeztetett listán történt a szavazás, úgyhogy katolikus papok és protestáns lelkészek nevei vegyesen szerepeltek. Ez jó is így – tekintettel az ország és főleg Bethlen gróf politikai mentalitására –, mert azt bizonyítja, hogy a katolikusok és a protestánsok összefogása „tisztán politikai téren” nem ütközik a katolikus elvekbe, de nem fogadhatjuk el a közös cselekvést a liturgiában.

Bethlen gróf, illetve a liberális párt nagy győzelme mindenekelött a nemzet hódolatának kifejeződése az iránt az ember iránt, aki olyan ügyesen vezette az utóbbi években, és sikeresen megvédte a kínos pénzhamisítási ügyben, másrészt a hazafiasság bizonyítéka, ami az ország további sorsát illeti. Ugyanis egy ilyen egységes nemzet látványa nemesak biztonságérzetet ad egy esetleg megújuló bolsevik veszéllyel szemben (nem szabad elfelejteni, hogy szinte Oroszország küszöbén élünk), hanem komoly erő benyomását is kelti, annyira, hogy egyesek azt hiszik, immár eljött az idő, és szembe lehet nézni – diplomáciai úton – néhány, a háború után függőben maradt ügy megoldásával, amelyeknek a magyarok inkább csak alávetették magukat, mintsem beletörődtek. Nem tudom, mit tartogathat

32 A jelentés vételének nyugtázása: 1927. január 5., 3088/26 sz.; tisztázat: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 20, fasc. 5, ff. 382r. „Köszönöm Excellenciádnak a tárgyban küldött híreket, és egyetértek Önnel abban, hogy ajánlani kell a püspöki karnak azon papok jelölésének mellőzését a továbbiakban, akik a hívek lelki ellátásával vannak elfoglalva. Sőt, jó lesz felhívni a megyéspüspökök figyelmét arra, amit a törvények értelmezésével foglalkozó pápai bizottság válaszolt a következő aggályra: »An Ordinarii locorum in concedenda licentia sacerdotibus qui se candidatos ad deputatorum comitia sistere cupiunt, potius difficilis quam faciles se praebere debeant«. [Vajon a helyi ordináriusok azon papok számára, akik képviselőként óhajtanak kandidálni, inkább nehezen, mint könnyebben adjanak engedélyt.] És a válasz ez volt: »Affirmative ad 1.am partem negative a 2.am«”, [Igenlő az első rész és elutasítandó a második.] amint olvasható az „Acta Apostolicae Sedis” XIV. kötetének 313. oldalán (1922. év). – Orsenigo megtette ezt a magyar püspököknek küldött 435. sz. körlevélben, lásd: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 20, fasc. 4, ff. 383r-384r. – Lásd még az 1927. február 8-i, 486. sz. jelentést: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 20, fasc. 4, ff. 390rv.

a közeljövő az ilyen vágyak számára, amelyek a békeszerződés revíziójáig terjednek, és amelyeknek én csak egyszerű és óvatos szemlélője lehetek, de tagadhatatlan, hogy Magyarország egy emberként remél, miután értékes szolgálatokat tett az európai békének a bolsevizmus és ahhoz hasonló csoportok elleni ádáz küzdelemmel.

Több ellenzéki újság azzal vádolta a magyar választási rendszert, hogy nem szabad, és azt írták, hogy a kormány különösen nagy nyomást gyakorolt a választókra. Bár közvetlenül nem érdekel a kérdés, meg kell mondanom – egyszerű tájékoztatásul –, én nem hiszem, hogy nagyobb nyomást gyakoroltak volna a Magyarországon hasonló alkalmakkor szokásosnál. Igaz, hogy a szavazás nyílt volt – kivéve néhány fontos várost –, és a titkos szavazás hiánya természetesen nagyon problematikusá teszi a személyes szabadság megélését (főleg egy olyan országban, ahol nagyon kevés a kisbirtokos, nagybirtokrendszer van érvényben), a kormány, amely javak tömege felett rendelkezik, és – ha nem is jogszerűen, mindenesetre gyakorlatilag – számtalan kinevezésről és egyházi méltóságról dönt, végül akaratlanul is rendkívül nagy erkölcsi nyomást gyakorolt. És bizony sokatmondó az a tény, hogy ott is, ahol titkosan szavaztak, mint Szegeden és Budapesten, a kormány vagy legalábbis a támogató pártok jelentős többséget szereztek. Tudom, hogy a kormány nagyra értékelte a katolikusok lojalitását, és reméljük, hogy ezt a gyakorlati életben a későbbiekben is el fogja ismerni.

Ami a pap képviselőket illeti, a korábbival azonos arányban, vagyis kb. 8%-ban lesznek jelen a parlamentben; kiemelkedik közülük Mons. Vass miniszter, akit négy körzetben választottak meg, Ernszt* kanonok, pártja vezetője és a szeminárium rektora, továbbá több plébános, akik szinte mindannyian Csernoch bíboros vagy Prohászka püspök egyházmegyéjéhez tartoznak. Az utóbbiak pap képviselők iránti rokonszenvének lélektani magyarázata az, hogy annak idején ők maguk is szenvedélyes képviselők voltak. Az egri érsek megtiltotta a papjainak, hogy jelöltsék magukat, egy kanonokot és egy plébánost pedig kötelezett a jelölés visszautasítására, de azt mondják, csak azért tette, hogy bizonyos más kombinációknak kedvezzen. Mindenesetre volt egy eltiltás, és néhány lap pozitívan kommentálta. – Tekintettel arra, hogy Magyarországon nagyon szorosak a kormányzati kapcsolatok az állam és az egyház között, nyilván előnyös, ha a kormányban van néhány jó pap és a parlamentben néhány jó pap képviselő, de a plébánosoknak tartózkodniuk kellene a politikai szerepléstől. Ha a püspöki kar most ilyen értelmű jelzést kaphatna, az nemcsak a távoli jövőre nézve tenne jó szolgálatot, hanem a néhány hónap múlva esedékes választáson is, amelyet mintegy féltucat képviselői helyért még tartani kell azokban a megüresedett körzetekben, ahol a több helyen is megválasztott képviselő másik körzetet vállalt el, és hasznos volna ez a lelki ellátásában elfoglalt papok pásztori felelősségérzetének elmélyítésében is.

1927

9

VEGYES POLITIKAI HÍREK

Cesare Orsenigo nuncius 436. sz. jelentése Pietro Gasparri bíboros államtitkárnak
Budapest, 1927. január 11.³³

AA.EE.SS. ikt.: 145/27

Tisztázat, gépelt, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 30, ff. 105rv-106r

Fogalmazvány: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 20, fasc. 4, ff. 356rv-357r

Az utóbbi hetekben semmi különös nem történt; csupán néhány kisebb politikai eseményt és kitartóbban keringő hírt bátorkodom tiszteletteljesen közölni Eminenciáddal.

Újév napján volt a kölcsönös jókívánások szokásos átadása a diplomáciai testület és a kormányzó Ófőméltósága között. Ófőméltóságához intézett beszédemben – amelyet mint rangidős tartottam – gratuláltam a magyar nemzet által az elmúlt évben a belső konszolidáció és a nemzetközi kapcsolatok terén elért jelentős fejlődéshez, kifejezve, hogy jó előjelnek mutatkoznak a parlamenti választások is, amelyek biztosították a kormánynak a nemzeti konszenzust. Válaszában a kormányzó Ófőméltósága örömmel nyugtázta a jelentős fejlődést, amely lehetővé tette a magyar nép számára, hogy „megszilárdítsa további fejlődésének politikai és gazdasági alapjait”. – Mind az újságok, mind a diplomáciai testület tagjai, beleértve a román követet, jóindulatúan kommentálták a jókívánásokban foglaltakat.

Ezekben a napokban tartották a néhány felsőházi tag kinevezését eldöntő választásokat; ők néhány olyan speciális társadalmi osztály vagy közintézmény képviselői lesznek, mint a mágnások és az egyetemek. Sokat foglalkoztak azzal, hogy a 38 képviselő megválasztására összegyűlt kb. 150 mágnás nem választotta meg a legelkezdőbb legitimistákat, mint (pl.) Andrassy Gyula grófot, bár a javasolt személyek között voltak. Ez Bethlen gróf újabb győzelmét mutatja, amelyet éppen maguknak a mágnásoknak a körében aratott.

Ezekben a napokban a legfantasztikusabb hírek keringenek egyes körökben és lapokban a magyar politikát illetően, amint ez egyébként egy kicsit szokása is ennek a népnek, mert állandóan az a vágy kínozza, hogy megoldást találjon az áhított politikai rendezésre. A legelterjedtebb hír szerint Magyarország és Olaszország kapcsolatai egyre barátságosabbá válnak, annyira, hogy már a két ország minisztereinek küszöbönálló, kölcsönös látogatásáról beszélnek... Albrecht főherceg változatlanul a legnépszerűbb jelölt a királykérdés részleges és átmeneti megoldására; egyesek állítólag úgy óhajtják megvalósítani ezeket a vágyakat, hogy a kormányzói méltóságot felváltanák az úgynevezett „palotagrófi” méltósággal, az ilyen állam a királysághoz sokkal közelebb álló kormányzási forma volna, mint a kormányzóság.

33 A jelentés vételének nyugtázása: 1927. január 16., iktatószám: 145/27. Lásd a hivatali példányt in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 30, f. 107r. – Tisztázat: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 20, fasc. 4, f. 358r.

Olyanok is vannak, akik a különböző keleti nemzetek lehetséges csoportosulásáról és szövetségéről beszélnek Anglia égíze alatt és Olaszország támogatásával, de semmit sem tudnak pontosan mondani, és szerintem csupán bizonytalan és alaptalan szóbeszéd-ről van szó...

Megkaptam Eminenciád 3088/26 sz., nagyra becsült utasítását³⁴ a lelki ellátásban dolgozó papok politikai jelölésével kapcsolatban, és amint megbeszéltem a bíboros prímással, illetve meggyőztem őt a felhívás szükségességéről, szétküldök egy rövid, titkos körlevelet a püspököknek.

10

POLITIKAI HÍREK

AZ ÚJ PARLAMENTI CIKLUS MEGNYITÁSA ÉS A KIRÁLYKÉRDÉS

Cesare Orsenigo nuncius 481. sz. jelentése Pietro Gasparri bíboros államtitkárnak

Budapest, 1927. február 2.

AA.EE.SS. ikt.: 425/27

Tisztázat, gépelt, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 30, ff. 109rv-110rv

Fogalmazvány: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 20, fasc. 4, ff. 359rv-360rv

Érkeztetés iktatószáma: 545/27. sz.

Január 29-én a Parlament méltóságteljes épületében megnyitották az új országgyűlést; a magyaroknál szokásos, pazarul rendezett ceremónia ünnepélyességét az is fokozta, hogy a háború után először gyűlt össze a felsőház is, amelynek összetétele új és demokratikusabb elveken nyugszik. A szertartás a lehető legnagyobb pompával zajlott: jelen volt a négy Habsburg főherceg mint felsőházi tag, a bíboros prímás, csaknem az összes megyéspüspök és számos mágnás. A diplomáciai testület teljes létszámban megjelent, speciális emelvényeken foglalva helyet. A kormányzó Őfőméltósága beszéde nem egyéb volt, mint a háború utáni Magyarország legfontosabb politikai eseményeinek történelmi áttekintése és egy távlati munkaterv nagyon óvatos kifejtése világos utalásokkal az új barátsági szerződésekre, amelyeket néhány országgal remélnék kötni. Nem voltak zavaró mozzanatok, amelyek különösebb említést érdemelnének, talán az alábbi kettőt kivéve:

A) – Míg a régi monarchiában az ilyen politikai ünnepély alkalmával csak a katolikus vallás kapott hivatalos felkérést, hogy vallási szertartással csatlakozzon az eseményhez, most a kormány hivatalosan felhívta valamennyi felekezetet, tehát a kálvinistákat, az evangélikusokat és a zsidókat egyaránt, hogy 29-én, 10 órakor ki-ki a maga templomában tartson istentiszteletet az új országgyűlés megnyitása alkalmából. – A katolikus vallási szertartást a bíboros prímás végezte a történelmi koronázótemplomban; a főpapi mise előtt elénekelték a „Veni Creator”-t. Jelen volt szinte az egész diplomáciai testület, több polgári és katonai vezető személyiség, valamint a főhercegi családok is teljes létszámban. – A kormányzó Őfőméltósága nem vett részt egyik istentiszteleten sem, de képviseltette magát egy katolikus miniszterrel a katolikus templomban, egy protestáns miniszterrel pe-

³⁴ Lásd fentebb, 73. lap, 32. jegyzet.

dig a protestáns templomban. Bethlen gróf képviseltette magát egy katolikus miniszterrel a katolikus templomban, személyesen pedig a kálvinista istentiszteleten vett részt, mivel ő ehhez a felekezethez tartozik. – Csaknem az összes többi miniszter megjelent a katolikus templomban, köztük Walkó külügyminiszter, bár ő evangélikus. – Bizonyos, hogy a nem katolikus kultusz hivatalos elismerésének ez, a politikai események alkalmával gyakorolt módja a protestantizmus jelentős térhódítását jelzi, és talán egy határozott, új valláspolitikai orientációt is, amely az 1848. évi törvény szigorú alkalmazásában egyenlőnek ismerné el valamennyi vallásfelekezetet: a katolikusokat, a kálvinistákat, az evangélikusokat, a zsidókat. Tegnap egy protestáns lelkész nagyon furfangosan emlékeztetett erre a törvényre a felsőházban tartott beszédében. – Másrészt nem tagadható, hogy a katolikus kultusz is jelentős előrelépést tett a magyar gyakorlatban azáltal, hogy a különböző vallási szertartásokat minden felekezet külön, a saját templomaiban tartotta, míg öt évvel ezelőtt, ugyanebből az alkalomból, mindent közösen csináltak a Parlament nagytermében, tehát a bíboros miséje után rögtön következtek a nem katolikus szertartások, jobban mondva a különböző lelkészek prédikációi, akik a saját liturgikus viseletükben beszéltek.

B) – A másik, tisztán politikai jellegű zavaró mozzanat az volt, hogy az országgyűlés megnyitásakor gyászlobogót vontak fel a Parlament épületére, és több felsőházi tag gyászszalaggal a karján jelent meg, ezzel kívánva kifejezni a trianoni békeszerződéssel kapcsolatos érzelmeit. – A kisantant diplomatáit, akiket a kormány hivatalosan meghívott a ceremóniára, nagyon ingerelte ez a viselkedés, és néhány pillanatig haboztak is, hogy elhagyják-e a termet, de aztán maradtak, és nem nagyon emlegették a dolgot.

A felsőház már több ülést tartott, de a bíboros primás, aki nagyon szeretett volna jelen lenni és beszédet is szándékozott mondani, kénytelen volt távol maradni, mert néhány napja állandó gyenge láza van.

A magyarok számára változatlanul a királykérdés a legégetőbb, és sajnos odáig fajul a dolog, hogy megosztja a katolikusokat, sőt, a papságot is, mivel nagyon kevesen vannak, akik távol tudják tartani magukat a politikától. A papok többsége az örökös királyt várja, de olyanok is vannak, akik nyíltan Albrecht főherceg mellett foglalnak állást, és vannak Habsburg-ellenesek is. A püspöki kar eddig inkább tartózkodó és óvatos volt, a nagy többség azonban királypárti. Ennek a megosztottságnak legalább az az előnye megvan, hogy megakadályozza a vallás politikai eszközzé válását bármilyen irányban.

11

A VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁSÜGYI MINISZTER RÓMAI ÚTJA

Cesare Orsenigo nuncius 488. sz. jelentése Pietro Gasparri bíboros államtitkárnak
Budapest, 1927. február 8.³⁵

AA.EE.SS. ikt.: 577/27

Tisztázat, gépelt, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 30, ff. 112rv

Fogalmazvány: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 20, fasc. 3, ff. 335rv

Március elején az olasz kormány meghívására Rómába utazik a magyar vallás- és közoktatásügyi miniszter – gróf Klebelsberg Kuno –, hogy előadást tartson a magyar és a latin kultúra közös vonásairól. Klebelsberg gróf nagyon fontos helyet foglal el a magyar kormányban, mert – mint kultuszminiszternek – személyében testesül meg az állam hatalma az egyházi javak felett. Gyakorló katolikus és talán jó szándékok is vezérlik a katolikus egyház iránt, de gondolkodásmódja teljes mértékben királypárti, és az a vágya, hogy mindenkinek megfeleljen, gyakran teszi bőkezűvé és adakozóvá mindenkivel szemben az igazságos elosztás rovására, amit a katolikusok megéreznek. Ugyanezért óvatosan támogatja katolikusok és protestánsok liturgikus közösségét, ami nagyon veszélyes. A múlt évi 284. sz. (szeptember 4-i)³⁶ és 355. sz. (október 10-i)³⁷ tiszteletteljes jelentéseimben volt már alkalmam beszámolni Eminenciádnak Klebelsberg gróf magatartásáról.

12

BETHLEN GRÓF RÓMAI ÚTJA

Cesare Orsenigo nuncius 592. sz. jelentése Pietro Gasparri bíboros államtitkárnak
Budapest, 1927. március 30.³⁸

AA.EE.SS. ikt.: 1193/27

Tisztázat, gépelt, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 30, ff. 115rv

Fogalmazvány: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 20, fasc. 6, ff. 396rv

Kézrel írt följegyzés: *összefoglalni az 577/27. sz. és az ott hivatkozott iratokat*

Kötelességemnek tartom tudatni Eminenciáddal, hogy a jövő héten Rómába utazik Bethlen miniszterelnök, hogy tárgyaljon Mussolinivel. Vele fog tartani a felesége, aki – mint a férje – kálvinista vallású, és a kabinetfőnök, Khuen-Héderváry [Sándor].* –

35 A jelentés vételének nyugtázása: 1927. február 21., iktatószám: 577/27, fogalmazvány in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 30, f. 113r. Tisztázat: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 20, fasc. 3, ff. 336r.

36 Kötetünkben nem közöljük. Lásd: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 16, fasc. 4, ff. 333rv-334rv.

37 Kötetünkben nem közöljük.

38 A jelentés vételének nyugtázása: 1927. április 30., iktatószám: 1193/27. Lásd a fogalmazványt in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 30, f. 117r. Tisztázat in: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 20, fasc. 6, f. 394r.

A külügyminiszter azt mondta nekem, hogy Bethlen gróf tisztelgő látogatást kíván tenni a SZENTATYÁNÁL, és az ottani magyar követet bízták meg azzal, hogy audienciát kérjen Klebelsberg miniszter számára is. Úgy tűnik, hogy Bethlen gróf az olasz kormánnyal folytatott hivatalos tárgyalás után még néhány napig Rómában marad.

Ami Bethlen gróf valláspolitikáját illeti, némi csodálkozást keltett – mint erre már utaltam a múlt február 2-án kelt, 481. sz. tiszteletteljes jelentésemben³⁹ –, hogy a miniszterelnök nyilvánosan hangsúlyozta vallási meggyőződését, ami talán reakció volt a katolikusokhoz intézett felhívásra, hogy vegyék szigorúbban a nem katolikusokkal folytatott *communicatio in sacris* szabályait. Legutóbb közösségi tisztséget fogadott el egy kálvinista templomban, ahol az alkalomból beszédet is tartott. – Bevezette, hogy a nemzeti ünnepeken a kormány hivatalosan képviseltesse magát a nem katolikus vallási szertartásokon is, egyre jobban táplálva az emberekben azt az előítéletet, hogy minden vallás egyformán jó. Talán kisebb baj volna, ha a kormány hivatalosan nem jelent volna meg egyik vallási szertartáson sem, de itt elképzelni sem tudják a rendkívül szoros összefonódás évszázadai után, hogy a politikai hatalom ilyenkor távol maradjon. Minderre csak azért emlékeztettem, mert a távolabbi jövőben esetleg egy Eminenciáddal folytatott beszélgetésben Bethlen gróf érintheti ezt a problémát.

13

A KIRÁLYKÉRDÉS

Federico Fioretti ügyvivő 655. sz. jelentése Pietro Gasparri bíboros államtitkárnak
Budapest, 1927. május 19.

AA.EE.SS. ikt.: 1614/27

Tisztázat, gépelt, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 31, ff. 4rv-6r

Fogalmazvány: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 20, fasc. 4, ff. 362rv-363r

Az európai és az amerikai sajtó szünet nélkül szenzációsnak szánt híreket dob fel a magyarországi királykérdéssel kapcsolatban: József főherceget kinevezték palotagróffá; Albrecht főherceg trónra készül lépni, és feleségül veszi az olasz király egyik lányát; Ottó főherceg titokban hazatér Zita királynéval,* és így tovább. Eminenciád nagyon jól tudja, hogy az ilyen hírek alaptalanok. Megmarad azonban a probléma, bár a megoldása nem sürgős. Bethlen gróf eddig lassan, de biztosan megvalósította azt a programot, amelyet az államérdekek kristálytiszta felméréseivel maga elé tűzött hat évvel ezelőtt, amikor kezébe vette a kormányzást. Mindenekelőtt rendbe tette az állam pénzügyeit, elfojtotta a kommunista és bolsevik mozgalmak minden kísérletét, győztesen jött ki a nagy frankhamisítási botrányból, és kihirdette a parlamenti választásokat, amelyeken elsőprő győzelmet aratott, úgyhogy öt évre a helyzet abszolút urává vált. Még erélyesebben folytatva programja megvalósítását, a Nemzet Képviselőinek Ideiglenes Gyűlését maradandóan felváltotta a kétkamarás parlamenttel. Anglia különleges támogatásával Genfben elérte, hogy a szövetségesek megszüntessék az ország katonai ellenőrzését (és tényleg minden misszió elutazott a napokban). Az Olaszországgal kötött örök barátsági szerződés széttör-

39 Lásd fentebb, 76skk.

te azt az vasabroncsot, amelybe a Franciaország által támogatott kisantant szorította be Magyarországot. Bethlen most úgy készül cselekvési körének további bővítésére, hogy újabb gazdasági megállapodásokat köt és kereskedelmi tárgyalásokat folytat a szomszédos országokkal.

Csak egyetlen kérdés vár megoldásra, de az központi jelentőségű és nagyon fontos, mivel sokféle érdeket takar és sok politikai szenvedélyt kelt, ez a trón kérdése. Nos, ezzel magyarázható, hogy a sajtó gyakran napirendre tűzi; a napokban még a Vatikánt is szóba hozták, ahol Bethlen a kérdésről tárgyalt legutóbbi római látogatása során. A való igazság az, hogy Bethlen gróf úgy döntött, ennek az oly nehéz és kényes problémának a megoldását egy még távoli és előre nem látható korszakra halasztja, amikor az idők és az események könnyebb és biztonságosabb cselekvést tesznek lehetővé. Ha Anglia és Olaszország, akik aláírták a Habsburg-család trónfosztásáról szóló rendeletet, minden más kérdésben hathatós segítséget tudtak is nyújtani Magyarországnak, ebben az ügyben tehetetlenek. Egy Szent István koronájával megkoronázott királynak vissza kellene követelnie az abszolút uralmat a nagy magyar haza valamennyi területe fölött, amelyeket Csehszlovákiához, Romániához, Jugoszláviához és Ausztriához csatoltak. Micsoda lázadást és mennyi haragot váltana ki Magyarország ellen egy ilyen fordulat! Az újjászületés Bethlen által megkezdett és az utóbbi években fáradtságosan véghez vitt műve egy nap alatt nyomorultul összeomlana. A kisantant szelleme nem változott: még mindig éber és bizalmatlan, ezt bizonyítja a kisantantnak a napokban Jachimovban tartott értekezletéről kiadott hivatalos közlemény: „Szövetségünk hosszú éveken át sikerrel és méltósággal vállalt nemzetközi politikai szerepet a béke fenntartásában, aminek kiváló bizonyítékaival szolgált a legnehezebb körülmények között. Ez a szövetség, amely a nemzetközi szerződések és kötelezettségek betartására, valamint a status quo fenntartására irányul, a kisantant három tagjának közös és alapvető érdekein alapul. A három ország kötelességének tekinti, hogy megállapodásukat biztos, szilárd és tartós keretek között tartsa, mindig a célra összpontosítva”, stb.

Mindettől eltekintve súlyos belpolitikai nehézségekkel is számolni kell, mint a legitimisták és a szabad választók megosztottsága, a katolikusok és a protestánsok rivalizálása, akik – mármint az utóbbiak – félnek Ottó túlságosan katolikus irányzatától; Zita népszerűtlen, ami megnehezítené az uralkodását addig is, amíg a fia kiskorú; a főhercegek és főhercegnők, Ottó rokonainak tetemes száma, akik összes kiváltságukkal és javadalmazásukkal az államháztartásra nehezednének. Úgyhogy ezzel az egész helyzettel szemben Bethlen gróf tagadhatatlanul rendkívül bölcsen és a nemzet alapvető érdekeinek megfelelően cselekszik. Ezt csak a vak nem látja. A vakok Bethlen rendszerének hajthatatlan politikai ellenfelei, és a legfanatikusabb legitimisták. Köztük meg kell említeni a vezérüket, Andrássy Gyula grófot, aki – ezt maga mondta nekem három évvel ezelőtt – nagyon szeretné a kis Ottó fején látni Szent István koronáját, hogy aztán békességben ő is elmondhassa az öreg Simeon szavaival: „Bocsásd el most szolgádat”.⁴⁰ Ez ugyan a király nemes lovagjának rendíthetetlen hűségét dicséri, de, persze, nem egy pártvezér politikai érzékére vall. És éppen Andrássynak egy mondata adott alkalmat Bethlennek arra, hogy a

40 Nunc dimittis... „Bocsásd el most szolgádat, Uram...”: Simeon hálaénekének kezdete, vö. Újszövetségi Szentírás, Lukács-evangélium, 2,29–32, amely a papi breviáriumot végzők számára minden este a napot záró ima, a kompletórium része.

napokban ünnepélyesen megerősítse végérvényes álláspontját a trón kérdésével kapcsolatban, amelyet szó szerint idézek⁴¹ a *Pester Lloyd* f. hó 18-i számából:

„Nem sokkal ezelőtt egy bécsi újság interjút közölt Bethlen gróffal a királykérdésről, amelyben a miniszterelnök a következő kijelentést tette: »Nem fogom megengedni, hogy ennek a kérdésnek a megoldása gyakorlati síkra terelődjön sem a közeljövőben, sem belátható időn belül.« Nos, Andrassy gróf a *Magyarság* vasárnapi kiadásában a diktatúra és az imperializmus kinyilatkoztatásának minősítette Bethlen gróf ítéletét, ugyanis a nemzetnek vitathatatlan jogában áll előkészíteni és megoldani a trónkérdést. Ma a Magyar Távirati Iroda a miniszterelnök következő nyilatkozatát közli a kérdéssel kapcsolatban: »Én úgy vélem, hogy a trónkérdést illető nyilatkozatom nem diktatúráról és imperializmusról szól, csak egy egyszerű és szerény vélemény, az egyetlen, amely ma, a hatályos törvények alapján, bármely magyar kormány számára elfogadható. A miniszterelnöknek nemcsak joga, de kötelessége is meghiúsítani és megakadályozni minden elhamarkodott kísérletet, amely a trónkérdést a tisztán elméleti viták területéről gyakorlati síkra kívánja terelni. Ez egyszerűen az 1921. évi törvény 3. paragrafusából következik, amely kimondja, hogy a nemzet változatlanul megtartja a királyság ősi államformáját, a király kinevezését azonban egy későbbi korszakra halasztja, és megbízza az illetékes minisztériumot, hogy tegyen rá javaslatot, amikor elérkezettnek látja a megfelelő pillanatot.« Ez – folytatta Bethlen gróf – egy olyan taxatív rendelkezés, amely kötelező a kormánra és minden magyar állampolgárra nézve, bármi legyen is a véleménye a királykérdésről. Már sokat szenvedtünk a trónkérdés gyakorlati megoldására tett különböző kísérletek miatt; úgyhogy végzetes könnyelműséget követne el és lelkiismeretlenül kezelné a nemzet legalapvetőbb érdekeit az a kormány, amely akár engedékenységből, akár bűnös nemtörődömségből bátorítaná csupán a lehetőséget és azt, hogy az 1921. évi törvény cikkelyeit újra meg kellene változtatni egy nem kielélt gyakorlati megoldás miatt.⁴²

41 Olaszból visszafordítva. Az eredeti szöveg német nyelvű.

42 „Andrassy Gyula támadásával kapcsolatban a Magyar Távirati Iroda munkatársa kérdést intézett Bethlen István gróf miniszterelnökhöz, akitől a következő nyilatkozatot nyerte: A *Neues Wiener Journal*ban szó szerint a következőket mondottam: ‚Ich werde nicht gestatten, dass sie in nächster Zukunft oder auch nur in absehbarer Zeit auf das Geleis einer praktischen Lösung geschoben werde.‘ Ez magyarul annyit jelent: ‚Nem fogom megengedni, hogy a legközelebbi jövőben, vagy belátható időben ez a kérdés a gyakorlati megoldás vágányára tereltessek.‘ – Azt hiszem, hogy ez a kijelentés sem a diktatúra, sem a cezarizmus bejelentése, hanem olyan alkotmányos álláspont, mely egyedül lehetséges minden magyar kormány számára, mely a jelenlegi törvény, a mostani jogrend alapján áll. A miniszterelnöknek nemcsak joga, de kötelessége is megakadályozni és lehetetlenné tenni minden olyan illetéktelen kísérletet, amely a királykérdést az elvi megvitatások régiójából meggondolatlanul a gyakorlati megvalósítás útjára akarná terelni, annál is inkább, mert erre vonatkozólag az 1921. évi XLVII. törvénycikk 3-ik §-a a következőket tartalmazza: ‚A nemzet a királyság ősi államformáját változatlanul fönntartja, de a királyi szék betöltését későbbi időre halasztja és utasítja a minisztériumot, hogy eziránt arra alkalmas időben javaslatot tegyen.‘ Ez az az imperatív rendelkezés, melynek engedelmeskedni tartozik a kormány éppúgy, mint minden magyar állampolgár, tekintet nélkül arra, hogy a királykérdésben egyébként milyen elvi álláspontot foglal el. A királykérdés gyakorlati megoldásának kísérleteihez már volt szerencsénk, s végzetesen könnyelmű, a nemzet vitális érdekeivel lelkiismeretlenül játszó kormány volna az, mely akár elnézéssel, akár bűnös nemtörődömséggel csak a lehetőségét is elősegítené annak, hogy az 1921. évi XVII. törvénycikket megelőző események megismétlődhessenek.‘ Lásd: M. T. I. (Napi Hírek) 1927. május 17. 13. kiadás. Interneten: https://library.hungaricana.hu/hu/view/NapiHirek_1927_05_2/?pg=30&layout=s

Bethlen gróf még soha nem beszélt ilyen világosan, pontosan és élesen a trónkérdésről. A szavai ugyan nem szüntetik meg a kínzó problémát, de egyre távolabbi jövőbe számúzik.

14

A KORMÁNYZÓ FIÁNAK ESKÜVŐJE

Cesare Orsenigo nuncius 887. sz. jelentése Pietro Gasparri bíboros államtitkárnak

Budapest, 1927. augusztus 6.⁴³

AA.EE.SS. ikt.: 2229/27

Tisztázat, gépelt, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 31, ff. 8rv-9rv

Tegnap tartották Budapesten Horthy kormányzó Őföméltósága fiának, aki kálvinista vallású, polgári és egyházi esküvőjét a katolikus Károlyi⁴⁴ grófnővel. – A katolikus fél ez év májusában fordult Csernoch bíboroshoz felmentésért a vegyes vallásúak házassági tilalma alól. Ez a felmentés itt, Magyarországon speciális dolog, mert – a magyar tanügyi törvénnyel összefüggésben, amely a felsőbb osztályba lépéshez megköveteli a hitoktatást – a szülőktől törvényes (tehát közjegyző előtt tett) nyilatkozatot kíván a házasságkötés alkalmával, és ebben meg kell jelölni azt a vallást, amelyre az iskolának oktatnia kell majd a gyermekeket. Ha nincs ilyen, „a házasságkötés alkalmával közjegyző előtt tett” nyilatkozat, a törvény szerint a gyermekeket a szülők vallására kell oktatni, nevezetesen a fiúkat az apa, a lányokat az anya vallására. – Minden, erre vonatkozólag később tett nyilatkozat érvénytelen, a gyermekek hitoktatását 18 éves korukig ez a törvény szabályozza. A dolgok illetően állásából az következik, hogy itt, vegyes vallásúak házassága esetén, nem elegendő megkívánni a házaspár magánjellelű nyilatkozatát arról, hogy keresztény szellemben fogják nevelni gyermekeiket akkor sem, ha aláírásukkal megerősítik; közjegyző előtt tett nyilatkozatra van szükség, különben nem volna meg az erkölcsi bizonyosság és kis híján az a lehetőség sem, hogy az adott garancia teljesüljön (1061. kánon, 1. § 3. sz.: *Moralis habeatur certitudo de cautionum implemento*).⁴⁵

Mindennek ellenére legutóbb is voltak olyan esetek, amikor Csernoch bíboros úgy adott felmentést a vegyes vallásúak házasságának tilalma alól, hogy beírta a magánjellelű garanciával. Ezzel azt a veszélyes illúziót keltette a laikusokban, hogy – ha felmerülne az ok – nem volna nehéz megszerezni az engedélyt, pontosabban a csak magánjelle-

43 A jelentés vételének nyugtázása: 1927. augusztus 16., iktatószám: 2232/27., tisztázat in: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 20, fasc. 8, fol. 426r.

44 Károlyi Mária Consuelo.

45 Az 1917. évi kánonjogi kódex 1060. kánonja az isteni jog alapján tiltja az olyan vegyes házasságot, amelyben a katolikus fél vagy a gyermekek hite veszélybe kerül. Az 1061. kánon szerint pedig csakis sürgős vagy súlyos ok esetén adható felmentés a vegyes házasság akadályá alól, de kizárólag, amennyiben az akatolikus fél általában írásbeli reverzálást ad arról a morális bizonyossággal elfogadható szándékáról, hogy kész elhárítani minden veszélyt a katolikus fél és a gyermekek hitének újtábol, és megígéri, hogy az összes gyermeket katolikusnak fogják kereszteltetni és nevelni. Lásd: TANCZIK Balázs: *Egyházi jogi változások és azok civiljogi hatásai Magyarországon a XIX. század második felében*. PhD dolgozat, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Kánonjogi Posztgraduális Intézet, Budapest 2012. Kézirat. 151. 493. jegyzet. Interneten: http://www.htk.ppe.hu/uploads/File/disszertaciok/Tanczik_Balazs_dissertatio.pdf

gű garancián alapuló felmentést. – Önhibájukon kívül ez a hamis elképzelés vezérelte a Horthy⁴⁶-Károlyi jegyespárt, amikor benyújtották a kérelmüket Csernoch bíborosnak abban a merő illúzióban, hogy megkapják a felmentést közjegyzői ellenjegyzés nélkül. Mivel a kormányzó, vagyis az ideiglenes uralkodó fiáról van szó, Csernoch bíboros úgy érezte, hogy nincs felhatalmazva erre a döntésre, és Serédi atya közvetítésével egy ajánlólevél kíséretében a kérelmet továbbította a Szent Officiumnak. Nem ismerem az ajánlólevél tartalmát, mert a legutóbbi óráig senki sem keltette fel az érdeklődésemet az ügy iránt, de azt mondják, hogy a bíboros védte ugyan a jegyesek ügyét, felhívta azonban a Szent Officium figyelmét az engedélyezés esetleges következményeire, ugyanis a személyek közismertsége miatt az eset azonnal köztudottá válna, azután pedig sokan mások is felmentésért folyamodnának, ami nagymértékben gyengítené a katolikus család intézményét. – A Szent Officium július 15-én az alábbi választ adta, amint egyébként az illetékesek már sejtették: „Dentur cautiones coram publico notario iuxta leges regni hungarici; secus negative.”⁴⁷ Közben már mindent előkészítettek az esküvőre, amelyet augusztus 4-ére tűztek ki. A választ nem jól fogadták. A reverzális mellőzése mellett felhozott érveket több mint elégségesnek tartották, tekintettel a korábban könnyen megkapott engedélyekre, és a felmentés megtagadását „személyes sértésnek” vették. Minden további nélkül úgy döntöttek, hogy protestáns esküvő lesz. Sokak meglepetésére a katolikus fél beleegyezett abban a hallgatólagos reményben, hogy valamivel később rendezik a helyzetet a „sanatio in radice”⁴⁸ jegyében. A házasságot megkötötték, de – és ez is fájdalmas – nagyon ünnepélyes keretek között. Megjelentek a különböző diplomaták, miniszterek, köztük Mons. Vass és Klebelsberg gróf kultuszminiszter. A szertartást Budapest egyik belvárosi templomában tartották⁴⁹ a kormányzó Öföméltósága fiát megillető pompával. – Én a legszigorúbb csendbe burkolóztam; részt vettem az eseményen, mint minden diplomata, de úgy láttam jónak, ha semmilyen formában nem reagálok. Az újságok egyszerű tudósítást közöltek, kommentár nélkül, semmit sem emeltek ki.

A kormány valláspolitikája változatlan, vagyis gyakorlatilag a lehető legjobban támogatja a felekezeti közömbösséget azzal az ürüggyel, hogy ne zavarják meg a felekezeti békét. Itt, persze, politikai téren szükség van a katolikusok és a protestánsok összefogására a bolsevizmus veszélyével szemben, de az is bizonyos, hogy a liturgikus keveredés a felekezeti közömbösségnek kedvez, amit én a hitet Magyarországon leginkább fenyegető veszélynek tartok. A „külön a vallásban, együtt a politikában” jelszót a kormány nem követi, sőt, hangsúlyozza rokonszenvét a vallás minden formája iránt, és *hivatalos* képviselőket küld az összes felekezet valamennyi jelentős szertartására, örvendő, amikor egyetlen szertartásban egyesítheti a különböző felekezeteket. – Remélem, hogy a püspökök – szokás szerint – hódolatukat fejezik ki Őszentsége trónja előtt a júniusban tartott püspöki konferencia alkalmából. A válaszban talán jó volna néhány szóval megdicsérni őket azért, amit a felekezeti közömbösség ellen tesznek és ugyanakkor emlékeztetni arra, hogy *politikai téren* nem elítélendő, sőt, támogatandó a nem katolikusokkal való szövetség. Ez eloszlata – remélem – azt a félreértést, hogy Magyarország politikai sikeréhez

46 Ifj. Horthy Miklós.

47 „Adassék reverzális nyilvános közjegyző előtt, a Magyar Királyság törvényei szerint; egyébként nemleges.”

48 „Gyökeres orvoslás.”

49 A Duna budai oldalán, a Szilágyi Dezső téri református templomban.

szükség van a felekezeti közömbösségre, miközben az kizárólag a nem katolikusok javát szolgálja, és – végső elemzésben – a politikai sikernek is árt.

15

A KORMÁNY ÉS A FŐKEGYÚRI JOG

Cesare Orsenigo nuncius 895. sz. jelentése Pietro Gasparri bíboros államtitkárnak⁵⁰

Budapest, 1927. augusztus 9.

Hivatali példány, gépelt, aláírás nélkül

AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 20, fasc. 8, ff. 424rv-425rv

Megkaptam Eminenciád 85. sz., nagyra becsült rejtjeltáviratát,⁵¹ és remélem, egy hét múlva jelenthetem a rám bízott ügyekben elért eredményt. Addig is bátorkodom – csatolva – előre elküldeni a magyar püspökök teljes névsorát, emelkedő sorrendben számozva a neveket. Erre akkor lesz szükség, amikor legközelebb küldöm a kutatás eredményét. Az elővigyázatosság arra int, hogy ezt a levelet Barluzzi úr* címére küldjem.

A napokban minden újság közölt egy Bethlen gróffal készült interjút a magyar kormányt jelenleg leginkább foglalkoztató témákról. Van benne egy részlet, amely a kinevezési joggal kapcsolatos, szó szerint ezt mondja: „Tény az, hogy a Szentszék és a magyar kormány között ezek a tárgyalások folyamatban vannak. Ezek a tárgyalások arra irányulnak, hogy a Szentszék vegye figyelembe a magyar kormány óhajait az esztergomi érseki szék betöltése dolgában. Őszintén szólva, e kérdésnél én a legfőbb hibát abban látom, hogy a főkegyúri jog gyakorlásának kérdését 1920-ban nem rendezték, illetve, hogy az 1920. évi I. t.-c. kimondotta, hogy a főkegyúri jog gyakorlása szünetel. Ezt nem így kellett volna megoldani, mert a főkegyúri jogot igenis fennállónak kellett volna nyilvánítani. Amint a királyi hatalom gyakorlásának kérdését pontosan szabályozni tudta ez a törvény és meg tudta állapítani, hogy a kormányzó és a nemzetgyűlés között miképpen oszlik meg ez a hatalom, éppen úgy meg lehetett volna oldani a főkegyúri jog kérdését is. Meg lehetett volna állapítani, hogy miképpen történjék ennek a jognak a gyakorlása.”⁵²

A beszélgetőtárs megkérdezte, igaz-e, hogy hamarosan tárgyalásokat szándékoznak kezdeni egy, a Szentszékkal kötendő konkordátumról, amire Bethlen így válaszolt: „Egy ilyen konkordátum megkötése a Szentszékkal nagyon hosszú időt, évek hosszú tárgyalásait veszi igénybe. Mindenesetre igyekezni fogunk a Szentszékkal együtt teljesen harmonikusan megoldani a függő kérdéseket. – Természetszerűen azon kell gondolkodnunk, hogyan lehetne ezt a kényes problémát gyökeresen egyszer és mindenkorra rendezni. A kérdés, mint mondtam, nehéz és éppen ezért minden lépés, amelyet a megoldás irányában teszünk, alapos megfontolást igényel.”⁵³

50 A jelentés vételének nyugtázása: 1927. augusztus 16., iktatószám: 2232/27., tisztázta in: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 20, fasc. 8, fol. 426r.

51 Kötetünkben nem közöljük.

52 Magyarország, Budapest 1927. augusztus 6., 2. old. A szöveget nem az olaszból fordítottuk vissza, hanem az eredeti újságcikkből vettük, amelynek másolata a jelentés mellett található: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 20, fasc. 8, f. 422r.

53 Lásd az újság másolatát: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 20, fasc. 8, f. 422r.

Tekintettel arra, hogy Bethlen gróf mindig nagyon visszafogottan viselkedik, ez az interjú különleges jelentőségű, és természetesen az a célja, hogy felkészítse a közvéleményt annak a jóváhagyására, amit a kormány tenni szándékozik a következő kinevezés alkalmával. Néhány lap (mint tegnap *A Reggel*) már el is kezdett eme antifóna szerint énekelni egy olyan cikk közlésével, amely az *Unam Sanctam* bullából indul ki,⁵⁴ és végül azzal vádolja a vatikáni diplomáciának az egész világra kiterjedő nagy munkáját, hogy politikailag szolgásba dönti a népeket, bizonyításképpen pedig utal a Nepomuki Szent János Kollégium építésére Rómában Csehszlovákia meghódítása céljából és a jezsuiták uralmára Budapesten.

Tudom, hogy a kultuszminiszter valakinek kifejezte azt az óhaját, hogy a főkegyúri jog kérdésében olyan típusú megállapodást köthessenek a Szentszékkal, mint a bajor konkordátum, miszerint a Szentszék az, aki kinevez, de a káptalanok vagy a püspökök által állított három jelölt közül valakit. Néhány ötéves ciklus múlva, amikor a püspökök már hozzászórtak a vallásos kormány világi hatóságaitól való nagyobb függetlenséghez, fontolóra lehet majd venni ezt a javaslatot; de ma – szerény meglátásom szerint – még korainak kell tartani, és csak arra volna jó, hogy az ablakon engedjék be újra a kormányzati kiváltságot mindazokkal a gyászos következményekkel, amelyek még mindig gondot okoznak.

Van azonban néhány vigasztaló hír is. Vasárnap beiktatták az új székesfehérvári püspököt.⁵⁵ Budapestről indult különvonattal, és a fővárosi plébániákról ezerötszáz hívó kísérte a 70 km-re lévő székhelyéig. Nagyon jó sajtót is kapott, és igen boldogan tartotta meg a sok ünnepi beszédet. Néhány újság, mint az augusztus 5-i *Magyarság*, nem fukarkodott a dicséretekkel, hangsúlyozva ezt az új orientációt, amely a pécsi és a székesfehérvári püspökök kinevezésében érvényesült. Ezek a kinevezések – jegyzi meg az újság – nemcsak katolikus körökben váltottak ki örömet és általános elégedettséget, hanem egész Magyarországon, felekezetre való tekintet nélkül, és különösen azért, mert olyan személyek kerültek a püspöki karba, akik a lelkipásztori ellátás nehéz és küzdelmekkel teli területén dolgoztak, amelyen az egész hitélet – mint saját talaján – nyugszik.

Megkaptam Eminenciád f. hó 4-i, 64050. sz., nagyra becsült utasítását.⁵⁶

(Melléklettel)⁵⁷

54 VIII. Bonifác pápa 1302. november 18-án kelt bullája. Szövegét magyar fordításban lásd: <http://www.katolikus-honlap.hu/1302/unamsanctam.htm>

55 Shvoy Lajos.

56 Kötetünkben nem közöljük.

57 A püspökök névsorával; lásd alább, az esztergomi érsek kinevezésénél.

16

MAGYAR ÚJSÁGOK: ÚJ SZENTSZÉKI KÖVET KINEVEZÉSECesare Orsenigo nuncius 924. sz. jelentése Pietro Gasparri bíboros államtitkárnak⁵⁸

Budapest 1927. augusztus 25.

AA.EE.SS. ikt. sz.: 2455/27

Tisztázat, gépelt, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 31, fol. 11r

A magyar újságok ma közlik a hivatalos hírt, hogy kinevezték az új magyar szentszéki követet,⁵⁹ és hozzáteszik, hogy a régi követet⁶⁰ „saját kérésére” mentették fel megbízatása alól. – A külügyminiszter csakugyan mondta nekem tegnap, hogy éppen be akarták jelenteni a változást, hivatkozva a követ, Nagy Úr gyenge egészségi állapotára, de ő táviratilag kérte, hogy ne tegyenek említést az egészségéről. Ezt jónak láttam azonnal tudatni Eminenciáddal, hogy mindenképpen elkerüljük a követ egészségi állapotának említését a lapoknak esetleg adandó közleményben.

Néhány külföldi újság (pl. a milánói *l'Italia*) beszámolt az apostoli nuncius egy kis kellemetlenségéről a Szent Jobb-körmeneten. A dolognak igazán nincs semmi jelentősége, és a magyar lapok is csak pár sort szenteltek neki. Én később értesültem róla, amikor Mons. Auditor⁶¹ elmondta nekem.

17

AZ ESZTERGOMI ÉRSEKI SZÉK⁶²

Cesare Orsenigo nuncius 946. sz. jelentése Pietro Gasparri bíboros államtitkárnak

Budapest, 1927. szeptember 8.

AA.EE.SS. ikt. sz.: 2545/27

Tisztázat, gépelt, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 40 P.O., fasc. 38, ff. 40r-41v

Tisztelettel jelentem, hogy vettem Eminenciád f. hó 6-án küldött, nagyra becsült táviratait, különös tekintettel a 89. számúra,⁶³ és örülök, hogy azonnal tudok rá válaszolni:

58 A jelentés vételének nyugtázása: 1927. szeptember 7., iktatószám: 2455/27. Lásd a tisztázatot in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 31, f. 14r.

59 Nagyalásnyai Barcza György.

60 Verseghy Nagy Elek 1926. március 25-től 1927. augusztus 21-ig töltötte be tisztségét.

61 Mons. Umberto Kaldeway.

62 A 17. és 19. sz. dokumentum Csíky Balázs gyűjtése. Olasz nyelven megjelent in: Csíky Balázs: Az esztergomi érseki szék betöltése 1927-ben. Vatikáni források fényében, in: *Magyarország és a római szentszék (Források és távlatok). Tanulmányok Erdő bíboros tiszteletére*, szerk. TUSOR Péter, Budapest–Róma 2012. (Collectanea Vaticana Hungariae, Classis I, vol. 8.) 253–279:274–279.

63 Gasparri bíboros államtitkár ebben a rejteltáviratban jelzi, hogy megkapta a nuncius 917. és 928. számú jelentéseit. Hivatkozva a nuncius kijelentésére, miszerint Glattfelder Gyula csanádi és Hanauer István váci püspökök nem ideális jelöltek, azt kérte, hogy mielőtt a nuncius továbbra is püspökjelöltekben gondolkodna, mondja meg, véleménye szerint van-e kiváló jelölt a nem püspökök között. Utalt arra, hogy az újságok már régen közölték Serédi Jusztinián bencés atya nevét. Kérte a nunciust, informálja arról,

1. – Kiváló jelölteket a nem püspökök között *itt* nem találok: ez a végkövetkeztése annak a nagyon alapos kutatásnak, amelyet hosszú időn át végeztem és ezekben a napokban is igen lelkiismeretesen folytattam. Van néhány név, illetve személy, akik csak jobb híján jöhetnének szóba, de nagy a kudarckockázata. Borúlátónak tűnhet ez a végkövetkeztetés, de azt hiszem, a higgadtabb és tárgyilagosabb magyarok is osztják ezt a véleményt.

2. – P. Serédi⁶⁴ neve már a megboldogult Csernoch bíboros⁶⁵ temetésének napján megjelent a magyar újságokban. A közlemény szerintem nagyon egyszerű és ártatlan forrásból származik: valaki megtudta – a kormány szokásos, meggondolatlan bizalmaskodásának köszönhetően –, hogy a kormány Serédit javasolta székesfehérvári⁶⁶ püspöknek. Ez a részlet nem jutott az újságírók fülébe, de eljutott annak a megbecsülésnek a visszhangja, amelyet P. Serédi a kormány részéről élvez, és a „valószínű” jelöltek fáradtságos kutatása során, a szenzációs hírek között egyszer csak felmerült a neve. Tudom, hogy maga a kormány is meglepődött, de azt is tudom, hogy elismerte, talán ő hibázott, amikor javasolta Serédit Székesfehérvárra, és nem tartotta ezt kellő titokban.

3. – A jelölést, amely egy ilyen ünnepélyes alkalommal és biztos kézzel történt, a *nyilvánosság* nyugodtan fogadta; nagyon sokan hitelt adtak neki, mintha befejezett tényről volna szó; a lapok átvették a hírt és eljuttatták külföldre minden kommentár nélkül, meglepődést sem jelezve. A *papság* jóindulattal vette tudomásul, ha eltekintünk a püspöki székre pályázók szokásos csoportjától és az ismert körtől, amely a néhai Csernoch bíboros környezetében élt, és amely – lévén ma is nagy hatalma – bizonyosan örülne, ha elkerülhetne egy ilyen kinevezést. – A püspökök érdemben nem nyilatkoztak. Bizonyos, hogy a püspöki kar ösztönösen a legkevésbé nyitott egy püspöki karon kívüli személlyel szemben nemcsak a kasztokra jellemző, érthető elfogultság miatt, de azért is, mert jobban szereti, ha már ismert ember a vezetője. Én azonban úgy vélem, hogy mindenki nagy tisztelettel fogadná, és többen őszinte lelkesedéssel is.

A *kormány*nak, amely fél az egyházi jogi kérdésekben tanúsított nagy szaktudástól és becsületességétől, lehetett volna némi kifogása a kinevezés ellen, de szerencsére maga javasolta Serédit székesfehérvári püspöknek, amivel bizonyos értelemben mégis hozzájárulását adta. – Az az ellenvetés, hogy szerzetes, nem akadály: más szerzetesek is felemelkedtek már az esztergomi érseki székbe, még az utóbbi időkben is,⁶⁷ és sikeresek voltak; ráadásul a bencéseket nagyon kedvelik Magyarországon. A kiváló tudós híre, amelynek P. Serédi örvend honfitársai között, diadalutat nyit számára minden rendű és rangú ember

hogy milyen körök vetették fel ezt a jelölést, hogyan fogadta a közvélemény, különösen a püspökök és a papok, valamint mondja el saját véleményét is. Lásd: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 19, fasc. 1/1 (1), f. 37r, N° 942/II Strigonia, Cifrato N. 89, Gasparri rejtjeltávirata Orsenigónak, érkezett 1927. szept. 7-én, 8 órakor. (Cs. B.)

64 Serédi Jusztinián (1884–1945) ekkor Rómában élő bencés szerzetes, 1927. november 30-án nevezi ki a pápa esztergomi érsekké.

65 Csernoch János bíboros hercegprímás (1852, bíboros 1912/13–1927) 1927. július 25-én halt meg, temetése július 29-én volt Esztergomban.

66 Miután Prohászka Ottokár püspök 1927. április 2-án elhunyt, a magyar kormány Serédi Jusztiniánt javasolta a székesfehérvári püspöki székre.

67 Vaszary Kolos (1832–1915) bencés szerzetes, pannonhalmi főapát 1891–1912 között volt esztergomi érsek.

felé, mert Magyarország azt szeretné, hogy a prímás ragyogó műveltsége igazolja – a nem katolikusok szemében is – azt a másik tekintélyt, amelyet a nemzet körében élvez, és ebből a szempontból a nemzeti elfogultságnak P. Serédi teljes mértékben eleget tenne. – Más rendek szerzetesei a napokban tisztelettel felhívták a figyelmemet a magyar gondolkodásmódnak erre az oldalára, és kérték, hogy tudassam Rómával, ha éppenséggel – éppen ezért – nem vették volna fontolóra P. Serédi nevét is.

4. – Az én véleményem – már amennyire számít – nagyon kedvező erről a püspöki karon kívüli jelölésről. Csak hírből és az utóbbi években folytatott néhány beszélgetésből ismerem P. Serédit, elég jól ismerem azonban a helyi körülményeket és a korábbi kormányok súlyos hiányosságait, és merem mondani, hogy P. Serédi a gondviselés embere lenne nemzete számára.

Hozzáteszem, hogy itt a kormányzó, Bethlen gróf és a kultuszminiszter folytatja a kormány protestánsbarát politikáját beszédek, pohárköszöntők és fogadások kíséretében. A protestánsok a maguk kongresszusain,⁶⁸ amelyek most is tartanak, nem hagytak ki egy kis provokációt: egy lelkész, mellékesen, azt is merte állítani, hogy „a Szenszék ellenséges politikát folytat a magyar kormánnyal szemben”; mást nem mondott, úgyhogy nem lehet tudni, mire célzott. Engem személyesen megkíméltek, mert én tényleg kizárólag vallási jellegű, tehát politikailag kifogásolhatatlan megnyilvánulásokra szorítkozom. Sőt, egy másik protestáns lelkész a következő napon, közvetve, dicsérő szóval illette az én békülékeny szellememet. Az engem leszerelő dicséretnek azonban az volt a célja, hogy általa még jobban kidomborítsa Zichy grófnak, a katolikus párt⁶⁹ vagy az *actio catholica* vezérének ezt követő bírálatát. Az a benyomásom, hogy a kormány kifejezetten alkalmat akar teremteni egy kis háború kirobbantására katolikusok és protestánsok között abban a reményben, hogy a zavarosban halászva megszerzi a püspökök kinevezési jogát. Ezért merem sürgetni az esztergomi érseki szék mielőbbi betöltését. – Kizárólag ennek a gyorsaságnak az érdekében bátorodom azonnal megjegyezni Eminenciádnak, hogy – amennyiben nem püspök jelöléséről van szó – a jelölt megnevezésének pillanatában, és nem előbb, jó volna szóban tudatni a kormánnyal, hogy „a Szenszék sajnálja ugyan, de nem veheti fontolóra Mons. Szmrecsányi érdemeit, *tekintettel a korára*,⁷⁰ és hogy ugyanakkor széles körű konzultációk során kutatott lehetséges jelöltek után a püspökök között”. Ez a nyilatkozat elejét venné az esetleges duzzogásnak és méltatlan kifogásnak.

68 1927. szeptember elején tartották az Országos Református Lelkészegyesület konferenciáját, a III. Országos Presbiteri Értekezletet és a Presbiteri Világszövetség gyűlését is. (Cs. B.)

69 Zichy János gróf (1868–1944) ekkor a Keresztény Gazdasági és Szociális Párt elnöke volt.

70 Szmrecsányi Lajos egri érsek ekkor már 76 éves volt.

18
RENDELET AZ EGYHÁZI JAVAKKAL KAPCSOLATOS
SZERZŐDÉSEKRŐL

Cesare Orsenigo nuncius 959. sz. jelentése Pietro Gasparri bíboros államtitkárnak
Budapest, 1927. szeptember 17.

AA.EE.SS. ikt. sz.: 2659/27

Tisztázat, gépelt, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 27 P.O., fasc. 30, f. 4r

(melléklettel)

Eminenciád f. hó 6-i, 88. sz., nagyra becsült táviratában⁷¹ foglaltaknak megfelelően kiadtam az egyházi javakkal kapcsolatos szerződések megkötéséről szóló rendelkezést, és csatolom egy másolatát, hogy Eminenciád tájékoztathassa erről a Szent Zsinati Kongregációt.

A rendelkezést megküldtem valamennyi ordináriusnak és – legalább tudomásulvételeire – az általános helynököknek azokban a töredék egyházmegyékben, amelyeknek a püspökei más nemzeteknél szolgálnak.⁷² Mellékeltem hozzá egy levelet, amelyben kifejtettem, hogy erre azért van alkalmilag szükség, mert sürgős esetekben nehézséget okozna gyorsan hozzájutni a törvényes előjáró engedélyéhez. Remélem, hogy a rendelkezést hálással fogadják majd, bár az előírt szabályok alkalmazásának elrendelése a kisebb szerződések esetében újdonságnak fog hatni itt, ahol tegnapig ezekkel a szabályokkal több egyházmegyében egyáltalán nem törődtek.

Melléklet:

Dekrétum, Cesare V. Orsenigo nuncius aláírásával,
1927. szeptember 12.

Másolati példány, gépelt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, Pos. 27 P.O., Fasc. 30, f. 6r

HATÁROZAT

Különleges pápai megbízásra engedélyt adunk öt évre a Magyar Királyság minden ordináriusának, hogy engedélyezze annak rendje szerint az 1530. kánon 1. §. 3. bek. előírásának megfelelően egyházi javakról való szerződés megkötését, akár dolgok elidegenítéséről legyen szó, akár elzálogosításukról vagy letétként való kötelezettségvállalásról, akár adósság csökkentéséről, még ha a szerződés összege meghaladná is a harmincezer libella avagy frank értéket, amint az 1532. kánon 1. §-a 1. és 2. bekezdésében áll, ugyanazon feltételeket betartva, mégpedig az érvénytelenség terhe mellett, amelyeket

⁷¹ Kötetünkben nem közöljük.

⁷² Utalás Szatmár, Nagyvárad, Rozsnyó, Kassa egyházmegyék magyarországi részeinek általános helynökeire.

megkívánnak a kisebb szerződésekhez az 1532. kánon 3. §-ának előírása szerint, avagy amíg csak minden egyes esethez hozzájárul úgy a székesegyházi káptalan, mint a Tanács tagságának és minden érdekeltnek a beleegyezése, és a többi, a jog által megkövetelt ünnepélyesség sérelme nélkül.

Budapesten, az Apostoli Nunciaturán, 1927. szeptember 12-én
(P. H.)

+ Cesare V. Orsenigo [aláírás nélkül]
a líbiai Ptolemais érseke
apostoli nuncius⁷³

19

AZ ESZTERGOMI ÉRSEKI SZÉK BETÖLTÉSE

Budapest, 1927. október 4.

Cesare Orsenigo nuncius 1002. sz. jelentése Pietro Gasparri bíboros államtitkárnak

AA.EE.SS. ikt. sz.: 2735/27

Tisztázat, gépelt, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 40 P.O., fasc. 38, ff. 67r-68v

Figyelmesen elolvastam Eminenciád múlt hó 30-i, 2688. sz., nagyra becsült utasításának mellékletét,⁷⁴ és Eminenciád kívánságára tisztelettel előadom a meglátásaimat ezzel kapcsolatban:

1) Úgy gondolom, hogy az új érsek kiválasztásának feltételeit annak az általános helyzetnek a sajátosságaihoz kell igazítani, amely jelenleg fennáll Magyarországon egyházpolitikai vonatkozásban, feltéve, természetesen, hogy a személy rendelkezik a püspöki méltóságra emeléshez mindenkitől megkívánt alapvető tulajdonságokkal. Nos, az itteni általános helyzet különös vonásokat mutat, amelyeket – feltételezésem szerint – a nekem elküldött irat⁷⁵ szerzője, a rendfőnök sem ismer. Itt mindmáig a régi, középkori rendszer van érvényben, amely az egyházat a birodalom oltalma alá helyezte. Még a főkegyúri jog felfüggesztésével elért kis mozgásszabadság is komoly veszélyben van, nem beszélve az igények tömegéről, amelyeket a kormány megfogalmaz és a gyakorlatban még mindig érvényesít az egyház szabadságának rovására mintegy a főkegyúri jog nevében,

73 Lásd még Angelo Rotta nuncius 1932. november 1-jén kelt 6428/32 sz. jelentését Eugenio Pacelli bíboros államtitkárnak, amikor öt év elteltével esedékes volt a dekrétum érvényességének meghosszabbítása. Benne Orsenigo dekrétumának latin szövege: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 27 P.O., fasc. 30. ff. 9rv.

74 Gasparri utasítása Orsenigónak, Vatikán, 1927. szeptember 30. AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 19, fasc. 1/1 (3), f. 54r, N. 1001/II, idegen szám: N. 2688/27. A bíboros államtitkár elküldi a bencés általános előljáró, Fidelis von Stotzingen primás apát Serédi Jusztiniánról Gasparri felkérésére írt jellemzésének másolatát, és kéri a tárgyban a nuncius véleményét. (Cs. B.)

75 Von Stotzingen levele Gasparriának, Dourgne apátság (Franciaország), 1927. szeptember 25. ASRS AA.EE.SS. Ungheria, Pos. 40 P.O., fasc. 38, f. 55rv. Ebben a primás apát, aki Serédit jól ismeri, hiszen mindketten a római Szent Anzelm Bencés Primás Apátságban élnek, kifejti, hogy a jelölt nem alkalmas a magyarországi bencés szerzetesség reformálása szempontjából. Ehhez irodalom: SOMORJAI Ádám: *Visitatio apostolica Institutorum Vitae consecratae in Hungaria, 1927–1935. A magyarországi szerzetesrendek apostoli vizitációja* (Rendtörténeti Füzetek 13), Pannonhalma 2008. <http://mek.oszk.hu/15400/15496> (Cs. B.)

amelyről hivatalosan lemondott. Mindehhez hozzájárul, hogy a püspökök hallgatása által bátorított papság és a káptalanok sajnálatosan elhanyagolják a kánonjogi törvények betartását. A helyzetet még nehezebbé teszi, hogy az utóbbi években kialakult (szintén a felsőpapság hallgatólagos és olykor tényleges beleegyezésével is) az a kormányzati hóbort, hogy a katolikusok és a protestánsok politikai és társadalmi összefogását közös liturgikus szertartásokkal erősítsék meg a kánonjogi kódex összes törvénye és szankciója ellenére. – Mindezt figyelembe véve, azt hiszem, hogy a szóban forgó személy⁷⁶ szellemi felkészültsége és az 1919-ben tanúsított magatartása, amikor nemes nyíltsággal fellépett a pannonhalmi apát kinevezésének jogát magának követelő kormány ellen, elegendő garancia arra, hogy – ami hivatalának ezt a nagyon nehéz területét illeti – képes lesz védelmezni és visszaszerezni az egyház jogait és szabadságát; ebben az értelemben neveztem őt „a gondviselés emberének nemzete számára”.

2) Én nem tudom, hogy ezeken a jobbára szellemi és politikai kvalitásokon kívül, amelyek azonban nagyszerűen megfelelnek az egyház által Magyarországon átélt történelmi pillanat szükségleteinek, rendelkezik-e a szóban forgó személy a szükséges erkölcsi tulajdonságokkal is, mint a Szentszék iránti ragaszkodás, határozottság a vezetésben, alázatosság az ítékezésben, és mindez ellensúlyozza-e a hiányzó kormányzási tapasztalatot, amelyet persze nem könyvekből szerez meg az ember. Erről rendtársai és egyházi előljárói tudnának nyilatkozni, akik szinte mindennap a közelében vannak. De szerény meglátásom szerint a rendfőnök véleménye nem célirányos: ő inkább a tisztán monasztikus erények hiányát kifogásolja, amelyeket helyes volna megkövetelni, ha az illetőnek a rendi hierarchia egy magas posztját kellene betöltenie, vagy a szerzetesrendek reformját kellene vezetnie Magyarországon. Amit azonban tőle kívánnak, az egészen más; és a kifogásolt hiányosság akkor sem lesz kárára senkinek, ha érseki kormányzása alatt, tegyük fel, egy komoly monasztikus reformot szeretnének végrehajtani, mert az ilyen reformokat a püspököktől függetlenül is végrehajtják, feltéve hogy a rendfőnökök és az apostoli vizitátorok egyetértenek. Tájékoztatóul megjegyzem, hogy a szerzetesrendek apostoli vizitációja Magyarországon folyamatban van: az apostoli vizitátorok már néhány hónapja serényen dolgoznak, a püspöki kar pedig egyáltalán nem aggódik miatta.⁷⁷

3) Tisztelettel tudatom Eminenciáddal azt is, hogy alig-alig vannak jelöltek: vagy a kormány jelöltjét⁷⁸ lehet elfogadni, aki nyilván arra a legkevésbé felkészült személy, hogy méltó megoldást találjon az egyházat a kormánynak alávétő fájdalmas kényszerre; vagy a püspöki karból jelölt személyeket⁷⁹ lehet követni, de most már csak egy név maradt, amelyet feltehetőleg elfogadnak, és persze nem olyan személy, aki a jó püspök összes erényével tűnne ki; vagy pedig a püspöki karon kívül keresni, de akkor mindenképpen olyan személyt kell találni, aki tudományával is kiváltja a kormány és a nemzet csodálatát.

76 Serédi Jusztinián.

77 A magyarországi szerzetesrendek apostoli vizitációját az 1927. április 27-i audiencián maga Orsenigo nuncius kérte XI. Piusz pápától. Az apostoli vizitátorok kinevezése július 28-án történt meg. Lásd: SOMORJAI: *Visitatio apostolica*, i. m., 114sk.

78 Szmracsányi Lajos (1851–1943), egri érsek (1912–1943).

79 A legtöbb szavazatot Glattfelder Gyula csanádi püspök kapta, a második helyen Hanauer István váci püspököt jelölték.

Végezetül bátorkodom tiszteletteljesen közölni Eminenciáddal egy nagy vágyamat. Egész Magyarországot egyfajta kéjes izgalomban⁸⁰ tartja ez a kinevezés; az újságok, amelyeket nyilván felülről is vezérelnek, azzal gerjesztik ezt a feszültséget, hogy csaknem mindennap közölnek cikkeket hol a kinevezési jogról, hol a feltételezett jelöltekről vagy a kormány és a Szentszék heves küzdelméről, hol arról, hogy az elhunyt IV. Károly lemondott a főkegyúri jogról. Én meg vagyok győződve arról, hogy kitűnő lépés volna azonnal tárgyalásokat kezdeni a kormánnyal, legalább beszélgetés formájában; tudára lehetne adni – és, azt hiszem, kockázat nélkül –, hogy a kormány jelöltjének⁸¹ előrehaladott kora nagy bizonytalanságban tartja a Szentszékét, és közben meg lehetne kérdezni, hogy mit gondol Hanauer jelöléséről. *Bizonyosra* lehet venni, hogy a kormány – szóban – azonnal közölné, hogy ennek a jelölésnek nem örülne. Ez a formailag nem hivatalos, hanem szinte barátilag közölt elutasítás bizonyos elégedettséggel töltheti el a kormányt, és ugyanakkor meggyengítené az ellenállását a többi lehetséges jelölttel szemben. Úgy gondolom, hogy a püspöki karban végzett vizsgálat után is van értelme benyújtani legalább egy nevet a jelöltek közül, nehogy az a benyomás keletkezzen, mintha a vizsgálat csak a forma kedvéért⁸² történt volna. Ha ez a javaslatom elfogadható, kérnék utasítást, hogy beszélhessek a külügyminiszterrel⁸³ a következő kedden, október 11-én, az országgyűlés megnyitása előtti utolsó rendes kihallgatási napon.

20

A KOSSUTH-SZOBOR FELAVATÁSA

Cesare Orsenigo nuncius 1036. sz. jelentése Pietro Gasparri bíboros államtitkárnak
Budapest, 1927. október 21.

Hivatali példány, gépelt, aláírás hiányzik

AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 20, fasc. 3, ff. 348rv

A külügyminiszter meghívta a diplomáciai testületet egy szobor felavatására, amelyre november 6-án kerül sor a híres népszónok, Kossuth emlékére, aki Magyarország szabadságáért küzdött Ausztria ellen és a jobbágyság érdekeiért a nemesség gazdasági elnyomásával szemben. Ő mondta ki a Habsburg-ház trónfosztását. Kossuthot itt nemzeti hősnek tartják, és bár evangélikus, nem tekintik a katolicizmus ellenségének. Az ünnepi beszédet a tiszteletreméltó és mélyen vallásos Apponyi gróf fogja tartani, aki meggyőződéses királypárti és gyakorló katolikus, sőt, napi áldozó. – A diplomáciai testület teljes létszámában jelen lesz, még az osztrák követség is jönni szándékozik. Kompetens személyek, mint a jezsuita P. Bangha és a ciszterci P. Baranyai [sic! – Baranyay* – A szerk.] biztosítottak arról, hogy a nuncius jelenléte senkit nem fog sérteni, mert nemzeti hősről van szó: ha a többi diplomata ott van, a távollétét félreérthetnék.

80 Szó szerint: „Egész Magyarország egyfajta orgazmusban él...” („L’Ungheria intiera vive in una specie di orgasmo per questa nomina.”)

81 Szmrecsányi érsek, aki, mint már jeleztük, ekkor 76 éves volt.

82 Orsenigo nuncius 1927. augusztus 8-án kelt levelében kérdezte meg a magyar püspököket, hogy kiket javasolnának az esztergomi érseki székre: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 19, fasc. 1/1 (1), f. 7r, N. Prot. 894bis/II). (Cs. B.)

83 Walkó Lajos.

Én is azt hiszem, hogy szabad és illik megjelennem. A kormány kéri, hogy a meghívójára válaszoljunk. Ha Eminenciádtól nem kapok ellenkező értelmű utasítást, igenlő választ gondolok adni a miniszternek a következő kedden.

21

KOSSUTH LAJOS SZOBRÁNAK FELAVATÁSA

Cesare Orsenigo nuncius 1082. sz. jelentése Pietro Gasparri bíboros államtitkárnak

Budapest, 1927. november 8.⁸⁴

Államtitkársági iktatószám: 1111.

Hivatali példány, gépelt, aláírás hiányzik

AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 20, fasc. 3, ff. 351rv

Amint 1036. sz. jelentésemben⁸⁵ már tisztelettel utaltam erre Eminenciádnak, vasárnap avatták fel Budapesten Kossuthnak, az Ausztria és a Habsburg-ház ellen 1848-ban kirobbant magyar forradalom nagy alakjának monumentális szobrát. Az ünnepség nagy pompával és nyugodtan zajlott. Minden politikai párt jelen volt, kivéve a szociáldemokratákat, akik azt vetik a kormány szemére, hogy épp azokat a szabadságjogokat veszi semmibe, amelyekért Kossuth állítólag harcolt, legfőképp a sajtószabadságot. Az eseményen részt vettek a Habsburg-ház főhercegei is, az összes diplomata (kivéve a kisantantot, amely az irredenta hangnem felülkerekedésétől tartott); a budapesti általános helynők és több más személyiség a papság soraiból. A többi egyházmegye püspökei nem jelentek meg, és azt hiszem, jobb is volt így, mert ez a papság részvételét bizonyos keretek között tartotta. – A kormányzó Öfömlétsága által vezetett ünnepi ceremónia, Apponyi gróf és a szintén jó katolikus budapesti polgármester beszéde után a jelenlévők felvonultak a szobor előtt, és elhelyezték a koszorúkat: először a kormányzó, majd a főhercegek, a miniszterelnök, az alsó- és a felsőház elnökei, a külföldi nemzetek, köztük Olaszország képviselői, azután a különböző protestáns egyházak és a zsinagóga vezetői, akik valamennyien „a saját egyházuk nevében” koszorúztak. „A katolikus egyház nevében” természetesen nem helyeztek el koszorút. Ezt a tényt és a püspökök távolmaradását élesen kommentálták a szabadkőműves lapok és a politikusok is, akik azzal vádolták a katolikus egyházat, hogy szándékosan maradt távol az ünnepségtől és tagadta meg a tisztelet koszorúját, amivel megtörte a nemzeti egységet. – De könnyű volt válaszolni az újságoknak és rámutatni, hogy: 1) A katolikus egyház egyáltalán nem hanyagolta el az alkalmat sem privát értelemben, hiszen a jelenlévők között számos katolikus volt, beleértve a két szónokot, sem hivatalosan, mivel az apostoli nuncius ott volt a diplomaták tribünjén, az általános helynők pedig, vagyis Budapest első egyházi méltósága a hivatalos meghívottak tribünjén. 2) A püspökök nem kaptak szabályos meghívót, és egyébként a felsőház elnöke, aki koszorút is elhelyezett, képviselte őket mint a felsőház tagjait. 3) Magában a katolikus egyházban nem szokás a szobrok koszorúzása; az egyszerű hívek vagy a papok megethetik, de nem „a katolikus egyház nevében”. – Most már újra nyugalom van; de előre látom, hogy Kossuthot minden

84 A jelentés vételének nyugtázása: 1927. november 14., iktatószám: 66031. Tisztázat: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 20, fasc. 3, f. 352r.

85 Lásd fentebb, a 92. lapon.

évben ünnepelni fogják mint nagy nemzeti hőst, talán azzal a szándékkal is, hogy kisebbségek – ha nem felváltsák vele – Szent István király nemzeti ünnepét.

22

ANTISZEMITA IZGATÁS

Cesare Orsenigo nuncius 1054. sz. jelentése Pietro Gasparri bíboros államtitkárnak
Budapest, 1927. október 28.⁸⁶

AA.EE.SS. ikt. sz.: 3015/27

Tisztázat, gépelt, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 31, ff. 16rv-17r

Fogalmazvány: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 20, fasc. 3, ff. 337r-339r

Mivel gondolom, hogy a külföldi újságokhoz is eljut az antiszemitizmus visszhangja, amely pillanatnyilag izgalomban tartja Magyarországot, kötelességemnek tartom tájékoztatni Eminenciádat néhány tényről, és közölni néhány megfontolást, amelyeket szerintem hasznos szem előtt tartani arra az esetre, ha a katolikus újságok is megszólalnának, ami egyébként most nem ajánlatos.

A híres 1918/19-es kommunista forradalom következtében, amelyet, mint köztudott, a zsidók irányítottak, a magyarországi keresztényekben egyfajta zsidóellenes félelem maradt, ami azonban lélektanilag érthető, ha a keresztényi szívet szigorú értelmében nem menthető is. Mivel a zsidók itt nagyrészt a gazdag és művelt osztályokhoz tartoznak, meg tudják szerezni a legjobb szakmai pozíciókat is, még hozzá olyan fölényrel, amely egyáltalán nem felel meg demográfiai arányuknak. Hogy gátat vessenek ennek a jelenségnek, amelyből a keresztények a legrosszabb következményeket vetítik előre, 1920-ban egy katolikus miniszter indítványára megszavaztak egy „*numerus clausus*”-nak nevezett törvényt. Ennek értelmében zsidó hallgatók csak egy meghatározott számú helyet foglalhatnak el a magyar egyetemeken, vagyis a rendelkezésre álló helyeknek csak 6%-át, demográfiai arányuknak megfelelően: ugyanis itt 474.000 zsidó él, ez a magyar lakosság 5,9%-a.

A magyar zsidók nagy hatalmú sajtójukon keresztül többször megtámadták ezt a törvényt, de mindig hiába. Most úgy tűnik, megtalálták a módját, hogy néhány befolyásos külföldi ország segítségével nyomást gyakoroljanak a kormányra. A kormány úgy gondolta, hogy ezzel a nyomással szemben nem lehet mereven elutasító, talán arra való tekintettel, amit a külföldi hatalmaktól vár; úgyhogy legutóbb a miniszterelnök ünnepélyesen kijelentette, hogy a „*numerus clausus*”-t enyhíteni fogják. – Erre a kormányzati ígéretre a hallgatók azonnal sorozatos tiltakozásokkal és tüntetésekkel reagáltak a királyság minden egyetemén és az antiszemita politikai párt (vagyis keresztények és katolikus keresztények) különböző körzeteiben. A teljesség kedvéért hozzá kell tennem, nehéz megállapítani, hogy a kormánytól vajon teljesen függetlenek-e ezek a... kormányellenes tiltakozások és tüntetések: ezek olyan politikai rejtélyek, amelyeket sejteni lehet, de bizonyítani nem.

⁸⁶ A jelentés vételének nyugtázása: 1927. november 9., iktatószám: 3015/27. Lásd a tisztázatot in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 31, f. 18r. Tisztázat in: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 20, fasc. 3, f. 342r.

A katolikusok különösen aktívan vettek részt ezeken a zsidóellenes tüntetéseken, amelyek eddig vértelen gyűlésekre és forró napirendekre korlátozódtak. – A katolikus újságok vezércikkeket és számos rovatot szenteltek a témának, kategorikusan kijelentve, hogy ellenzik a „*numerus clausus*” bármiféle enyhítését. A keresztény szociálisok politikai pártja (amelynek 22 képviselője van a katolikusok és a protestánsok között) egyhangúlag megszavazott egy zsidóellenes irányultságú napirendet, és a jelen lévő Mons. Vass miniszter vállalta, hogy azt a kormány tudomására hozza. – A hívek tömege nyugodtan, szinte kívülállóként viselkedik, bár mindenki tudja, hogy a papság is, beleértve a püspöki kart, teljes mértékben a „*numerus clausus*” fenntartását támogatja.

Mint Eminenciád látja, nem vallási jellegű antiszemitizmusról van szó, inkább a katolikusok és a protestánsok közös „szakmai” küzdelméről egy olyan kisebbség intellektuális fensőbbsege ellen, amelyet felelősnek tartanak a Magyarországon 1918-ban szovjet mintára szervezett kísérletért. Úgy vélem, hogy az egész nyugodtan le fog csengeni, mert a kormány majd kijelenti, hogy nem tudja végrehajtani azt, amit megígért ezzel az antisemita törvénnyel kapcsolatban.

Ma délelőtt megkaptam Eminenciád f. hó 21-i, 65505. sz., nagyra becsült utasítását⁸⁷ a Magyar Királyság kormányzójának, Horthy Miklós Őfőméltóságának szánt két saját kezű pápai levéllel. Észrevettem, hogy a boríték és a levél is a „Fejedelem” címmel illeti Őfőméltóságát, ami itt nem szokás, és eddig a Szentszék sem élt vele.⁸⁸ Nem tudom, hogy tévedésről van-e szó, és milyen jelentősége lehet; kijavítani, ha egyáltalán lehet, nagyon nehéznek látszik az irat finomsága miatt. Újabb utasítást várok, mielőtt átadnám őket.

Újságkivágás: *A numerus clausus és a valláserkölc*s, a forrás megjelölése nélkül. Lásd: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 20, fasc. 3, fol. 341r.

23

VALLÁSI HÍREK

Cesare Orsenigo nuncius 1065. sz. jelentése Pietro Gasparri bíboros államtitkárnak
Budapest, 1927. november 1.⁸⁹

AA.EE.SS. ikt. sz.: 3069/27

Tisztázat, gépelt, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 31, ff. 20rv-21r

Szombat este megkaptam Eminenciád 95. sz., nagyra becsült táviratát,⁹⁰ és elvégeztem a módosításokat: holnap benyújtom a jegyzetet a külügyminiszternek. Nem tudtam előbb megtenni, mert a miniszter nincs a városban.

Örömmel számolhatok be Eminenciádnak a hit egy új, példás megnyilatkozásáról, amelyet a katolikusok szerveztek Budapesten Krisztus Király ünnepe alkalmából. –

87 Kötetünkben nem közöljük.

88 Ceruzás jegyzet a lapszélén: Táviratban közölve, hogy másik levél megy.

89 A jelentés vételének nyugtázása: 1927. november 9., iktatószám: 3015/27. Lásd a tisztázatot in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 31, f. 18r.

90 Kötetünkben nem közöljük.

A nagy Szent István-bazilikában csak férfiak számára tartott triduumon, amelyet nagyon sokan látogattak, a jezsuita P. Bangha prédikált és készítette fel a híveket, majd szombaton nagy összejövetelt tartottak. Itt többen felszólaltak, de Budapest polgármesterét ünnepelték a legjobban, aki csodálatos hitvallást tett, összekapcsolva azt a feladatával, amelyet mint Magyarország fővárosa polgármesterének kell ellátnia. – Vasárnap délután került sor a Magyarországon teljesen új látványosságra, egy csak férfiakból álló, impozáns körmenetre. A különböző társaságok, ki-ki a saját plébániájától indulva, a papok vezetésével vonultak fel a sorfalat álló emberek között, vallásos himnuszokat énekelve, égő gyertyával a kezükben, és így mentek a város központjában lévő bazilikáig, a közös találkozóhelyre. Számítások szerint kb. ötezer férfi vett részt a körmeneten. A bazilikában az ünnepi beszéd után Krisztus Királynak történt nyilvános felajánlás.

Tegnap, Luther halálának 400. évfordulója alkalmából az összes protestáns felekezet különböző gyűléseket tartott, de a beszédek hangvétele nagyon tiszteletteljes volt; mindenki beszélt arról, hogy meg kell őrizni a felekezetek közötti békét. Volt, aki lándzsát tört a vegyes házasságok katolikus tilalma ellen, és azzal vádolta a kánonjogi kódexet, hogy megtörte a békét a vallási felekezetek között Magyarországon. – Ez a vád azt bizonyítja, hogy itt is alkalmazni kell – enyhítés nélkül – a kánonjogi törvényt.

F. év augusztus 6-i, 887. sz., tiszteletteljes jelentésemre⁹¹ utalva: úgy tudom, hogy a napokban kérték és kapták meg az esztergomi kúriától az elmúlt nyáron oly nagy pompával ünnepelt szentségtörő házasság gyökeres szanálását.⁹² Sajnos, mivel a szanálás érvényes engedéllyel történik, a súlyos botrány nyilvános jóvátétele elmaradt. Ezt a módszert, hogy ti. kötnek egy érvénytelen házasságot, aztán kéri a rendezését, Magyarországon túl könnyedén alkalmazzák, mert kibúvóként szolgál a reverzalist megkövetelő törvény alól. Nem volna rossz átvenni egy időre a gyökeres szanálás engedélyezésének jogát, vagy legalább a hercegprímás kizárólagos jogkörébe utalni.

A múlt hó 19-én tartott püspöki konferencia elhatározta, hogy havonta jelentős összeggel támogatja a két keresztény újságot (vagyis a katolikus és a protestánst egyidejűleg). Az ideális nyilván az volna, ha rendelkeznének egy saját katolikus lappal, egyelőre mégsem elítélendő ez a szükségmegoldás: a két lap már elég jól elterjedt, és most ez a hónapról hónapra csordogáló támogatás nagyon köti őket a katolikusokhoz, aminek már látszanak is a jelei. A napokban, annak ellenére, hogy bőséges beszámolót szentelnek a katolikus eseményeknek, a protestáns gyűlésekről csak röviden és színtelenül tudósítanak.

91 Lásd fentebb, 82.

92 Értsd: rendezését.

24

VIZSGÁLAT MONS. VASS PÜSPÖKI KINEVEZÉSE ÜGYÉBEN

Cesare Orsenigo nuncius 1198. sz. jelentése Pietro Gasparri bíboros államtitkárnak

Budapest, 1927. december 31.⁹³

AA.EE.SS. ikt. sz.: 223/28

Tisztázat, gépelt, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 43, P.O., fasc. 42, ff. 6rv-7rv

Fogalmazvány: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 20, fasc. 6, ff. 399rv-401r

A múlt szerdán Bethlen gróf kihallgatást kért tőlem, hogy közölje az alábbiakat: Klebelsberg gróftól hallotta, hogy a Szentszék vizsgálatra készül Mons. Vass alkalmasságával kapcsolatban, mert esetleg kinevezné őt megyéspüspöknek. Neki az a véleménye – és kérte, hogy ezt tudassam Eminenciáddal is –, hogy csak akkor legyen vizsgálat, ha feltételezhető, hogy a Szentszék már valóban kész erre az előléptetésre, mert ellenkező esetben – mivel úgysem lehet titokban tartani a dolgot, állítja Bethlen gróf – Vass miniszter kárt vallana és ki is gúnyolnák.

Én megjegyeztem neki, hogy a Szentszék titoktartásával kapcsolatban nincs mitől félni, a vizsgálatokat minden püspökjelölt esetében szabályosan végzik, de mindig olyan titokban, hogy senki nem veszi észre, sem az érdekelt, sem a nyilvánosság, még a kormány sem, ezt bizonyítja a három legutóbbi püspöki kinevezés.

Erre Bethlen gróf, szinte csak azért, hogy pontosabban kifejtse a gondolatait, vagy – ami sokkal valószínűbb – hogy kikémlelje az enyéimet, emlékeztetett egy négy évvel ezelőtt Vass miniszter ellen az egész országgyűlés előtt intézett támadásra, amelyről én már hallottam, amikor azzal vádolták, hogy hivatali gépkocsiján utazgatott egy ismert „színművésznővel”. Én tudtam, hogy a miniszter akkor erélyesen reagált, és a vádló visszavont minden gyanúsítást. Sajnos, igaz, hogy ez az egész – ahogy a rágalmozásoknál gyakran történik – egy ízléstelen, rossz érzést hagyott maga után, ami csak a miniszternek ártott. Én azonban úgy gondolom, hogy egy aljas politikai manipulációról van szó, amelyhez a miniszternek legfeljebb annyi köze van, hogy lehetőséget adott a kitalálására. Mindenesetre – tekintettel a kényes témára – biztosítottam Bethlen gróftól arról, hogy egy vizsgálat esetén nekem elég lenne Vass miniszter neve ahhoz, hogy felettebb óvatosság legyen, mielőtt hitelt adnék az ilyen közönséges dolgoknak, és hogy eddig nem is kaptam semmiféle megbízást a vizsgálatokra, ami egyébként érthető is, mert nincsenek a láthatáron megüresedő püspöki székek még a közeljövőben sem.

Az alkalmat kihasználva én azonban bátorodom tisztelettel Eminenciád tudomására hozni egy másik friss, közéleti hírt, amely megbotránkozta egész Magyarországot, beleértve a püspököket, akik – mint Mons. Szmrecsányi – panaszkodtak miatta nekem, sőt, a protestánsokat is, akik – mint Walkó [Lajos] miniszter – nyilvánosan kifejezték megdöbbenésüket: arról van szó, hogy Mons. Vass prelátusi öltözetben megjelent a szentségtörő házasságkötés alkalmával, amelyről beszámoltam már f. év augusztus 6-i, 887.

93 „Vettem az 1198. jelentést. Nem folyik titkos vizsgálat, egyébként felesleges volna, mivel nyilvános botránynak bizonyult megjelenni az ismert szentségtörő házasságkötésen.” Pietro Gasparri bíboros államtitkár 105. sz. rejtjeltávirata Cesare Orsenigo nunciusnak, Vatikán, 1928. január 21, AA.EE.SS. ikt. sz.: 223/28. Lásd a hivatali példányt: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 43, P.O., fasc. 42, f. 8r.

sz. tiszteletteljes jelentésében.⁹⁴ – Ez a megjelenés annál is inkább megdöbbentő, mert nincs mivel magyarázni: a kormányt már messzemenőig képviselték a különböző miniszterek, távol maradt azonban – kizárólag a katolikus fegyelem iránti tiszteletből – nemcsak az apostoli nuncius és a lengyel követ, hanem a menyasszony szinte valamennyi katolikus rokona is.

Lehetséges, hogy Bethlen gróf hamarosan megkérdezi tőlem, mit válaszolt Eminenciád. Talán azt lehetne neki mondani, hogy – mivel semmi nem sürget – egyelőre elhalasztották az igazi vizsgálatot, vizsgálják azonban a köztudott megjelenést a múlt augusztusi (nem protestáns, hanem szentségtörő) házasságkötésen. – Ez az egyszerű utalás, amely senkit nem kötelez, értésére adná minenkinek, hogy senki sem sértheti meg ilyen botránnyosan a kánonjogi törvényeket, legkevésbé egy monsignore és miniszter. Én mindenestre várom Eminenciád utasításait, mielőtt bármit is válaszolnék.

Tájékoztatásul hozzá kell tennem, hogy immár senki sem számít ennek a miniszternek a püspöki előléptetésére (maga Mons. Vass sem, amit az utóbbi időkben tanúsított magatartása bizonyít). Az egyetlen, aki még reményeket fűz hozzá, a kultuszminiszter, de kizárólag politikai és személyes indíttatásból arra az estre, ha egészségi vagy politikai okokból megüresedne a miniszterelnöki szék, és akkor arra esélyes versenytárs nélkül pályázhatna. Ez általánosan elterjedt vélemény Budapesten; sajnos, az a buzgalom, amelylyel támogatja ezt az előléptetést, árulkodik a célról.

94 Lásd fentebb, 82.

1928

25

ÚJÉVI FOGADÁS A KORMÁNYZÓ ÓFŐMÉLTÓSÁGÁNÁL

Cesare Orsenigo nuncius 1202. sz. jelentése Pietro Gasparri bíboros államtitkárnak
Budapest, 1928. január 2.⁹⁵

AA.EE.SS. ikt. sz.: 61/28

Tisztázat, gépelt, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 31, f. 24r

A kormányzó Ófőméltósága tegnap fogadta a diplomáciai testületet a szokásos újévi jókívánások kölcsönös kifejezése alkalmával. Másolatban mellékelem a kollégák nevében hozzá intézett üdvözlő szavaimat és Ófőméltósága válaszát. A két ünnepi beszéd után Ófőméltósága mindenkire személyesen intézett néhány szót. Velem különösen udvarias volt. Azt mondta, nagyon örül, hogy véget értek a primási kinevezéssel kapcsolatos tárgyalások, majd rögtön ezután célzott a tegnapi, 1198. sz. tiszteletteljes jelentésemben foglaltakra,⁹⁶ a Vass miniszter ellen a parlamentben intézett támadásra, és ő is ugyanúgy mentegetőzött. Mindössze annyit válaszoltam, hogy Bethlen gróf erről már beszélt nekem, és hogy a dolog egyáltalán nem sürgős. Aztán érdektelen témákról folyt a társalgás. Ami a bíboros primást illeti,⁹⁷ az égbolt felhőtlen, különösen a Szentatya Magyarországhoz intézett szerencsés szavai után, amelyeket minden magyar mély hálával fogadott, beleértve a protestánsokat is.⁹⁸

Melléklet az 1202. sz. jelentéshez

**A magyarországi apostoli nuncius 1928. január 1-jén elhangzott jókívánásai
Horthy Miklós kormányzó Ófőméltósága köszöntésén⁹⁹**

Másolat, gépelt, aláírás hiányzik

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., Fasc. 31, fol. 25r

Főméltóságú Uram!

Őszinte örömömre szolgál, hogy az újév első napján az egész diplomáciai testület nevében kifejezhetem főméltóságodnak szívből fakadó jókívánásainkat szeretett nemzetének boldogságához.

95 A jelentés vételének nyugtázása 1928. január 24-én kelt, AA.EE.SS. 158/28. sz. alatt. A nunciatura iktatószáma: 1247. Lásd még alább, 101.

96 Lásd fentebb, 97.

97 Utalás Serédi Jusztinián kinevezésére, amelynek dátuma: 1927. november 29.

98 Arra gondolhatunk, hogy 1927. december 21-én XI. Piusz pápa a következő szavakkal méltatta Serédi Jusztiniánt: „Ki kell emelnünk munkásságát az egyházi jogi kódex, e nagyszerű alkotás szerkesztése körül. Mi tudjuk legjobban, hogy ennek a munkának ő volt legfőbb munkatársa.” Lásd: HÍVATAL József: Rómából a magyar Sionig. in: *Primás-album: Serédi Jusztinián Magyarország bíbornok hercegrímás tiszteletére*. Budapest 1928. 103.

99 A Budapesti Hírlapban 1928. január 3-án, a 2. oldalon megjelent fordítás, csakúgy, mint a következő dokumentum.

Azt a rendíthetetlen akaratot és az összetartás szellemét, amellyel a derék magyar nép jövőjéért dolgozik, mint ennek a munkának jóakarató tanúi, csodálattal nézzük.

A nép életszínvonalának emelésére alkotott új szociális törvények, a nép műveltségének mélyítésére és kiterjesztésére szolgáló nagyszerű kulturális intézményeknek egész sora, valamint Magyarországnak a külföldön mindinkább növekvő tekintélye mind biztos és mélyreható jelei az ország virágzásának.

Egész szívünkől kívánjuk, hogy a nemzet erőfeszítése Isten áldásával és az állampolgárok tökéletes egyetértésének révén a jövőben még hatékonyabbá válják és további eredményekhez vezessen újabb örömeire főméltóságodnak.

Azt kívánjuk, hogy Magyarország mindinkább növekvő megbecsülésnek örvendjen a nemzetek között.

Arra kérem főméltóságodat, hogy ezekkel a jókívánásokkal együtt kegyeskedjék elfogadni kormányaink nevében főméltóságod személyének szóló szerencsekívánatainkat.

Melléklet az 1202. sz. jelentéshez

Magyarország kormányzója Őfőméltóságának válasza, amellyel az 1928. január 1-jén a diplomáciai testület újévi fogadásán elhangzott köszöntésre válaszolt

Másolat, gépelt, aláírás hiányzik

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., Fasc. 31, fol. 25r

Apostoli Nuncius Ur!

Mélyen meghatottak azok a hazám iránti barátságos szellemtől áthatott szavak, amelyekkel Nagyméltóságod a diplomáciai testület újévi jókívánásait tolmácsolta.

Különös öröömre szolgált azokat az elismerő szavakat hallani, amelyekkel Nagyméltóságod a magyar nemzet jövő fejlődésének biztosítására kifejtett erőfeszítéseiről emlékezett meg.

A magyar nép azzal a szilárd akaratl lép az új évbe, hogy kitartóan folytatja munkáját, amely – hála a nemzet önfeláldozásának – máris jelentékeny eredményeket ért el.

Áthatva attól a meggyőződéstől, hogy az újjáépítés munkája csak a béke és a népek kölcsönös bizalmának és együttműködésének nyugodt légkörében járhat sikerrel, a magyar kormány ezentúl is egyik legfontosabb feladatának fogja tekinteni és minden erejével azon lesz, hogy Magyarország és a külföldi hatalmak közötti fő egyetértés kötelékei szorosabbá váljanak.

Őszintén köszönöm Nagyméltóságodnak a szíves jókívánatokat, amelyeket tolmácsolni szíves volt és a magam részéről örömmel fejezem ki szerencsekívánataimat Önöknek Uraim, valamint Uralkodóiknak és Államfőiknek, akiket Önök mellett olyan kiválóan képviselnek.

26

AZ EGYSZERŰ MEGEGYEZÉSRŐL

A Vatikáni Államtitkárság 158/28. sz. jegyzéke Magyarország rendkívüli és teljhatalommal felruházott követének, dr. Versegly Nagy Eleknek

Vatikán, 1928. január 16.

AA.EE.SS. ikt. sz.: 158/28

Másolat, gépelt, aláírás nélkül

AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 23, fasc. 14, ff. 392r-395r¹⁰⁰

„Általános vallási kérdések”

Excellenciás Uram,

néhány napja Excellenciád megküldött nekem egy keltezés és aláírás nélküli feljegyzést. Ebben szerepel két pont, amellyel ki óhajtják egészíteni a Szentszék és a magyar kormány közti megegyezést, egyszerű megegyezést, a magyarországi egyházmegyékben megüresedő püspöki székek betöltéséről.¹⁰¹ Ez a két pont a következő:

„A 3. és 4. (II) cikkelyeknek köszönhetően megindult tárgyalások folyamán a Szentszék – kifejezve óhaját, hogy a párbeszédet beszüntessék, mielőtt a Magyar Kormány formálisan is politikai jellegű ellenvetésekkel élne a Szentszék által tekintetbe vett személy ellen – azt kéri a Magyar Kormánytól, hogy 15 napon belül kifejezett módon válaszoljon: óhajt-e vagy nem politikai ellenvetéssel élni a kérdéses jelölt ellen.”

„V. A Szentszék semmilyen kinevezést sem hoz hivatalosan nyilvánosságra a 15 napi haladék lejárta előtt, amely azzal a nappal veszi kezdetét, amikor ezt a kinevezést a Magyar Kormány tudomására hozta.”¹⁰²

Ami a feljegyzést illeti, bátorkodom teljes nyíltsággal közölni Excellenciáddal, hogy – figyelembe véve az említett megegyezést – nehéz megérteni azokat az okokat, amelyek a magyar kormányt a két pont felvételére indították.

Ugyanis, ami az első pontot illeti, a megegyezés értelmében „a jelöltet a Szentszék választja ki, amely egyedül illetékes annak megítélésére, hogy egy személy alkalmas-e a püspöki feladatok ellátására”. És ebből az alapelvből a Szentszék semmiképpen sem engedhet nem kevésbé az állam, mint az egyház jól felfogott érdekében, mivel mindkettőjüknek fontos, hogy valóban alkalmas püspökei legyenek.

100 Pietro Gasparri bíboros államtitkár 1928. január 24-én, AA.EE.SS. 158/28. sz. alatt küldte meg Cesare Orsenigo magyarországi apostoli nunciának. A nunciátúra iktatószáma: 1247. Tisztázat, gépelt, aláírt. Jelzete: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 23, fasc. 14, f. 397r. „Excellenciád megfelelő tájékoztatására és előírás szerint sietek megküldeni Önnek egy feljegyzést (másolatban csatolva), amelyet az ímént kaptam ettől a magyar követtől a püspöki kinevezésekről szóló egyezményvel kapcsolatban, és mellékelem az erre adott válaszom másolatát is.”

101 „...che si vorrebbero aggiunti all’intesa, semplice intesa, intervenuta fra la Santa Sede ed il Governo ungherese per la provvista delle diocesi vacanti in Ungheria.”

102 Ezt a két bekezdést franciából fordította Somorjai Gabi.

A cél még jobb megközelítése érdekében az egyezmény leszögezi: „Mielőtt a Szentszék választana, a kormány egyik tagja... titkos és bizalmas megbeszélést folytathat egy pápai megbízottal, amelynek során ismertetheti az egyházmegye sajátos szükségleteit, és meg is nevezheti azokat a személyeket, akiket a kormány alkalmasnak találna, változtatlanul fenntartva azonban a Szentszék jogát a jelölt szabad kiválasztására. Ha a választása olyan személyre esne, aki nincs a megnevezettek között, *a Szentszék meg fogja kérdezi a kormányt, hogy vannak-e politikai jellegű okok, amelyek a kiválasztott személy ellen szólnak.*” Továbbá, a politikai jellegű okokon kívül, a kormány „közölhet a Szentszékkel magánjellegű, súlyos és talán nem ismert terhelő okokat is, például ha a kormány úgy tudja, hogy a jelölt a jelenben vagy a múltban szabálytalan magatartást tanúsított... fenntartva – mint előbb – a Szentszéknek az ilyen okok kivizsgálásának és értékelésének jogát.

Erről szól a megegyezés. Ennek fényében nem érthető a magyar kormány első kérése. Amikor a Szentszék megkérdezi a kormányt, hogy *vannak-e politikai jellegű okok, amelyek a kiválasztott személy ellen szólnak*, nem egyszerű kívánságot fejezi ki, hanem azt a határozatát, hogy legyenek *tárgyalások* is és szülessen döntés. A kormánynak válaszolnia kell a kérdésre, hogy *vannak-e politikai jellegű okok, amelyek a kiválasztott személy ellen szólnak*, hozzátehet magánjellegű okokat is, ha akar, de ha a kérdezés a politikai jellegű okokra irányul, akkor azokat a kormánynak ki kell fejtenie, amennyiben vannak ilyenek. Ha hallgat róluk, a Szentszék teljes joggal gondolja, hogy nincsenek, és ezért szabadon intézkedhet a kiválasztott személy kinevezéséről. A magyar kormánynak sincs szüksége 15 nap gondolkodási időre ahhoz, hogy válaszoljon a kérdésre, amint nincs erre szükségük hasonló körülmények között más kormányoknak sem, annál is inkább, mert egy kis országról van szó, ahol a kiválasztott jelölt bizonyosan nem lehet teljesen ismeretlen személy.

Ugyanígy, ami a második pontot illeti, érthetetlen, miért kellene szabály szerint 15 nappal késleltetni egy olyan kinevezés nyilvánosságra hozatalát, amely már megtörtént, és amelyet a kormánnyal is közöltek. Én a hátrányait látom egy ilyen késleltetés szabályba foglalásának, és nem látom az előnyeit. A kinevezést a Szentszék közismert körülményekkel kell nyilvánosságra hozni, a Szentszék pedig a körülményeknek megfelelően intézkedik. Ezt a szabályt követik más országokban anélkül, hogy kellemetlenségeik lettek volna miatta, és érthetetlen, miért kellene Magyarországon más szabályt követni.¹⁰³

103 Az egyszerű megegyezés olasz nyelvű fogalmazványát lásd: Johan ICKX: A Pápai Államtitkárság Második Szekciójának Történeti Levéltárában őrzött dokumentumok jelentősége a magyar egyháztörténetírás számára, in: *Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolatai 1920–2015*, szerk. FEJÉRDY András, Budapest–Róma 2015. 45–59. Faksimilében: i. m. 56–59.

27

EGYHÁZI TANÁCSOS KINEVEZÉSE A MAGYAR KÖVETSÉGEN

Cesare Orsenigo nuncius 1395. sz. jelentése Pietro Gasparri bíboros államtitkárnak

Budapest, 1928. március 21.¹⁰⁴

Másolat, gépelt, aláírás nélkül

Fogalmazvány: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 25, fasc. 1, ff. 38rv

A magyar kormány hivatalosan közölte velem, hogy a szentszéki magyar követségen Serédi atya helyére kinevezte egyházi tanácsosnak főtisztelendő Luttor Ferencet, de egyszerű követségi attasé rangban. – Az újonnan kinevezett személy jelenleg plébános, 42 éves, és a veszprémi egyházmegyéhez tartozik. Életrajza elég mozgalmas: hittant tanított a kormányzó lányainak (a fiúk protestánsok), 1912-ben Rómában folytatott történelmi tanulmányokat a német intézetben,¹⁰⁵ 1914-ben táborigyelmező volt, 1915-ben történelmet és kánonjogot tanított a szemináriumban. Megkapta az Őszentsége tiszteletbeli kamarása kitüntetését. A kormány havi ezer pengő (háromezer háromszáz olasz líra) fizetést állapított meg neki; ez az összeg szerintem akkor is elegendő, ha feltételezzük, hogy semmi más pápi bevétele nincs. – Ezt azért mondom, mert itt már beszélnek, és erre a kormány is tett halk utalást, hogy majd adnak neki egy kanonoki kinevezést vagy hasonlót, ami csak arra volna jó, hogy szaporítsa és fenntartsa azoknak a gyászos eseteknek a számát, amelyekben a papok anélkül élveznek egyházi jövedelmeket, hogy teljesíteni tudják a velük járó kötelezettségeket, és többnyire minden ok nélkül halmozzák a fizetésüket, ami kellemetlen megjegyzésekre indítja a rosszabbul fizetett papokat. Én amondó vagyok, hogy a meglepetések és annak elkerülése érdekében, hogy a kész tények előtt a Szent-szék felmentést kényszerüljön adni, figyelmeztetni kell a veszprémi püspököt, hogy a Szent-szék előzetes engedélye nélkül nem lehet kanonoki jövedelmet megállapítani olyan papoknak, akik bármilyen okból nem képesek teljesíteni a kórusmondás kötelezettségét.

28

ESZTERGOMI SEGÉDPÜSPÖK KINEVEZÉSE

Cesare Orsenigo nuncius 1409. sz. jelentése Pietro Gasparri bíboros államtitkárnak

Budapest, 1928. március 26.

AA.EE.SS. ikt. sz.: 894/28; Tisztázat, gépelt, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 45, P.O., fasc. 42, ff. 41rv-42rv

Serédi bíboros Őeminenciája megkért, hogy tudassam Eminenciáddal a kívánságát, miszerint szeretne egy segédpüspököt, mivel Mons. Kohl Médárd* tavaly januárban bekövetkezett halálával az esztergomi főegyházmegyében megüresedett ez a szék. Bár a

104 „...Szentatya helyesli Méltóságod javaslatát jelentés végén. Méltóságod azonnal értesítse veszprémi püspököt. GASPARRI bíboros.” 109. sz. rejtjeltávirat, vétele: 1928. március 27., reggel 7 óra. Nunciaturai iktatószám: 1414. Jelzete: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 25, fasc. 1, f. 39r.

105 Luttor Ferenc teológiai tanulmányait Székesfehérváron és a neves Augustineum növendékeként a bécsi egyetem teológiai fakultásán végezte, 1908-ban szentelték pappá, Bécsben az udvari káplán tisztségét is betöltötte. 1912-ben a Collegium Germanicum et Hungaricum növendéke volt Rómában és az Institutum Teutonicumban történelmet és régészetet tanult. Az Institutum Teutonicum a Pontificio Istituto S. Maria dell'Anima előd-intézménye.

főegyházmege plébániáinak száma mára 103-ra csökkent, a hívek száma pedig 735.000, akikből jó 567.000 Budapesten él, és csak 168.000 lakik a kisebb településeken, úgy gondolom, hogy – tekintettel Budapest város jelentőségére és a bíborosi méltóságra – egy segédpüspök nélkülözhetetlen a bíboros primás mellett. A bíboros nem számíthat a Budapesten élő püspökökre, mint a görög rítusú Mons. Novák volt eperjesi ordinárius, Mons. Zadavec volt tábori helynök [sic!] Mons. Lányi, Nagyváradról menekült kanonok, és szerintem jobb is háttérben hagyni őket.

A bíboros Őeminenciája tiszteletteljesen azt is mondta, hogy szándékában áll erre az előléptetésre javasolni a Szent Konzisztoriális Kongregációnak Mons. Breyer István esztergomi kanonokot, de mivel tizenhárom éve és jelenleg is a kultuszminisztérium helyettes államtitkárának hivatalát látja el Budapesten, szeretné tudni – az apostoli nunciuson keresztül –, hogy a Szentszék részéről van-e valami akadálya ennek az előléptetésnek. Kötelességemnek tartottam rögtön csatlakozni ehhez a kívánsághoz anélkül, hogy akár csak sugalltam volna Őeminenciájának a javaslatot, ahogyan a győri püspök tette épp mostanában, kb. három napja.

Ami Mons. Breyer erkölcsi tulajdonságait és az új hivatalra való alkalmasságát illeti, azt hiszem, nincs miért nyugtalankodni. A most 48 éves Mons. Breyer Magyarországon végezte a tanulmányait, és teológiai doktorátust szerzett. Az első években hittant tanított, később официális volt az esztergomi aulában, amíg 1915-ben ki nem nevezték egyházi tanácsosnak, ezt követően pedig előléptették helyettes államtitkárrá a kultuszminisztériumban. 1911-ben megkapta az „ŐSZENTSÉGE titkos kamarása” tiszteletbeli címet, és 1917-ben az elhunyt Csernoch bíborostól elnyerte az esztergomi kanonoki kinevezést. Így 1917-től azoknak a kanonokoknak a sorába tartozik, akik – a kormánytól kapott fizetésen felül – a kanonoki jövedelmeket is felvették, beleértve a mindennapi kifizetéseket, anélkül hogy közreműködtek volna a kórusmondásban, és törvényes felmentésük lett volna. Mindez 1926-ig tartott, amikor a Szentszék megbízásából az apostoli nuncius felszólította a kórusmondástól törvénytelenül távol maradó összes kanonokot, hogy kérjenek legalább felmentést. A kánonjogi törvényekre való hivatkozás meglepte a derék Mons. Breyert, aki a helyi előjárók hallgatásából arra következtetett, hogy minden rendben van; sietett felmentést kérni a kórusmondás alól, amelyet meg is kapott, mint mindenki más, „ad biennium et pro una vice tantum”.¹⁰⁶ Néhány hónap múlva lejár az engedély, és ő már többször jelezte a bíboros primásnak azt az elhatározását, hogy engedelmessé kíván a kánonjogi törvénynek, és lemond állami hivataláról, hogy Esztergomba költözzön, ahol a káptalan székhelye van, amelynek tagja.

Mons. Breyer kitűnő pap és igen jámbor ember, jó hitszónok a szó legjobb értelmében, mindenki nagyon tiszteli őt. Ugyanakkor túlságosan félnék természetű, úgyszólván irtózik a felelősségtől, és persze nem a nagy kezdeményezések és bátor nyilatkozatok embere. Talán ezzel magyarázható, hogy 1920-ban egyike volt az akkori bizottság három paptagjának, aki szavazatával a kormányt támogatta a főkegyúri jog megtartásának kérdésében. Mons. Schioppa, az elődöm már 1923-ban, Pécs püspökének kinevezése előtt megkérdezte néhány püspök véleményét egy-két esélyes jelölről, köztük Mons. Breyerről is. A válaszok egybehangzóan elismerték kiváló papi erényeit, és megemlítették veleszületett félnétségét is. Mons. Rott veszprémi püspök ezt írta: „Egy kicsit félnék, soha nem mondja meg a véleményét.” – Az erdélyi Mons. Majláth*: „Nonnulli

106 Két évre és csak egy alkalommal. (Latin)

timent ejus modestiam nimiam fore.”¹⁰⁷ – Mons. Glattfelder csanádi püspök: „Energia et iniciativa in eo non superabundat.”¹⁰⁸ Mindez, amit itt nagyon világosan igyekeztem előadni, azt hiszem, a segédpüspöki hivatalnak nem lehet ártalmára, papi erényei viszont a dicsfény ragyogását kölcsönöznék a püspöki méltóságnak. Serédi bíboros Őeminenciájának, aki tudni szerette volna, mi a véleményem erről a jelölésről, két dolgot mondtam: 1) Úgy vélem, hogy Mons. Breyer nagyszerű pap, és jó segédpüspök lenne egy megyéspüspök szolgálatában, ugyanakkor kétlem, hogy ordináriusnak alkalmas. Tehát a jelen esetben támogatom a javaslatát. 2) Azt hiszem azonban, hogy – a Szentszék által a püspökök kinevezésekor eddig követett irányelveknek megfelelően – hasznos volna, ha Mons. Breyernek az állami hivatalból való távozása és segédpüspöki előléptetése között maradna egy hosszabb és sokatmondó elszakadási időszak. – A bíboros prímás nagyon helyesnek találta ezt a megjegyzést, és kész cselekedni, azaz visszahívni Mons. Breyert a kultuszminisztériumból, mert ez időre lejárt a felmentése a kórusmondás alól, és csak később javasolni őt a püspökségre. *Tudni szeretné azonban, hogy a Szentszéknek van-e valami kifogása a terv ellen.*

Bátorkodom hozzátenni, hogy egy állami hivatalból távozni azért, hogy az ember teljesítse a kórusmondás kötelezettségét, Magyarországon nagyon értékes példamutatás lenne, különösen ebben a pillanatban, amikor több felmentés végleg lejár. Sőt, ezzel kapcsolatban bölcs előrelátás lenne figyelmeztetni a Szent Zsinati Kongregációt, hogy Magyarországon csak az apostoli nuncius véleményének meghallgatása után engedélyezzen felmentést a kórusmondás alól, annál is inkább, mert a két évvel ezelőtt kiadott felmentéseket is a nuncius írta alá.

29

A CSANÁDI PÜSPÖK KÉRELMÉNEK MEGKÜLDÉSE

Cesare Orsenigo nuncius 1476. sz. jelentése Pietro Gasparri bíboros államtitkárnak
Budapest, 1928. április 19.¹⁰⁹

Ikt. sz. AA.EE.SS. 1112/28

Tisztázat, gépelt, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 46, P.O., fasc. 42, foll. 58rv

(melléklettel)

Mons. Glattfelder Gyula csanádi püspök, aki Szegeden lakik, kéri, hogy közvetítem Eminenciádnak a Szentatyához intézett, mellékelt kérelmét,¹¹⁰ amelyben jóindulatú elbí-

107 Sokan túlságosan szerénynek tartják. (Latin)

108 Nem bővelkedik energiában és kezdeményezőkézségben. (Latin)

109 „Jóváhagyom, amit Főtisztelendő Excellenciád javasol, azaz fentnevezett Prelátus részletekben fejtse ki gondolatát az Apostoli Szentszéknek, azt megelőzően, hogy figyelmes vizsgálatban részesüljön bármely érdemi döntés.” A jelentés 1928. május 8-án kelt, 1112/28 ikt. sz., vételének igazolásából, részlet. Lásd a fogalmazványt in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 46, P.O., fasc. 42, fol. 61r.

110 Glattfelder kérvényének dátuma 1928. április 15, ikt. sz. 900/1928, lásd: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 46, P.O., fasc. 42, foll. 59rv-60r.

rálásért folyamodik egyházmegyéje számára, ha esetleg sor kerülne a magyar egyházmegyék magyar területen maradt, csonka részeinek rendezésére.

Ugyanis Mons. Glattfeldernek, miután elhagyta a ma román területen lévő, régi püspöki lakhelyét, most csak 38 plébániája van, a hívek száma kb. 230.000. A hozzá tartozó kis terület egy rövid oldalszakaszon a nagyváradi egyházmegye Magyarországon maradt részével határos, amely 30 plébániát számlál. Ez az utóbbi terület a szatmári egyházmegye Magyarországon maradt részével határos, és 14 plébániát jelent.

Mons. Glattfelder tervével szemben több nehézség merül fel egyrészt lélektani okokból, mivel ezeknek az egyházmegyéknek a papjai között bizonyos ellentét feszül, másrészt politikai okokból, különösen a jelen pillanatban, amikor Magyarország nagy remények megvalósulását érzi közeledni határainak újrendezésével kapcsolatban.

Ha Eminenciád úgy gondolja, hogy támogatni tudja Mons. Glattfelder püspök kérését, annál is inkább, mert azt már 1926 januárjában egy írásában kérte, amit akkor korainak találtam, szeretném meghívni Mons. Glattfeldert, hogy fejtse ki részletesebben a gondolatait, hogy előterjeszthessük azokat a magyar püspöki karnak vagy legalább a bíboros prímásnak; utána pedig megbizonyosodjunk arról, hogy a kormány valóban támogatja a tervet, nehogy kitegyük a Szentszéket a sajtó és a közvélemény tiszteletlen megjegyzéseinek.

30

POLITIKAI ÉS VALLÁSI HÍREK. VITA A PARLAMENTBEN MEXIKÓRÓL

Cesare Orsenigo nuncius 1483. sz. jelentése Pietro Gasparri bíboros államtitkárnak
Budapest, 1928. április 21.

AA.EE.SS. ikt. sz.: 1106/28

Tisztázat, gépelt, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 31, ff. 32rv

Fogalmazvány: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 24, fasc. 3, ff. 107rv

A magyar parlamentben a napokban vitatták meg a külügyi költségvetést; ez alkalmat adott két nyilatkozatra, amelyeket érdemesnek találok arra, hogy ismertessem Eminenciáddal.

Az első a mexikói üldözésekkel kapcsolatos. Pintér* képviselő, miközben Magyarország és más nemzetek kapcsolatairól beszélt, ezeket mondta:

„Tiltakozás a mexikói katolikus-üldözés ellen, Nemzeti Újság, 1928. április 19. Pintér ezután kitért a mexikói katolikusok ellen folyó véres üldözésre. Kormányunk nem avatkozhatik bele Mexikó belügyeibe, de a parlament mint szuverén testület foglalkozhatik a kérdéssel, sőt kötelessége, hogy foglalkozzék vele. Ez nem katolikus sérelem, ez az emberiség legdrágább jogának, a lelkiismereti szabadság kérdése. Ami Mexikóban történik, szégyene a mai kultúrának és csódjé a civilizációnak. Magyarország a vértanúk nemzete, és mint ilyen tudja, milyen jól esik az üldözés órájában minden jó szó, és éppen ezért az együttérzés melegével nyújtja baráti kezét Mexikó vértanúi és hitvallói felé. Nem az Egyházat félti, ami-

kor ezt a törvényhozás házában szóvá teszi. Az Egyház lesz az, amely Calles¹¹¹ és pribékjei sírján a requiem aeternam-ot fogja énekelni. A Népszövetségnek volna feladata, hogy a kérdést napirendre tűzze.”¹¹²

Bár Pintér képviselő szavait élénk figyelem kísérte, mások nem csatlakoztak hozzá.

A másik nyilatkozat a Szentszék és a magyar kormány kapcsolatait érinti. A különböző felszólalóknak válaszolva a külügyminiszter (dr. Walkó Lajos) ezt mondta Magyarországra és a nagyhatalmak kapcsolatairól:

„Viszonyunk a nagyhatalmakkal (alcím, folytatás hiányzik). A pápa atyai jóindulata (alcím, folytatás:) Viszonyunk a nagyhatalmakkal nagyon megnyugtató. Mielőtt erre a kérdésre rátérnék, néhány szót kell szólnom a Szentszékkel fennálló kapcsolatainkról. A régi hagyományokon alapuló, kitűnő kapcsolatok Magyarország és a Szentszék között zavartalanul működnek, és a SZENTATYA az idén sem mulasztotta el kifejezni atyai jóindulatát népünk fájdalommal szemben. Ez biztosítja a magyar kormányt arról, hogy a Szentszék ugyanezzel a jóindulattal tekint majd a még függőben lévő kérdésekre is.”¹¹³

Ezeket a híreket különböző újságok beszámolóiból vettem, mert még nem tudtam beszerezni az ülések hivatalos jegyzőkönyvét.

31

A ROMÁN KÖVET HALÁLA

Umberto Kaldeway* ügyvivő 1549. sz. jelentése Pietro Gasparri bíboros államtitkárnak
Budapest, 1928. május 28.¹¹⁴

AA.EE.SS. ikt. sz.: 1442/28

Tisztázata, gépelt, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 31, ff. 28rv-29r

Néhány nappal ezelőtt váratlanul meghalt Budapesten a román követ, Trajan Stircea* Úr, akit 1921 márciusában akkreditáltak a magyar kormánynál, és aki nagyon tapintatos, körültekintő, békeszerető ember hírében állt.

Hirtelen halála után a román követség tanácsosa elsőként jött el a nunciatúrára, hogy közölje a hivatalos hírt a diplomáciai testület rangidős tagjával. Én nem sokkal ezután elmentem az elhunyt otthonába, hogy beírjam a nevemet a nyilvántartásba és kifejezzem részvételemet a nunciatúra, különösen a nuncius nevében, aki jól ismerte a követet, de jelenleg szabadságon van Olaszországban. Igyekezetelemet nagyra értékelte a román követség egész személyzete és különösképpen az elhunyt családja.

111 Plutarco Elías Calles (1877–1945): a Mexikói Köztársaság elnöke (1924–1928).

112 Újságkivágás: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 24, fasc. 3, ff. 108r.

113 *Nemzeti Újság*, 1928. április 19. Újságkivágás: i. h.

114 A jelentés vételének nyugtázása: 1928. június 15., iktatószám: 1442/28. Lásd a tisztázatot in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 31, f. 30r.

A holttestet magánúton, kíséret nélkül szállították a budapesti szakadár görög¹¹⁵ szerb templomba – az elhunyt szakadár ortodox vallású volt –, itt *volt* egy vallási szertartás, amelyre az egész diplomáciai testületet meghívták. Én természetesen nem vettem részt, de előzőleg gondom volt arra, hogy emlékeztessenem a román ügyvivőt távolmaradásom okaira. Aznap este kimentem az állomásra, így jelen voltam, amikor a holttestet szállító vonat elindult Románia felé, hogy ott eltemessék. Csak az elhunyt családja és a román követség személyzete volt jelen, és nagyon jólesett nekik a Szentszék ügyvivőjének ez az udvariassági gesztusa, aki köztudott okokból nem jelent meg a vallási szertartáson. A diplomáciai testület közösen küldött egy virágkoszorút az elhunyt otthonába, a kezdeményezés azonban a spanyol követtől származott, nem a nunciatúrától, amely csak anyagiilag járult hozzá, mert a mi szent vallásunk nem hervadó virágokat kér a holtak számára.

Nem akarok kihagyni egy szóbeszédet, miszerint az említett követet megmérgezték volna. A hír talán onnan ered, hogy valamelyik újságíró homályosan fejezte ki magát, mindenesetre néhány külföldi, köztük olasz lap is átvette. Ezért a magyar kormány, amint a diplomáciai testület egyik tagja beszámolt nekem róla, a szóbeszéd megcáfolása érdekében kérte a tetem felboncolását, ami meg is történt; azt állapították meg, hogy a halál oka egy angina pectoris roham volt, és az elhunyt követ már régóta szenvedett ebben a bajban.

32

A BUDAPESTI EGYETEM

Umberto Kaldewey ügyvivő 1592. sz. jelentése Pietro Gasparri bíboros államtitkárnak
Budapest, 1928. július 4.

AA.EE.SS. ikt. sz.: 1580/28

Tisztázat, gépelt, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 31, f. 35r

Mons. Zichy Gyula kalocsai érsek a napokban nagyon jókor tartott egy fontos beszédet a felsőházban a budapesti egyetem tisztán katolikus eredete és jellege védelmében.

A beszédet csatolva küldöm,¹¹⁶ és előrebocsátok néhány rövid történelmi tudnivalót, amelyeket a nunciatúra levéltárából merítettem, és hasznosak lehetnek a L'OSSERVATORE ROMANO olvasói számára, ha – bátorkodom remélni – közölni kívánnák a lapban.

115 Értsd: (román ortodox hiányában) szerb ortodox.

116 A melléklet hiányzik.

33

EGYHÁZMEGYÉK RENDEZÉSE

Cesare Orsenigo nuncius 1640. sz. jelentése Pietro Gasparri bíboros államtitkárnak
Budapest, 1928. július 22.¹¹⁷

Ikt. sz. AA.EE.SS. 1717/28

Tisztázat, gépelt, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 46, P.O., fasc. 42, foll. 63rv-64r

Tisztelettel bátorkodom néhány megjegyzést és javaslatot tenni Eminenciádnak román egyházmegyéek Magyarországon fekvő három töredékével kapcsolatban: talán el lehetne indítani a rendezésüket, ha kihasználnánk azt az egybeesést, hogy két egyházmegyének, amelyekhez ezek a magyar területen lévő részek tartoznak, nincs püspöke; az egyiknek, vagyis a nagyváradinak már régóta, a másik pedig most üresedett meg Mons. Boromissza* szatmári (románul Satu-Mare) püspök halálával. E két, egymással határos terület mellett, amelyek egyházilag a szatmári káptalani helynök, ill. a nagyváradi apostoli kormányzó alá vannak rendelve, van még a széle egy harmadik egyházmegyének ugyanazon a vonalon, tehát lépcsőzetesen a román határ mentén, ez a csanádi egyházmegye magyar része, amelynek a püspöke azonban – Mons. Glattfelder – Magyarországon él, és kormányzása erre a kis sávra korlátozódik, amely megmaradt neki.

Ennek a három maradvány egyházmegyének az egyesítése nyilván a leglogikusabb megoldás, és idővel végre kell hajtani; a földrajzi helyzetük ezt lehetővé teszi, ezt sugallja a csanádi egyházmegye megnagyobbításának szükségessége, amely mára mindössze 40 plébániára zsugorodott, és ezt szeretné a csanádi püspök, Mons. Glattfelder. Ennek a három maradványnak az egyesítésével egy közepes méretű egyházmegye jönne létre, vagyis összesen 80 plébánia és 300 ezer hívő közössége. Földrajzilag nézve kicsit hosszúságú alakja lenne, de nem túlságosan. Nem volna okos dolog azonnal megkísérelni ennek a tervnek a *teljes* megvalósítását; ezeknek az egyházmegyei részeknek az egybeolvasztásáról beszélni annyit tenni, mint fellázítani ellene a közvéleményt. De leválasztani ezeket a magyar területeket a vonatkozó, ma már romániai egyházmegyékről, és *apostoli kormányzóságokká* alakítani őket, azt hiszem, lehetséges, és már ez is nagy lépés lenne.

Szerény véleményem szerint a szatmári egyházmegye területével kellene kezdeni és kinevezni Mons. Glattfeldert apostoli kormányzónak; később lehet majd intézkedni a másik, a nagyváradi terület ügyében, amely pontosan Mons. Glattfelder egyházmegyéje és a szatmári egyházmegye területe között fekszik.

Ennek az első lépésnek megvolna az az előnye, hogy fokozatosan felkészítené a közvéleményt, amely egyébként már nagyon előrehaladott állapotban van, ugyanakkor több munkát adna Mons. Glattfeldernek, aki most egy munkanélküli benyomását kelti, és így szinte elkerülhetetlen jelölt minden megüresedett püspöki székre.

Ha a javaslatom megfontolásra méltó, így képzelném megvalósítani: *saját kezdeményezésemre* megkérném Mons. Glattfeldert, hogy tudja meg, van-e a kormánynak vala-

117 „Javaslatát illetően jelzem hogy Őszentségének a dolog fontossága miatt az a szándéka, hogy a kérdést a Rendkívüli Egyházi Ügyek Szent Kongregációjának Eminenciás Atyái vizsgálata alá bocsássa.” A jelentés érkezett 1928. augusztus 3-án kelt 1717/28 ikt. sz. vételéből, részlet, lásd a fogalmazvány in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 46, P.O., fasc. 42, foll. 65rv.

mi kifogása az ellen, hogy kinevezzék őt a szatmári egyházmegyéhez tartozó plébániák apostoli kormányzójává.

Amikor megvan a hozzájárulás (aminek valószínűnek kell lennie, mert úgy tűnik, hogy Mons. Glattfelder már bizonyóságot szerzett, ugyanis ezt írja a kérelmében, amelyet áprilisban, az 1476. sz. tiszteletteljes jelentéssel¹¹⁸ küldtem el Eminenciádnak: „Gubernium civile – qui dum definitivan abolitionen dioceseon perhorresceret – talem formam interimalis unionis libenter acceptaret”),¹¹⁹ én javasolnám a dolgot a Szentszéknek, amely még mindig teljesen szabadon dönthetne.

Hozzáteszem, hogy magában véve az apostoli kormányzó hivatala nem feltétlenül igényel különleges honoráriumot, mert Mons. Glattfelder annak idején írásban kijelentette, hogy az ő kis csanádi egyházmegyéjét elegendő ellátásban részesíti az ordinárius tisztességes juttatása. Ha azonban lesznek a magyar kormánytól ilyen címen visszakövetelhető források, bizonyos, hogy nem Mons. Glattfelder lesz az, akitől a magyar kormány meg akarná tagadni.

34

A CSANÁDI EGYHÁZMEGYE RENDEZÉSE

Cesare Orsenigo nuncius 1694. sz. jelentése Pietro Gasparri bíboros államtitkárnak

1928. augusztus 19.¹²⁰

Ikt. sz. AA.EE.SS. 1991/28

Tisztázat, gépelt, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 46, P.O., fasc. 42, foll. 67rv

(melléklettel)

Eminenciád május 8-i, 1112/28. sz., nagyra becsült utasításában¹²¹ közölteknek megfelelően megkértem a csanádi püspököt, aki néhány adminisztratív módosítást javasolt a Magyarországon maradt csonka egyházmegyékkel kapcsolatban, hogy fejtse ki pontosabban a gondolatait. Most van szerencsém csatoltan elküldeni Eminenciádnak Mons.

¹¹⁸ Lásd fentebb, 105sk.

¹¹⁹ A polgári kormányzat – amely irtózik az egyházmegye teljes megszüntetésétől – egy ilyen átmeneti egyeztetést szívesen elfogadna. (Latin)

¹²⁰ A jelentés vételének nyugtázása: „Hivatkozással Excellenciád f. év augusztus 19-i, 1694. sz. jelentésére, amelynek tárgya a csanádi egyházmegye rendezése, sietek tudomására hozni, hogy az eljáráshoz szükség volna még egy jóval részletesebb tervre, amely tartalmazza – amint Ön a fenti jelentésében tanácsolja – az első szakaszban meghozandó valamennyi intézkedést. Azt is szeretném, hogy teljes bizonyossággal győződjön meg arról, hogy az ottani kormány nem támasztana nehézségeket a dologgal kapcsolatban. Úgyhogy várok egy végleges és kimerítő jelentést, amelynek alapján a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának eminenciás atyái elé terjesztem majd az Ön által az ügyben tervezett egyes rendelkezéseket.” 1928. október 31., iktatószáma: 1991/28. Lásd a fogalmazványt: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 46, P.O., fasc. 42, f. 71r.

¹²¹ Az utasítást nem közöljük. Iktatószáma megegyezik az 1929. április 19-én kelt jelentésével, lásd fentebb, 29. sz. alatt, 105sk.

Glattfelder választát.¹²² – Ő is abból indul ki, hogy létre kellene hozni egy apostoli kormányzóságot és kinevezni őt a két maradvány kormányzójává; ezt szépen meg is lehet tenni, de fokozatosan és egyelőre úgy, hogy ő csak a szatmári egyházmegye maradványát kormányozná. – A legnehezebb dolog persze a nagyváradi káptalan elosztása, hogy annak egy része Mons. Glattfelder egyházmegyéjébe kerüljön. Bölcs dolog volna jobb időkre halasztani ezt az elosztást, vagyis amikor – a román konkordátum aláírása után – el kell majd osztani az egyházmegyék javait; egyelőre nem előnyös utalni erre. A kanonoki állások egyébként nem nélkülözhetetlenek egy egyházmegye egészséges kormányzásához: Hollandiában nincsenek kanonoki állások, az öt egyházmegyének mégis példás a kormányzása.

Mivel azonban itt, Magyarországon öt nagyváradi kanonok él jól definiálható elfoglaltság nélkül, könnyű volna kötelezni ezt az öt kanonokot arra, ha a püspök akarja, hogy fogjanak össze és állítsák helyre a kórusmondást abban a szerény mértékben, amelyet csekély létszámuk lehetővé tesz. – Ami a maradvány egyházmegyék szemináriumi hallgatóinak egy szemináriumban való egyesítését illeti, úgy tűnik, hogy Mons. Glattfelder javaslata rendkívül alkalmas, s ezt ő szabadon megteheti majd, amikor kinevezik a fenti maradványok apostoli kormányzójává.

35

ÚJSÁGHÍR A MAGYAR SZENT ISTVÁN KIRÁLY ÜNNEPÉVEL KAPCSOLATOS INCIDENSRŐL

Cesare Orsenigo nuncius 1660. sz. jelentése Pietro Gasparri bíboros államtitkárnak
Budapest, 1928. augusztus 1.¹²³

AA.EE.SS. ikt. sz.: 1790/28

Tisztázat, gépelt, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 31, f. 38r

Fogalmazvány: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 24, fasc. 2, f. 80r

Kötelességemnek tartom tájékoztatni Eminenciádat egy újsághírben közölt kis incidensről, amely a magyar Szent István király közelgő ünnepével és az augusztus 20-án tartandó körmenettel kapcsolatos.

A *Reggel* című hetilap július 23-án közölte, hogy a következő Szent István-körmeneten részt fognak venni a protestáns lelkészek és a rabbik is, a különös ötletet pedig dr. Strausz* katolikus képviselőnek, a Szent István tiszteletére tartott, úgynevezett „ünnepi hét” szervezőbizottsága elnökének tulajdonította. A *Nemzeti Újság* július 29-i, vasárnapi számában közölte dr. Strausz cikkét, amelyben a képviselő nem utalt nyíltan a *Reggel* hetilapra, de igyekezett pontosabban kifejteni mondanivalóját, elhagyva a nem katolikus egyházi méltóságok hivatalos részvételének gondolatát. Később azonban bizalmas

122 Glattfelder levelének dátuma 1928. augusztus 15., ikt. sz. 1800/1928, lásd: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 46, P.O., fasc. 42, foll. 69rv-70rv.

123 A jelentés vételének nyugtázása: 1928. augusztus 16., iktatószám: 1790/28. Lásd a hivatali példányt in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 31, f. 39r. A tisztázatot lásd: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 24, fasc. 2, f. 85r.

forrásból megtudtam, hogy dr. Strausz a protestáns lelkészek kérdéseire válaszolva megerősítette a véleményét, miszerint minden magyar ember magánszemélyként és állampolgárként is – felekezetre való tekintet nélkül – részt vehet a katolikus liturgia körmenetén. – Tehát a helyzet még zavaros, az emberek jobbára izgatottak.

Mindezt figyelembe véve, azt hiszem, bölcs dolog távol tartani a *L'Osservatore Romano*t ezeknek a vitáknak a visszhangjától.¹²⁴

Ha az ügy aggodalomra adna okot, nem mulasztom el tájékoztatni Eminenciádat.¹²⁵

36

POLITIKAI ÉS VALLÁSI HÍREK KÖRME NET A MAGYAR SZENT ISTVÁN KIRÁLY ÜNNEPÉN

Cesare Orsenigo nuncius 1700. sz. jelentése Pietro Gasparri bíboros államtitkárnak
Budapest, 1928. augusztus 22.¹²⁶

AA.EE.SS. ikt. sz.: 1952/28

Tisztázat, gépelt, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 31, ff. 44rv

Fogalmazvány: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 24, fasc. 2, ff. 86a-87r

Folyó hó 1-jei, 1660. sz. tiszteletteljes jelentésemet¹²⁷ kiegészítve, örömmel jelentem Eminenciádnak, hogy a magyar nemzeti ünnep alkalmából tartott Szent István-napi körmenet teljes rendben zajlott a politikai, polgári és katonai hatóságok szokásos részvételével, felekezetek közötti vita felemlítése nélkül. – Mivel néhány újság kiszivárogtatta, hogy felekezetre való tekintet nélkül próbálják elérni a magyarok részvételét a körmeneten, amely-

124 Lásd: újságkivágás a *L'Osservatore Romano*ból, é. n. („Budapest, 21.”), vezércikknek tűnik (Magyarországról: Szent István ünnepe - értesüléseink) a nuncius lapszéli kommentárjával. AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 24, fasc. 2, f. 81r.

125 A nuncius kézírásos közleménye Mons. Ottavianinhoz, ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, fasc. 31, foll. 40rv és egy gépelt oldal: Kellő magyarázat címmel. Érdemes megismernedni ennek teljes szövegével, mert rögzíti a nuncius álláspontját: „Magyarország ebben az évben is nagy lelkesedéssel és egy egész ünnepi hét gazdag programjával készül Magyarország első királya, Szent István ünnepének megrendezésére. Augusztus 20-án, az ünnep napján Budapesten tartják majd a híres körmenetet, amelynek során körülhordozzák a királyi palota kápolnájában őrzött becses ereklyét, »Szent István király jobb kezét«. Néhány nappal ezelőtt egy budapesti hetilap azt a különös ötletet vetette fel, hogy a szent ereklyével tartott körmeneten ne csupán a katolikus papok, hanem »minden vallási szekta lelkészei« vegyenek részt, és a merész javaslat megerősítésére idézte egy köztisztviselőben álló katolikus képviselő, dr. Strausz István véleményét. – Ma a Nemzeti Újság című napilapban a képviselő nagyon helyesen magyarázatot adott erre, miszerint ő inkább valamennyi magyart hívta a világi ünnepek sokféle programjára, felekezettől függetlenül, de egyáltalán nem szándékozott szentségtörő módon felekezetek fölötti felvonulással alakítani egy katolikus liturgiát követő körmenetet.” ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, fasc. 31, fol. 41r. – A nuncius még aznap, 1928. augusztus 1-jén rejtjelzett táviratban kérte Ottavianit, hogy függesse fel ennek az általa küldött szövegnek a közlését a *L'Osservatore Romano*ban, lásd 103 sz. távirat, ikt. sz. AA.EE.SS. 1849/28, in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 31, fol. 42r.

126 A jelentés vételének nyugtázása: 1928. szeptember 1., iktatószám: 1952/28. Lásd a fogalmazványt in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 31, f. 45r. A tisztázat megtalálható in: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 24, fasc. 2, f. 86r.

127 Lásd az előző dokumentumot.

nek döntően nemzeti jelleget szerettek volna adni, a szervezőbizottság igyekezett pontosan előírni a meghívás szabályait, és nyilvánosan is kihirdette, melyek azok a vallásos énekek, amelyeket az ünnepi menetben énekelni lehet. Mindez elegendő volt a körmenet hagyományos jellegének megőrzéséhez. – A vallási szertartáson kívül több világi ünnepség, felvonulás, történelmi jelenet, emlékműavatás is volt, és minden a trianoni békeszerződés elleni tiltakozás feltűnő, szokatlan politikai hangsúlyait hordozta. Még néhány nappal ezelőtt is volt egy nagyon erőteljes, legitimista és Trianon ellen tiltakozó rendezvény egy hatalmas keresztút felavatása és megáldása alkalmával¹²⁸ abban a helységben, amely befogadta szegény IV. Károlyt, amikor utoljára magyar földre lépett.¹²⁹ Megjelent a bécsi legitimisták egy küldöttsége is, először a háború után; a keresztutat Mons. Rott megyéspüspök áldotta meg, és hivatalosan jelen volt egy miniszter is a kormányzó és a kormány képviselőjében.¹³⁰

Nehéz megmondani, hogy ezeknek a szokatlanul markáns megnyilvánulásoknak van-e valami provokatív céljuk! De nem csodálkoznék, ha a sok mennydörgés vihart jelezne, amely – ha a siker elmarad – a legitimista eszme újabb vereségébe fog torkollni, amint ez már IV. Károly megghiúsult próbálkozásai során történt, ez pedig a jelenlegi kormányt erősítené.¹³¹

Mindezeket a híreket tudósításként küldöm, mert, természetesen, az egész mozgalom tőlem teljesen távol áll, ahogyan távol tartja magát tőle a püspöki kar nagy többsége is.

128 Az 1928. augusztus 16-i tihanyi ünnepség során ünnepélyesen felavatták a tihanyi IV. Károly Királykálvária első három stációját, amelyet Pest, Fejér és Zala vármegyék adományából emeltek. Lásd: MTI, Napi Hírek, 1928. augusztus/2. Interneten: https://library.hungaricana.hu/hu/view/NapiHirek_1928_08_2/?pg=4&layout=s

129 Károly királynak az 1921. évi második sikertelen királypuccs után, a budaörsi csatát követően, október 27–31. között a tihanyi bencés apátságban kellett töltenie napjait, mielőtt elszállították Magyarországról. A tihanyi kálvária építésének célja az volt, hogy szimbolizálja a keresztút stációi révén Magyarország keresztire feszítését és trianoni csonkítását, vele IV. Károly király tragikus sorsát, és utaljon a dicsőséges feltámadásra. 1926-ban alakult meg a IV. Károly Tihanyi Országos Emlékbizottság, amely koordinálta a munkát, a pénzügyi fedezetet az egyes vármegyék biztosították. A kálvária 1931-ben készült el. A stációkon elhelyezték az egyes elszakított vármegyék címereit, így módon a kálvária nemzeti és nemzetközi keresztútjáró helyé, trianoni zárandokhelyé vált.

130 „Az ünnepélyen a kormányzót és a kormányt gróf Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi miniszter képviselte, ott volt József királyi herceg, Augustin királyi hercegasszony, Hanauer A. István váci és Rott Nándor veszprémi megyéspüspök...” Lásd MTI, Napi Hírek, i. m.

131 A nuncius rossz előérzetét igazolta a tihanyi kálvária utótörténete: 1960. május 3–26. között lebontották, hogy helyet biztosítsanak a Veszprém megye 15 éves felszabadulását ünneplő emlékmű számára – amely sohasem készült el. A stációk domborműveit a veszprémi Árpád-házi Szent Margit-templomba menekítették. – Viszont a feltámadás nem maradt el, mert 1991-ben a Tihanyi Bencés Apátság kezdeményezésére határozat született a kálvária újjáépítésére; az alapkövet 1992-ben helyezték el, és a helyreállítást 2007-ben szerencsésen befejezték.

37

POLITIKAI ÉS VALLÁSI HÍREK

Cesare Orsenigo nuncius levele egy Monsignorénak

Budapest, 1928. szeptember 20.

Iktatószám nélkül

Tisztázat, kézírás, aláírva

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 31, ff. 46rv-47rv

Mélyen tisztelt Monsignore,

Csáky püspök úr, aki a váci egyházmegyét kormányozta és 1919 körül halt meg, mint az órásmesterség nagy művelője és szenvedélyes gyűjtő lett híres Magyarországon. Még azt is mondták akkoriban, hogy egy különleges és bonyolult órát (valójában egy nagy ingaóráról beszéltek) végrendeletileg a Szentatyára hagyott. – Ez év áprilisában a jelenlegi váci püspök, Mons. Hanauer István ad limina látogatáson volt Rómában, és minden amellest szól, hogy ő vitte vagy küldte el az ajándékot, teljesítve elődje, Csáky püspök végakarátát. – Én könnyen utánanézhethék minden részletnek, ha ezen – emlékezésen vagy következtetésen alapuló – hírek után még kételyek maradnának fenn. Tartózkodtam indiszkréciótól, tekintettel az ő kategorikus ajánlására.

Itt nyugodtan folynak a dolgok. A protestánsok nem mulasztották el megtámadni a *Mortalium animos* enciklikát,¹³² de a katolikusok már határozott választ adtak erre különböző helyi gyűléseken. – A múlt vasárnap az egyik ilyen gyűlésen az egri érsek (aki áprilisban szintén volt Rómában az ad limina látogatáson), miközben a tárgyról beszélt és felidézte a Szentatyanál tett látogatáson szerzett benyomásait, alighanem homályosan fejezte ki magát, olyannyira, hogy másnap az újságok, beleértve a katolikus lapokat is, azt hozták, hogy „a Szentatya az ő tolmácsolásában kölcsönös szeretetet és összefogást ajánlott a magyaroknak, mert *csak így tudják majd visszaszerezni régi határait.*”¹³³ – Óvatosan azonnal jeleztem a lapoknak, hogy pontos információkat szeretnék, és ma olvasom az újságban a tudósító helyesbítését, amelyből kiderül, hogy az érsek egészen mást mondott, és a Szentatya anélkül ajánlotta az emberek összefogását, hogy bármilyen célzást tett volna a politikai határokra. – A kellemetlen esetet annyira kisszerűnek találtam, hogy nem is írtam róla jelentést, annál is inkább, mert már megoldódott.

Fogadja, Monsignore, legmélyebb tiszteletem kifejezését

odaadó és elkötelezett híve
+ Cesare Orsenigo [s. k.]
érsek, apostoli nuncius

132 Öszentsége XI. Piusz pápa *Mortalium animos* kezdetű enciklikája az igazi vallásegység előkészítéséről, amely megtiltja a katolikusoknak az ökumenikus mozgalomban való részvételt. Megjelent 1928. január 6-án, magyar fordítását újra kiadta a Kapisztrán Szent János Kiadó 2016-ban, szövegét lásd: <http://szit.katolikus.hu/feltoltes/Mortalium%20animos.pdf>

133 Jellemző interpretációs lehetőség 1928-ban, a még mindig felfokozott irredenta remények jegyében: bár a pápaság tiltja az ökumenizmust, az újságírók a Szentatya tekintélye mögé rejtik saját vágyálmaikat...

38

MEXIKÓ KÖVETÉNEK ESETLEGES MAGYARORSZÁGI LÁTOGATÁSA

Cesare Orsenigo nuncius 1813. sz. jelentése Pietro Gasparri bíboros államtitkárnak
Budapest, 1928. október 17.¹³⁴

AA.EE.SS. ikt. sz.: 2368/28

Tisztázat, gépelt, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 31, ff. 49rv

Fogalmazvány: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 24, fasc. 2, ff. 94r-95r

Néhány hete Budapesten tartózkodik Rubalcava Úr, Mexikó olaszországi követe, akit most a Magyar Királyság mellé is kineveztek követnek. Azt hiszem, néhány nap múlva fogja átadni a megbízólevelét, illetve amint jobban lesz, mert most gyengélkedik és ágyban fekszik. Lehet, hogy a megbízólevelek átadása után – ahogy lenni szokott – kihallgatást kér az apostoli nunciustól is; úgy gondolom, hogy a szokásos protokollhoz tartanám magam (hacsak nincs különleges utasítás), és akkor fogadom, ha *hivatalos* kérészt kapok. Aztán igyekezni fogok elkerülni a látogatás viszonzását, annál is inkább, mert egy hotelben szállt meg, ahol a látogatásom nagy nyilvánosságot kapna. Én azóta ismerem Rubalcava Urat, amikor még hágai követ volt, és csakugyan, amint megérkezett Budapestre, közvetve érdeklődött nálam, hogy titokban eljöhete üdvözölni. Azt üzentem neki, hogy mint magánember nagyon szívesen viszontlátnám, de mint kormányának képviselőjével találkozni – „fájdalmas és nehéz” lenne számomra. Annak, aki a választomat vitte, azt mondta, hogy nagyon meg van elégedve; de aztán megbetegedett.¹³⁵

A külügyminiszter, miután Genf-ből hazatért, volt olyan kedves és beszámolt nekem arról, amit sikerült megtudnia az engem érdeklő két ügyben, vagyis az örmény katolikusok által benyújtott Emlékeztetőről és a diplomáciai személyzet új besorolásáról.

Az Emlékeztetőről azt mondta, hogy még nem vitatta meg az előkészítő bizottság, amely magának az Emlékeztetőnek a vitára bocsátásáról vagy mellőzéséről dönt, de úgy látszott, hogy a titkár inkább támogatja az elfogadást azért is, hogy élet vegye annak a már túlságosan elterjedt vélekedésnek, miszerint a Népszövetség nem hallgatja meg a kisebbségeket. A vitára legjobb esetben is csak a jövő év márciusában kerülhet sor.¹³⁶

134 A jelentés vételének nyugtázása: 1928. október 17., iktatószám: 2368/28. Lásd a tisztázatot in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 31, f. 51r. A tisztázat megtalálható in: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 24, fasc. 2, f. 91r.

135 Lásd még fentebb, a 30. sz. dokumentumot. A mexikói–vatikáni diplomáciai kapcsolatok története megérdemelné a külön elemzést. E helyen megemlítjük, hogy 1917-től a mexikói alkotmány megtiltotta a Katolikus Egyház számára a közoktatásban való részvételt, a szerzetesek számára a fogadalomtételt, a hívők számára a hit szabadságát, az egyházaknak a tulajdonjogot, továbbá megtagadta az egyházaktól a közjogi személyiség jogát is. Ezek az antiklerikális cikkelyek 75 esztendeig részei voltak a mexikói alkotmánynak, bár a II. világháború után a kapcsolatok jobbára barátiak voltak. Ezért Ferenc pápa 2016. évi hivatalos látogatása mérföldkő volt a kapcsolatok megújítása terén.

136 Az örmény kérdéssel kapcsolatban lásd a bőséges forráskiadás-sorozatot a két általunk is kutatott vatikáni levéltár anyagai alapján: RUYSSSEN, Georges-Henri SJ (szerk.): *La questione Armena. Documenti dell'Archivio Segreto Vaticano (ASV) e dell'Archivio Storico della Segreteria di Stato, Sezione per i Rapporti con gli Stati (S.RR.SS.)*, Vol. IV. 1908–1925; Vol. V. 1908–1925. (27 maggio 1918 – 3 marzo 1921); Vol. VI. 1908–1925. (9 marzo 1921 – 20 febbraio 1923); Vol. VII. 1908–1925. (20 febbraio 1923

Úgy tűnik, hogy a diplomaták új besorolására tett javaslat már elbukott, mert több ország úgy ítélte meg a kérdést, hogy sok más problémához képest se nem fontos, se nem sürgős.

Politikai körökben bizonyos meglepetést keltett Bethlen kormányfőnek a napokban elhangzott beszéde a békeszerződés revíziójáról és a királykérdésről, de nehéz megmondani, hogy akcióprogramról van-e szó, vagy csak egy elterelő hadműveletről, ugyanis az utóbbi időben a Bethlen-párt szilárdsága kissé megingott, amit orvosolni kellett.

39

MONS. LUTTOR FERENC KONZULTORRÁ VALÓ KINEVEZÉSÉNEK ÜGYE VALAMELY KONGREGÁCIÓBAN

Cesare Orsenigo nuncius 1858. sz. jelentése Pietro Gasparri bíboros államtitkárnak
Budapest, 1928. november 10.¹³⁷

AA.EE.SS. ikt. sz.: 2432/28

Másolat, gépelt, aláírás nélkül

Fogalmazvány: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 25, fasc. 1, ff. 118r-119r

Eminenciád f. hó 7-i, 2432/28. sz., nagyra becsült utasításának¹³⁸ eleget téve, amelyben közli Mons. Rottnak Mons. Luttor érdekében benyújtott – és csatoltan visszaküldött – kérelmét, tisztelettel az alábbiakat közlöm Eminenciáddal:

1) – Intellektuális szempontból nézve Mons. Luttor nem rendelkezik kiemelkedő műveltséggel sem teológiai, sem egyházi vonatkozásban. Életrajza, mint erről már f. év március 21-i, 1395. sz. tiszteletteljes jelentésemben írtam,¹³⁹ végig nagyon mozgalmassá, de nem mutat emelkedő tendenciát. Legutóbb egy legfeljebb kétezer hívet számláló falu plébánosa volt.

2) – Annak idején a magyar újságok, az új primás érdemeit sorolva, emlékeztettek a sokféle tisztségre, amelyeket a különböző kongregációkban betöltött, kiemelve konzultori megbízatását a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjában. Mindez természetesen bizonyos várakozást keltett az utódával szemben is, aki gyakran mondogatja, hogy szinte munkanélküli.

3) – Nem ismerem pontosan egy kongregációs konzultor jogkörét, de ha ebben a besorolásban fennáll annak a valószínűsége, hogy a konzultor tudomást szerez mindazokról az ügyekről, amelyek az adott kongregációban a hazájával kapcsolatosak, tisztelettel arra kérném Eminenciádat – amennyiben Mons. Luttornak szánná ezt a tisztséget –, hogy egy-

– 24 gennaio 1930), [Róma] 2015. (Az első három kötet korábbi periódus anyagát közli a Vatikáni Titkos Levéltár és a Keleti Kongregáció Levéltára anyagából.) – A VII. kötet, bár a címében megtartotta a sorozatcímében jelzett időhatárt (1908–1925), mint az alcímében jelzi, egészen 1930-ig elmegy, tehát a minket érdeklő időhatárokon belül marad.

137 Pietro Gasparri bíboros államtitkár 1928. november 7-én kelt 2432/28. sz. utasításában visszavárolag megküldi a veszprémi püspök kérelmét, miszerint a római magyar szentszéki követség egyházi tanácsosát, Mons. Luttor Ferencet nevezzék ki konzultorra valamelyik kongregáció mellé. Kéri a nuncius véleményét. A nunciatura iktatószáma: 1857. Jelzet: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 25, fasc. 1, f. 117r.

138 Lásd az előző dokumentumot.

139 Lásd fentebb, 103.

előre olyan kongregációba kapjon kinevezést, ahová tőlem csak nagyon békés jelentések érkeznek, mint a „Propaganda Fide” vagy a „Pro Ecclesia Orientali”-kongregáció.

Csatolom azoknak a magyar papoknak a névsorát, akiket a kultuszminisztérium költségén a Magyar Kollégiumba küldenek továbbképzésre.¹⁴⁰ A névsort Klebelsberg miniszter személyesen hozta el nekem azzal a nyilvánvaló céllal, hogy dokumentálja buzgalmát, amelyet a magyar papok római képzése iránt tanúsít. Ha Eminenciád jónak látja és felhatalmaz, hogy Eminenciád nevében is megköszönjem a sok ösztöndíjat, azt hiszem, nagyon fog örülni.

40

TÍZÉVES SAJTÓJUBILEUM

Cesare Orsenigo nuncius 1871. sz. jelentése Pietro Gasparri bíboros államtitkárnak
Budapest, 1928. november 14.¹⁴¹

AA.EE.SS. ikt. sz.: 2517/28

Tisztázat, gépelt, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 31, ff. 55rv

Fogalmazvány: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 24, fasc. 4, ff. 111r-114r

Két magyar újság közelgő tízéves jubileuma arra késztet, hogy haladéktalanul tájékoztassam Eminenciádat az alábbiakról:

Tíz éve annak, hogy a Magyarországon szovjet mintára szervezett kísérlet idején Budapesten alapítottak egy részvénytársaságot – a jezsuita Bangha atya védnöksége alatt –, amely eleinte csak katolikusokat, később protestánsokat is toborzott rendes napilapok közös kiadására a vörös sajtó ellen. Így történt, hogy ez a társaság, talán a korabeli terror sajátos körülményei miatt, egyfajta veleszületett felekezeti közömbösséget képvisel, amelytől – tíz év után – még nem sikerült megszabadulnia. A két napilap, a *Nemzeti Újság* és az *Új Nemzedék*, amelyeket még ma is ez a társaság ad ki, állandóan egyensúlyozni kénytelen katolicizmus és protestantizmus között, hogy biztosítsa az írások egyenlő elosztását közöttük, ezzel pedig nivellálja a két felekezet igazságát.

A kezdeti hiba, amelyet már az elején kiemelt és helytelenített egy nagyon megfontolt pap, szerény meglátásom szerint óriási kárt okozott a katolicizmusnak Magyarországon, mert gátolta a katolikus tudat tiszta és helyes formálását. Mára a helyzet valamit javult, különösen néhány nyíltan katolikus hetilap jóvoltából. Közvetett hatásként a „keresztény” újságok irányvonala is a katolicizmus felé hajlik: a szerkesztőbizottság részben megtisztult, van még néhány protestáns, de az igazgató, aki protestáns volt, két éve katolizált; a főszerkesztő egy esztergomi kanonok, egy másik pap ügyvezetőként és

140 Lásd: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 25, fasc. 1, f. s. n. (123a).

141 „Abból, amit Excellenciád előad, úgy találom, hogy nagyon jól cselekedett. Továbbra is törekedjen arra, hogy a két újság – félretéve minden megalkuvó számítást – kizárólag az igazság, az ügy védelmével foglalkozzon, csakis az olvasók tisztán és nyíltan katolikus tudatát formálja. Hallgassa meg a tárgyban a bíboros primás Őeminenciája véleményét is. Egyetértek azzal, amit Ön az ügyvezető pap számára kérni szándékozott kitüntetéssel kapcsolatban mond.” A jelentés vételének igazolásából: 1928. november 26., iktatószám: 2517/28. Lásd a hivatali példányt in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 31, f. 57r. A tisztázat in: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 24, fasc. 4, ff. 116.

felelős szerkesztőként jegyzi a céget. Tartalmilag azonban, katolikus szemmel nézve, az újság még nagyon gyenge. Közvetlenül a protestánsokkal folyó vitákban, mint legutóbb a *Mortalium animos* enciklika esetében, az újság nem foglalhat állást, úgyhogy a vita élének tompítására szorítkozik, és elhallgatással olykor tompítja az igazságot is. – De mindezzel együtt a közvélemény szinte mint katolikus lapokat tartja őket számon, és valóban a katolikus élet igazi napi hírmondói. Püspökök, papok, szerzetesek és szerzetesnők rendszeresen olvassák, de még egy püspöknek sem volt soha bátorsága saját pásztorlevelében hivatalosan ajánlani őket. – Az újságok gazdasági helyzete ma nem rózsás, pedig kb. ezer olasz lírának megfelelő támogatást kapnak számonként, tehát naponta a püspöki kartól és ugyanennyit a magyar kormánytól, és a példányszám is elég nagy. Hogy aztán ilyen támogatások mellett miért veszteségesek, az a lapigazgatás rejtélye. Igaz azonban, hogy nagyon költséges számokat adnak ki, néha 70-76 oldalt, gazdag képes és nem képes mellékletekkel, amelyeknek a hasznossága katolikus szempontból erősen vitatható. Politikailag a *Nemzeti Újság* harcos legitimista, a másíkról ez kevésbé nyilvánvaló.

A közszolgálati sajtó ilyen helyzetén, katolikus vonatkozásban, bármennyire is fájdalmas, véleményem szerint nem lehet azonnal segíteni. Semmi nem áll rendelkezésre, ami egy tisztán katolikus napilap létrehozására bátoríthatna: nincs anyagi alap, nincsenek szerzők, és a legjobban az a katolikus tudat hiányzik a tömegekből, amely elegendő számú olvasót biztosíthatna. Jobb volna élénkebben folytatni a katolikus behatolást ezekbe a már félkatolikus lapokba, függetleníteni őket a kormány támogatásától, növelni – ha kell – a püspöki kar támogatását, és közben az egyházi hatóság közvetlen és kizárólagos ellenőrzése alá helyezni őket, ha burkolt formában is.

Mindezt szem előtt tartva mindig gondom volt arra, hogy ezekkel a lapokkal szemben inkább semleges állásponton maradjak: nec procul, nec prope!¹⁴² Soha nem kifogásoltam őket nyíltan, és soha nem adtam nekik semmi jelét a helyeslésemnek. Irányomban mindig nagyon előzékenyek voltak. A napokban, a rendkívüli szám előkészítése közben, amelyet karácsony táján szándékoznak megjelentetni tízéves fennállásukra emlékezve, személyesen megjelent nálam két igazgató (világiak), hogy kérjenek tőlem egy alkalmi cikket, vagy legalább pár sorral csatlakozzam a megemlékezéshez. Azt válaszoltam, hogy bár elismerem a tíz év alatt általuk végzett nagy munkát és a tisztességes szándékot, a katolikus elvek megsértése nélkül nem dicsérhetek meg nyilvánosan olyan újságokat, és még egy gesztussal sem csatlakozhatok hozzájuk, amelyeknek vallási programjában egyidejűleg van jelen a katolicizmus és a protestantizmus. Ahogyan bizonyos helyi körülményekre való tekintettel *soha* nem foglaltam állást ellenségesen velük szemben, úgy *most* fenntartom azt a jogot, hogy kedvezően se foglaljak állást. – Azonnal megértették, és távozóban kijelentették, nagyon lojálisan, hogy a Szentatya képviselőjének helyében ők is ugyanezt válaszolták volna. Nem tudom, hogy a püspököket is megkeresik-e ezzel a kéréssel, még kevésbé láthatom előre, hogy ők hogyan fognak viselkedni. De úgy tudom, hogy a Szentszékhez szándékoznak fordulni egy magas kitüntetést – azt hiszem, a pápai prelátsusi címet – kérve az újságok ügyvezető és főszerkesztő papja, bizonyos Baranyay Lajos* számára, és feltehető, hogy Mons. Shvoy székesfehérvári püspökhöz fognak fordulni,¹⁴³ akinek az illető pap az egyházmegyéjéhez tartozik.

¹⁴² Sem [túl] távol, sem [túl] közel. (Latin)

¹⁴³ A nuncius erősebben fogalmaz: „Mons. Shvoy székesfehérvári püspököt fogják ehhez felhasználni” (si serviranno probabilmente del Vescovo Mgr. Shvoy di Albareale). Értsd: a nuncius szándéka az, hogy

Mindezt kötelességemnek tartottam előre jelezni, hogy Eminenciádnak meglegyenek a szükséges adatai, ha alkalomadtán valamilyen döntést kellene hoznia, amely hatással lehet erre a sajtójubileumra.

41

A CSONKA EGYHÁZMEGYÉK HELYZETÉNEK RENDEZÉSE

Cesare Orsenigo nuncius 1911. sz. jelentése Pietro Gasparri bíboros államtitkárnak
Budapest, 1928. december 3.¹⁴⁴

AA.EE.SS. ikt. sz.: 2684/28

Tisztázat, gépelt, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 46, P.O., fasc. 42, ff. 73rv-74rv

(melléklettel)¹⁴⁵

Eleget téve Eminenciád 1991/28. sz. nagyra becsült utasításának¹⁴⁶ a szatmári, a nagyváradi és a csanádi, ma már román egyházmegyék magyar részeinek esetleges rendezésével kapcsolatban, az alábbiakban tisztelettel közlöm alázatos javaslatomat, kiegészítve néhány hírrel a fennálló helyzetről:

Mivel az új román–magyar politikai határok átszelik a fenti három egyházmegyét, kormányzásukat tekintve az alábbi helyzet alakult ki:

A magyar határokon belül maradt: A) – a szatmári (Satu Mare) egyházmegye 14 plébániája 24.000 hívővel; ezek azonban a magyar kormány kívánságára és a román kormány beleegyezésével továbbra is a régi egyházmegyéjükhöz tartoznak. A Szatmárban lakó ordinárius egy Magyarországon lakó általános helynök segítségével kormányozza ezeket a magyar plébániákat; B) – a nagyváradi (Oradea) egyházmegye harminc plébániája 104.000 hívővel. Ezek is a régi egyházmegyéjükhöz tartoznak. Az ordinárius Nagy-

megelőzze a székesfehérvári püspök kérelmét, és informálja feletteseit.

144 „Őszentsége úgy méltóztatott rendelkezni, hogy Főtisztelendő Excellenciád a szokott formában és óvatossági záradékokkal fogalmazza meg a szatmári és a nagyváradi apostoli kormányzóságok felállításának dekrétumait, továbbá Mons. Székely Gyula és Mons. Lindenberger János kormányzók „ad nutum Sanctae Sedis” kinevezését, az Ön javaslata szerint. A kérdéses egyházmegyék elnevezését illetően világos, hogy az Apostoli Szentszék nem kötelezheti a román kormányt arra, hogy a konkordátumban az ő területén elhelyezkedő egyházmegyéket magyarul nevezze el: ezért a nagyváradi egyházmegye neve *Oradea Mare*, a szatmári pedig *Satumare* lesz. Ami pedig Csanád egyházmegye elnevezését illeti, egyetértek Főtisztelendő Excellenciáddal, hogy jelenleg nem alkalmas bármely intézkedés meghozatala. Ezért jelenleg nem kell fölvetni az elnevezés kérdését, de magától értetődik, hogy ezen egyházmegye esetében sem lehet kényszeríteni a konkordátumban a román kormányt arra, hogy a magyar elnevezést alkalmazza.” Az 1929. július 16-án kelt jelentésre adott érkezett válaszából, ikt. sz. 2684/28, lásd: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 46, P.O., fasc. 42, foll. 76rv. – Továbbra is bizonytalanság maradhatott ezzel kapcsolatban, mert ennek kipostázását a hivatal megállította és rejtjeles táviratot küldött: „Függesse fel január 24-én kelt 2684 sz. utasításom végrehajtását és várja meg utasításomat. Gasparri bíboros.” Lásd: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 46, P.O., fasc. 42, fol. 77r.

145 A jelentés tisztázatán 11 sorban ceruzával feltehetően Mons. Tardini megjegyzései.

146 Lásd fentebb, 110. 120. jegyzet.

váradon lakik, és van egy általános helynöke Magyarországon ennek a magyar területnek a kormányzására.

Ezeket a plébániákat kivül adminisztratív vagy politikai okokból Magyarországon maradt a nagyváradi káptalan hat kanonokja is, akik a Szentszék megfelelő felmentése alapján a káptalan javaiból részesednek. A kanonokok száma most ötre csökkent, mert az egyikük meghalt, és a vonatkozó kanonoki jövedelem bevételeit a Szentszék átmenetileg egy templom építkezésére rendelte fordítani ugyanabban az egyházmegyében.

C) – a csanádi egyházmegye negyven plébániája összesen 240.000 hívővel. A másik két püspöktől eltérően ennek az egyházmegyének az ordináriusa Temesváron (Timisoara) lakott, de mivel nehezen viselte a román uralmat, néhány évvel később Magyarországra költözött, és Szegeden van az állandó lakása. Így elveszítette 154 román területen maradt plébánia kormányzását, mert a román kormány nem engedélyezte, hogy Magyarországról folytassa az egyházmegye román részének kormányzását. Tehát ezek a román[iai] plébániák egyházilag is el vannak szakítva, és egy apostoli kormányzó kormányozza őket, aki Temesváron lakik.

Tekintettel erre az egyházi kormányzás szempontjából nehézségektől nem mentes helyzetre azokon a magyar területeken, amelyek még mindig a már román egyházmegyékhez tartoznak, és figyelembe véve azt is, hogy a közvélemény ez időre nagyon megváltozott, mert most már a magyarok is látják, hogy elkerülhetetlenül szükséges egyházilag is elválasztani a politikailag már különvált területeket, nekem az a meglátásom, hogy el kell választani – és lehetőleg még a román konkordátum ratifikálása előtt – a fenti magyar területeket a szatmári, illetve a nagyváradi egyházmegyéktől, két külön apostoli kormányzóságot kell létrehozni és kormányzókká kinevezni a két jelenlegi általános helynököt, azaz Mons. Székely Gyula* 46 éves mérki plébánost, Öszentsége prelátságát a szatmári egyházmegyében és Mons. Lindenberger János* 59 éves debreceni plébánost, Öszentsége prelátságát.¹⁴⁷

Ami a csanádi egyházmegye területét illeti, úgy gondolom, hogy pillanatnyilag nem igényel semmilyen döntést, mivel egyházilag már el van választva az egyházmegye többi részétől. A konkordátum ratifikálása után csak azt kell majd eldönteni, hogy ezt a magyar területet, ahol az ordinárius székhelye is van, érdemes-e egyházmegyévé tenni, vagy legyen egyszerű apostoli kormányzóság, és hogy a másik kettővel közös kormányzatot (egyházmegyét vagy kormányzóságot) hozzunk létre, vagy egyelőre maradjanak külön-külön. A közvélemény ma még nincs ráhangolódva a három terület közös kormányzás alatti egyesítésére.

Ezeket a javaslataimat kifejtettem a bíboros prímás Őeminenciájának, sőt, együtt tanulmányoztuk a kérdést, és ő is azon a véleményen van, hogy az első lépés legyen két külön kormányzat létrehozása, mert ezek előkészítik majd a talajt egy későbbi, szervezesebb rendezésre. A Magyarországon most szétszórta élő kanonokokat illetően egyelőre jobb volna nem hozni semmilyen határozatot és engedélyezni nekik, hogy a jövedelmüket ugyanúgy felvegyék, mint azelőtt, kórusmondás nélkül, „donec aliter disponatur”,¹⁴⁸ és később Serédi bíboros Őeminenciájával, valamint az esetleges apostoli kormányzóval és

147 Értsd: a nagyváradi maradvány általános helynökét. Lapszálon kézírásos megjegyzés: megkérni a Sancto Officio (Sant'Ufficio, a mai Hittani Kongregáció) véleményét.

148 Amíg más intézkedésre nem kerül sor. (Latin)

magukkal a kanonokokkal együtt megvizsgálni, hogyan lehetne megszervezni számukra Magyarországon a kórus mondását.

Ami a kormányt illeti, szóban érdeklődtem a külügyminiszternél, meghagyva abban a hitben, hogy az én kezdeményezésemről van szó, amelyet majd a Szentszék elé szándékozom terjeszteni. A miniszter jónak látta kikérni a kultuszminiszter véleményét, aki – miután beszélt az érdekeltekkel – választ adott. Ezt tegnap juttatta el hozzám a külügyminiszter. Mellékelem.

Remélem, hogy az utolsó bekezdés sem okoz nehézséget (amely egyébként csupán egy óhajt tartalmaz), mert tudomásom szerint – ha jól tájékoztattak – a szóban forgó egyházmegyéket az új konkordátum érintetlenül hagyja mind az önálló kormányzásuk, mind pedig a nevek tekintetében. Csak a csanádi kormányzat neve lenne Romániában „temesvári” (timisoara-i). De ez nem jelent nehézséget, mert Glattfelder püspök kéri is, hogy a magyar rész megtarthassa a Csanád nevet. Esetleg jó volna rögtön válaszolni Mons. Glattfelder püspöknek, hogy a Szentszék helyt ad a kívánságának, és az egyházmegye magyar határokon belül maradt része a Csanád nevet viselheti.

Hozzáteszem, hogy mind a nuncius, mind pedig Serédi bíboros Őeminenciája örülnének ennek a Mons. Glattfelder által kért elnevezésnek. A magam részéről úgy vélem, hogy, ha a konkordátumot valóban biztosra lehet venni és hamarosan megszületik, a jelenlegi magyar helyzetben nagyon jó lenne még előtte rendelkezni ezekről a magyar területekről.

Melléklet az 1911-hez

Khuen-Héderváry Sándor N. 706/Res. Pol. 1928 sz. levele

Cesare Orsenigo apostoli nunciushoz¹⁴⁹

Budapest, 1928. november 28

Másolat, gépelt, aláírás hiányzik

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 46, P.O., fasc. 42, fol. 75r

Excellenciás Uram,

Utalva arra a beszélgetésre, amelyet Excellenciád főnökömmel, Walkó úrral folyó év november 13-án folytatott, tisztelettel értesitem Excellenciádat, hogy a Magyar Királyi Kormány beleegyezését adja ahhoz, hogy Nagyvárad és Szatmár szelt püspökségeinek Magyarországhoz tartozó részeihez apostoli kormányzókat nevezzen ki. – Bátorkodom megjegyezni, hogy a Királyi Kormány mindig is ragaszkodott ahhoz, hogy a Szent Királyaink és utódaik által alapított püspökségek világi keretei, amelyeket a Szentszék is jóváhagyott, fennmaradjanak. Ugyanezen oknál fogva a Kormány hozzájárul ahhoz, hogy a trianoni szerződés által szelt egyházmegyék magyar részeit külföldön rezideáló püspökök kormányozzák, annak dacára, hogy a Magyarországon székelő püspökök akár személyükben, akár helyettesük személyében akadályoztatva vannak egyházmegyéik határon túli részeinek kormányzásában.

149 Franciából fordította Somorjai Gabi.

A Királyi Kormány a körülmények ellenére a fent említett elhatározásra jutott, mégpedig azzal az egyedüli céllal, hogy megkönnyítse a szóban forgó népesség egyházi kormányzását.

A Királyi Kormány bátorkodik kifejezni reményét, hogy az Apostoli Szentszék fenntartja ezeknek a püspökségeknek korábbi határmegállapítását és kinevezéseit, és így semmi sem áll annak útjában, hogy helyreállítsák ezeket az egyházmegyéket, mihelyt Magyarország jelenlegi határai az isteni Gondviselés jóvoltából kedvező változást érhetnek el.

Kérem Excellenciádat, fogadja legmagasabb tiszteletem kifejezését.

Khuen-Héderváry Sándor
Miniszter

42

A POLITIKAI HELYZETRŐL

Cesare Orsenigo nuncius 1934. sz. jelentése Pietro Gasparri bíboros államtitkárnak

Budapest, 1928. december 11.¹⁵⁰

AA.EE.SS. ikt. sz.: 2831/28

Tisztázat, gépelt, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 31, ff. 59rv-60rv

Fogalmazvány: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 24, fasc. 2, ff. 99r-102r

Kötelességemnek tartom, hogy néhány hírrel szolgáljak Eminenciádnak Magyarország jelenlegi politikai helyzetéről a vallási kérdésekkel összefüggésben, annál is inkább, mert új irányvétel tüneteit vélem észlelni.

A magyar közvéleményt – változatlanul – csak két politikai kérdés foglalkoztatja komolyan: az elveszített területek visszaszerzése és egy király trónra emelése.

Az első, vagyis az irredentizmus ez időre felhagyott mindazokkal a kalandos elképzelésekkel, amelyekhez néhány évvel ezelőtt még illúziókat fűzött néhány hazafias csoport. Ma mindenki meg van győződve arról, hogy az egyetlen út, amelyet érdemes megpróbálni, a törvényes út, vagyis igyekezni kell elérni, hogy a Népszövetség felülvizsgálja a békeszerződést. Ma az egész magyar irredentizmus ezen az úton halad, a parancsszó: „revízió”, és ebben a kérdésben Magyarország egy emberként tart össze. – Ezt a törekvést igyekeznek mindenütt elmélyíteni, az iskolában, a templomokban, a kolostorokban, a kereskedelemben, a sportban, de legfőképpen külföldön igyekeznek terjeszteni, a revíziót mint igazságszolgáltatást kérve. Úgy látszik, hogy néhány ország, mint Olaszország és Lengyelország, a közvélemény bizonyos áramlatai, például Angliában, elég kedvezően viszonyulnak a magyar revizionista mozgalomhoz.

Nem hallgathatom el, hogy ez a propaganda olykor nagyon merész formát is ölt, mint amikor legutóbb egy hamarosan felépülő új templomot megpróbáltak elnevezni *A revízió*

150 A jelentés vételének nyugtázása: 1928. december 31., iktatószám: 2831/28. Lásd a hivatali példányt in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 31, f. 61r. A tisztázat megtalálható in: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 24, fasc. 2, f. 97r.

templomának, amivel elérték – éppen a neve miatt –, hogy jelentős támogatást kaptak katolikusoktól is. Szerencsére Serédi bíboros Őminenciája azonnal jelezte a kezdeményezőknek, hogy ilyen nevet katolikus templomnak nem illik adni. – Ez a mozgalom azonban több, mint politika, inkább patriotizmusnak lehet nevezni, amely nem megosztja, hanem egyesíti a magyarokat, és ezért – bár kellő körültekintéssel – el lehet fogadni, hogy érvényesül a vallás mellett is – pontosan úgy, ahogy minden nemzet esetében történik a tisztán hazafias érzéssel.

Ellenben a másik dolog, vagyis a királykérdés fájdalmas szakadások állandó forrása, amelyek az utóbbi időben egyre jobban elmérgesedtek. Most már azt lehet mondani, hogy Magyarország három nagy pártra szakadt: vannak a legitimisták, a szabad választások hívei és a Habsburg-ellenesek – vagy választásokkal, vagy anélkül.

a) – A legitimisták azt sem fogadják el, *hogyan* kérdéses lehet a király személye; számukra csakis Ottó létezik, úgyhogy erélyesen letörnek minden „választási” javaslatot. Ez a párt mindig a mágnások, nagyszámú pap és a püspöki kar pártja marad, s velük tart a népnek az a része is, amelyet a papság könnyen tud befolyásolni. – Ettől az irányzattól a katolicizmus felvirágzása és a régi kiváltságok visszaállítása várható, ezért is akadályozák olyan hevesen a protestánsok a legitimista mozgalmat.

b) – A szabad választások híveinek pártjához sokan csatlakoznak, nagyon különböző emberek is, épp azért, mert a szabad választás több megoldást enged meg: közéjük tartoznak a Habsburg-ház oldalági jelöltjeinek támogatói, a külföldi jelöltek támogatói és a nem királyi házból származó, de az ország kormányzásában már kipróbált magyar jelöltek támogatói. A protestánsok ezt a pártot kedvelik a legjobban, mert azt remélik, hogy így megvalósíthatják álmaikat a magyar történelem katolikus hagyományai ellenére.

c) – A Habsburg-ellenes pártot szinte észre sem lehetne venni, ha alkalomadtán nem a leghangosabb volna. A szocialisták és néhány más népi frakció tartozik ide.

A kormány látszólag kívülállóként viselkedik, kijelenti, hogy a királykérdés ma nem aktuális, és igyekszik időt nyerni, fenntartva a jelenlegi rezsimet, amely mindenben a szabad választások híveinek kedvez.

Három évi itt-tartózkodás után az a benyomásom, hogy a legitimista párt jobbra gyengül. Erre az alábbi tényekből következtetek:

1.) – Ma nyíltan beszélnek a nyilvánosság előtt szabad választásról és köztársaságról is; annyira, hogy a legitimisták, beszédeik alkalmával, kénytelenek vitatkozni velük.

2.) – A magyar kormány tegnapig csendben tűrte, bármit is mondtak a legitimisták, most azonban Bethlen grófon keresztül nagyon erős nyilatkozatokat tett, még ha csak egy magánjellegű összejövetele is: kifogásolta, hogy a legitimista kijelentések ellenkeznek a törvényekkel, és azzal fenyegetett, hogy szükség esetén jogi eljárást kezdeményez a köznyugalom hasonló megzavarása miatt.

3.) – A jelenlegi kormányzó személye, aki kormányzói programjához hűen szinte mindig a háttérben maradt, ma egyre nagyobb népszerűsége tesz szert; erről a kormány nagyon ügyesen igyekszik gondoskodni különösen a protestánsok soraiban és a magas rangú tisztviselők köreiből.

Mivel ez a helyzet, minden eddiginél nagyobb szükség van arra, hogy a katolicizmus megőrizze teljesen apolitikus jellegét. Nehéz kialakítani ezt a mentalitást, itt nehezebb, mint máshol, pedig ez nemcsak az egyház magasabb irányelveinek felelne meg, hanem a magyar katolicizmus számára is hasznos volna gyakorlatilag, mert így ahelyett, hogy a politikai hatalom támogatásától várná a felvirágzását, belső erejével vívna ki a politikai

hatalom tiszteletét a katolikusok iránt, bármilyen hatalomról legyen is szó. – Arról nem is beszélve, hogy a katolikusok politikai tartózkodása azonnal rokonszenvesebbé tenné a vallást minden rendű és rangú állampolgár számára, a kormányt is beleértve.

A helyzet azonban nagyon nehéznek látszik: én személyesen a legszigorúbban tartózkodom a politikától, de nem prédikálhatom ezt másoknak, mert azt kockáztatnám, hogy csupán ezért a legitimisták ellenfelének tartanának.

1929

43

**A DIPLOMÁCIAI TESTÜLET JÓKÍVÁNSÁGAI
A KORMÁNYZÓ ŐFŐMÉLTÓSÁGÁNAK**

Cesare Orsenigo nuncius 2015. sz. jelentése Pietro Gasparri bíboros államtitkárnak

Budapest, 1929. január 2.

AA.EE.SS. ikt. sz.: 64/29

Tisztázat, gépelt, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 31, f. 63r

Tegnap a szokásos ceremónia keretében a diplomáciai testület kifejezte újévi jókívánságait a kormányzó Őfőméltóságának. Mint rangidős én tolmácsoltam a kollégáknak. Az elhangzott jókívánságokat Eminenciád a mellékelt beszédben olvashatja; csatolom Őfőméltósága válaszának szövegét is.

(két melléklettel)

Az apostoli nuncius újévi köszöntése

Melléklet a 2015/Ungheria sz. jelentéshez¹⁵¹

1929. január 1.

Gépelt másolat, aláírás hiányzik

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., Fasc. 31, fol. 65r

Főméltóságú Uram!

A Főméltóságod Személyénél megbízatásban álló diplomáciai testület az új év alkalmával Főméltóságod előtt szerencsekívánatait óhajtja kifejezni.

Egyre nagyobb bizakodással tekintünk a rendjében megzavart Európának jövője elé: új egyezmények, szerződések és háborúellenes megállapodások megteremtették és megerősítették a nemzetközi kötelekeket, amelyeknek célja biztosítani a nemzeteknek nyugalomát és fejlődését. A hosszadalmas és fáradságos munka, amely szükséges volt, hogy e pontra elérjünk, tanúságot tesz még egyszer arról, hogy milyen borzasztó szerencsétlenség volt a háború.

Főméltóságú Uram!

Az Ön kedves Magyarországa az ez irányban kifejtett munkásságban nem maradt el egyetlen egy állam mögött sem. Hatalmas és erős akaratral vezérelve, összegyűjtve minden anyagi és szellemi erőit, tudott – annyi sok nehézség dacára is – megélni, fellendülni és egész méltósággal megtartani helyét a nemzetek között. A jó Isten áldja meg, Főméltóságú Uram, hazájának e nagy törekvéseit és engedje meg Magyarországnak, hogy – a

¹⁵¹ Az Új Nemzedékben 1929. január 3-án, a 3. oldalon megjelent fordítás, csakúgy, mint a következő dokumentum.

nemzetekhez fűződő és egyre szorosabbakká váló kapcsolataival – mind jobban felvirágozzék és megszilárduljon.

Midőn így Főméltóságod hazájának jövőjét illetőleg e kívánatainkat kifejezzük, kérjük Főméltóságodat, fogadja egyúttal őszinte szerencsekívánatainkat Magas Személyére vonatkozólag, amelyeket mi Államfőink nevében is kifejezzünk.

Budapest, 1929. január 1.

Horthy kormányzó Őfőméltóságának válasza az apostoli nuncius köszöntésére

Melléklet a 2015/Ungheria sz. jelentéshez

1929. január 1.

Gépelt másolat, aláírás hiányzik

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., Fasc. 31, fol. 66r

Apostoli Nuncius Ur!

Hálás köszönettel fogadom azokat a jóleső újévi kívánságokat, amelyeknek Nagyméltóságod a diplomáciai kar nevében kifejezést adni szíves volt,

A most lezárult év folyamán a magyar nép a hivatásába vetett megingathatatlan hitétől vezetettve, a sok kimondhatatlan nehéz akadály dacára, lankadhatatlan kitartással folytatta azt az újjáalkotó munkát, amelynek révén nyugodt és boldog jövőt remél magának biztosítani. Különös igyekezettel fáradozott azon, hogy az idegen nemzetekkel baráti kapcsolatokat teremtsen és a már fennállókat még szorosabbá tegye. A számos szerződés és egyezmény, amelyet Magyarország az elmúlt hónapok folyamán aláírt, mindmegannyi bizonyossága különben is annak az őszinte törekvésnek, hogy minden országgal egyetértésben éljen.

Kétségtelen, hogy az ország gazdasági talpra állításának munkája, bár a nemzetből már mérhetetlen áldozatokat követelt, még messze van a befejezéstől.

Ennek a ténynek a tudatában keressük az utat és módot, hogy barátságos eszmecserék és tárgyalások által egy olyan állapotot teremthessünk, amely állami életünk feltételeit kedvezőbbé teszi és amely lehetőséget ad arra, hogy minden erkölcsi és anyagi erőnket a magunk kitűzött békés feladat megvalósítására fordíthassuk.

Melegen köszönöm Nagyméltóságodnak a jókívánásait, amelyeket tolmácsolni szíves volt és a magam részéről örömmel fejezem ki Szerencsekívánataimat önöknek, Uraim, kérve, hogy őszinte jókívánataimat uralkodóiknak és államfőiknek tolmácsolják.

Budapest, 1929. január 1.

44

AZ EGYHÁZI JAVAK KEZELÉSE (VALLÁSALAP)

Cesare Orsenigo nuncius 2062. sz. jelentése Pietro Gasparri bíboros államtitkárnak
Budapest, 1929. január 21.

Másolat, gépelt, aláírt

AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 28, fasc. 4, ff. 417r-420r

A közszolgálati sajtó a napokban terjedelmesen foglalkozott a „Vallási és tanulmányi alap”-nak nevezett egyházi javak kezelésével, amelynek szabálytalanságairól elődömnék már volt alkalma beszámolni Eminenciádnak, de magam is szóltam róla 569/1927., 1317/1928., 1464/1928. és legutóbb 1897/1928. sz. tiszteletteljes jelentéseimben,¹⁵² amikor elküldtem Serédi bíboros Őeminenciája részletes jelentését is.

Az ügyet Forster báró, a fenti javak kezelését ellenőrző bizottság lemondott elnöke hozta nyilvánosságra egy 92 oldalas, kézirat gyanánt nyomtatott kiadvány formájában, amelyet aztán terjesztett politikus barátai között, úgyhogy igen gyorsan az újságok szerkesztőségébe is eljutott.¹⁵³ Forster báró elég gazdagon dokumentált vádbeszédet intéz Klebelsberg gróf, a kultuszminister és az elhunyt Csernoch bíboros tevékenysége ellen, az alábbiakkal vádolva őket:

1) – Nagy horderejű döntéseket hoztak bizonyos banki részvények megvásárlásával és egy nagy összegű kölcsön felvételével kapcsolatban anélkül, hogy megszerezték volna a tanácsadók szabályos és szükséges hozzájárulását, akik így kész tényekkel szembesültek.

2) – Rosszul használták fel a tőkéket, amivel jelentős leértékeléseket okoztak.

3) – Folytatták az alap kezelését annak ellenére, hogy az ellenőrző bizottságnak nem volt vezetője, ugyanis Forster báró lemondása után már nem választottak világi elnököt, úgyhogy Klebelsberg miniszter végül – mondja a báró – saját maga ellenőre volt.

A kiadvány azt állítja, hogy régebben az alap rossz kezelése miatt aggódó Szentszék is írt egy levelet az illetékes püspököknek, és felvilágosítást kért, de minden eredmény nélkül. – Forster báró már a kiadványa első oldalain felveti az elvi kérdést, és kimutatja, hogy az egyházi javak kezelésére, mivel király hiányában a főkegyúri jogot felfüggesztették, kizárólag a Szentszék illetékes, éppen úgy, ahogy elismerést nyert a Szentszék illetékessége a püspökök kinevezésével kapcsolatban. – A kiadvány végezetül azt javasolja, hogy a fenti javak kezelésére hozzanak létre egy új szervet, azaz egy három- vagy öttagú tanácsot, amelynek tagjai a báró szerint az alábbiak lehetnének: a bíboros primás a Szentszék képviselőjében, a parlament egyik tagja, a felsőház egyik tagja, a számvevőszék elnöke és egy, a kormány által kinevezett személy.

A kiadvány által keltett láрма nem sokáig tartott. Az újságok, amelyek majdnem valamennyien a kormányhoz kötődnek pénzügyileg, felkínálták hasábjait a kormányzati védekezés számára, amelyet az alábbiakra alapoztak: komoly szemrehányás a tiszteletreméltó Csernoch bíboros emlékének megsértése miatt; mély hallgatás a kezelési jog kérdéséről; a Vallásalap által katolikus intézményeknek juttatott adományok megdönbentő listája; burkolt elismerése annak, hogy gyakran szabálytalanul jártak el, de egyide-

¹⁵² Kötetünkben egyiket sem közöljük.

¹⁵³ Báró Forster Gyula, A főkegyúri jog gyakorlása, midőn nincs koronás király. Nyomtatott, Kézirat gyanánt. Lásd: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 28, fasc. 4, ff. 416 (92 oldal, levéltárilag nem számozva).

júleg annak az enyhítő körülménynek a nyomatékos hangsúlyozása, hogy ha a miniszter mindig a szabályokhoz tartotta volna magát egy döntés meghozatala előtt, sok ügylet befejezés nélkül füstbe ment volna, és a Vallásalap kára sokkal nagyobb lett volna; végül hivatkozás az ország súlyos pénzügyi válságaira a leértékeléseket igazolandó, amelyek egyébként az összes igazgatóságot és bankot még nagyobb mértékben is sújtották.

A sajtó most hallgat, de azt hiszem, az ügynek lesz visszhangja az ellenőrző bizottság első ülésén. Ami a javak kezelési jogát illeti, az incidens persze egy kicsit jobban megvilágította a dolgot; valamelyik újság, a demokratáknak válaszolva, akik a parlamentnek vagy a felsőháznak követelték a Vallásalap kezelésének felügyeleti jogát, kertelés nélkül kijelentette, hogy ezek az intézmények nem illetékesek, mert a javak egyházi jellegűek. De hogy a Szentszék aztán hogyan gyakorolhatná ezt a kezelési jogot, senki sem meri megmondani.

A magam részéről, ismerve a magyar gondolkodásmódot és kihasználva az alkalmat, amelyet a bíboros prímás Őminenciája levele kínál, úgy vélem, jó volna, ha a Szentszék nem az ellenőrző bizottság püspök tagjait erősítené meg a posztjukon, hanem a magyar püspöki kart bízna meg ezeknek a javaknak a kezelésével, aztán döntsék el maguk az ordináriusok, hogy miképpen teljesítik ezt a megbízást a jelenlegi kormánnyal szemben és, ha szükséges, a kormánnyal együttműködve is. – Ez a megbízás, amely szólhatna csupán öt évre is, burkoltan az apostoli király által annak idején törvényesen létrehozott, de ma minden törvényes alapot nélkülöző ellenőrző bizottság megtagadása lenne, ugyanakkor nem sértene a magyar nemzeti érzékenységet akkor sem, ha a Szentszék jogát erősítené meg. – Azt is hozzá lehetne tenni, legalábbis mint ajánlást, hogy a püspöki kar kizárólag saját körén belül intézze mindazt, ami maguknak a javaknak az elosztásával, vagyis a katolikus intézményeknek való kiutalásával kapcsolatos. Más dolog ugyanis a javakat megforgatni és kamatoztatni, és megint más a nyereséget felhasználni. A kormány lehet majd társkezelő az előbbi tevékenységben, de nem jó, ha közreműködik az utóbbiban is, vagyis a haszon vagy bevétel elosztásában. Ezért teljesen meg kellene bízni a magyar püspöki karban. – Ezek a gondolataim kissé elűtnek attól, amit legutóbbi tiszteletteljes jelentésemben kifejtettem, de remélem, megfelelnek a fenti incidens miatt kialakult gondolkodásmódnak, és arra irányulnak, hogy minél jobban kihasználjuk a pillanatot a Szentszék javára.

45

AZ EGYHÁZI JAVAK KEZELÉSE (VALLÁSALAP)

Cesare Orsenigo nuncius 2072. sz. jelentése Pietro Gasparri bíboros államtitkárnak
Budapest, 1929. január 25.

Gépelte fogalmazvány, aláírt

AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 28, fasc. 4, ff. 422r-424r

Miután lemásoltam, sietek csatoltan elküldeni Eminenciádnak Serédi bíboros Őminenciája levelét,¹⁵⁴ mert nem mertem rejtjeles táviratban összefoglalni, amint azt Őminenciája javasolta, attól tartva, hogy nem lenne elég világos. Remélem, Eminenciád már

154 Lásd a következő dokumentumot.

megkapta a f. hó 21-i, 2062. sz.¹⁵⁵ legutóbbi jelentésemet, amelyet azonban úgy küldtem el, hogy nem beszéltem meg a bíboros Őeminenciájával, aki tehát a mai napig nem ismeri azokat a javaslatokat, amelyeket bátorkodtam Eminenciád figyelmébe ajánlani az említett jelentésben.

A csatolt levélből az derül ki, hogy immár elérkezett a pillanat, amikor el kell dönteni, hogy ki gyakorolja a főkegyúri jogot a Vallási és tanulmányi alap javainak kezelését illetően a fennálló interregnum alatt, amely végleges is lehet. Eddig a kultuszminiszter gyakorolta jogellenesen, aki azt mondja, hogy ő „az apostoli király folytatója” a püspöki kar együttműködésével, amit a Szentszék (egyébként) nem engedélyezett.

Serédi bíboros Őeminenciája beiktatása óta azonban érezhetően más szelek fújnak. Úgy tudom, hogy az ellenőrző bizottság december 19-én tartott utolsó ülésén egy kiváló világi ember, gróf Esterházy Móric* volt miniszter egy apró, de sokatmondó incidens nyújtotta alkalommal élve erőlyesen tiltakozott „a manipulációk ellen, amelyek a felfüggesztett főkegyúri jogot a kultuszminiszter újfajta kegyúri jogával szándékozzák felváltani”. Aztán megjelent Forster kiadványa, amely erkölcsileg romba dönti az egész ellenőrző bizottságot, annyira, hogy most a felsőház is intézkedést javasol a javak biztonságosabb kezelése érdekében.

Az én véleményem a következő: ha a bíboros primás tudomásul venné a felsőház kívánságát, amennyiben elismerné a jelenlegi ellenőrző bizottság elégtelenségét, arra azt válaszolhatná, hogy e javak kezelésének a főkegyúri jog alapján történő rendezésére nem a felsőház illetékes, hanem a magyar püspöki kar, mert a Szentszék kifejezetten a magyar püspöki karra bízta azt az interregnum időszakára, a felsőház nekibuzdulása lecsillapodna. Ugyanis az egyházi javak felett gyakorolt főkegyúri jog kisajátítása a Szentszékkel szemben hazafias gesztus benyomását keltheti, és megnehezítené az ellenállást; de kisajátítani ezt a jogot, amikor a Szentszék a „magyar” püspökökre ruházta azt, a főkegyúri jog jellegének, vagyis a királyi kiváltságoknak szinte a megsértése lenne, amelyek felett a legitimisták féltékenyen őröködnék, különösen a kormányzó kormányával szemben.

Ha ez megvan, az már a gondviselés jóvoltából ma Serédi bíboros által vezetett püspöki kar feladata lenne, hogy azonnal létrehozzon egy új bizottságot illetékes világiak bölcs közreműködésével úgy, hogy a felsőház és a parlament is meg legyen elégedve. Azt gondolom, semmi sem tiltja, hogy a javak kezelésében részt vegyen a kultuszminiszter is, de egészen más minőségben, anélkül, hogy az apostoli király folytatója kívánna lenni, ami az apostoli király kiváltságainak az öröklésével egyenlő lenne akkor is, ha, tegyük fel, köztársaság van.

Ha aztán a püspöki kar, mint már utaltam erre legutóbbi tiszteletteljes jelentésemben, minden világi vagy kormányzati beavatkozás nélkül fenn tudja tartani magának (és erre kötelezni kellene, legalább titokban) a javak éves hozamának teljesen szabad elosztását, akár úgy, hogy tájékoztatás céljából köteles beszámolni a kormányzati hatóságoknak, az egyház szabadsága szinte teljes lenne, de mindenképpen, azt hiszem, az egyáltalán elérhető legnagyobb.

A bíboros primás utasításokat vár: úgy gondolom, Eminenciád talán egy rejtjeles táviratban is megírhatja majd nekem azokat.

155 Lásd az előző dokumentumot.

AZ EGYHÁZI JAVAK KEZELÉSE (VALLÁSALAP)

Serédi bíboros 1929. január 23-i, 2071. sz. levele Cesare Orsenigo apostoli nunciusnak

Gépelte fogalmazvány, aláírás nélkül

Melléklet a nuncius a bíboros államtitkárnak írott 2072. sz. jelentéséhez

AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 28, fasc. 4, ff. 421rv-421arv¹⁵⁶

Excellenciás és Főtisztelendő Uram,

Excellenciád előtt ismeretes az a vita, amelyet Forster bárónak a Vallási és tanulmányi alapok javainak kezeléséről írt kiadványa váltott ki. Ezt a kérdést eddig csak a sajtó bolygatta. Most azonban, értesülesem szerint, a magyar parlament felsőháza is tárgyalni fogja. Tekintettel a szóban forgó javak egyházi jellegére, a magyar parlament nyilvánvalóan nem jogosult velük kapcsolatban intézkedni. Mégis a felsőház elé lehet majd vinni ezt az ügyet, mert az államminiszterek felelősségéről szóló 1847/48. évi törvény III. cikkelye, amely a király által a felelős államminiszterekre bízott különböző ügyeket szabályozza, nem tett különbséget az uralkodóhoz és személyesen a főkegyúrhoz tartozó ügyek között, következésképpen az egyházi javakat is a felelős vallás- és közoktatásügyi miniszter kompetenciájában hagyta. Később az 1920. évi törvény I. cikkelye szerint ennek a jognak azt a részét, amely az egyházi személyeknek a javak mellé rendelésére vonatkozik, Magyarország kormányzójának jogai eltörölték a főkegyúri jog felfüggesztésének egész időszakára, és semmit nem szabályoztak az egyházi javakra nézve. Úgyhogy a vallás- és közoktatásügyi miniszter folytatta az egyházi javak kezelésének felügyeletét, valamint a Vallási és tanulmányi alap javainak kezelését is saját minisztériumának alkalmazottain keresztül. Amikor még volt királyuk, a miniszter neki tartozott felelősséggel a következő értelemben: államügyekben az *uralkodónak*, egyházi ügyekben a *főkegyúr*nak felelt. Most azonban az utóbbi ügyekben nem tartozik felelősséggel senkinek. Én – mint ezt már többször elmagyaráztam Excellenciádnak – nem vehetem ki a miniszter kezéből az egyházi ügyeket, ezért igyekeztem megközelíteni az egyházjog előírásait. Tehát a Vallási és tanulmányi alap kezelését ellenőrző bizottságot rávettem arra a döntésre, hogy a bizottság minden évben számoljon el a magyar püspöki karnak.

Bár a felsőház tagjai tudnak erről az intézkedésről, sokan közülük úgy vélik, hogy ez nem elegendő, mert az interregnum időszaka alatt a miniszter valamilyen állami szervnek is felelősséggel kell tartozzon. Ezért a felsőház egy rendelet tervére fog javaslatot tenni, amely szerint magának a felsőháznak kellene kiválasztania a saját tagjai közül bizonyos számú katolikus személyt, akik *Magyarország primásának elnökle*te alatt megvizsgálják a kérdést és készítenének egy törvénytervezetet valamilyen szerv létrehozására. Ennek a szervnek a vallási- és közoktatásügyi miniszter nemcsak a Vallási és tanulmányi alap javainak kezeléséért lenne felelős, hanem minden beavatkozásáért az egyházi javak kezelésébe Magyarországon, különösen a püspöki székek megüresedése idején. Nem kétséges, hogy a tervezett ellenőrző szerv, amelyről szó van, ugyanúgy ellentétes a kánonjoggal, mint az 1847/48. évi törvény III. cikkelye. Ezért a primás jelenléte a felsőház által megválasztandó személyek között, akik előkészítik a fenti szervre vonatkozó törvénytervezetet, a kánonjogba ütközne, mivel közvetve elismerné a parlament jogát az egyházi ügyekbe való beleszólásra.

¹⁵⁶ 421a: számozási hiba.

Miután a felsőház egyik tagjától megtudtam a fentieket, igyekeztem elmagyarázni neki a főkegyúri jog természetét és az egyházi javak jellegét. Azt hiszem, meggyőztem arról, hogy ezekben az ügyekben a parlamentünk egyáltalán nem illetékes, ennek ellenére kijelentette, hogy a fenti javaslatot elő fogják terjeszteni, mert a felsőház tagjainak az állam törvényeire kell támaszkodniuk. Több ellenvetésem után elismerte, hogy az én nézőpontomból minden magyar törvényt, amely a szóban forgó egyházi javakra vonatkozik, hibásnak lehet tekinteni, tehát az állam bármilyen beleszólását ki kellene zárni, a polgárok azonban nem így gondolkoznak. Mindenesetre én előre látom, hogy a fenti javaslatot meg fogják tenni. És nem tudom, hogy meg kellene-e akadályozni. Mert eltekintve attól, hogy a parlament nem illetékes, a tervezett ellenőrző szerv jobbnak tűnik a jelenlegi állapotnál, amelyben a vallás- és közoktatásügyi miniszter minden felelősség nélkül szól bele az egyházi ügyekbe.

Mivel ha akarnám, akkor sem tudnám megvétózni a fenti javaslatot, következésképpen a felsőház foglalkozni fog a szóban forgó kérdéssel, bizonyos, hogy nekem és az egész magyar püspöki karnak néhány nap múlva döntenünk kell, és két rossz közül kell választanunk: vagy részt veszünk a bizottságban, amely előkészítené a miniszter feletti ellenőrzés törvénytervezetét, ezáltal pedig közvetve elismerné a parlament illetékességét egyházi ügyekben, vagy távol tartjuk magunkat a bizottságtól, és a világiak kénye-kedvére hagyjuk a szóban forgó törvénytervezet előkészítését.

Tekintettel arra, hogy nekem talán a felsőház első plenáris ülése után nyilatkoznom kell, hogy elfogadom-e vagy sem az említett törvénytervezetet előkészítő bizottság elnöki tisztét, *kérem Excellenciádat, hogy legyen szíves rejtjeles táviratban megkérdezni a Szentszékét: elfogadhatom-e vagy sem a fenti bizottság elnöki tisztét, és hogy az utóbbi esetben kell-e tiltakoznom, vagy hallgathatok a parlament illetéktelenségéről?*

Szeretném még megjegyezni, hogy abban az esetben, ha részt vennék a bizottságban, természetesen javasolhatnám, hogy az ellenőrző szerv legyen a püspöki kar. Meg kell azonban mondanom, hogy egy ilyen esetleges javaslat nehezen menne át a bizottságban, és biztosan nem menne át a parlamentben.

Abban a reményben, hogy Excellenciád megfelelő gyorsasággal szíveskedik közölni velem a Szentszék választát, maradok őszinte megbecsüléssel és hálával...

AZ EGYHÁZI JAVAK KEZELÉSE (VALLÁSALAP)

Cesare Orsenigo nuncius 2086. sz. levele Serédi bíborosnak

Budapest, 1929. január 29.

Ikt. sz. AA.EE.SS. 3861/28

Gévelt másolat, aláírva

AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 28, fasc. 4, f. 425r

Őszentsége bíboros államtitkára igazolja, hogy megkapta Eminenciádnak az apostoli nunciaturán keresztül november 20-án küldött, 3861. sz. kérdését,¹⁵⁷ és felhatalmazott arra, hogy közöljem Eminenciáddal az alábbiakat: „A Szentszék megbízta a püspöki kart

¹⁵⁷ Itt egy korábbi Serédi-levelelről van szó, amelyet kötetünkben nem közlünk.

a szóban forgó Alap kezelésével, így a bíboros prímás elfogadhatja a kezelői tanács elnökségét, amelyhez világi tagok is csatlakozhatnak.”

Igaz, hogy ez a közlemény nem utal Eminenciád legutolsó kérdésére, de azt hiszem, a magyar püspöki karnak adott megbízás elegendő lesz a további kérdések megoldásához is.

AZ EGYHÁZI JAVAK KEZELÉSE (VALLÁSALAP)

Serédi bíboros 586. sz. levele Cesare Orsenigo apostoli nunciushoz

Esztergom, 1929. február 7.

A nunciatúra iktatószáma: 2071.

Tisztázat, gépelt, aláírt

AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 28, fasc. 4, ff. 428rv

Excellenciás és Főtisztelendő Uram!

Igazolva Excellenciád igen nagyra becsült január 29-i (2086/29. sz.)¹⁵⁸ és február 5-i (2110/29. sz.)¹⁵⁹ leveleinek vételét, rá kell mutatnom, hogy a Szentszék első válasza nem érinti, a második pedig nem oldja meg a január 23-án az apostoli nunciatúrán keresztül Őszentsége államtitkárságához intézett kérdéseimet. Ezért, azt hiszem, jogosan következtethetek arra, hogy a Szentszék az én megítélésemre bízta, mit kell majd tenni az ügyben, de megosztja velem a felelősséget. A magam részéről igyekezni fogok megtenni mindent, hogy a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter a magyar püspöki karnak, vagy egy olyan ellenőrző szervnek tartozzon felelősséggel, amelyet maga a püspöki kar hoz létre. Ha ez nem sikerülne, akkor talán a parlament hoz majd létre egy hasonló ellenőrző szervet, ami bármennyire is törvénytelen egyházjogilag, gyakorlatilag jobb lenne a jelenlegi állapotnál, amelyben egyáltalán nincs ellenőrzés. Megragadom ezt az alkalmat is mély tisztelem kifejezésére, és maradok...

AZ EGYHÁZI JAVAK KEZELÉSE (VALLÁSALAP)

Cesare Orsenigo nuncius 2140. sz. levele Serédi bíborosnak

Budapest, 1929. február 11.

Gépelt fogalmazvány, aláírt

AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 28, fasc. 4, ff. 429r

Eminenciád f. hó 7-i, 586. sz.,¹⁶⁰ nagyra becsült levelének birtokában, a tárgyról folytatott beszélgetést kiegészítve, bátorkodom még pontosabban kifejteni a gondolataimat.

Szerény véleményem szerint amikor a Szentszék a magyar püspöki karra bízta a Vallási és tanulmányi alap kezelését, burkoltan azzal a joggal is felruházta, hogy megoldja a különböző nehézségeket, amelyek ennek a megbízásnak a teljesítése során keletkezhet-

158 Lásd az előző dokumentumot.

159 Kötetünkben nem közöljük.

160 Lásd az előző dokumentumot.

nek, különös tekintettel a jelenlegi helyzetre a régi ellenőrző bizottsággal szemben. Úgy vélem, hogy ezáltal azt a felelősséget, amelyre Eminenciád utal, közvetlenül a püspöki karral kell megosztani. – Azt hiszem, hogy ezt a felfogást Eminenciád már tökéletesen magáévá tette; én csak személyes nyugalmam érdekében láttam jónak írásba foglalni.

[A témához illeszkedik két dokumentum 1930 júniusából:]

46

**SERÉDI BÍBOROS PRÍMÁS KORMÁNYZATI HATALMÁRÓL AZ
ESZTERGOMI ÉRSEKSÉG CSEHSZLOVÁKIAI RÉSZÉIN**

A Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának 1828/30. sz. utasítása

Pietro Ciriaci* prágai nunciusnak

Vatikán, 1930. június 3.

Tisztázat, gépelt, aláírt

Fogalmazvány: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 44, P.O., fasc. 42, fol. 33r

Excellenciás és Főtisztelendő Uram,

hálás lennék Excellenciádnak, ha szíveskedne tudatni velem, milyen hatalmat gyakorol Serédi bíboros Őeminenciája a főegyházmegye Csehszlovákiában fekvő részében, amelyet egy apostoli kormányzó vezet. A jogszabály értelmében és az államtitkárság tudomása szerint Serédi Őeminenciája ott semmiféle hatalmat nem gyakorol. Mindenesetre hálás lennék Önnek, ha szíveskedne néhány információval szolgálni erről.

Pietro Ciriaci prágai nuncius jelentése
a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának
Prága, 1930. június 6.

Tisztázat, gépelt, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 44, P.O., fasc. 42, fol. 32r

Excellenciádnak 1828/30. ikt. sz., december 3-án kelt levelére válaszolva tisztelettel jelzem, hogy valóban úgy van, ahogy Ön írja, azaz Serédi bíboros Őeminenciája nem gyakorol hatalmat a trnavai apostoli kormányzóság területén.

[A témához illeszkedik két dokumentum 1930 júniusából – közlés vége, folytatódik az 1929-es év dokumentumaival:]

47

MAGYAR KÉPVISELŐK LÁTOGATÁSA A SZENTATYÁNÁL

Cesare Orsenigo nuncius 2234. sz. jelentése Pietro Gasparri bíboros államtitkárnak

Budapest, 1929. március 10.

Államtitkársági iktatószám: 79337

Tisztázat, gépelt, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 31, ff. 68rv

Fogalmazvány: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 30, fasc. 3, ff. 141r-142r

Politikailag különböző jobboldali pártokhoz tartozó, katolikus magyar képviselők, akik már részt vettek a jezsuita atyák házában egy lelkipolyorlatos tanfolyamon, csütörtökön este tértek vissza a szentáldozást előkészítő prédikációra. A csoport itt maradt éjszakára, és másnap reggel közösen megáldoztak.

Én magam voltam szerencsés kiosztani nekik a szent ostyát. Magyar szokás szerint az egész csoport fogadott a kapuban, és Zsitvay* igazságügyminiszter üdvözölt, beszédében felidézte „a Szentszék kiszabadulását a rablók aljas láncából...”, és áldást kért „a lábbal tiport Magyarországra, hogy maga is mielőbb kiszabadulhasson a rablók aljas láncából”. Válaszomban gratuláltam a példamutató hithez és jámborsághoz, és kijelentettem, büszke vagyok arra, hogy egy ennyire katolikus nemzet körében képviselem a Szentatyát, aztán vártam, hogy áldást adhassak a templomban; tényleg minden nyugodtan zajlott. Minderől azért számoltam be, hogy bemutassam, milyen könnyen szövik össze a magyarok az egyébként igazán nemes politikai érdekeiket a legmisztikusabb vallási szertartásokkal is.

Most ugyanezek a képviselők Rómába készülnek zarándoklatra a pünkösdi ünnepek táján, hogy kifejezzék hódolatukat a SZENTATYÁNAK jubileumi év és az olasz kormánnyal létrejött megbékélés alkalmából. Megkértek, hogy szedjem össze a SZENTATYÁNÁL teendő látogatáshoz szükséges információkat. A válasz nem sürgős, de gondoltam, jobb, ha rögtön jelzem az eseményt Eminenciádnak.¹⁶¹

48

KÉPVISELŐK ÉS FELSŐHÁZI TAGOK 100 FŐS RÓMAI ZARÁNDOKLATA

Pietro Gasparri bíboros államtitkár 1929. augusztus 18-i, 1726/29. sz. utasítása

Cesare Orsenigo apostoli nunciusnak

A nunciatúra iktatószáma: 2700.

Tisztázat, gépelt, aláírt

Hivatali példány: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 31, ff. 84rv

Eredeti: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 29, fasc. 3, ff. 23rv

Beérkezett 15-én

161 A nunciuson keresztül érkezett kérést az Államtitkárság 1929. április 24-én 79337. ikt. szám alatti átiratban „Mgr. Maestro di Camera di S[ua] S[antità]”, lásd: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 31, fol. 70r.

Excellenciás és Főtisztelendő Uram,

a jezsuita Bangha Béla páter másolatban mellékelt, f. hó 3-i levelében Excellenciád olvasni fogja, hogy Magyarországon egy csaknem 100 fős zárandoklatot terveznek képviselők és felsőházi tagok részvételével. Ez tökéletesen megfelel annak, amit Excellenciád már jelzett f. év március 10-i, 2234. sz., nagyra becsült jelentésében.

Bár a Szentatya nagyra értékeli azoknak a képviselőknek jámbor és helyes szándékát, akik szeretnének eljönni, hogy kifejezzék előtte hódolatukat, mégsem tartja alkalmasnak a pillanatot erre a zárandoklatra, mert egyesek politikai tartalmat tulajdoníthatnának neki.

Ezért nagyon kérem Excellenciádat, hogy beszélje le róla a szervezőket, de úgy, mint ha ez az Ön személyes tanácsa volna, nem pedig felülről jött utasítás.

Excellenciád kipróbált bölcsességére és tapintatára bízva ezt a kényes feladatot, maradok...

aláírás: Gasparri

Melléklet a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának 1726/29. sz. utasításához (bélyegző):

Képviselők és felsőházi tagok 100 fős római zárandoklata

P. Bangha Béla S. J. 1929. augusztus 3-i levele

Cesare Orsenigo apostoli nunciushoz

AA.EE.SS. ikt. sz.: 1725/29

Tisztázat: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 31, ff. 82rv

Gépelt másolat: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 29, fasc. 3, f. 24r

érkezett 15-én, ajánlva?

MAGYAR KULTÚRA

SZERKESZTŐSÉGE

BUDAPEST

VIII. HORÁNSZKY UTCA 10.

Telefon: „József” 12-05.

Budapest, 1929. augusztus 3.

Fordítás olaszból:

Excellenciás és Főtisztelendő Uram,

engedje meg, hogy egy bizalmas és elég nehéz ügyben Excellenciádhoz forduljak. A magyar képviselők Rómába akarnak zárandokolni, hogy köszöntsék a Szentatyát papi jubileum alkalmából, és hogy megünnepeljék az olasz állammal való megbékélést. Az összes pártból (a szocialisták kivételével) csaknem 100 katolikus képviselő és felsőházi tag jelentkezett a zárandoklatra, amelynek október első napjaiban kellene Rómába érkeznie. Maga a miniszterelnök, Bethlen gróf, bár kálvinista, nagyon helyesli a tervet, talán inkább a lépés politikai részét mérlegelve. A képviselőket azonban valóban az a komoly

vágy vezérli, hogy szakrális, vallási zárandoklatot tegyenek; maga a terv a lelkigyakorlatos házban született, ahol kb. negyven képviselő és felsőházi tag lelkigyakorlaton vett részt. A zárandoklatot Mons. Vass József Őexcellenciája, államminiszter vezetné, és valószínűleg egy másik katolikus miniszter is (Zsitvay). Én mint lelkivezető mennék velük.

Úgy vélem, hogy egy ilyen zárandoklat nagyon hasznos lehetne az egyház számára nálunk és talán az országon kívül is. Azt is gondolom, hogy Őszentségének örömet szerezne és vigaszt nyújtana. Két dolog azonban kétséges, és ezekről alázatosan kérem Excellenciád véleményét. Nevezetesen:

1.) Valóban szívesen látná-e a Szentszék és a Szentatya a fent leírt zárandoklatot? Mert a képviselők és a felsőházi tagok az olasz kormányt és lehetőleg a királyt is fel akarják keresni, miután a Szentatyánál audienciában részesültek. Nem áll-e fenn az a veszély, hogy valami – pillanatnyilag előre nem látható dolog – közbejön, és megzavarja a zárandoklat nyugalját, hiszen a megbékélés nem tűnik tökéletesnek minden oldalról? Mons. Vass attól tart, hogy a személyét talán nem látják elég szívesen a Vatikában (bár nem tudja ennek az okát), és talán jobb lenne átadni a zárandoklat vezetését egy másik miniszternek, esetleg a világi Zsitvaynak.

2.) Másrészt nem kell-e attól tartani, hogy a zárandok képviselőket nem szívesen látja az olasz kormány? Az első érdeklődésre ugyan azt válaszolta, hogy nagy örömmel fogadja majd a képviselőket, és vendégeiként kezeli őket, stb. De bizhatunk-e a szép szavakban? Legutóbb Mussolini úr megtagadta a kihallgatást Huszár Károly volt magyar miniszterelnöktől, aki Serédi bíborossal zárandokolt Rómába. Eminenciád meg fogja érteni, hogy egy hasonló pofon – nagyon udvariasan palástolt, de pofon – kiábrándító megaláztatás volna, aminek okát a magyar közvélemény a zárandoklat szakrális és vallási jellegének tulajdonítaná. Soha többé nem szerveznének ilyen zárandoklatot.

Egyik kételyünket, amely Őszentsége örömét illeti, Excellenciád maga is azonnal eloszlatná; a másikat természetesen nem, de feltevések vagy némi tájékozódás talán mégis segítene. Mindenképpen nagyon örülnénk és nagyon hálásak lennénk Excellenciádnak, ha tanácsot tudna adna a másik kétséges dologban is. Provinciálisomon kívül senki sem tudja, hogy Excellenciádhoz fordulok, és nem is fogja megtudni. Excellenciád a nunciusunkon keresztül is küldheti nagyra becsült válaszát, vagy közvetlenül a mellékelt borítékban.

Előre is köszönöm,
Excellenciád odaadó híve
Bangha Béla, Jézus Társasága (s. k.),
a jezsuita rendház előljárója

49

GRÓF APPONYI ALBERT RÓMAI LÁTOGATÁSA

Cesare Orsenigo nuncius 2423. sz. jelentése Pietro Gasparri bíboros államtitkárnak

Budapest, 1929. május 21.

Gépelt tisztázat, aláírás nélkül

AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 29, fasc. 2, ff. 17r-18r

Kötelességemnek tartom közölni Eminenciáddal, hogy gróf Apponyi Albert Őexcellenciája tegnap nálam járt és bejelentette, hogy hamarosan Rómába utazik. Arra kért, segítsék neki audienciát nyerni a Szentatyánál és Eminenciádnál, de hozzátette, hogy már megbízta az ottani magyar követet a hivatalos kéréssel.

Apponyi grófot, aki immár 83 éves, itt, Magyarországon általános és őszinte rokonszenv övezi a jószolgálatok miatt, amelyeket hazájának tesz; maga a kormány gyakran bíz rá nehéz feladatokat annak ellenére, hogy nyíltan legitimista véleményével a kormány ellenzékéhez tartozik. Katolikus szempontból nagyon jámbor életet él, napi áldozó. Rómába azért utazik, hogy ott előadást tartson;¹⁶² de utazásának valódi célja az, hogy a királykérdésben elfoglalt álláspontját sokkal jobban kifejtse a kormányfőnek és a királynak, mint ahogy azt mások – attól tart – egészen más értelemben bemutatták. Talán a vatikáni kihallgatásokon is fog utalni erre, bár tudja, hogy a Szentszék milyen szigorú következetességgel tartja távol magát minden olyan politikai kérdéstől, amely a vallást nem érinti.

Ami az ország tényleges helyzetét illeti ebben a kérdésben, én csak megerősíteni tudom, amit tavaly december 11-i, 1934. sz. tiszteletteljes jelentésemben írtam.¹⁶³

Időben megkaptam Eminenciád f. hó 2-i, 79530. sz., nagyra becsült utasítását.¹⁶⁴ – Ezekben a napokban Budapesten tartózkodik egy olasz bizottság az olasz légió ünnepe alkalmából, amely 1848-ban a magyarokkal együtt harcolt a függetlenségért. Én két napig nem voltam a városban, mert egy nagyon jól sikerült ünnepségen vettem részt Pécsen, amelyet a Szentatya tiszteletére rendeztek papi jubileuma alkalmából. Ma azonban módom lesz találkozni az olasz képviselő tagjaival egy fogadáson a kormányzó Őfőméltóságánál, ahová meghívást kapott az egész diplomáciai testület. Nem tartottam szükségesnek, hogy külön jelentést küldjek Eminenciádnak Grandi* helyettes államtitkár látogatásáról, mert minden pontosan a tervek szerint történt. Csak egyetlen dolog változott az utolsó pillanatban, egy vidéki kirándulás helyett Esztergomba látogattunk, így a bíboros prímás Őeminenciájának alkalma volt ebédre is meghívni bennünket, amelyen részt vett a helyettes államtitkár, az olasz követség tagjai, a magyar külügyminiszter és néhány másik magyar. A bíboros, felidézve hosszú olaszországi tartózkodását, Őszentsé-

162 Lásd Apponyi 1929. június 5-én kelt levelét, amit a nunciusnak címzett, tisztázat, kézírásos, aláírt: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 29, fasc. 2, fol. 19r. Lásd még: Conferenza tenuta da S. E. il Conte Alberto Apponyi il 29 maggio 1929 nell’Aula Magna della Regia Università di Roma: “La Santa Corona Ungherese” [corrigé: Sacra Corona], [Őexcellenciája Apponyi Albert gróf 1929. május 29-én tartott előadása Róma Királyi Egyetemén], nyomtatott, 11, a levéltár által nem számozott oldal, lásd: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 29, fasc. 2, foll. 20skk.

163 Lásd fentebb, 122skk.

164 Kötetünkben nem közöljük.

ge és az olasz király egészségére emelte poharát; Grandi helyettes államtitkár egy nagyon kedves mozdulattal megköszönte, de nem mondott semmit.

50

**ANTONIO SANCHO DI PALMA KANONOK
MAGYARORSZÁGI ELŐADÁS AIRÓL**

Cesare Orsenigo nuncius 2507. sz. jelentése Pietro Gasparri bíboros államtitkárnak

Budapest, 1929. június 16.

AA.EE.SS. ikt. sz.: 1194/29

Tisztázat, gépelt, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 31, ff. 72rv

Kötelességemnek tartom, hogy előre jelezzek egy eseményt, amelyet most készítenek elő Magyarországon, és amelyet rosszul értelmezhetnének a kisantant országai, ez pedig a Szentszékre is kihatna.

A magyar újságok bejelentették, hogy július 25-én érkezik egy spanyol kanonok, bizonyos Antonio Sancho di Palma, aki állítólag annak idején az ő városában tartózkodó, magyar festőművésznőtől tanult meg magyarul, miközben spanyolórakat adott neki. A célja az volt, hogy ellátogasson Magyarországra, és ott beszédeket tartson. (Nagy beszédet jelentettek be Szent István ünnepére a bazilikában.) A spanyol kanonok látogatásának politikailag vitatható oldala az, hogy a magyar újságok igyekeznek olyan megvilágításba helyezni ezt a körutat, talán az ő tudta nélkül, mintha a trianoni szerződés ellen és a revízió mellett szóló propaganda volna. A *Kis Újság* című napilap május 26-i számában ezzel a címmel közölt egy cikket: *Új Rothermere támadt Spanyolországban – Don Antonio Sancho... – A spanyol Rothermere nemsokára Budapestre jön.*¹⁶⁵ Az arcképe alatt is ugyanezek a szavak. Csatolok egy katolikus képes újságot, amelynek stílusa nem kevésbé revizionista. Mivel katolikus újságról van szó, állításainak tekintélyük van, és gyanút keltenek, ami a katolikus egyházra is visszaüthet. – Ha a spanyol kanonok utazását tényleg politikai célokra használnák fel, nem csodálkoznék, ha valamelyik prágai vagy bukaresti képviselő a parlament elé vinné.

Úgy vélem, hogy megakadályozni ezt az utazást most nagyon veszélyes lenne, de talán el lehetne érní, hogy az említett kanonok – ezekből a közleményekből kiindulva – előzetesen fejtse ki utazása turisztikai vagy egyházi célját, kizárva ezzel minden politikai értelmezést. Nekem, természetesen, nagyon távol kell tartanom magam az ügytől, ezért

165 „Új Rothermere támadt Spanyolországban. Don Antonio Sancho spanyol főpap megtanult magyarul és harcot indított a magyar igazság győzelméért. A spanyol Rothermere nemsokára Budapestre jön”, újságkivágás: *Kis Újság*, 1929. május 26., 4. old. AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 29, fasc. 1, f. 12ar. – Lásd még: A spanyol katolikusok követelik a trianoni béke revízióját. Don Antonio Sancho palmai nagyprépost, aki július 25-én jön Budapestre, huszonkét egyházközség templomában Magyarország szomorú sorsáról tartott szentbeszédet... Újságkivágás: *Nemzeti Újság*, 1929. június 20. címlap. AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 29, fasc. 1, f. 12r. – Újságkivágás: *Uj Világ*. Katolikus hetilap, 1929. május 18., II. év. 20. sz. Címlapon Don Antonio Sancho fényképe, 3. lapon A spanyol Rothermere levele az *Uj Világ* főszerkesztőjéhez. A katolikus Spanyolország együtt érez a szenvedő magyarokkal. – Egy spanyol katolikus főpap heroikus küzdelmei a magyar érdekekért. AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 29, fasc. 1, f. 13r.

jobbnak láttam, ha nem hívom fel rá Serédi bíboros Őeminenciája figyelmét, hanem erre a bizalmas és szűkszavú közlésre szorítkozom, Eminenciára bízva, hogy foglalkozzon vele, ha valóban szükségesnek tartja.

51

VALLÁSPOLITIKAI HÍREK

Cesare Orsenigo nuncius 2492. sz. jelentése Pietro Gasparri bíboros államtitkárnak

Budapest, 1929. június 10.

Gépelte tisztázata, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 49 P.O., fasc. 45, ff. 67rv-68r

Fogalmazvány: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 29, fasc. 1, foll. 6r-7r, 9r

Tekintettel Serédi bíboros Őeminenciája közelgő római látogatására és arra, hogy esetleg szóba kerülnek a függőben lévő magyarországi kérdések, bátorkodom tisztelettel elküldeni Eminenciádnak az alábbi bizalmas információkat:

1) – Ami a kormányzati beleszólást illeti az egyházi javak kezelésébe, f. év május 30-i,¹⁶⁶ 2456. sz. tiszteletteljes jelentésemben már beszámoltam a kérdésről Eminenciádnak, és utaltam arra a körütekintő és kitartó munkára, amelyet a bíboros primás Őeminenciája az egész magyar püspöki karral együtt végez.

2) – Magyarország jövőre készül megrendezni Szent Imrének, Szent István magyar király fiának centenáriumi ünnepeit. Úgy tudom, hogy egy speciális bizottság már ki is dolgozott egy nagyszabású ünnepi programot, amelynek jóváhagyását kérik majd a Szentszéktől különösen két pont miatt: szeretnék elérni egy bíboros legátus jelenlétét az ünnepeken és Budapesten meghirdetni egy katolikus ifjúsági világkongresszust. Bátorkodom tisztelettel megjegyezni Eminenciádnak, hogy a magyar katolikusoknak van egy régi hagyományokból fakadó, különleges hajlamuk arra, hogy a katolicizmust összekapcsolják a királysággal. Ez a hajlam mindig felerősödik, amikor a jelenlegi kormány a katolicizmusnak kevésbé kedvező (ez nagyon ritkán fordul elő) vagy a legitimizmusra nézve hátrányos magatartást tanúsít (ami nagyon gyakran megtörténik). A jövő év végén választások is lesznek. A pártok természetesen igyekeznek felkészülni és minden alkalmat megragadni a választási propagandára. – Nem szükséges hangsúlyoznom Eminenciádnak, mennyire kényes dolog egy olyan szent tiszteletére rendezett ünnepegsorozat, aki király fia volt. Másrészt helyes, hogy a katolikusok ünnepélyes keretek között emlékezzenek meg azokról a szentekről, akiknek nevéhez Magyarország történelme és a nemzet dicsősége is kötődik. Ezért persze pusztán a katolicizmusnak is érdeke, hogy ezek az ünnepek jól sikerüljenek, csak arra kell vigyázni, hogy megmaradjon kizárólag vallási jellegük. Ennek használhat a kormány csatlakozása, sőt, jó volna előre megbizonyosodni a kormány hivatalos részvételéről, amint ez egyébként Magyarországon szokás. A kormány távolmaradása, ha burkoltan is, az adott esetben politikai jelleget kölcsönözne az eseménynek.

3) – Bizonyos jelek arra utalnak, hogy próbálkoznak itt is az Actio Catholica megszervezésével. Serédi bíboros Őeminenciája is foglalkozik vele, de eddig még nincs semmi

166 Kötetünkben nem közöljük.

konkrétum. Én azonban egyeseknél olyan mentalitást veszek észre, amelyet nem nagyon tartok alkalmasnak az *Actio Catholica* céljaira: az új szervezet élére egy olyan régi katolikus mozgalom megszokott, ismert vezetőit akarják állítani, amely kiszolgálta a politikát. Én ellenben arra hajlanék, hogy az új mozgalomnak új emberek legyenek a vezetői, akiket nem köt a politikához képviselői státusuk és már jól ismert politikai hovatartozásuk. Ha ez nem lehetséges, mert nincsenek tehetséges új emberek, kérném, hogy hagyják el az *Actio Catholica* nevet addig is, amíg nem lehet úgy megszervezni, ahogy kell: jobb későn, de biztosan, mint korán, a szervezet természetének eltorzítása árán.

52

**ANTONIO SANCHO DI PALMA KANONOK ÉS
ELŐADÁSAI MAGYARORSZÁGON**

Federico Tedeschini spanyolországi nuncius 3963. sz. jelentése

Pietro Gasparri bíboros államtitkárnak

Santiago de Compostela, 1929. július 24.¹⁶⁷

Ikt. sz. AA.EE.SS. 1709/29

Tisztázat, gépelt, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 31, foll. 78rv

Eminenciád 1194/29. sz., nagyra becsült utasításában¹⁶⁸ foglaltaknak megfelelően siettem közölni főtisztelendő Antonio Sancho mallorcai kanonokkal úrral, hogy magyarországi előadókörútjának lehetnek kényes és veszélyes vonatkozásai, ha nem előzi meg olyan nyilatkozat, amelyben kizár minden politikai propagandára irányuló szándékot.

Főtisztelendő Jaime Homar* kanonok, Mallorca káptalani helynöke, akin keresztül Sanchóval érintkezésbe léptem, levélben válaszolt, amelyben ugyan biztosít arról, hogy Sancho kanonok formálisan ígéretet tett a kapott figyelmeztetés tisztelőben tartására, nekem mégis az a benyomásom, hogy nincs erre olyan tökéletes biztosíték, amelyet vártam, és amelyet ez a kényes ügy megkíván.

Emellett jó, ha Eminenciád tudja, hogy a nunciaturán Sancho kanonoknak volt már egy érdekes és sokatmondó esete magyar kapcsolatai dolgában. Néhány hónappal ezelőtt feljelentés érkezett hozzám, mert az említett kanonok túlságosan gyakran látogatott egy magyar festőművésznőt Mallorcán, és látogatásait azzal indokolta, hogy *meg akar tanulni magyarul*. – Én nem mulasztottam el szólni a káptalani helynöknek, hogy részesítse szigorú szóbeli figyelmeztetésben a kanonokot, aki megígérte, hogy felhagy a dologgal. Egy másik feljelentésből azonban tudomásomra jutott, hogy a kanonok nem szakította meg a kapcsolatot a magyar kisasszonnyal, csak megváltoztatta a kapcsolat formáját, ami még rosszabb. Ugyanis az ő társaságában ment el megtekinteni a barcelonai kiállítást, és még elhíresült magyarországi *politikai* körútjára is szeretné magával vinni. Én akkor újra figyelmeztettem a mallorcai általános helynököt, elrendelve, hogy ezt akadályozza meg,

167 A jelentés vételének nyugtázása: 1929. augusztus 18., ikt. sz. AA.EE.SS. 1709/29, lásd: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 31, fol. 80r.

168 Az utasítás dátuma 1929. június 20. A kézírásos fogalmazványt lásd in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 31, fol. 75r.

és szigorúan emlékeztesse azt a meggondolatlan papot a kötelességre. – A helynök azt válaszolta, hogy ismét figyelmeztette a kanonokot, aki nemcsak azt ígérte meg, hogy a kisasszony nélkül utazik, hanem azt is, hogy megszakít vele minden kapcsolatot.

Mint Eminenciád látja, ennek a kanonoknak a politikáját valami még elítélendőbb dolog diktálja. Mindenesetre szeretném hinni, hogy Magyarországon nem adja elő sem a politikust, sem a botrányhóst, és folyamatosan szemmel fogom tartani, bár én nem túlságosan bízom annak a káptalani helynöknek az erélyességében.

53

MAGYARORSZÁG ÉS A SZENTATYA JUBILEUMA¹⁶⁹

Umberto Kaldeway 3001. sz. jelentése Pietro Gasparri bíboros államtitkárnak

Budapest, 1929. december 7.

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 31, foll. 85rv-86r

(melléklettel)

Nehéz volna kimerítő beszámolót küldenem Eminenciádnak azokról az ünnepekről, legyenek azok vallási vagy polgári jellegűek, amelyek – különösen ezekben a napokban – egész Magyarországon folynak a SZENTATYA papi jubileuma alkalmából. Fiú- és lánykollégiumok, iskolák, köztük az egyetem és szemináriumok között szent vetélkedés zajlik, hogy szentmisék, közös áldozások és előadások szervezésével tüntessék ki magukat a SZENTATYA iránti fiúi szeretet és mély tisztelet kifejezésében. A L'OSSERVATORE ROMANO számára szerkesztettem ebből egy rövid, de valóságghű jelentést, amelyet sietek mellékelten megküldeni.

József főherceg elküldte egyik munkatársát a nunciatúrára azzal a kéréssel, hogy továbbítsuk ŐSZENTSÉGÉNEK az ő és hitvese, AUGUSTA őszinte tiszteletét és jókívánságait a papi jubileum alkalmából.

A püspöki kar, élén a primással, két közös levelet adott ki erre az évfordulóra. Az egyiket latinul, kifejezetten a világi és szerzetes papság számára, hogy még jobban lelkesítse őket a hitbuzgalomra és a papi erények gyakorlására.¹⁷⁰ A másik magyar nyelvű, ezt f. hó 15-én fogják felolvasni minden templomban, és az alábbiakra emlékezteti a híveket: „...míg Nyugat nagy nemzetei, amelyek nemcsak kultúrájuk nyugodt fejlődését köszönhetik Magyarországnak, hanem talán azt is, hogy még léteznek, gyorsan elfelejtették hazánkat, a Szentszék és a Szentatya mindig elismerték azokat az érdemeket, amelyeket évszázadokon keresztül szereztünk, saját nemzetünk életét is veszélybe sodorva, mint az egyház és a keresztény kultúra védelmezői és őrei. A Szentatya gyakran adta jelét különleges jóindulatának irántunk. És a különleges szeretetet különleges szeretettel kell viszonzni. Ezért számunkra, magyarok számára a Szentatya jubileumának drágábbnak

169 XI. Piusz pápa aranymiséje, pappá szentelésének 50. évfordulója december 20-ra esett. Ez alkalmából rendkívüli szentévet hirdetett. Lásd: *Auspicantibus nobis* kezdetű apostoli konstitúcióját, 1929. január 6.; ill. *Quinquagesimo ante anno* kezdetű enciklikáját, 1929. december 23.

170 *Caritas Christi urget* kezdetű püspökkari lelkipásztori körlevél, 1929. október 25. Ebben a korban a papság számára kiadott püspökkari körlevelek nyelve a latin volt.

kell lennie, mint bárki más számára a földön. A pápa személyében mi Krisztus képviselőjét tiszteljük, aki dicsőséges elődei megszakítatlan során át közvetlenül Jézus Krisztussal köt újra össze bennünket.”¹⁷¹

Mint Eminenciád előtt ismeretes, f. hó 11-én indul Budapestről egy népes zarándokcsoport Serédi bíboros Őeminenciája vezetésével, hogy Rómában részt vegyen a jubileumi ünnepeken. A zarándokok viszik magukkal az ajándékot, amellyel a magyar kormány kíván hódolni a Szentatyának, és amely – mint Eminenciád ezt is tudja – egy 1000 kötetből álló értékes gyűjtemény, minden darabja fehér pergamenbe kötve; nagy művészeti értéket képvisel. A sorozat témája a magyar nemzet, a magyarországi egyház, a magyar régészet, művészet és irodalom története.¹⁷²

171 Fordítás olaszból. Dicsőségesen uralkodó kezdetű püspökkari lelkipásztori körlevél, 1929. október 25.

172 „E könyvgyűjteményt a magyar nemzet és kormány nevében dec. hó 17-én adta át a jubiláló XI. Pius pápának – Serédi Jusztinián, Magyarország bíboros hercegprímása és az általa vezetett zarándokcsapat jelenlétében – Barcza György vatikáni magyar követ.” Lásd: P.: A magyar kormány könyvajándéka XI. Pius pápának, in: *Magyar Könyvszemle* XXXVI. kötet 3–4. füzet, 1929. július–december, 232–235, itt: 235. Interneten: <http://epa.oszk.hu/00000/00021/00183/pdf/232-235.pdf> – Lásd még: Kakasy Judit: Magyar könyvajándék a könyvtáros pápának, XI. Piusznak, in: *Annales Bibliothecae Universitatis de Rolando Eötvös nominatae*, XVI. 2014. 207–220. – Az 1057 kötetet számláló elegáns gyűjtemény a könyvtáros pápa tulajdonába került – és még ma is megtalálható a Vatikáni Apostoli Könyvtárban, Collezione Ungheria néven. Interneten lásd: http://www.vatlib.it/home.php?pag=fondi_custoditi

1930

54

**A DIPLOMÁCIAI TESTÜLET JÓKÍVÁNSÁGAI
A KORMÁNYZÓ ŐFŐMÉLTÓSÁGÁNAK**

Cesare Orsenigo nuncius 3060. sz. jelentése Pietro Gasparri bíboros államtitkárnak

Budapest, 1930. január 1.

AA.EE.SS. ikt. sz.: 132/30.

Tisztázat, gépelt, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 31, f. 87r

Tisztázat: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 31, fasc. 5, f. 179r

(két melléklettel)

Tisztelettel küldöm Eminenciádnak a köszöntő beszéd szövegét, amellyel – mint a diplomáciai testület rangidős tagja – kifejeztem újévi jókívánságainkat Magyarországnak kormányzója Őfőméltóságának. Másolatban csatolom a válaszbeszédet is. A ceremónia a szokásos módon zajlott valamennyi Budapesten tartózkodó kolléga részvételével. A kormányzó Őfőméltósága, amint befejezte a beszédét, rögtön visszavonult, és csak az apostoli nunciussal fogott kezett, kihagyva a szokásos kört, mert néhány napja erős meghűléssel küzd.

Melléklet a 3060. sz. jelentéshez, Magyarország

**A Budapesten akkreditált diplomáciai testület dékánja köszönti
a Magyar Királyság Kormányzójának Őfőméltóságát¹⁷³**

N. Prot AA.EE.SS. 132/30

Gépelt másolat, aláírás hiányzik

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 31, fol 89rv

AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 31, fasc. 5, fol. 175r

Főméltóságú úr!

Örömmel tölt el a megtiszteltetés, hogy mint a diplomáciai kar jelenlévő tagjainak szószólója, Főméltóságodnak az új esztendőre legmelegebb szerencsekívánatainkat tolmácsolhatom.

Az elmúlt évek folyamán Főméltóságod honfitársainak állandó igyekezete odairányult, hogy Magyarországot mindinkább megismertessék, és elszigeteltségtől megóvják és hogy az országnak a többi államokkal fennálló kötelékeit szorosabbá tegyék. Főméltó-

¹⁷³ A 8 Órai Újságban 1930. január 3-án, a 3. oldalon megjelent fordítás, csakúgy, mint a következő dokumentum.

ságodnak és a magyar királyi kormánynek bölcsessége folytán ezek a nemes törekvések máris jelentékeny eredményekre vezettek, amennyiben a nemzetnek, miként azt remélte, sikerült új értékes baráti kapcsolatokat létesítenie.

Magyarország az általa aláírt egyezmények révén részt vett abban a munkában, amelynek célja a súrlódások békés megoldása és tanúbizonyságot tett arról, hogy mily fontossgot tulajdonít a megegyezés és a döntőbírótság eszméjének.

Főméltóságú úr!

Tudva azt, hogy mindaz, ami az államokat egyesíti és összeköti, egyúttal a boldogulásukat mozdítja elő és a jövőjüknek javára válik, szívből kívánom, hogy Főméltóságod szeretett hazája és a többi nemzetek közötti kölcsönös megértés és jó viszony az új évben méginkább megerősödjék.

Kérem, fogadja Főméltóságod az újév alkalmából államfőink, valamint saját magunk legőszintébb jókívánságait.

Melléklet a N. 3060 Ungheria jelzetű jelentéshez

**A Magyar Királyság Kormányzója Őfőméltóságának beszéde
a Budapesten akkreditált diplomáciai testület dékánjához**

Gévelt másolat, aláírás hiányzik

N. Prot. AA.EE.SS. 132/30

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 31, fol 90rv

AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 31, fasc. 5, foll. 180rv

Annak a beszédnek a szövege, amelyet Őfőméltósága, a Magyar Királyság Kormányzója mondott a Diplomáciai Testület tagjainak budapesti fogadása alkalmával, 1930. január 1-jén

Apostoli Nuncius Úr,

Őszinte hálával fogadom azokat a jókívánságokat, amelyeket Nagyméltóságod az újsztendő első napján a diplomáciai kar tagjai nevében kifejezni szíves volt.

Különösen jól esett, hogy Nagyméltóságod a Hazám iránt érzett rokonszenvről tanúskodó szavakkal emlékezett meg azokról az erőfeszítésekről, amelyeket a magyar nép évek óta kifejt, oly célból, hogy viszonyát a többi államokhoz megjavítsa.

A most lezárult év a fáradtságos munkának egy újabb korszakát jelenti. Az ország újjáépítése a viszonyok folytán a nemzettől óriási áldozatokat követelt, amelyek anyagi erőforrásainkat a legteljesebb mértékben kimerítik.

Folytatni fogjuk ezt az elszánt békés munkát, hogy tūrhető jövőt biztosíthassunk magunknak. A magyar nép reméli, hogy e célra irányuló törekvései meg fognak könnyíttetni azáltal, hogy a nemzetek mindjobban felismerik kölcsönös érdekeik igazságos és méltányos módon való összeegyeztetésének szükségét.

Az európai államokban, kivált gazdasági téren fennálló súlyos helyzet nem engedi meg, hogy ezek az államok egymásnak ártani akarjanak: ez mindenütt fokozódó elszegényedésre, sokhelyt általános nyomorra vezetne, nyomor pedig a társadalmi bajok melegágya.

Miután az egész világon a konfrontáció tendenciáját látjuk érvényesülni, az európai államoknak is föl kell ismerniük, hogy mindnyájan egymás segítségére vagyunk utalva és ennél fogva létünk érdekében elsősorban az együttműködés problémájával kell foglalkozni.

Bízom benne, hogy a nyugati civilizáció szellemének lesz annyi ereje, hogy a követendő helyes utat megtalálja és így a világ képének jövő kialakulását még szerencsésen befolyásolhassa.

Melegen köszönöm még egyszer Nagyméltóságodnak a jókívánságokat, amelyeket tolmácsolni szíves volt és a magam részéről is örömmel ragadom meg az alkalmat, hogy Önöknek uraim szerencsekívánataimat kifejezzem, kérve, hogy azokat uralkodóiknak és államfőiknek is tolmácsolják.

A KÖNYVBEN SZEREPLŐ JELENTŐSEBB SZEMÉLYEK ÉLETÚTJA

Első előfordulást csillaggal jeleztük

Albert/Albrecht Ferenc József főherceg, Habsburg-Tescheni, (1897–1955), osztrák főherceg, magyar és cseh királyi herceg, Frigyes főherceg fia, a korabeli magyar dokumentumokban Albrecht főherceg vagy Albrecht királyi herceg néven írtak róla. Polgári házassága miatt kegyvesztett lett a Habsburg-családban. Politikai pályája során a főhatalomra tört, miközben a szélsőjobboldal, a nemzetiszocialista mozgalmak irányába vonzódott. 1933-tól gyakran megfordult Berlinben, összeköttetésben állt a nemzetiszocialista hírszerzéssel a német Birodalmi Biztonsági Főhivatallal.

Andrássy Gyula, gróf, Ifj. (1860–1929), a kiegyezés korabeli ismert magyar politikus azonos nevű fia, szintén politikus, jogi szakíró, 1894. június 10.–1895. január 15. között a király személy körüli miniszter, 1905-ben az Országos Alkotmánypárt alapítója és vezére, 1906. április 8.–1910. január 17. között belügyminiszter, 1918. október 24.–30. között az utolsó osztrák–magyar külügyminiszter, legitimista politikus, 1921-től a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártjának elnöke, részt vett a második királypuccsban IV. Károly király oldalán, az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat elnöke. 1926-ig országgyűlési képviselő volt.

Apponyi Albert (1846–1933), politikus, miniszter, nagybirtokos, 1921–1933 a Szent István Akadémia elnöke, az 1920. évi párizsi békekonferencián a magyar delegáció vezetője, a kortársak a legnagyobb élő magyar névvel illették.

Bangha Béla SJ (1880–1940) jezsuita szerzetes, pap, hithirdető, sajtóapostol. Nevéhez kötődik a magyar nyelvű katolikus sajtó megszervezése, a Mária Kongregáció nemzetközi irányítása. Létrehozta a Központi Sajtóvállalatot, a Magyar Kultúra folyóiratot, szerkesztette a Mária Kongregáció hazai, illetve nemzetközi lapját, a Katolikus Lexikon főszerkesztője, az Actio Catholica alelnöke, a budapesti Eucharisztikus világkongresszus főszervezője, számos más nemzetközi kongresszus szervezője és irányítója, valamint több mint 80 könyv szerzője vagy társszerzője.

Baranyay Jusztin Gyula OCist (1882–1956) ciszterci szerzetespap, egyházjogász, a Budapesti Egyetem Hittudományi Karának egyházjog tanára. A Központi Sajtóvállalat egyik alapítója. 1929/30-ban és 1934/35-ben a hittudomány kar dékánja. 1949 és 1956 között a Mindszenty per következtében szabadságvesztést szenvedett el.

Baranyay Lajos (1884–?) székesfehérvári egyházmegyes rkati pap, pápai prelátus. Baranyay Jusztin testvére. Testvérével együtt megalapította a Központi Sajtóvállalat Részvénytársaságot, amely számos újságot adott ki.

- Barcza György**, nagyalásonyi (1882–1961) Rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter az Apostoli Szentszéknél 1927–1938, utána az Egyesült Királyságban 1938–1941 között. A brit politikai vezetés 1941. április 7-én szakította meg a diplomáciai kapcsolatokat.
- Barluzzi, Antonio** (1884–1960) olasz építész, a „Szentföld építészé”. Munkásságának nagy részét Jeruzsálemben végezte, a Szentföldi Ferences Kustódia megbízásából.
- Bethlen István** gróf (1874–1946) jogász, mezőgazdász, politikus, 1921–1931 között miniszterelnök. 1927-ben magyar–olasz barátsági szerződést kötött, majd közeledett Németországhoz is.
- Békefi Remig O.Cist** (1858–1924) ciszterci szerzetes, pap, zirci apát, történetíró, neveléstörténész, egyháztörténész, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia tagja
- Bernolák Nándor** (1880–1951) jogász, politikus, miniszter, egyetemi tanár, az első Bethlen-kormányban a népjóléti és munkaügyi miniszter 1921. április 14.–1922. június 16. között. Ezt követően ügyvédként praktizált és egyetemi magántanár volt.
- Boromissza Tibor** dr. (1840–1928) rkat. pap 1863, szatmári püspök 1906–1928 között. Nevéhez fűződik a szatmárnémeti püspöki palota kápolnájának 1908-as átépítése. 1913-ban Szatmárnémetiben letelepítette a ferenceseket, 1918-ban pedig megalapította a Szent Erzsébet Leánygimnáziumot. Az Országos Katolikus Szövetség alelnökeként is működött.
- Breyer, István** (1880–1940) esztergomi egyházmegye rkat. pap 1903-tól, 1915-től a kultuszminisztériumban, 1929-től trisipai címzetes püspök, valamint esztergomi segédpüspök, 1933-tól haláláig győri megyéspüspök.
- Ciriaci, Pietro** (1885–1966) rkat. pap, címzetes érsek, Csehszlovákia apostoli nunciusa 1928–1934 között, később bíboros, a Klérius Kongregáció prefektusa.
- Csáky Károly Emmánuel, Körösszegi és adorjáni gróf** (1852–1919) pozsonyi kanonok, pápai káplán, váci megyéspüspök 1900–1919 között. Tevékenységének központjában az Oltárszentség állt; újjászervezte a Váci Központi és Egyházmegyei Oltáregyesületet, és bevezette a plébániai örökimádást. 18 új plébániát és lelkészséget alapított. 1905. szeptember 12-től valóságos belső titkos tanácsos, 1907. november 4-től a magyar vallás- és tanulmányi alapokra felügyelő és azok kezelését ellenőrző bizottságnak volt tagja.
- Csernoch János** (1852–1927), rkat. pap 1874-től, kanonok 1890-ben, országgyűlési képviselő 1901–1910 között, 1908-tól csanádi püspök, 1911-től kalocsai érsek 1912-től prímás, esztergomi érsek, 1914-től bíboros.
- Esterházy Móric gr.** (1881–1960), magyar politikus, miniszterelnök 1917. június 15. – augusztus 20. között. A Tanácsköztársaság után visszavonult a politikától, birtokait vezette, majd 1931-ben országgyűlési képviselő lett. Élete végét emigrációban töltötte.
- Ernszt Sándor** (1870–1938) rkat. pap 1892-től, nagyváradi kanonok, pápai prelátus, 1901-től országgyűlési képviselő, a Keresztény Nemzeti Egység Pártjának vezetője, 1930–1931 között népjóléti és munkaügyi, majd vallás- és közoktatásügyi miniszter.
- Fioretti, Federico** (1886–1953) római származású, 1916-ban haiti internunciátúra titkára, 1921–22-ben ideiglenes ügyvivő. Másodfokú uditore a budapesti (1923), első

- fokú uditore a brüsszeli nunciaturán (1927). 1931-ben Őszentsége ház prelátusa (prelato domestico), 1934. február 24-étől a Szent Péter-bazilika kanonokja és 1936-tól a Szent Péter-bazilika káptalanjának nagyobb kamerlengója.
- Forster Gyula** (1846–1932) jogász, jogi- és művészeti szakíró, Bárói rangot kapott 1904-ben, a főrendiház örökös tagja lett. A Műemlékek Országos Bizottságának elnöke 1895-től. Egy-egy tanulmányt írt a vallási (1888), valamint a tudományos alapról (1892). 1899–1904 között a Magyar Tudományos Akadémia tiszteletbeli tagja, a Műemlékek Országos Bizottságának elnöke. Nevéhez fűződik II. Rákóczi Ferenc fejedelem és társai hamvainak hazahozatala. 1904-ben bárói rangot, valamint örökös főrendi tagságot kapott, valamint az MTA igazgatótanácsának tagja lett. 1911-től belső titkos tanácsos.
- Gasparri, Pietro** (1852–1934), rkat. pap 1877, 1898-tól palesztinai Cezarea c. érsek, apostoli delegátus Peru, Ecuador és Bolívia államoknál, 1901: a Rendkívüli Egyházi Ügyek Szent Kongregációjának titkára, 1907: bíboros, 1914–1930 bíboros államtitkár, 1925–1930 a Rendkívüli Egyházi Ügyek Szent Kongregációjának prefektusa is.
- Glattfelder Gyula** (1874–1943) rkat. pap 1896-tól, 1911-től csanádi püspök, 1942-től haláláig kinevezett kalocsai érsek. Az első világháborút lezáró trianoni békeszerződés után a román hatóságok nemkívánatos személynek nyilvánították Temesvárott. 1923-ban el kellett hagynia Romániát és Szegedre tette át székhelyét, ahol papneveldét, székesegyházat és püspöki palotát építtetett. 1932-től haláláig az Actio Catholica ügyvezető elnöke volt. Az egyházmegyei területek rendezéséért sokat küzdött.
- Grandi, Dino** (1895–1988) a fasiszta Olaszország politikusa, 1923-tól belügyminiszter-helyettes, 1929-től külügyminiszter. Később nagykövet, majd a parlament elnöke. 1943-ban szembeszállt Mussolinivel, de miután megalakult Pietro Badoglio kormánya külföldre menekült. Távollétében halálra ítélték. Spanyolországban, majd Portugáliában, végül Brazíliában telepedett le. Az 1960-as években tért vissza Olaszországban.
- Habsburg József** (1872–1962), teljes nevén Vitéz Habsburg-Lotaringiai József Ágost a Habsburg–Lotaringiai-házból származó osztrák főherceg, magyar királyi herceg, honvéd tábornagy, a Felsőház tagja, aki 1918 novemberében a Magyar Királyság királyi helytartója, majd a Magyar Népköztársaság kormányzója 1919 augusztusában. A Horthy-korszak aktív szereplője, a Magyar Tudományos Akadémia elnöke.
- Haller István** (1880–1964) újságíró, lapszerkesztő, keresztényszocialista politikus, miniszter, 1919. augusztus 15.–1919. november 24. között propagandaügyi, 1919. november 24.–1920. december 16. között vallás- és közoktatásügyi miniszter.
- Hanauer Árpád István** (1869–1942) rkat. pap 1892., 1919-től haláláig váci püspök. A veszprémi és a budapesti szeminárium spirituálisaként jelentős szerepe volt a magyarországi papnevelés megújításában. Váci püspöksége idején bővítette a szemináriumot, növelte a plébániák számát. Kinevezését, mivel az Apostoli Szent-szék a magyar kormány szerint figyelmen kívül hagyta a főkegyúri jogot vitatták, így felszentelése után több hónappal foglalhatta csak el püspöki székét. 1924-ben és 1926-ban részt vett az amszterdami és a chicagói Eucharisztikus világkongresszusokon; meglátogatta az amerikai és kanadai magyarokat. 1927-től tagja a felsőháznak, 1935-től királyi titkos tanácsos, 1936-tól pápai trónálló.

- Hirschler József** (1874–1936) rkat. pap: 1900, kanonok, pápai prelátus, művészeti író. 1906-tól haláláig a kolozsvári belvárosi templom plébánosa, kanonok, a kolozsvári Marianum leánynevelő intézetet alapító-igazgatója. Egyházi folyóiratok munkatársa, és a Művészeti Szalon folyóirat főszerkesztője volt.
- Hitler [Schicklgruber], Adolf** (1889–1945) Németország kancellárja és Führere 1933–1945 között.
- Homar, Jaime Reniés** (?–1934) rkat. pap., kanonok, Mallorca (Spanyolország) káptalani helynöke.
- Horthy Miklós** vitéz nagybányai (1868–1957), az Osztrák–Magyar Haditengerészet tisztje, 1909–1914 között Ferenc József szárnysegédje, ellentengernagy, a háború végén altengernagy. 1920. március 1.–1944. október 16. a Magyar Királyság kormányzója.
- Horthy Miklós**, ifjabb (1907–1993), földbirtokos, magyar királyi követ Brazíliában és Portugáliában. Horthy Miklós kormányzó kisebbik fia. Felesége 1927–1930 között Károlyi Mária Consuelo.
- Kaldewey, Umberto**, rkat. pap, diplomata. Hollandiában nunciatúriai ügyvivő, majd Magyarországon uditore, később nunciatúriai ügyvivő.
- Károly király, IV.** teljes nevén Habsburg-Lotharingiai Károly Ferenc József (1887–1922), 1916–1918 között I. Károly néven az Osztrák Császárság utolsó császára és IV. Károly néven az utolsó magyar király. Nem mondott le, ezért 1921-ben két alkalommal is megpróbálta visszatérni a trónra, sikertelenül. 2004-ben boldoggá avatták.
- Károlyi Mária Consuelo** (1905–1976), ifjabb Horthy Miklós felesége 1927–1930 között. Brazíliában hunyt el, 2010-ben temették újra Kaplonyban a Károlyi család kriptájában.
- Klebsberg Kunó** gróf (1875–1932), jogász, országgyűlési képviselő, művelődéspolitikus, 1914–1917 között a VKM államtitkára. 1919 után Bethlen István híveként kormánypárti képviselő, 1921–1922 között belügy-, majd 1922. június 16.–1931. augusztus 24. között vallás- és közoktatásügyi miniszter. Az MTA tagja, 1917-től a Magyar Történelmi Társulat elnöke.
- Kohl Medárd** (1859–1928) rkat. pap, főesperes, felszentelt püspök, 1878-ban lépett be a bencés rendbe. A teológiát Innsbruckban végezte. 1885-ben szentelték pappá. 1885-től Győrben német-történelem szakos gimnáziumi tanár, 1886-tól főpáti titkár és leányiskolai hitoktató. 1892-től 1900-ig Vaszary hercegprímás titkára. 1893-ban a hercegprímás elleni merénylet alkalmával saját sebesülése árán mentette meg Vaszary életét. 1900-tól világi pap, esztergomi mesterkanonok, majd Rómában püspökké szentelték. 1908-tól komáromi, 1918-tól esztergomi főesperes. Munkatársa volt a Bölseleti Folyóiratnak és a Hittudományi Folyóiratnak.
- Kossuth Lajos** (1802–1894) magyar államférfi, a Batthyány-kormány pénzügyminisztere, a Honvédelmi Bizottmány elnöke, Magyarország kormányzó-elnöke. Élete végét száműzetésben töltötte, majd Budapesten temették el.
- Khuen-Héderváry Sándor** (1881–1946[?]) Császári és királyi kamarás, magyar királyi titkos tanácsos, hivatásos (karrier) diplomata, a magyar külügyi szolgálat megszervezője. 1925-től rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter, a Külügyminiszter állandó helyettese. Tisztázatlan körülmények között halt meg, holttestét csak halála után több hónappal találták meg, Szentendrénél a Dunában.

- Lányi József** (1868–1931) rkat. pap 1891., kánonjogász, Ferenc Ferdinánd főherceg magyar tanára 1900–1906 között, felszentelt püspök, nagyváradai egyházmegyében apát 1904-től, kanonok 1906-tól, székesegyházi főesperes. Nagyvárad román megszállása után Budapestre költözött.
- Lindenberger János** (1869–1951) rkat. pap 1893, papneveldei előljáró, spirituális, 1918-tól nagyváradai kanonok, 1919-től a nagyváradai egyházmegye Magyarországon lévő területén püspöki helynök, 1929-től a nagyváradai és a szatmári egyházmegye magyarországi területének ad nutum apostoli kormányzója. 1941-től haláláig Nagyváradon a káptalan nagyprépostja.
- Luther Márton** (1483–1546) a reformáció atyja.
- Luttor Ferenc** (1886–1953) rkat. pap 1908, apostoli protonitárius, követségi tanácsos. 1929–1944 között a vatikáni magyar nagykövetségen követségi tanácsos, az egyházi ügyek és a kánonjog tanácsosa. 1943-tól nagyváradai kanonok. 1948-tól haláláig Argentínában élt.
- Majláth Gusztáv** (1864–1940) rkat. pap 1887, pécsi megyéspüspök. Eszergomi egyházmegyés papként Komáromban volt plébános, majd 1897-ben erdélyi koadjutor segédpüspöknek nevezék ki, majd rövid időn belül megyéspüspök lett. 1930-tól az újjáalapított Gyulafehérvári Egyházmegye megyéspüspöke. 1938-ban betegsége miatt lemondott, ekkor XI. Piusz pápa szoteropoliszi címzetes érsek lett. Támogatta a Regnum Marianum mozgalmat, melynek később felrobbantott budapesti templomában temették el.
- Mészáros János** (1873–1947) A Budapesti Érseki Helynökség vezetője, általános helynök 1920–1940 között.
- Mosonyi Dénes** (1874–1948) pécsi egyházmegyés rkat pap., germanikus, kanonok. A Collegium Germanicum-Hungaricum növendékeként 1898-ban szentelték pap-pá. 1900-ban filozófiai és teológiai doktorátust szerzett, majd hazatért. 1900-tól Püspöknádasdon, 1901-től Pécssett segédlelkész. 1902-től püspöki szertartó, 1905-től püspöki titkár, 1913-tól irodaigazgató, 1915-től pápai kamarás, 1917-től kanonok, 1918-tól szalkai apát, 1921-től püspöki helynök, 1922-től apostoli protonotárius, 1937-től nagyprépost. Számos templom építése, valamint iskola alapítása köthető nevéhez.
- Mussolini, Benito** (1883–1945) politikus, újságíró, Olaszország ducéja (miniszterelnöke) 1922–1943 között, majd az Olasz Szociális Köztársaság kormány- és államfője 1943–1945 között.
- Nagy János** (1877–1926) rkat. pap 1901-től, 1925-től kanonok, 1920-tól haláláig a országgyűlési képviselő. Ő írta az első magyar nyelvű keresztényszocialista röpiratokat, valamint számos értekezést írt elsősorban szociális kérdésekben.
- Orsenigo, Cesare Vincenzo** (1873–1946) rkat. pap 1896, címzetes érsek, apostoli nuncius. 1896–1922 között a milánói egyházmegyében szolgált, vezető szerepet játszott a milánói szegények és munkások szociális és lelki segélyezésének megszervezésében. XI. Piusz pápa 1922-ben tolemaidei címzetes érseknek és hollandiai apostoli nunciushoz nevezte ki. 1925–1930 között Magyarországon volt apostoli nuncius, majd 1930–1945 között Németországban volt apostoli nuncius.
- Ottó főherceg, Habsburg** (1912–2011) teljes nevén Franz Joseph Otto Robert Maria Anton Karl Max Heinrich Sixtus Xavier Felix Renatus Ludwig Gaetan Pius Ignatius von Habsburg-Lothringen, politikus, közíró, az Európai Parlament volt tagja, a

- Páneurópai Piknik egyik kezdeményezője, az Adenauer-Schuman-De Gasperi-féle Európa-eszménynek képviselője és szorgalmazója. Utolsó Habsburg-trónörökös.
- Pacelli, Eugenio**, lásd Piusz pápa, XII.
- Papp Antal** (1867–1945) görög katolikus pap 1893, püspök, cyzicus-i címzetes érsek. 1912–1924 között munkácsi görög katolikus püspök. 1924-ben megtagadta az állameskü letételét, ezért kiutasították Csehszlovákiából. Ezután az újonnan létrehozott Miskolci Apostoli Exarchátus kormányzója lett, megyéspüspöki jogokkal, valamint címzetes érseki méltóságra emelték. 1940-től felsőházi tag lett.
- Patay József** (1866–1946) piarista szerzetespap, egyháztörténész. 1902-ben lépett be a piarista rendbe, 1909-ben doktori, 1910-ben tanári diplomát szerzett. Pályáját a kolozsvári Római Katolikus Főgimnáziumban kezdte, 1925-től az intézet igazgatója s a kegyes tanítórend tartományfőnöke.
- Pintér László** (1884–1958) rkat. pap, kanonok, országgyűlési képviselő, Győr, Moson és Pozsony közigazgatásilag előre egyesített vármegye, Zúrány választókerület képviselője.
- Piusz pápa, XI.** (1857–1939), született Achille Ratti, a római katolikus egyház 259. pápája 1922-től haláláig.
- Piusz pápa, XII.** (1876–1958), született Eugenio Pacelli, apostoli nuncius Münchenben 1917–1925, Berlinben 1925–1930 között. 1929-től bíboros. 1930-tól pápává választásáig az Apostoli Szentszék államtitkára. Pápai legátusként rész vett az 1938. évi budapesti eucharisztikus kongresszuson. A római katolikus egyház 260. pápája 1939–1958 között.
- Prohászka Ottokár** (1858–1927), a római Német–Magyar Kollégium növendéke, egyházi író, lapszerkesztő, a magyarországi keresztényszocializmus jelentős képviselője, nyitrai egyházmegye rkat. pap 1881-től, székesfehérvári megyéspüspök 1905-től, 1920–1922 között országgyűlési képviselő, majd a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártjának elnöke.
- Ratti, Achille**, lásd XI. Piusz pápa.
- Rákosi (Rosenfeld) Mátyás** (1892–1971) 1945–56 között a Magyar Kommunista Párt, illetve a Magyar Dolgozók Pártja fő-, majd első titkára, 1952–53-ban a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának elnöke.
- Révész István** (1862–1929) tábori püspök 1928. március 28-tól.
- Ripka Ferenc** (1871–1944) Budapest főpolgármestere 1925–1932 között.
- Rothermere lord, Sidney Harold Harmsworth** (1868–1940) Rothermere első vikomtja, brit sajtómágnás és politikus, az Associated Newspapers Limited tulajdonosa. Lapjaiban számos esetben állt ki a Trianoni szerződés igazságtalansága mellett, ezért a magyarok között nagy megbecsülést szerzett. A tiszteletére állított kút Budapesten, a Szabó Ervin téren található meg.
- Rott Nándor** (1869–1939), a római Német–Magyar Kollégium növendéke, rkat. pap 1896-tól, 1917-től veszprémi megyéspüspök. 1923-ban és 1929-ben egyházmegyei zsinatot tartott, föllállította a kisszemináriumot és bővítette a szemináriumot.
- Rotta, Angelo** (1872–1965) olasz katolikus pap, címzetes thébai érsek, budapesti apostoli nuncius 1930–1945 között.
- Russel Clerk, Sir George** (1874–1951) Az Egyesült Királyság nagykövete Csehszlovákiában 1919–1926 között.

- Sancho, Antonio di Palma** (1858–1943) spanyol rkát. pap, kanonok, a l'Arxiu Historic de Mallorca igazgatója. Magyarországi látogatásán erősen ellenezte a Trianoni szerződést. A második Rothermere grófnak titulálták. Megtanult magyarul, számos magyar nyelvű könyvet fordított le spanyol nyelvre.
- Schioppa, Lorenzo** (1871–1935) rkát. pap, címzetes püspök, diplomata. 1912-től állt a Szentszék szolgálatában. 1912-től Münchenben nunciatúriai titkár, illetve ügyhallgató. 1920-ban justinianopolisi címzetes püspökké, valamint magyarországi apostoli nunciussá nevezték ki. 1925-től haláláig Hollandiában internuncius.
- Scitovszky Tibor** (1875–1959) politikus, a Nemzetgyűlés elnöke 1922. augusztus 18-tól 1926. október 18-ig; belügyminiszter 1926. október 15-től 1931. augusztus 24-ig.
- Szerédi Jusztinián OSB** (1884–1945), bencés szerzetes, egyházjogász, esztergomi érsek, bíboros, hercegprimás 1927 és 1945 között.
- Shvoy Lajos** (1879–1968) rkát. pap 1901, székesfehérvári megyéspüspök 1927–1968 között. Működése során nagy mértékben épített a világi hívek bevonására, meghonosította a cserkészetet. Nevéhez fűződik a Székesfehérvári Püspöki Könyvtár és Levéltár rendezése. 1937-ben missziós utat tett az Amerikai Egyesült Államokban, mely útról folyamatosan publikált. 1944-ben Mindszenty József veszprémi püspökkel memorandumban kérte a regnáló kormánytól a Dunántúl megkímélését a harcoktól. 1947-től pápai trónálló. A kommunizmus évei során számos terv született ellehetetlenítésére, de ezek meghíúsultak.
- Stircea, Trajan** (?–1928) Románia magyarországi nagykövete 1921–1928 között, 1928. május 22-én Budapesten bekövetkezett haláláig.
- Strausz István dr.** (1865–1940), jogász, az államtudományok doktora, 1922-től haláláig országgyűlési képviselő, Marcali képviselője. Marcali díszpolgára, az Árpád-házi Boldog Margit Egyházközség világi elnökhelyettese.
- Székely (Stauder) Gyula** (1882–1941) rkát. pap, apostoli protonotárius, mérki plébános. 1918-tól a szatmári egyházmegye magyarországi részének (mérki apostoli kormányzóság) püspöki helynöke, 1928–1939 között apostoli kormányzója. 1931-től pápai prelátus.
- Szmrecsányi Lajos** (1851–1943) rkát. pap 1873, 1904-től egri segédpüspök, majd 1912-től egri koadjutor érsek. 1920. augusztusától egri érsek. 1917-től a Magyar Tudományos Akadémia és a Szent István Akadémia igazgatósági tagja. A Tanácsköztársaság alatt két alkalommal is letartóztatták. 1912–1918 között, illetve 1927-től haláláig felsőházi tag. A magyar kormány 1927-ben sikertelenül javasolta esztergomi érseki kinevezését.
- Tedeschini, Federico** (1873–1959) rkát. pap 1896, Naupactus-i címzetes érsek 1921-től. 1914-től az Apostoli Szentszék munkatársa, 1921–1935 között Spanyolországba kinevezett nuncius. 1933-ban titokban (in pectore) bíborossá nevezték ki. 1935-től haláláig a Kúria bíborosa, 1939-től a Szent Péter Bazilika főpapja volt.
- Teleki Pál, gróf** (1879–1941) magyar földrajztudós, tanár, politikus, többszörösen megválasztott országgyűlési képviselő, előbb a Magyar Királyság külügyminisztere 1920-ban (a Simonyi-Semadam-kormányban), majd az ország miniszterelnöke 1920. július 19-től 1921. április 13-ig, ezt követően 1938 és 1939 között vallás- és közoktatásügyi miniszter (az Imrédy-kormányban), majd az 1939-es választásokat követően az ország megválasztott miniszterelnöke 1941. április 3-ig.

- Vass József** (1877–1930), Rómában a Pápai Német–Magyar Kollégium növendéke, székesfehérvári egyházmegyes rkat. pap 1904-től, kereszténypárti politikus. 1920. augusztus 15.–1921. április 14. között közlélmzési, 1920. december 16.–1922. június 16. között vallás- és közoktatásügyi, ezt követően haláláig népjóléti és munkaügyi miniszter. 1924-től kalocsai nagyprépost.
- Vaszary Kolos** (1832–1915) bencés szerzetes, pannonhalmi főapát 1885–1891 között, 1891–1912 között esztergomi érsek, hercegprímás, 1893-tól bíboros.
- Virág Ferenc** (1869–1958) rkat pap 1892, 1926–1958 között pécsi megyéspüspök. 1927 és 1944 között a felsőház tagja volt. Az ifjúság és a papnevelés kérdéseivel foglalkozott.
- Walkó Lajos** (1880–1954), magyar kereskedelemügyi miniszter (1922–1926), külügy-miniszter (1925–1930).
- Wlassics Gyula**, zalakeméni báró (1852–1937) A Főrendiháznak 1918. június 21. és november 16. között utolsó, a Felsőháznak 1927. január 31. és 1935. március 8. között első elnöke, 1932-től haláláig örökös tagja.
- Zdravec** (Uzdóczy-Zdravec) **István** (1884–1965), ferences szerzetes, rkat. pap 1907-től, tábori püspök 1920–1926. között, számos esetben szólalt fel a zsidótörvények ellen. Több pasztorális utat tett Amerikába és a Szentföldre.
- Zichy Gyula, Gróf zicsi és vasonkeői dr.** (1871–1942) rkat. pap 1892, 1905–1925 között pécsi püspök, 1923-tól kalocsai apostoli adminisztrátor, 1925–1942 között kalocsai érsek, valóságos belső titkos tanácsos, pápai trónálló, a magyar országgyűlés főrendi házának tagja 1901–1918 között, a felsőház tagja 1927–1942 között, Bács-Bodrog vármegye örökös főispánja. 1929-től a Magyar Tudományos Akadémia igazgatóságának tagja volt.
- Zita** magyar és cseh királyné, osztrák császárné (1892–1989) a Bourbon-házból származó pármái hercegnő, IV. Károly királlyal kötött házassága révén 1916–1918 között Ausztria császárnéja, Magyarország és Csehország királynéja. Boldoggá avatása folyamatban van.
- Zsitvay Tibor** (1884–1969) ügyvéd, politikus. 1920–1926 között a Magyar Államvasutak igazgató-helyettes főügyésze. 1922–1939 között országgyűlési képviselő. 1927–1929 között a képviselőház elnöke, 1929–1932 között igazságügy-miniszter. 1944-ben Svájcban telepedett le, ott halt meg.

FELHASZNÁLT IRODALOM – BIBLIOGRAFIA

Sajtó

- Az Újság*, 1925. április 28.
Budapesti Hírlap, 1925. április 28; 1925. május 12; 1925. július 7; 1928. január 3; 1930. február 15.
Dunántúl, 1925. június 27; július 4.
Esti Kurír, 1925. április 28.
Magyarság, 1930. február 28; 1930. február 20.
Nemzeti Újság, 1925. május 3; 1925. július 14; 1929. június 6., 1; 1930. március 4; 1930. március 2.
Nép, 1925. április 28., 3.
Ország-Világ, 1925. július 19.
Pécsi Lapok, 1925. május 12.
Új Nemzedék 1929. január 3; augusztus 28; 1930. február 16.

Forrásmunkák, monográfiák, tanulmányok

- A püspöki kar tanácskozásai. A magyar katolikus püspökök konferenciáinak jegyzőkönyveiből, 1919–1944*, szerk. Gergely Jenő, Gondolat, Budapest 1984.
„Acta Apostolicae Sedis”, Vatikánváros 1922.
Archivio della Nunziatura Apostolica in Ungheria (Budapesti Apostoli Nunciatura Levéltára), 1920–1939, index: 1235, Tomislav Mrkonjic gondozásában, kézirat, Vatikánváros, 2010. június, 18.
Az Egyházi Törvénykönyv, fordította: Erdő Péter, Budapest, 1983.
BIFFI, Monica M.: *Mons. Cesare Orsenigo nunzio apostolico in Germania (1930–1946)*, Nuove Edizioni Duomo, Milano 1998.
BIFFI, Monica M.: *Il cavalletto per la tortura. Cesare Orsenigo, ambasciatore del papa nella Germania di Hitler*, Città Nuova, Róma 2006.
Dai Rapporti del primo nunzio apostolico in Ungheria S. E. Mons. Lorenzo Schioppa 1920–1925 – Lorenzo Schioppa első magyarországi nuncius politikai jelentéseiből 1920–1925, szerk. SOMORJAI Ádám OSB, METEM, Budapest 2020. 382 lap. (Nunciusi jelentések, 1.)
CSIZMADIA Andor: A konstanzi „bulla” hatása a főkegyúri jog fejlődésére. In: *MTA Társadalmi-történeti osztályának közleményei*, IX. kötet 3-4. számából, Budapest, 1959.
CSIZMADIA Andor: *A magyar állam és az egyházak jogi kapcsolatainak kialakulása és gyakorlata a Horthy-korszakban*, Akadémiai Kiadó, Budapest 1966.
CSÍKY Balázs: Az esztergomi érseki szék betöltése 1927-ben. Vatikáni források fényében, in: *Magyarország és a római szentszék (Források és távlatok). Tanulmányok Erdő biboros*

- tiszteletére*, szerk. TUSOR Péter (Collectanea Vaticana Hungariae, Classis I, vol. 8.), Budapest–Róma 2012.
- CSÍKY Balázs: Serédi Jusztinián javaslata a magyar püspökök jelölésének új eljárására 1937-ben, in: *Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolatai*, szerk. Fejérdy András, METEM, Budapest–Róma 2015. 127–145.
- CSÍKY Balázs: *Szerédi Jusztinián, Magyarország hercegprímása*. Szerkesztette, lektorálta és sajtó alá rendezte: Tóth Krisztina (Collectanea Studiorum et Textuum, I/3. – Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések), MTA BTK TTI – MTA-PPKE Fraknói Vilmos Római Történeti Kutatócsoport, Budapest 2018. 496 lap.
- DUDÁS Róbert Gyula: Az amerikai magyarok 1929-es nemzetgyűlése a New York állambeli Buffalóban, különös tekintettel az egyházak szerepvállalására, in: *Egyháztörténeti Szemle*, XXI/2 (2020) 94–111.
- FEJÉRDY András: A Szentszék és a püspöki hűségeskü új szövegének megállapítása 1924-ben, in: *Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolatai 1920–2015*, szerk. Fejérdy András, METEM Budapest–Róma 2015. 107–126.
- GERGELY Jenő: *A katolikus egyház története Magyarországon 1919–1945*, Pannonica, Budapest 1999. 2. kiadás.
- HALLER István: *Katolikus egyházi vagyion és protestáns államsegély*, Budapest, 1928.
- HAMERLI Petra – SOMORJAI Ádám OSB: Lorenzo Schioppa első magyarországi nuncius a protestánsokról, 1920–1924. in: *Levéltári Szemle* 67. évf. 2017. 4. sz. 35–49.
- HIVATAL József: Rómából a magyar Sionig. in: *Primás-album: Serédi Jusztinián Magyarország bibornok hercegprímás tiszteletére*. [Franklin], Budapest 1928.
- HOLLÓSI Gábor: Bernolák Nándor igazolása, in: *Zinner 70. Egy élet az (i)gazságszolgáltatás kutatásának szolgálatában*. Szerkesztők: Fodor Veronika, Gecsényi Patrícia, Hollósi Gábor, Kiss Dávid, Ráczné Baán Krisztina és Rácz János. Írott Szó Alapítvány és Magyar Napló, Budapest 2018.
- ICKX, Johan: A Pápai Államtitkárság Második Szekciójának Történeti Levéltárában őrzött dokumentumok jelentősége a magyar egyháztörténetírás számára, in: *Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolatai 1920–2015*, szerk. Fejérdy András, METEM, Budapest–Róma 2015. 45–59.
- ICKX, Johan: Nem, nem, soha! – Én nem politizálok... Lorenzo Schioppa nuncius távozása Budapestről, in: *Dai Rapporti del primo nunzio apostolico in Ungheria S. E. Mons. Lorenzo Schioppa 1920-1925 – Lorenzo Schioppa első magyarországi nuncius politikai jelentéseiből 1920–1925*, szerk. Somorjai Ádám OSB. (Nunciusi jelentések, 1.), METEM, Budapest 2020. 27–44.
- JUHÁSZ Gyula: *Magyarország külpolitikája, 1919–1945*, Kossuth, Budapest 1988.
- KAKASY Judit: Magyar könyvajándék a könyvtáros pápának, XI. Piusznak, in: *Annales Bibliothecae Universitatis de Rolando Eötvös nominatae*, XVI. 2014. 207–220.
- LADÁNYI Andor: A Numerus Clausus-törvény 1928. évi módosításáról, in: *Századok*, 1994. 6. sz. 1117–1148.
- Magyarország és a Szentszék kapcsolatának 1000 éve*. Szerk. Zombori István. METEM, Budapest 1996.
- Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolata 1920–2000*, szerk. Zombori István, Szent István Társulat–METEM Budapest 2001.
- Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolatai 1920–2015*, szerk. Fejérdy András, METEM, Budapest–Róma 2015.
- MESZLÉNYI Zoltán: *A főkegyuri jog és a forradalom*, Esztergom, 1920.
- MRKONJIĆ, Tomislav: Archivio della Nunziatura Apostolica in Ungheria (1920–1939). in: *Gli archivi della Santa Sede e il regno d'Ungheria (secc. 15–20). In memoriam di Lajos Pásztor*. Szerk. PLATANIA, Gaetano – SANFILIPPO, Matteo – TUSOR, Péter. Budapest–Roma,

2008. (Bibliotheca Historiae ecclesiasticae universitatis catholicae de Petro Pázmány nuncupatae. series i. Collectanea Vaticana Hungariae. classis i. Vol. 4.), 274–284.
- MRKONJIĆ, Tomislav: *Archivio della Nunziatura Apostolica in Ungheria*. („Archivio della Nunziatura Apostolica di Budapest”). aa. 1920–1939. Indice 1235. Kézirat.
- P.: A magyar kormány könyvajándéka XI. Pius pápának, in: *Magyar Könyvszemle* XXXVI. kötet 3–4. füzet, 1929. július–december, 232–235.
- ROMSICS Ignác: *Magyarország története*, Kossuth, Budapest 2017.
- RUYSSEN, Georges-Henri SJ (szerk.): *La questione Armena, Documenti dell’Archivio Segreto Vaticano (ASV) e dell’Archivio Storico della Segreteria di Stato, Sezione per i Rapporti con gli Stati (S.RR.SS.), Vol. IV. 1908–1925; Vol. V. 1908–1925. (27 maggio 1918 – 3 marzo 1921); Vol. VI. 1908–1925. (9 marzo 1921 – 20 febbraio 1923); Vol. VII. 1908–1925. (20 febbraio 1923 – 24 gennaio 1930), [Róma] 2015.*
- SOMORJAI Ádám OSB: *Visitatio apostolica Institutorum Vitae consecratae in Hungaria, 1927–1935. A magyarországi szerzetesrendek apostoli vizitációja* (Rendtörténeti Füzetek 13), Pannonhalmi Főapátság, Pannonhalma 2008. <http://mek.oszk.hu/15400/15496>
- SOMORJAI Ádám OSB: Cesare Orsenigo és Angelo Rotta apostoli nunciusk szerepe a magyarországi szerzetesrendek apostoli vizitációjában 1927–1935, in: *Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolatai 1920–2015*, i. m. 211–226.
- SOMORJAI Ádám: Kétszáz éves a Vatikáni Államtitkárság történeti – „külgügyminisztériumi” – levéltára. Módszertani szempontok a magyar vonatkozású források kutatásához, in: *Levéltári Közlemények* 87 (2016) 219–248.
- SOMORJAI Ádám: Lendületben a vatikáni kutatások, in: *Levéltári Közlemények* 87 (2016) 350–355.
- SOMORJAI Ádám: Magyar vonatkozású kutatások a Vatikáni Államtitkárság Történeti Levéltárában, in: *Levéltári Szemle* 66 (2016), 3. sz. 45–57.
- TANCSIK Balázs: *Egyházi jogi változások és azok civiljogi hatásai Magyarországon a XIX. század második felében*. PhD dolgozat, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Kánonjogi Posztgraduális Intézet, Budapest 2012. Kézirat.
- TÓTH Krisztina: Lorenzo Schioppa nuncius követutasítása, in: *Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolatai, 1920–2015*. szerk. Fejérdy András, Budapest–Róma 2015. 85–105.
- TÓTH Krisztina: Modernkori katolicizmus vs. neobarokk államegyház, Mi vezetett Cesare Orsenigo nuncius felszólalásához egy magyar püspökkari konferencián?, in: *Litterarum radices amarae, fructus dulces sunt, Tanulmányok Adriányi Gábor 80. születésnapjára*, szerk.: Klestenitz Tibor, Zombori István, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, 2015. 243–255.
- TÓTH Krisztina: Fordulópont a nagyváradi káptalan magyarországi tagjainak életében (1929), in: *Lymbus. Magyarságtudományi Forrásközlemények* 2018. 575–591. Interneten: <http://real.mtak.hu/100421/>
- TÓTH Krisztina: Az Apostoli Szentszék átfogó felmérése a magyarországi egyházi javakról (1925–1927), in: *AETAS* 34 (1.). (2019) 97–120. Interneten: <http://real.mtak.hu/86242/>
- TÓTH Krisztina: Az Apostoli Szentszéknek és magyarországi diplomáciai képviselőjének elképzelése a pécsi püspöki szék betöltéséről 1922–1923-ban, in: *Egyháztörténeti Szemle* 21 (2020) 2. szám. 72–93.
- TÓTH Krisztina: A pécsi püspöki szék 1926-os betöltése, in: *Századok* 154 (2020) 4. szám, 855–880.
- TUSOR Péter – TÓTH Krisztina: *Inventarium Vaticanum I. A Budapesti Apostoli Nunciatura levéltára (1920–1939)* (Collectanea Vaticana Hungariae vol. 14), Budapest–Róma 2016.

**RAPPORTI
IN LINGUE ORIGINALI**

1925

1

ARRIVO DEL NUOVO NUNZIO¹

Rapporto N. 3570² del Nunzio Apostolico Mons. Cesare Orsenigo
al Card. Segretario di Stato Pietro Gasparri

Budapest, 2 luglio 1925³

N. Prot. Segreteria di Stato 44349

Copia bella, dattiloscritta, firmata⁴

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 30, foll. 76rv⁵

A Sua Eminenza Reverendissima
Il Signor Cardinale Pietro Gasparri
Segretario di Stato di Sua Santità

VATICANO⁶

N. 3570

Budapest, li 2 luglio 1925⁷

Eminenza Reverendissima,⁸

Facendo seguito al mio rispettoso telegramma del 26 pass[ato] mese mi faccio un dovere di inviare a Vostra Eminenza Reverendissima le notizie riguardanti il mio arrivo alla Nunziatura di Budapest. Ho potuto costatare fin dai primi giorni di quanta stima e riconoscenza è circondato dagli Ungheresi il Rappresentante del Santo Padre.

Poche ore dopo che ero giunto, il Capo Gabinetto del Ministro degli Esteri venne a porgermi il benvenuto a nome del Governo; vennero pure subito Mgr. Vicario Generale in rappresentanza di Sua Eminenza e del Clero della diocesi; e in tutti questi giorni continuano visite di omaggio da parte di cospicue personalità religiose, politiche e diploma-

1 Come titolo del Rapporto ripetiamo l'oggetto segnalato dal Nunzio. Così non ripetiamo all'inizio del Rapporto.

2 Continua la numerazione del Nunzio Precedente, Mons. Lorenzo Schioppa.

3 Accusa ricevimento del Rapporto in data 23 Luglio 1925, N. Prot. 44349. Vedi la minuta in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 30, fol. 78r.

4 Tutti documenti custoditi nell'Archivio Storico della Segreteria di Stato sono originali e firmati, alcuni sono manoscritti.

5 Sulle buste di raccolta si trova la descrizione tipo: „ASRS AA.EE.SS. Ungheria, Anno 1925–1943, pos. 27-29 P.O., fasc. 30”. Nei seguenti riportiamo la versione breve, la descrizione più ampia dei fascicoli si trova sulla tabella „Fonti consultate”.

6 Quasi tutti Rapporti sono indirizzati dal Cardinale Segretario di Stato, Pietro Gasparri. Pubblichiamo solo qui, perché prima volta.

7 Numero Protocollo della Nunziatura e data si trovano sempre in calce a destra, perciò ometteremo nel seguito.

8 I Rapporti indirizzati ai Cardinali s'iniziano sempre in tal modo, perciò ometteremo nel seguito.

tiche. - Ieri fui ricevuto dal Ministro degli Esteri S. E. Signor Walkó al quale ho rimesso la venerata lettera di Sua Santità, come pure quella di Vostra Eminenza; la conversazione si svolse circa le questioni più gravi che si stanno discutendo alla Camera ungherese, quali la legge elettorale e la Costituzione del nuovo Senato. Sua Eccellenza non mancò di attestarmi /fol. 76v/ i suoi sentimenti di stima per il cattolicesimo e per il Santo Padre, non ostante la sua religione protestante luterana.

Tre ore dopo questa udienza il Ministro veniva alla Nunziatura a restituirmi la visita.

L'udienza per la presentazione delle lettere Credenziali è fissata per Domenica 5 luglio; il giorno festivo fu scelto, perché è solo in detto giorno che Sua Altezza, il quale dimora già alla campagna, ha l'abitudine di venire in città.

Ho inviato - come d'abitudine - una lettera circolare all'Episcopato per annunciare il mio arrivo; in settimana spero di aver occasione di far visita a Sua Eminenza il Cardinal Primate.

Chino al bacio della Sacra Porpora, con sensi di profondissima devozione ho l'onore di rafferarmi

dell'Eminenza Vostra Reverendissima
*umilissimo dev.mo e obb.mo servo*⁹
 + Cesare Orsenigo [m. p.]
 Arciv. di Tolemaide
 Nunzio Apostolico

2

NOTIZIE RELIGIOSE

Rapporto N. 3669 del Nunzio Apostolico Mons. Cesare Orsenigo
 al Card. Segretario di Stato Pietro Gasparri
 Budapest, 28 Agosto 1925¹⁰

N. Prot. Segreteria di Stato 45753. M. s.: N. preced[ente]: 44942

Copia bella, dattiloscritta, firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 30, foll. 82rv

Ha avuto luogo, negli ultimi tre giorni della scorsa settimana a Budapest un Congresso Internazionale per le Missioni. L'Ungheria è solo alle soglie, si può dire, del movimento per le missioni: pochi ancora ne hanno compreso l'importanza e soprattutto il dovere, da parte di tutte le nazioni, di collaborarvi; anche l'organizzazione delle Opere missionarie non esiste qui che in embrione: non è ancora penetrata nelle parrocchie, e per ora è limitata al Comitato Nazionale e ai Comitati diocesani. Il Congresso è stato quindi una vera benedizione per questo paese, perché servi a far conoscere al popolo quanto invece si fa all'estero per le missioni, destando un certo spirito di santa emulazione, che non tarderà a portare i suoi frutti. L'intervento straniero al Congresso non fu molto numeroso: vi

9 "Umilissimo devotissimo e obbligatissimo servo". Tale chiusura di cortesia si ripete alla fine di ogni rapporto e differisce solo in sinonimi, così omettiamo nel seguito.

10 Accusa ricevimento del Rapporto in data 5 Settembre 1925, N. Prot. 45753. Vedi la minuta in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 30, fol. 84r.

erano però rappresentate sette Nazioni (Polonia, Boemia, Jugoslavia, Inghilterra, Austria, Olanda, Germania). Vi presero parte parecchi Vescovi; il discorso inaugurale fu tenuto dal Cardinale Primate; quello di chiusura dal Nunzio Apostolico. Il pensiero del Papa ha dominato costantemente nelle varie riunioni: quasi ogni oratore ha avuto un accenno alle speciali benemeritenze del- /fol. 82v/ l'Augusto Pontefice nel campo delle Missioni; il telegramma di Vostra Eminenza Reverendissima con la Benedizione Apostolica venne lungamente applaudito. I discorsi furono tutti severamente intonati al tema delle missioni, e gli oratori evitarono prudentemente qualsiasi accenno politico. Tutti i giornali ungheresi, anche protestanti e liberali, dedicarono all'avvenimento spunti di cronaca rispettosi.

L'Ungheria ha in programma ancora tre pellegrinaggi a Roma per l'Anno Santo: il primo partirà da Budapest il 4 Settembre, guidato da Mgr. Glattfelder, Vescovo di Csanád; e gli altri due seguiranno il 21 Settembre e il 14 Ottobre.

Il prossimo pellegrinaggio, composto di 750 pellegrini, comprenderà una settantina di studenti universitari, che parteciperanno anche al Congresso di Bologna; essi intendono poi offrire al Santo Padre una statua d'argento rappresentante Sant'Emérico, il figlio di S. Stefano, Re d'Ungheria, morto poco più che ventenne, e venerato in Ungheria come speciale protettore dei giovani.

La vita politica e diplomatica langue completamente in questi giorni, atteso il periodo di vacanza parlamentare e l'assenza di moltissimi dalla città.

Chinato... ecc.

3

NOTIZIE POLITICO-RELIGIOSE

Rapporto N. 3691 del Nunzio Apostolico Mons. Cesare Orsenigo

al Card. Segretario di Stato Pietro Gasparri

Budapest, 16 Settembre 1925¹¹

N. Prot. Segreteria di Stato 46374

Copia bella, dattiloscritta, firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 30, foll. 86rv-88r

Minuta: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 13, fasc. 10, foll. 352rv-354r

Il Conte Bethlen, presidente del Consiglio, è rientrato in città ed ha ripreso la direzione del Governo dopo una lunga convalescenza di tre mesi, che gli era stata imposta

11 "Riguardo all'inconveniente della comunanza fra cattolici e protestanti, giustamente Ella osserva che essa si estende oltre i limiti tollerabili. Ella quidi non mancherà di far rilevare, quando se ne dia opportuna occasione, agli Ordinarii d'Ungheria, la necessità di inculcare ai cattolici, e specialmente al clero, l'osservanza di quelle norme che la Chiesa dà per evitare illeciti rapporti coi membri di altre confessioni. Ella farà bene anche a richiamare l'attenzione dei rispettivi Ordinari, sui fatti specifici messi in rilievo nel di Lei Rapporto. /fol. 351v/ Quando poi alla provvista della Diocesi di Cinque Chiese, per ora la S. Sede non intende prendere alcuna nuova deliberazione, dopo la recente nomina dell'Amministratore Apostolico. Ad ogni modo non competendo al Reggente Horthy alcun diritto di presentazione, la Santa Sede, quando sarà giunto il momento opportuno, si limiterà a chiedere, nelle forme consuete, il semplice nulla osta politico per la persona che essa sceglierà a Vescovo della diocesi in parola. Quindi Ella non accetterà discussioni su candidati, con persone del Governo." Dall'accusa ricevimento, copia bella: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 14, fasc. 10, foll. 351rv.

dai medici. Oggi mi ha ricevuto in udienza; prima d'ora non avevo mai avuto occasione d'incontrarlo.

Nella conversazione accennò particolarmente a queste due cose: 1.) Al bisogno che il Nunzio appoggi, come faceva anche il mio antecessore, la collaborazione dei cattolici e dei protestanti, altrimenti, soggiunse, se questa coalizione venisse a mancare, i protestanti piegherebbero probabilmente verso i giudei. 2.) Al desiderio che, specialmente per la nomina del Vescovo di Cinque Chiese, vacante per la promozione di Mgr. Zichy, non manchi fra il Governo e la Santa Sede quell'accordo amichevole, che prepara la scelta del candidato.

Riguardo al primo punto risposi che non mi sarà difficile continuare la linea di condotta tracciata dal mio antecessore, molto più che venivo da un paese (l'Olanda), ove cattolici e protestanti, meravigliosamente organizzati in associazioni *proprie e ben distinte*, e combattendo le battaglie elettorali *separatamente*, si univano poi per governare, formando un ministero molto *fol. 86v/* robusto, dove ciascuno dei partiti coalizzati otteneva quel numero di posti, che rispondevano esattamente all'entità del partito stesso. Tutto questo dissi in apparenza come fosse puro ricordo dell'Olanda, ma in realtà perché qui in Ungheria le cose sono ben diverse: invece d'una nitida coalizione, fatta unicamente per governare, i protestanti esigono che nella vita sociale, nelle organizzazioni, nella stampa, nelle feste e perfino nelle funzioni religiose sia sempre affermata questa collaborazione fra cattolici e protestanti. Succede così che i *Congressi Cattolici* (come per es, il giorno 8 Sett[embre] a Szentes) finiscono con un pranzo sociale, al quale è invitato anche il pastore protestante: e che a una festa *religiosa* protestante (celebrata il 12 Agosto scorso) a Kolozsvár, (in Rumania) per il 90mo di un Vescovo unitarista, intervennero nella Chiesa protestante anche i cattolici, e un Padre Scolopio o Piarista, come li chiamano qui, il P. *Patay Giuseppe*,* vi tenne anche un discorso per complimentare il Vescovo protestante: e più tardi poi, al pranzo, intervenne anche il Parroco cattolico Dr. Giuseppe Hirschler,* che vi fece un brindisi, e lo chiuse baciando la mano al Vescovo protestante nonagenario. Questo confusionismo purtroppo è fomentato anche dai cattolici. Il "Nemzeti Újság", il giornale che il Cardinal Primate definì, in una recente lettera di presentazione, di spirito prettamente cattolico, narrava nel suo numero del 7 Agosto a proposito della benedizione di una Cappella a Kaposvár in onore di S. Francesco d'Assisi: "La nuova chiesa è stata benedetta dal Vescovo di Vesprimia Ferdinando Rott.* Alla festa ha preso parte anche il ministro protestante di Kaposzentbenedek, Giuseppe Kovács* col suo presbiterio. Quando la delegazione protestante ha pres- *fol. 87r/* tato omaggio, il Vescovo di Vesprimia, in un lungo discorso ha dimostrato la necessità della pace delle confessioni e della realizzazione dell'amore di Cristo fra le medesime". E così si arriva, per la pace fra le confessioni, a rasentare, se non anche peggio, la "communicatio in divinis cum hereticis."

La conseguenza di tutto questo è, oltre il confusionismo se non dogmatico, almeno disciplinare, che si crea nella coscienza dei fedeli, anche un reale indebolimento delle forze cattoliche nella vita politica, perché i protestanti, sebbene in numero minuscolo, vi dominano e si accaparrano i posti più influenti. Mi pare opportuno, pur appoggiando la coalizione cattolico-protestante necessaria per poter governare, far capire però che la coalizione, anche la più serrata, non esige punto questa confusione di forze, che si protende fino al campo liturgico.

Circa il secondo punto, cioè la nomina del Vescovo di Cinque Chiese, mi limitai a dire al Conte Bethlen che non avevo nessuna istruzione ancora da Roma, che però ritenevo

che la Santa Sede, come aveva segnalato ora, al Governo la nomina dell'Arcivescovo di Colocsa, nonostante gliel'avesse già notificata fin dallo scorso anno, così non mancherà di fargli conoscere, per quelle eventuali obiezioni politiche che il Governo credesse di dover fare, il nome del Vescovo di Cinque Chiese, sebbene mi risultasse, da una pratica che ho trovato in archivio, che anche questo nome era già stato comunicato al Governo fin dallo scorso anno. /fol. 87v/

Veramente io non conosco quali sono le intenzioni della Santa Sede circa il Vescovato di Cinque Chiese, ma sapendo che il Governo briga per tre suoi candidati, fra cui non si trova affatto il nome del Sacerdote già presentato dalla Santa Sede fin dallo scorso anno, ho creduto bene rispondere subito in questi termini, per impedire che - anche in via amichevole e confidenziale - il Conte Bethlen mi esponesse dei nomi; e infatti non me ne fece, mentre un mese fa il Ministro degli Esteri, in una conversazione privata, si era permesso fare anche dei nomi di candidati preferiti dal Governo; nomi naturalmente di persone che hanno *servito molto bene lo Stato*.

L'ungherese Mgr. Papp, vescovo ruteno-cattolico, di cui nel mio rapporto N. 3673 in data 7 Settembre,¹² fu espulso dalla Czecho-Slovacchia il giorno 14, e accompagnato fino alla frontiera ungherese sotto scorta di poliziotti. I doganieri ungheresi, in conformità alle istruzioni avute dal Governo, fecero una formale protesta, poi lasciarono entrare in Ungheria il Vescovo espulso. Il Conte Bethlen accennò questa mattina anche a questo episodio, soggiungendo: "Il Vaticano dovrebbe persuadersi che tutta la politica fatta dalla Czecho-Slovacchia in questi affari è tutta e solo una politica antiungherese, anche quando ha l'aria di essere una politica a favore del cattolicesimo, come nel caso presente, in cui osarono accusare a Roma Mgr. Papp di favorire con la sua debolezza la diserzione dei cattolici della sua diocesi verso l'ortodossia russa."

Mi limitai a dire che in tutti questi problemi la posizione del Vaticano era assai difficile, ma che la Santa Sede /fol. 88r/ aveva però il vantaggio di poter essere sempre illuminata serenamente da entrambi i contendenti, e di poter giudicare senza passione di parte, non avendo di mira la Santa Sede che il solo bene religioso dei popoli.

I giornali ungheresi consacrano, come era facile immaginarsi, articoli di commento all'espulsione di Mgr. Papp, che per loro è una vittima innocente della prepotenza Czecho-Slovacca, asserendo che non ha dato mai alcuno appiglio per la sua espulsione.

In questi giorni fu a Budapest una larga rappresentanza di medici italiano (circa 70), ed ebbero dagli ungheresi accoglienze festosissime.

Domani avrà luogo, promossa dalla Legazione Italiana, una funzione religiosa a suffragio delle recenti vittime del sommergibile Veniero, e un'altra funzione religiosa sulle tombe dei soldati italiani morti in Ungheria. Fui invitato, in forma però molto delicata e vaga, a funzionare: ho suggerito si rivolgessero ai Padri Serviti (che sono italiani), e che abitano l'Ungheria da venti anni.

Chinato al bacio ecc.

12 Non pubblicato in questo volume.

1926

4

LA COMMEMORAZIONE DELLA BATTAGLIA DI MOHÁCS
(29 agosto 1526)

Rapporto N. 280¹³ del Nunzio Apostolico Mons. Cesare Orsenigo
al Card. Segretario di Stato Pietro Gasparri

Budapest, 31 Agosto 1926¹⁴

N. Prot. AA.EE.SS. 2121/26¹⁵

Copia bella, dattiloscritta, firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 30, foll. 91rv-92r

Nota m.s.: *Ex Aud. Ssmi*¹⁶ 7. IX. 16 si è condotto bene. Approvo

L'Ungheria ha celebrato molto solennemente in questi giorni la commemorazione della famosa battaglia sostenuta il 29 agosto 1526 contro i Turchi sui campi di Mohács in Ungheria, in cui gli Ungheresi, capitanati dal religioso francescano Tomori arcivescovo di Calocsa, in numero di 30.000 caddero quasi tutti sul campo, compreso l'Arcivescovo e altri sei Prelati. Gli ungheresi hanno ricordato con schietta riconoscenza le grandi benemeritenze della Santa Sede in quell'occasione: il Papa infatti, oltre avere incoraggiato con apposita lettera l'Arcivescovo ad accettare il comando delle truppe (Tomori prima di farsi religioso era stato un celebre guerriero), aveva anche inviato per mezzo del Nunzio Apostolico - il barone Burgio - cospicue somme di denaro per sostenere l'esercito.

La commemorazione ufficiale ebbe luogo domenica scorsa con questo programma:

Prima parte: Ricevimento del Governatore, delle autorità politiche civili e militari - Benedizione della prima pietra della Chiesa votiva, Santa Messa con discorso al Vangelo - Poi discor- /fol. 91v/ so commemorativo tenuto dal Ministro dell'Istruzione pubblica e del culto, il conte Klebelsberg. (La funzione si svolse esattamente così: celebrò l'arcivescovo Zichy di Calocsa, e tenne al Vangelo un bellissimo discorso ispirato a sentimenti di grande religiosità. Presenziavano anche il Vescovo di Cinque Chiese, nella cui diocesi è Mohács, e il Vescovo ausiliare di Calocsa. - Il discorso del Ministro fu una serena rievocazione storica dei fatti di Mohács, con frequenti richiami e raffronti con l'attuale situazione).

13 La numerazione del Protocollo del nuovo Nunzio, Cesare Orsenigo continua con la numerazione del suo predecessore nel periodo 28 giugno 1925-31 marzo 1926 (NN. 3561-3991) ed inizia ex novo in data 1 aprile 1926. Vedi in: *Archivio della Nunziatura Apostolica in Ungheria* ("Archivio della Nunziatura Apostolica di Budapest"), aa. 1920-1939, Indice 1235, a cura di Tomislav Mrkonjic, m.s., Città del Vaticano, Giugno 2010. pag. 18.

14 Accusa ricevimento del Rapporto con Cifra in data Settembre 1926, N. Prot. 2121/26: "Ricevuto Rapporto N. 280. S. Padre m'incarica SignificarLe che V. E. si è condotta bene." Vedi la minuta in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 30, fol. 93r.

15 Inizia nell'anno 1926 la numerazione propria della S. Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinarii. Precedentemente, cioè prima del 31 dicembre 1925, fu parte della numerazione di protocollo della Segreteria di Stato.

16 *Ex Audientia Sanctissimi*: espressione che dice che il Papa, cioè Pio XI ha preso visione della pratica.

Seconda Parte: Convegno di tutte le autorità al fiume Csele. (Località distante circa 4 km, ove si crede sia caduto il Re Luigi II) Discorso dell'Arciduca Giuseppe* - Discorso del Ministro di Turchia a Budapest - Parole di S. A.¹⁷ il Governatore - Deposizione delle corone sulla colonna commemorativa. (Anche questa parte del programma si svolse tranquillamente, e vi intervennero tutte le Autorità e anche tutti i Vescovi)

A me parve opportuno di prender parte solo alla funzione prettamente commemorativa religiosa, e non mi sono recato a questa seconda località, temendo si volesse dare - con l'invito del Ministro di Turchia - un'espressione politica alla funzione, nel senso di affermare vincoli di amicizia fra le potenze orientali, in opposizione alle alleanze occidentali (Qualche giornale parla infatti del piccolo Locarno¹⁸ balcanico). Per questa stessa ragione non ho accettato di recarmi a Mohács in comitiva con tutte le autorità su apposito battello, e ho preferito andare privatamente in compagnia del Vescovo diocesano. Durante la funzione ho preso posto però nel- /fol. 92r/ la tribuna delle autorità a fianco agli Arciduchi. - Il Governo ungherese, al quale era noto il mio programma, lo ha approvato pienamente; e nessun giornale finora ha trovato a ridire nè per l'intervento alla prima parte della commemorazione, nè per l'assenza alla seconda parte.

Forse avrei dovuto consultare prima Vostra Eminenza, ma mi è mancato il tempo materiale, non avendo avuto l'invito ufficiale da parte del Governo che il giorno 27.

Chino al bacio ecc.

5

CONGRESSO CATTOLICO NAZIONALE

Rapporto N. 321 del Nunzio Apostolico Mons. Cesare Orsenigo

al Card. Segretario di Stato Pietro Gasparri

Budapest, 14 Ottobre 1926¹⁹

N. Prot. AA.EE.SS. 2439/26

Copia bella, dattiloscritta, firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 30, foll. 95rv

Si è chiuso ieri l'annuale Congresso cattolico nazionale ungherese, che era stato aperto domenica con solenni funzioni religiose e una imponentissima processione eucaristica lungo le più importanti e centrali vie di Budapest. Alle sessioni generali presenziarono, oltre il Cardinale Primate e il Nunzio Apostolico, tutto l'Episcopato, parecchi Ministri e deputati, il Presidente della Camera, il Sindaco della città. Furono inviati - fra le acclamazioni generali - telegrammi di omaggio a SUA SANTITÀ', a S. A. il Governatore, alla Famiglia reale residente a Lequìtio,²⁰ e all'Episcopato messicano; e nell'ultima sessione furono letti e largamente applauditi i telegrammi di risposta di SUA SANTITÀ'

17 Sua Altezza.

18 Allusione agli Accordi, elaborati durante la Conferenza di Pace, tenuta alla città di Locarno (Svizzera), li 5-16 ottobre 1925.

19 Accusa ricevimento del Rapporto con Cifra in data 3 Novembre 1926, N. Prot. 2439/26. Vedi la minuta in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 30, fol. 96r.

20 Lequìto, Lequìtio, anche Lekeitio in Spagna (regione basca al litorale del Nord), dove la famiglia di Asburgo viveva in esilio dopo la morte di Carlo d'Austria (1922), per ben sette anni.

e di S. A. il Governatore. - In generale il Congresso si è svolto con molta dignità; vi fu qualche piccolo spunto polemico in risposta ai protestanti, ma piuttosto indiretto e sereno. I temi svolti furono quasi tutti un'omaggio al Centenario francescano e alla festa della Regalità di Cristo. Purtroppo - come avviene quasi sempre qui in Ungheria - non si fece che dell'accademia, senza alcuna risoluzione pratica; /fol. 95v/ la colpa va cercata in parte nel carattere del popolo ungherese, ma anche nella mancanza di volontà di chi sta in alto.

Mi piace segnalare a Vostra Eminenza il nobile contegno tenuto dall'Arcivescovo Szmrecsányi di Agria, noto per le sue idee regaliste, per le quali era stato ripreso anche recentemente. Al pranzo di chiusura del Congresso prese per il primo la parola portando un saluto molto devoto e caloroso a SUA SANTITÀ', in risposta a un giornale liberale, che pochi giorni avanti aveva osato criticare il contegno della Santa Sede, come se in Vaticano fossero disconosciuti i sentimenti nazionali per un mal'inteso internazionalismo. Il brindisi, riportato anche dai giornali, ha fatto un'ottima impressione.

Parte domani da Budapest un pellegrinaggio di circa 150 persone diretto ad Assisi e a Roma: è guidato dal Vescovo di Cinque Chiese, Monsignor Virág, che - come Vostra Eminenza ricorda - fu eletto recentissimamente. Sono lieto di poter aggiungere che Mons. Virág si dimostra animato del più fedele attaccamento alla Santa Sede e del migliore spirito pastorale. Nella questione della "communicatio in divinis cum haereticis"²¹ ha pubblicato norme molto franche e molto sagge. Una parola di incoraggiamento in questo senso tornerebbe certo molto utile.

Chino al bacio ecc.

6

NOTIZIE POLITICHE. DIMISSIONI DEL GABINETTO E PROSSIME ELEZIONI

Rapporto N. 324 del Nunzio Apostolico Mons. Cesare Orsenigo
al Card. Segretario di Stato Pietro Gasparri
Budapest, 15 Ottobre 1926

N. Prot. AA.EE.SS. 2549/26

Copia bella, dattiloscritta, firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 30, foll. 98rv

Minuta: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 17, fasc. 4, foll. 96rv

Acc[usa] ric[evimento] con 2373

I giornali ungheresi danno stamattina la notizia ufficiale delle dimissioni del Ministero. Esse non sono che l'ultimo gesto a coronare tutta la faccenda del processo per la falsificazione dei franchi, la cui sentenza fu ieri confermata dalla corte di cassazione. - Il ministero sarà ricostituito con i medesimi uomini, meno il Ministro degli Interni, che ha dovuto ritirarsi per malattia; sarà sostituito dal Sig. Schitosky [sic! - Scitovszky - NdR] attuale Presidente della Camera e buon cattolico. Al Ministero degli esteri rimarrà il Dr. Walkó, e avremo un nuovo titolare al Ministero del Commercio, il cui interim era stato fi-

²¹ In altre parole: *communicatio in sacris* tra cristiani non cattolici e cattolici.

nora tenuto dal Ministro Walkó. Pare che a successore del Presidente della Camera venga un altro cattolico. Presto però avremo le elezioni generali; credo in dicembre; si prevede che l'attuale governo uscirà dalle elezioni vittorioso e rinforzato; in realtà si constata un certo avvicinamento dei cattolici legittimisti al governo, e viceversa.

Verso metà novembre verrà a Roma per tenervi una conferenza, invitato dal Governo Italiano, il Ministro dei culti e dell'istruzione, il cattolico (regalista) conte Klebelberg; /fol. 98v/ è probabile che, per mezzo del Ministro accreditato presso la Santa Sede, chieda un'udienza, in forma privata. So che i Vescovi adunati in conferenza si occuparono del modo con cui questo Ministro distribuisce i fondi destinati alla cultura, e hanno anche redatto un memoriale, in cui si lamentano di veder ingiustamente favorite le scuole protestanti con denaro destinato in origine a istituzioni cattoliche. - I protestanti alla loro volta hanno accusato il Ministro di averli sempre posposti nella assegnazione dei posti; ma tutti sanno che questa accusa è una semplice manovra di battaglia. - Molto ferocemente fu invece attaccato il Ministro dai giudei per una certa sua disposizione scolastica, che accorda ai giudei solo un limitato numero di posti nelle scuole universitarie; è la legge del Numerus clausus, che costringe non pochi studenti giudei ad arrestarsi alle porte dell'università. È una disposizione affatto antisemita, che noi popoli latini difficilmente possiamo concepire. Il Ministro cerca volentieri di raccogliere alte approvazioni alle sue misure disciplinari e amministrative.

Chino al bacio ecc.

7

NOTIZIE POLITICO-RELIGIOSE

Rapporto N. 342 del Nunzio Apostolico Mons. Cesare Orsenigo
al Card. Segretario di Stato Pietro Gasparri

Budapest, 27 Ottobre 1926

N. Prot. AA.EE.SS. 2573/26²²

Copia bella, dattiloscritta, firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 30, foll. 101rv-102r

Minuta: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 16, fasc. 4, foll. 340rv-341r

La Camera Ungherese sta discutendo in questi giorni il *progetto di legge* per la ricostituzione del proprio senato in conformità alle nuove condizioni portate dalla guerra. Il progetto conferisce la dignità di senatore anche alle principali autorità ecclesiastiche del regno: saranno quindi nominati senatori il Cardinale Primate e gli altri dieci vescovi diocesani, l'abate dei Benedettini e dei Cistercensi, i due Superiori delle due Congregazioni di Premonstratesi, il Superiore degli Scolopi o Piaristi, e i tre Canonici-Prevosti dei tre principali Capitoli, cioè del Capitolo di Strigonia, di Agria e di Calocsa; in tutto 19 membri. - Data la nomina a senatore per un simile titolo, ne è venuto di conseguenza la nomina a senatore anche dei Capi (religiosi e civili) delle varie confessioni acattoliche. Il progetto di legge contempla quindi la nomina a senatore di pastori protestanti e di rabbini e greci

²² Accusa ricevimento del Rapporto in data 13 Novembre 1926, N. Prot. 2573/26. Vedi la minuta in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 30, fol. 103r.

ortodossi, per un totale di 13 membri. I cattolici hanno trovato esuberanti i posti dati agli acattolici, tenuto calcolo del numero dei cattolici nel regno; sono infatti il 66%; ma si può prevedere che non otterranno alcuna modi- /fol. 101v/ fica al progetto di legge presentato dal Governo. Questa equiparazione poi dei cattolici con gli acattolici finisce a fomentare sempre più l'indifferentismo; mentre l'inclusione di tutti i Vescovi - solo perché vescovi - ribadisce il nefasto connubio di religione e politica. Ma a queste osservazioni la mentalità ungherese, compresi i vescovi, non si presta ancora.

Qui continua la tensione fra cattolici e protestanti, circa la quale ho già riferito con mio rispettoso Rapporto N. 284 in data 4 settembre u. s.²³ - I protestanti hanno tenuto in questi giorni una serie di Congressi, in cui hanno ripetuto le solite menzogne e le solite frasi aggressive, alle quali risponde poi la pubblica stampa: fortunatamente i cattolici si mantengono calmi, e i Vescovi molto prudenti e anche sufficientemente uniti. - Anche il Cardinale-Primate ha in diversi casi di minaccia di comunicazione "in divinis" con gli acattolici fatto osservare molto decisamente la disciplina ecclesiastica.

Mi consta anche che recentemente, richiesto di una dispensa per un matrimonio misto da parte della Famiglia di S. A. il Governatore (un figlio del Governatore desidera sposare una figliuola cattolica), il Cardinale ha risposto recisamente che non è possibile, se non a patto si diano le dovute cauzioni o reversali *scritte*, imposte dal Diritto Canonico. La fermezza del Cardinale è tanto più provvidenziale, perché qualche anno fa, sposandosi nelle stesse circostanze una figlia di S. A. il Governatore, si ebbe questo scandalo del matrimonio religioso cattolico davanti al Vescovo di Campo e immediatamente dopo, in una ca- /fol. 102r/ mera vicina la funzione acattolica. - Devo anche aggiungere che qui in Ungheria una legge speciale impone che nei matrimoni misti, mancando una dichiarazione ufficiale da parte dei contraenti all'atto del matrimonio, i figli siano educati religiosamente secondo la religione paterna i maschi, e materna le ragazze. Occorre quindi che le reversali siano date *per iscritto*, e ufficialmente convalidate da atto pubblico. Scrivo tutto questo, perché non mi meraviglierei che - non ottenendo dal Cardinale - si tenti di ottenere a Roma.

Recentemente vi furono le elezioni del Sindaco di Budapest, che viene eletto dai consiglieri comunali, per un periodo di sei anni: erano in lotta tre candidati, cioè un cattolico, un cattolico-liberale, e un liberale quasi anticattolico; il Governo appoggiava palesemente il cattolico-liberale; fu eletto il cattolico puro.

Ieri un povero canonico di Agria ammalato di nervi e che doveva a giorni esser ricoverato in una casa di salute, si è suicidato; era persona notissima, perché anche deputato, e il suo nome figura appunto fra gli ultimi canonici che ottennero dalla benignità del Santo Padre la dispensa dal coro; chiamavasi Nagy János*, ed aveva 52 anni.

Ho ricevuto i venerati Dispacci di Vostra Eminenza No. 2079; 2191; 2373 del 20 corr. mese.²⁴

Chinato al bacio ecc.

²³ Non pubblicato in questo volume. Vedi: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 16, fasc. 4, foll. 333rv-334rv.

²⁴ Non pubblicati in questo volume.

8

LE ELEZIONI POLITICHE. I PARROCI DEPUTATI

Rapporto N. 410 del Nunzio Apostolico Mons. Cesare Orsenigo

al Card. Segretario di Stato Pietro Gasparri

Budapest, 18 Dicembre 1926²⁵

Minuta: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 20, fasc. 5, foll. 378rv-379rv

Mi faccio un dovere di riferire a Vostra Eminenza circa l'esito delle elezioni politiche ungheresi, finite ieri. Benchè le cifre definitive dei risultati non siano ancora possibili, mancando qualche elezione in ballottaggio e lo scrutinio di qualche sezione, però si può constatare che le elezioni segnarono una brillantissima vittoria per il Governo, il quale ha non solo vinto, ma realmente sbaragliato i partiti dei suoi avversari: l'opposizione infatti rientra alla camera dimezzata; invece dei 70 deputati di sinistra della legislatura precedente, non ve ne saranno che 30-35: socialisti e radicali perdono circa la metà dei loro mandati; restano pure esclusi dalla nuova camera i legittimisti estremisti e i fociosi ultranazionalisti antisemiti, detti i "Difensori della razza", il cui motto preferito era: "Prima ungheresi e poi cattolici o protestanti". - Per quanto riguarda i cattolici, la loro posizione rimane pressochè immutata; siccome però scesero in campo o col Governo o come fiancheggiatori del Governo, essi figurano materialmente tra i vincitori. Farsi un'idea delle loro forze non è possibile, perchè anche dove scesero in campo con una lista distinta da quella governativa, come avvenne a Budapest-città, votarono una lista concordata con i protestanti, in guisa che vi figuravano nomi di sacerdoti e di pastori protestanti promiscuamente; il che - data la mentalità politica del paese e soprattutto del conte Bethlen, è un bene, perchè serve a dimostrare che l'unione dei cattolici con i protestanti "sul terreno puramente politico" non urta i principi cattolici, mentre non possiamo accettare comunanza di azione sul campo liturgico.

La grande vittoria del conte Bethlen ossia del partito liberale si spiega anzitutto come attestato di omaggio della nazione a colui, che l'ha così abilmente guidata in questi ultimi anni e trionfalmente difesa nell'increscioso affare delle monete false, e poi come prova di patriottismo in ordine ai futuri destini del paese. Lo spettacolo infatti di una nazione così unita non solo dà un senso di sicurezza di fronte a un eventuale rinascita di bolscevismo (non si può dimenticare che viviamo quasi alle porte della Russia), ma anche una grande impressione di forza, tanto che alcuni credono sia ormai giunta l'ora di poter affrontare - per via diplomatica - la soluzione di qualche pendenza di guerra, a cui gli ungheresi si

25 Accusa ricevimento N. 3088/26 del 5 gennaio 1927, copia bella: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 20, fasc. 5, fol. 382r. "Ringrazio Vostra Eccellenza delle notizie datemi in proposito, e convergo con Lei circa l'opportunità di raccomandare all'episcopato di eliminare in appresso le candidature di quei sacerdoti che sono in cura d'anime. Anzi, sarà bene di richiamare l'attenzione degli Ordinari sulla risposta data dalla Commissione Pontificia per l'interpretazione del Codice, al seguente dubbio: "An Ordinarii locorum in concedenda licentia sacerdotibus qui se candidatos ad deputatorum comitia sistere cupiunt, potius difficiles quam faciles se praebere debeant". E fu risposto: "Affirmative ad 1.am partem negative a 2.am" come può rilevarsi dagli "Acta Apostolicae Sedes" vol. XIV, pag. 313 (dell'anno 1922). - Orsenigo lo fece con il circolare N. 435, inviato ai Vescovi in Ungheria, vedi: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 20, fasc. 4, foll. 383r-384r. - Vedi ancora Rapporto N. 486 dell'8 Febbraio 1927., AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 20, fasc. 4, foll. 390rv.

sono bensì sottoposti, ma non mai rassegnati. Non so cosa può riservare il futuro prossimo a queste aspirazioni, che arrivano fino alla revisione dei trattati di pace, e per le quali io non posso essere che un semplice e cauto spettatore, ma non si può ignorare che l'Ungheria vi aspira come un uomo solo, dopo aver reso servigi preziosi alla pace europea combattendo accanitamente contro il boscevismo e le frazioni affini.

Parecchi giornali di opposizione hanno accusato il metodo di elezione dell'Ungheria di mancanza di libertà, ed hanno scritto che il Governo ha esercitato delle pressioni inaudite. Per quanto la questione non interessi direttamente, devo dire però - a semplice titolo di cronaca - che non credo siansi fatte pressioni maggiori di quelle solite a farsi in Ungheria in simili occasioni. E vero che il voto - salvo che in qualche città di primo ordine - è aperto, e naturalmente questa mancanza del segreto rende molto problematico l'uso della propria libertà di voto, soprattutto in un paese, ove i piccoli proprietari sono pochissimi, dove vige il latifondismo, e ove il Governo, amministratore di un cumulo di beni e distributore, se non di diritto, certo di fatto, di una infinità di nomine e dignità ecclesiastiche, finisce ad esercitare - anche senza volerlo - una pressione morale stragrande. E però assai espressivo il fatto, che anche dove il voto era segreto, come a Szeged e a Budapest, il Governo o almeno i partiti fiancheggiatori del Governo ebbero una notevole maggioranza. So che il Governo ha apprezzato molto la lealtà dei cattolici, e speriamo lo voglia riconoscere praticamente anche in seguito.

Per quanto riguarda i sacerdoti-deputati, essi rientrano alla camera nelle stesse proporzioni di prima, cioè circa 8; vi emergono il Ministro Mons. Vass, che fu eletto in ben quattro collegi, il canonico Ernst, capopartito e Rettore del Seminario e parecchi parroci, appartenenti quasi tutti alla diocesi del Card. Csernoch o del Vescovo Prohászka, le cui simpatie per i sacerdoti-deputati trovano una spiegazione psicologica nel fatto che furono essi stessi a suo tempo focosi deputati. L'arcivescovo di Agria ha proibito al suo clero di accettare candidature, obbligando un canonico e un parroco a rifiutarla; ma si dice lo abbia fatto solo per favorire certe altre combinazioni elettorali; comunque una proibizione si è avuta, e qualche giornale l'ha commentata in senso buono. - Dati gli strettissimi rapporti amministrativi che esistono qui fra Stato e Chiesa, è certo un bene che vi sia al Governo qualche buon sacerdote, e alla camera qualche sacerdote-deputato, ma dovrebbero astenersene i parroci. Se si potesse far pervenire ora all'Episcopato un cenno in questo senso, potrebbe servire non solo per il futuro remoto, ma anche per la elezione, che avrà luogo fra qualche mese di una mezza dozzina di deputati per coprire i collegi vacanti per l'opzione di chi fu eletto in più posti, non che a formare un più delicato senso di responsabilità pastorale in chi ha cura d'anime.

Chino al bacio, ecc.

1927

9

NOTIZIE POLITICHE VARIE

Rapporto N. 436 del Nunzio Apostolico Mons. Cesare Orsenigo
al Card. Segretario di Stato Pietro Gasparri

Budapest, 11 Gennaio 1927²⁶

N. Prot. AA.EE.SS. 145/27

Copia bella, dattiloscritta, firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 30, foll. 105rv-106r

Minuta: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 20, fasc. 4, foll. 356rv-357r

Nulla di rilevante è accaduto in queste ultime settimane; solo alcuni piccoli fatti di cronaca politica, che mi permetto di comunicare rispettosamente a Vostra Eminenza, insieme a qualche voce che corre con maggior insistenza.

Il giorno di Capo d'anno ha avuto luogo il solito scambio di auguri fra il Corpo diplomatico e S. A. il Governatore. Nel discorso, che - in qualità di decano - ho rivolto a S. A., ho espresso i rallegramenti per i notevoli progressi fatti dalla nazione ungherese nel decorso anno in ordine alla sua consolidazione interna e ai rapporti internazionali, traendo argomento di buoni auspici dalle elezioni politiche, che assicuravano al Governo il consenso della nazione. S. A. il Governatore ha risposto riconfermando con compiacenza i notevoli progressi, che hanno permesso al popolo ungherese "di stabilire le basi politiche ed economiche del suo sviluppo futuro". - Tanto i giornali, come i colleghi del Corpo diplomatico, compreso il Ministro di Rumenia, hanno commentato benevolmente il concetto degli auguri.

Ebbero luogo in questi giorni le elezioni per nominare alcuni senatori, quali rappresentanti di alcune speciali classi sociali o di pubbliche istituzioni, come i magnati e le università. È molto commentato il fatto che i magnati, convenuti in numero di circa 150 per eleggere 38 rappresentanti, non nominarono, benchè fossero fra i proposti, i più ardenti legittimisti, quali il conte Giulio Andrassy; il che rappresenta una nuova vittoria del conte Bethlen, riportata proprio in seno ai magnati stessi.

Corrono in questi giorni nei circoli e sui giornali, in ordine alla politica ungherese, le voci più fantastiche, come del resto è un po' costume di questo popolo assillato sempre dal desiderio di dare una soluzione al suo agognato assetto politico. La voce che si fa più strada è quella che constata come i rapporti fra l'Ungheria e l'Italia diventano sempre più amichevoli, tanto che si parla di imminenti reciproche visite fra i Ministri dei due paesi... L'arciduca Albrecht* è sempre il più quotato per una soluzione imperfetta e provvisoria del problema monarchico; qualcuno vagheggerebbe di dar forma a queste aspirazioni sostituendo al Governatore il così detto "Conte Palatino", che rappresenterebbe una forma di governo assai più vicina alla monarchia, che non il Governatorato. —

²⁶ Accusa ricevimento del Rapporto in data 16 Gennaio 1927, N. Prot. 145/27. Vedi la minuta in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 30, fol. 107r. — Copia bella: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 20, fasc. 4, fol. 358r.

Vi è anche chi parla di possibili raggruppamenti e alleanze fra diverse nazioni orientali, sotto l'egida dell'Inghilterra e col favore dell'Italia; ma non si riesce a precisare nulla e ritengo si tratti solo di voci vaghe e infon- /fol. 106r/ date...

Mi è pervenuto il venerato Dispaccio di Vostra Eminenza Nr. 3088/26²⁷ circa le candidature politiche dei sacerdoti in cura d'anime, e appena avrò conferito con il Cardinale-Primate e persuaso dell'opportunità del richiamo, diramerò una breve circolare "sub secreto" ai vescovi.

Chino al bacio ecc.

10

NOTIZIE POLITICHE: INAUGURAZIONE DELLA NUOVA LEGISLATURA E QUESTIONE MONARCHICA

Rapporto N. 481 del Nunzio Apostolico Mons. Cesare Orsenigo
al Card. Segretario di Stato Pietro Gasparri

Budapest, 2 Febbraio 1927

N. Prot. AA.EE.SS. 425/27

Copia bella, dattiloscritta, firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 30, foll. 109rv-110rv

Minuta: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 20, fasc. 4, foll. 359rv-360rv

Accusa ricev. con 545/27

Il giorno 29 Gennaio ebbe luogo nel maestoso edificio del Parlamento l'inaugurazione della nuova Legislatura; la cerimonia, svoltasi col consueto sfarzo magiaro, attingeva solennità anche dal fatto che per la prima volta dopo la guerra si raccoglieva anche la Camera dei senatori, ricomposta secondo i nuovi e più democratici criteri. La funzione si è svolta con la maggior pompa possibile: erano presenti, nella loro qualità di senatori, i quattro Arciduchi d'Absburgo, il Cardinale-Primate, quasi tutti i vescovi diocesani e buon numero di magnati. Il Corpo diplomatico assisteva al completo da speciali tribune. Il discorso di S. A. il Governatore non fu che una rivista storica dei più salienti fatti politici ungheresi dopo la guerra, e una esposizione molto cauta del futuro programma di lavoro, con chiari accenni ai nuovi patti di amicizia che si spera stringere con alcune nazioni.

Non vi furono incidenti degni di particolare rilievo, eccetto forse questi due: /fol. 109v/

A). - Mentre sotto l'antica monarchia in occasione di questa solennità politica solo il culto cattolico era ufficialmente invitato ad associarvi una funzione religiosa, ora il Governo invitò ufficialmente tutte le confessioni, cioè calvinisti, luterani e giudei, a tenere, ciascuno nel proprio tempio, un servizio religioso il giorno 29 alle ore 10, in occasione della inaugurazione della nuova Legislatura. - La funzione religiosa cattolica fu compiuta dal Cardinale-Primate, nella storica chiesa dell'incoronazione: Messa Pontificale preceduta dal canto del "Veni Creator". Vi assisteva quasi tutto il Corpo diplomatico e

²⁷ Vedi sopra, p. 171.

parecchie autorità civili e militari, come pure le famiglie arciducali al completo. - S. A. il Governatore non intervenne a nessun servizio religioso, ma si fece rappresentare da un Ministro cattolico nella chiesa cattolica e da un Ministro protestante in quella protestante. Il conte Bethlen si fece rappresentare da un Ministro cattolico nella chiesa cattolica, e intervenne personalmente al servizio calvinista, dato che appartiene alla confessione calvinista. - Quesi tutti gli altri Ministri intervennero alla Chiesa cattolica, compreso il Ministro Walkó degli esteri, benchè sia luterano. - È certo che questa specie di riconoscimento ufficiale del culto acattolico per gli avvenimenti politici segna una notevole conquista del protestantesimo, e forse anche una decisa orientazione verso una nuova politica religiosa, che consisterebbe nell'applicazione rigorosa della legge del 1848, che riconosce l'eguaglianza religiosa a tutte le varie confessioni: Cattolica, calvi- /fol. 110r/ nista, luterana, giudaica; legge che fu molto scaltramente ricordata ieri da un Pastore protestante in un discorso tenuto alla camera dei senatori. - D'altra parte non si può negare che anche il culto cattolico ha registrato un notevole progresso nella pratica ungherese per il fatto che le differenti funzioni religiose furono tenute separatamente nei rispettivi templi d'ogni confessione, mentre cinque anni or sono, per la stessa circostanza, tutto era stato fatto in comune nella grande aula del Parlamento, e cioè Messa del Cardinale e poi immediatamente le funzioni acattoliche, ossia le prediche dei vari pastori, che parlarono rivestiti del loro abiti liturgici.

B). - L'altro incidente, prettamente politico, fu che per l'inaugurazione della Legislatura fu issata sul Parlamento la bandiera a lutto e parecchi senatori si presentarono portando un segno di lutto al braccio, intendendo così di esprimere i loro sentimenti in ordine alla pace del Trianon. - I diplomatici della Piccola Intesa, che erano stati invitati ufficialmente dal Governo alla cerimonia, furono molto contrariati per questo contegno, e per qualche momento furono in dubbio se abbandonare l'aula; ma poi rimasero, e non rilevarono molto il fatto.

La camera dei senatori ha già tenuto parecchie adunanze, ma il Cardinale-Primate, che desiderava molto intervenire e che aveva anche in animo di tenervi un discorso, ha dovuto astenersi, perché da alcuni giorni disturbato da una lieve febbricciata.

La questione più scottante fra gli ungheresi è sempre la questione monarchica, e purtroppo fi- /fol. 110v/ nisce a dividere i cattolici e persino anche il clero, essendo pochissimi quelli che sanno tenersi estranei alla politica; la maggior parte del clero attende il re ereditario, ma non mancano quelli che parteggiano apertamente per l'arciduca Albrecht, e vi sono anche degli antiasturburghesi. L'episcopato finora è piuttosto riservato e prudente; la grande maggioranza è però legittimista. Questo frazionamento ha almeno il vantaggio di impedire che la religione come tale diventi istrumento politico in un senso o nell'altro.

Chino al bacio ecc.

11

VIAGGIO A ROMA DEL MINISTRO DEL CULTO E DELL'ISTRUZIONE

Rapporto N. 488 del Nunzio Apostolico Mons. Cesare Orsenigo

al Card. Segretario di Stato Pietro Gasparri

Budapest, 8 Febbraio 1927²⁸

N. Prot. AA.EE.SS. 577/27

Copia bella, dattiloscritta, firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 30, foll. 112rv

Minuta: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 20, fasc. 3, foll. 335rv

Ai primi di Marzo verrà a Roma, invitato dal Governo Italiano, il Ministro ungherese dei culti e dell'istruzione pubblica - conte Kuno Klebelsberg - per tenere una conferenza sulle affinità della civiltà ungherese e latina. Il conte Klebelsberg occupa un posto importantissimo nel Ministero ungherese, perché - come Ministro dei culti - concentra in se i poteri amministrativi dello Stato sui beni ecclesiastici. È cattolico praticante e - forse - è animato anche da buone intenzioni nei riguardi della chiesa cattolica, ma la sua mentalità è assolutamente regalista, e il desiderio di raccogliere le approvazioni universali lo rende spesso largo di favori e di sussidi a tutti, a scapito della giustizia distributiva in riguardo ai cattolici. Per questo stesso scopo egli è un fautore cauto, ma assai pericoloso, della comunanza liturgica fra cattolici e protestanti. Io ho già avuto occasione di riferire a Vostra Eminenza circa gli atteggiamenti del conte Klebelsberg con i miei rispettosi rapporti No. 284 (4 settembre)²⁹ e No. 355 (10 ott.) dello scorso anno.³⁰

12

VIAGGIO DEL CONTE BETHLEN A ROMA

Rapporto N. 592 del Nunzio Apostolico Mons. Cesare Orsenigo

al Card. Segretario di Stato Pietro Gasparri

Budapest, 30 Marzo 1927³¹

N. Prot. AA.EE.SS. 1193/27; Copia bella, dattiloscritta, firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 30, foll. 115rv³²

Minuta: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 20, fasc. 6, foll. 396rv

Mi faccio un dovere di comunicare a Vostra Eminenza Rev.ma che la settimana ventura verrà a Roma per conferire con l'on. Mussolini* il Presidente del Consiglio conte

28 Accusa ricevimento del Rapporto in data 21 Febbraio 1927, N. Prot. 577/27. Copia bella: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 20, fasc. 3, fol. 336r. – Vedi la minuta in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 30, fol. 112r.

29 Non pubblicato in questo volume. Vedi: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 16, fasc. 4, ff. 333rv-334rv.

30 Non pubblicato in questo volume.

31 Accusa ricevimento del Rapporto in data 30 Aprile 1927, N. Prot. 1193/27. Vedi la minuta in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 30, fol. 117r. Copia bella in: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 20, fasc. 6, fol. 394r.

32 Nota m. s. al calce: *Riassumere il n. 577/27 e quelli richiamati in tale foglio.*

Bethlen; sarà accompagnato dalla consorte, che è - come il marito - di religione calvinista, e dal Capo Gabinetto conte Khuen-Hederváry.* - Il Ministro degli Esteri mi ha detto che è desiderio del conte Bethlen fare una visita di omaggio al SANTO PADRE; e - come per il Ministro Klebelsberg - fu incaricato il Ministro ungheresi costì di chiedere l'udienza. Pare che il conte Bethlen, dopo aver trattato ufficialmente con il Governo italiano, si fermerà ancora alcuni giorni in Roma.

Per quanto riguarda la politica religiosa del conte Bethlen, ha suscitato qualche meraviglia, come già riferivo con mio rispettoso rapporto No. 481 in data 2 febbraio u. s.,³³ il vedere che, forse in conseguenza dei richiami fatti ai cattolici per una più rigorosa osservanza dei canoni circa la comunicatio in sacris cogli acattolici, egli /fol./ 115v/ abbia accentuate le sue pubbliche affermazioni religiose: recentemente ha accettato anche una pubblica carica in una chiesa calvinista, ove tenne all'occasione anche un discorso. - In occasione di feste nazionali ha introdotto l'uso di inviare un rappresentante ufficiale del Governo anche alle fuzioni religiose degli acattolici, alimentando sempre più nel popolo il preconetto che tutte le religioni siano egualmente buone. Forse se il Governo non intervenisse ufficialmente a nessun rito religioso sarebbe un male minore; ma qui non si arriva neppure a concepire un simile assenteismo dell'autorità politica dopo tanti secoli di strettissimo connubio. Ho ricordato tutto questo solo nella lontana eventualità che il conte Bethlen toccasse nella sua conversazione con Vostra Eminenza questo problema.

Chino al bacio ecc.

13

LA QUESTIONE MONARCHICA

Rapporto N. 655 dell'Incaricato d'Affari, Federico Fioretti,³⁴

al Card. Segretario di Stato Pietro Gasparri

Budapest, 19 Maggio 1927

N. Prot. AA.EE.SS. 1614/27

Copia bella, dattiloscritta, firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 31, foll. 4rv-5rv-6r

Minuta: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 20, fasc. 4, foll. 362rv-363r

Ogni momento la stampa europea e americana, con delle informazioni che vorrebbero essere sensazionali, mette sul tappeto la questione monarchica in Ungheria. L'Arciduca Giuseppe è nominato Palatino: l'Arciduca Albrecht si prepara a salire il trono sposando una figlia del Re d'Italia: l'Arciduca Otto* rientra in patria nascostamente con la Regina Zita,* e così di seguito. La infondatezza di tali notizie è notissima all'Eminenza Vostra

³³ Vedi sopra, pagg. 174s.

³⁴ Federico Fioretti (a Budapest: 1923-1927). Romano, prima segretario di nunziatura a Haiti (Annuario Pontificio 1921/1922); poi uditore consigliere nella nunziatura in Belgio morto nel 1952. Vedi in: *Archivio della Nunziatura Apostolica in Ungheria*, op. cit. pag. 14. - Federico Fioretti, da uditore di seconda classe, arrivò a Budapest il 23 febbraio 1923 e rimase fino a 1927, quando fu promosso uditore di prima classe e trasferito alla Nunziatura Apostolica in Belgio, vedi: *Inventarium Vaticanum I, The Archives of the Apostolic Nunciature in Budapest (1920-1939)*, a cura di Krisztina Tóth e Péter Tusor, Budapest-Roma 2016. pag. L. (Collectanea Vaticana Hungariae, vol. 14.)

Reverendissima. Però il problema rimane, sebbene la soluzione di esso non s'imponga di urgenza. Il Conte Bethlen ha realizzato fino ad ora, con opera lenta, ma sicura, il programma che, con visione lucidissima degli interessi dello stato, si era posto sei anni fa, quando prese le redini del governo. Prima di tutto ha risanato le finanze dello stato; ha stroncato ogni velleità di movimenti comunisti e bolscevisti; uscito vincitore dalla grande bufera della falsificazione dei franchi, ha indetto le elezioni politiche, riportando una vittoria schiacciante, che lo ha reso padrone assoluto per cinque anni della situazione. Continuando con più energia ad applicare il suo programma, ad un'Assemblea transitoria di Rappresentanti della Nazione, ha stabilmente sostituito la Camera dei Deputati e dei Magnati. Con l'appoggio speciale dell'Inghilterra, ha ottenuto a Ginevra la fine del controllo militare interal- /fol. 4v/ leato - e infatti le missioni sono tutte partite in questi giorni -; col patto d'amicizia stretto con l'Italia, ha spezzato il cerchio di ferro, entro cui la Piccola Intesa, coadiuvata dalla Francia, aveva serrato l'Ungheria. Egli ora si prepara con altri accordi economici e trattati di commercio con le nazioni vicine, ad allargare ancora più la sua sfera d'azione.

Una sola questione, ma centrale e importantissima, poiché involge tanti interessi, e suscita tanta passione politica, è rimasta da risolvere: quella del Trono. Si spiega quindi come la stampa la metta ogni tanto all'ordine del giorno; tirando in ballo, in questi giorni, anche il Vaticano, ove Bethlen avrebbe conferito in proposito, nella sua recente visita a Roma. Ora la realtà vera è questa: che il Conte Bethlen ha deciso di rinviare la soluzione di un problema così difficile e spinoso ad epoca ancora remota e imprevedibile, quando il tempo e gli avvenimenti si saranno incaricati di renderne più facile e sicura la realizzazione. Se l'Inghilterra e l'Italia, che sono firmatarie del decreto di "déchéance" della famiglia di Absburgo, hanno potuto, in tutte le altre questioni, dare un valido aiuto all'Ungheria, su questo punto si trovano impossibilitate a farlo. Un Re che cingesse la Corona di Santo Stefano, dovrebbe rivendicare il dominio assoluto di tutti i territori della grande patria magiara, che sono stati annessi dalla Cecoslovacchia, Rumania, Jugoslavia e Austria. Quale rivolta e quante ire non susciterebbe un tale avvenimento, contro l'Ungheria? L'opera di risorgimento intrapresa da Bethlen, e faticosamente svolta in tutti questi anni, crollerebbe miseramente in un giorno. Lo spirito della Piccola Intesa non è mutato: esso è sempre vigile e dif- /fol. 5r/ fidente. Lo dimostra il comunicato ufficiale dell'adunanza tenuta dal[la] Piccola Intesa in questi giorni a Jachimov. "La nostra alleanza ha adempiuto durante lunghi anni, con successo e dignità, una funzione politica internazionale, nell'interesse del mantenimento della pace; essa ha fatto ottime prove nelle circostanze più difficili. Essa si basa sopra interessi comuni e vitali dei tre membri della Piccola Intesa, riguardante il rispetto dei trattati e degli impegni internazionali, nonché il mantenimento dello - statu quo -. I tre paesi considerano come loro dovere mantenere ferma, solida e duratura, nonché rivolta sempre alla meta l'intesa", ecc.

A parte tutto questo, vi sono anche da considerare le gravi difficoltà di ordine interno; come la divisione tra i legittimisti e i liberi elettori, le rivalità fra cattolici e protestanti, i quali ultimi temono un indirizzo troppo cattolico di Otto; l'impopolarità di Zita, che renderebbe difficile una sua reggenza durante la minorità del figlio; il copioso numero di arciduchi e arciduchesse, parenti di Otto, che verrebbero a gravare, con tutti i loro privilegi e appannaggi, sul bilancio dello Stato. Non può quindi negarsi che di fronte a una tale situazione il modo d'agire del Conte Bethlen sia estremamente saggio e collimi con gli interessi vitali del paese. Solo i ciechi non lo vedono; e i ciechi sono gli avversari politici,

irriducibili per sistema preso, di Bethlen, e i più fanatici fra i legittimisti. Tra costoro è da annoverarsi il capo di essi - Conte Giulio Andrassy, il quale, come ebbe a dirmi tre anni fa, desidererebbe vivamente vedere il piccolo Otto cingere la Corona di S. Stefano, per poi ripetere in pace il "Nunc dimittis" del vecchio Simeone.³⁵ Se ciò fa onore alla incrollabile fedeltà del /fol. 5v/ nobile paladino del Re, non depone in favore del senso politico del capo di un partito. Ed è appunto una frase di Andrassy che ha dato occasione a Bethlen di riaffermare solennemente in questi giorni il suo definitivo modo di pensare sulla questione del Trono, e che riporto qui testualmente dal "Pester Lloyd" del 18 corrente.

"Un giornale viennese riportava poco tempo fa, un'intervista avuta col Conte Bethlen, a proposito della questione del Re, nella quale il Presidente aveva fatto la seguente dichiarazione; « Io non permetterò che tale questione, sia in un immediato avvenire, sia per uno spazio di tempo prevedibile, sia portata nel campo della sua pratica risoluzione. » Ora il Conte Andrassy, nell'edizione di domenica del *Magyarság*, ha qualificato tale sentenza di Bethlen, come una dichiarazione di dittatura e d'imperialismo, mentre non vi è dubbio che sia un diritto della Nazione di preparare e risolvere la questione del Trono. Oggi l'agenzia telegrafica ungherese pubblica a questo proposito la seguente dichiarazione del Ministro Presidente: « Io stimo che la mia dichiarazione sulla questione del Trono non sia un pronunciamento di dittatura e d'imperialismo, ma una semplice e modesta considerazione, l'unica che oggi, in base alle leggi vigenti, sia ammissibile per qualunque governo ungherese. Il Ministro Presidente non ha solo il diritto, ma anche il dovere di sventare e di impedire qualunque inconsulto tentativo che mirerebbe a trasportare la questione del Trono, dalla semplice sfera delle discussioni teoretiche, nel campo pratico. E ciò semplicemente in virtù del Par. 3° della legge 1921 il quale dice: La nazione conserva immutata l'avita forma di stato monarchico, rimanda tuttavia la nomina del Re a epoca più lontana e dà mandato al competente Ministero di farne la proposta quando giudichi arrivato il momento opportuno. » Questa - ha continuato il Conte Bethlen - è una tassativa disposizione alla quale è tenuto obbedire il Governo, come ogni altro cittadino ungherese, qualunque sia la sua opinione circa il problema monarchico. Noi abbiamo già sofferto per vari tentativi di risolvere praticamente la questione del Trono; si mostrerebbe dunque di una fatale leggerezza, e tratterebbe con incoscienza gl'interessi più vitali della nazione, quel Governo, che, sia per la sua indulgenza, sia per una delittuosa noncuranza, incoraggiasse solo la possibilità e che gli articoli della legge del 1921 avessero di nuovo a subire una non matura pratica soluzione".

Le parole del Conte Bethlen, sulla questione del Trono, non sono mai state così chiare, precise, taglienti. Esse, se non sopprimono il passionante problema, lo ricacciano però verso un avvenire quanto mai lontano.

Prostrato al bacio ecc.

35 Nunc dimittis... "Ora puoi lasciare, o Signore, che il tuo signore vada in pace...": Prime parole del Cantico di Simeone che si trova nel Nuovo Testamento, nel Vangelo di Luca, 2,29-32. Tale Cantico fa parte della preghiera notturna della Chiesa, detta anche compieta e fa parte sia del breviario sacerdotale, sia dell'ufficio dei religiosi.

14

LE NOZZE DEL FIGLIO DEL GOVERNATORE

Rapporto N. 887 del Nunzio Apostolico Mons. Cesare Orsenigo

al Card. Segretario di Stato Pietro Gasparri

Budapest, 6 Agosto 1927³⁶

N. Prot. AA.EE.SS. 2229/27

Copia bella, dattiloscritta, firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 31, foll. 8rv-9rv

Ieri si sono celebrate, qui in Budapest, le nozze civile e religiose del figlio di S. A. il Governatore Horthy, di religione calvinista, con la contessina Károly di religione cattolica. - Fin dal maggio scorso la parte cattolica si era rivolta al Card. Csernoch per ottenere la dispensa dall'impedimento di mista religione. Questa dispensa qui in Ungheria presenta un'aspetto speciale, perché - in connessione alla legge scolastica ungherese, che rende obbligatoria l'istruzione religiosa agli effetti della promozione - si esige dai genitori una dichiarazione legale (fatta cioè dinnanzi a pubblico notaio) all'atto delle nozze, per precisare in quale religione, agli effetti scolastici, devono essere istruiti i figli. Mancando questa dichiarazione "dinnanzi al notaio all'atto delle nozze", i figli sono tenuti per legge ad istruirsi nella religione dei genitori, e precisamente i maschi nella religione paterna, le ragazze nella materna. - Ogni dichiarazione successiva in proposito non ha valore; l'istruzione religiosa dei figli /fol. 8v/ fino all'età di 18 anni è regolata da questa legge. Dato questo stato di cose ne consegue che qui, in caso di matrimoni di mista religione, non basta esigere dagli sposi la dichiarazione privata, sia pure firmata, che educeranno cristianamente i figli, ma occorre che tale dichiarazione sia fatta dinnanzi al notaio, altrimenti verrebbe a mancare la morale certezza, e quasi la possibilità di mantenere le cauzioni date (Can. 1061 § 1 n. 3: *Moralis habeatur certitudo de cautionum implemento*).

Con tutto questo però non sono mancati casi, anche recentemente, in cui il Card. Csernoch ha accordato dispensa dall'impedimento di mista religione accontentandosi di cauzioni date privatamente; creando così nei laici una pericolosa illusione, e cioè che - se appena vi fosse un motivo - non doveva esser difficile ottenere una simile concessione, ossia una dispensa basata solo su cauzioni privatamente date. - Guidati incolpevolmente da questa falsa mentalità fu inoltrata al Card. Csernoch la domanda dei fidanzati Horthy-Károly nella perfetta illusione di ottenere la dispensa senza le cauzioni dinnanzi a notaio. Il Card. Csernoch, trattandosi del figlio del Reggente, cioè del Sovrano pro-tempore, non si credette autorizzato a decidere, e rimise la supplica con una commendatizia al S. Ufficio per il tramite di Padre Serédi; non conosco il tenore della lettera commendatizia, perché fino all'ultima ora non fui interessato da nessuno in questa pratica, ma mi si dice che il Cardinale, pure perorando la causa dei fidanzati, abbia però richiamato l'attenzione del S. Ufficio sulle conseguenze, a cui avrebbe potuto condurre una concessione che per la noto- /fol. 9r/ rietà delle persone sarebbe diventata subito di pubblico dominio, invocata poi da molti altri, indebolendo fortemente l'istituto della famiglia cattolica. - Il S. Ufficio in data 15 luglio rispondeva, come del resto già prevedevano i competenti:

36 Accusa ricevimento del Rapporto in data N. Prot. 2232/27 del 16 agosto 1927, copia bella in: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 20, fasc. 8, fol. 426r.

“Dentur cautiones coram publico notario iuxta leges regni hungarici; secus negative”. Frattanto tutto era stato disposto per le nozze, fissate per il 4 agosto. La risposta non ha trovato buona accoglienza. Le ragioni adottate per non dare le cauzioni si ritenevano più che sufficienti, attese le facili concessioni precedenti; la negata dispensa fu interpretata come una “offesa personale”. Fu deciso senz’altro il matrimonio protestante; la parte cattolica, con sorpresa di molti, vi si adattò, con la tacita speranza di sistemare poi fra non molto la situazione con una “sanatio in radice”. Il matrimonio fu celebrato, ma - ed è questo un nuovo dolore - con molta solennità; vi intervennero diversi diplomatici, i Ministri fra cui Monsignor Vass e il Conte Klebelsberg ministro dei culti; la funzione ebbe luogo in un tempio centrale di Budapest, con lo sfarzo che si addice a un figlio di S. A. il Governatore. - Io mi sono chiuso nel più rigoroso silenzio; ebbi la partecipazione, come tutti i diplomatici; ma non ho creduto bene rispondere sotto nessuna forma. I giornali hanno dato semplicemente la cronaca, senza commenti né rilievi di nessuna sorte.

Il Governo continua qui la sua politica religiosa, che consiste nel favorire il più possibile l’interconfessionalismo pratico, sotto pretesto di non turbare la pace fra le confessioni. È certo che l’unione fra cattolici e protestanti sul terreno politico è necessaria qui per tener /fol. 9v/ fronte al pericolo bolscevista; ma è anche certo che il confusionismo liturgico favorisce l’interconfessionalismo, che io ritengo il più grave pericolo che corre la fede in Ungheria. Il motto “Separati in religione e uniti in politica” non trova accoglienza presso il Governo, il quale anzi accentua la sua simpatia verso ogni forma di religione, inviando rappresentanti *ufficiali* a tutte le funzioni notevoli di qualsiasi confessione felice quando può riunire in una sola funzione religiosa le varie confessioni. - Spero che i Vescovi - come d’uso - umilieranno al Trono di Sua Santità un indirizzo di omaggio in occasione della Conferenza episcopale, tenutasi il Giugno scorso; forse tornerebbe opportuna nella risposta una parola per lodarli di quanto fanno per eliminare l’interconfessionalismo, e al tempo stesso ricordare che non si condanna, anzi si favorisca la onesta unione anche con acattolici sul *terreno politico*; esso servirebbe - io spero - a dissipare l’equivoco, che per il bene politico dell’Ungheria sia necessario l’interconfessionalismo mentre è a tutto vantaggio degli acattolici e - in ultima analisi - a danno anche del bene politico.

Chino al bacio ecc.

15

IL GOVERNO E IL PATRONATO REGIO

Rapporto N. 895 del nunzio Cesare Orsenigo

al Card. Segretario di Stato Pietro Gasparri

Budapest, 9 agosto 1927³⁷

Minuta, dattiloscritta, non firmata

Minuta: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 20, fasc. 8, foll. 424rv-425rv

Mi è pervenuto il venerato Cifrato No. 85³⁸ di Vostra Eminenza Rev.ma, e spero fra una settimana poter riferire circa l'esito delle pratiche affidatemi. Intanto mi permetto far precedere - qui accluso - un elenco completo dei Vescovi ungheresi, distinti con un numero progressivo, che converrà aver presente quando invierò prossimamente l'esito dell'inchiesta. La prudenza mi suggerisce queste cautele; la presente lettera la spedisco all'indirizzo del Com. Barluzzi.*

Tutti i giornali hanno riportato in questi giorni una intervista concessa dal Conte Bethlen circa gli argomenti, che più interessano attualmente il Governo ungherese; vi è un brano che riguarda il diritto di nomina; suona esattamente così: "E un fatto che sono già in corso trattative fra la Santa Sede e il Governo ungherese, allo scopo di attirare l'attenzione della Santa Sede sui desideri del Governo ungherese a proposito della nomina dell'Arcivescovo di Esztergom. Parlando sinceramente devo dire che appunto in questa questione fu un errore gravissimo il non aver regolato l'esercizio del diritto di patronato nel 1920, ma anzi di aver ammesso (Legge 1920) che questo diritto è sospeso. Non era così che si doveva risolvere la questione, ma bisognava dichiarare che il diritto di patronato era sempre in vigore. Come la legge di quell'anno ha stabilito esattamente come dovevasi regolare l'esercizio dei poteri regi fra il Governatore e la Camera dei deputati, così aveva il potere di risolvere la questione del patronato regio, e inoltre fissare ome doveva esercitarsi questo diritto".³⁹

Alla domanda dell'interlocutore se è vero che fra non molto si intende iniziare le trattative di un concordato con la Santa Sede, il conte Bethlen risponde: "La stipulazione di un simile concordato con la Santa Sede richiede pratiche che durano lungamente, degli anni. In ogni modo noi cercheremo di risolvere le questioni pendenti in piena armonia con la Santa Sede. - Come è naturale noi dobbiamo preoccuparci di risolvere radicalmente e una volta per sempre questo increscioso problema. La questione, come dissi, è difficile e perci ogni passo che tende a risolverla deve compiere con grande circospezione".⁴⁰

Dato il carattere sempre molto riservato del Conte Bethlen, questa intervista assume una speciale importanza e mira naturalmente a preparare l'opinione pubblica per l'affermazione che il Governo vuol fare nella prossima nomina; qualche giornale (come il "A Reggel" di ieri) ha già incominciato a cantare secondo questa antifona, scrivendo un articolo che partendo dalla Bolla "Unam Sanctam" finisce col denunciare il grande lavoro

37 Accusa ricevimento N. Prot. 2232/27 del 16 agosto 1927, copia bella in: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 20, fasc. 8, fol. 426r.

38 Non pubblicato in questo volume.

39 Il testo ungherese è un ritaglio stampa dal giornale "Magyarország", Budapest, 6 agosto 1927. pag 2. Vedi: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 20, fasc. 8, fol. 422r.

40 Vedi copia del giornale: ibid.

della diplomazia vaticana in tutto il mondo per asservire politicamente, i popoli, e lo dimostra accennando alla costruzione del Collegio S. Giovanni Nepomuceno in Roma per conquistare la Cecoslovacchia e con il predominio dei Gesuiti a Budapest.

So che il Ministro dei culti ha espresso a qualcuno il desiderio di poter stabilire con la Santa Sede, a proposito del patronato regio, un accordo sul tipo di quanto stabilisce il Concordato di Baviera, cioè nomina della Santa Sede ma su una terna presentata dai Capitoli o dai Vescovi. Fra qualche lustro quando i Vescovi saranno abituati a una maggior indipendenza dalle autorità laiche nel governo religioso, una simile proposta potrà prendersi in considerazione; oggi - a mio modesto avviso - devesi ritenere prematura, e non servirebbe che a far rientrare per la finestra il privilegio governativo, con tutte le funeste conseguenze che ancora si scontano.

Non manca però anche qualche motivo di consolazione. Il nuovo Vescovo di Alba Reale ha fatto l'ingresso domenica; partì da Budapest con treno speciale, accompagnato fino alla sua sede, che dista 70 km, da millecinquecento parrochiani di Budapest. Ha avuto anche una buonissima stampa, ed è stato assai felice nelle sue numerose allocuzioni. Qualche giornale, come il *Magyarság* del 5 agosto, rilevò con larghi elogi questo nuovo orientamento, che si affermò con le nomine dei vescovi di Pécs e di Alba Reale, le quali - nota il giornale - produssero gioia e soddisfazione universale non solo nei circoli cattolici, ma in tutta l'Ungheria, senza distinzione di confessioni, specialmente per questo motivo che furono promosse all'episcopato persone che lavorarono sul terreno aspro e pieno di lotte della cura pastorale, su cui poggia - come su terreno proprio - tutta la vita di fede.

Mi è pervenuto il venerato Dispaccio di Vostra Eminenza No 64050, in data 4 corr. mese.⁴¹

Chino al bacio, ecc.

(con allegato) *cioè elenco dei Vescovi; vedilo nella pos. II. Nomina Arc. Strig.*

16

GIORNALI UNGHERESI: NOMINA NUOVO MINISTRO PRESSO LA S. SEDE

Rapporto N. 924 del Nunzio Apostolico Mons. Cesare Orsenigo
al Card. Segretario di Stato Pietro Gasparri
Budapest, 25 Agosto 1927⁴²

N. Prot. AA.EE.SS. 2455/27

Copia bella, dattiloscritta, firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 31, fol. 11r

I giornali ungheresi pubblicano oggi la notizia ufficiale della nomina del nuovo Ministro ungherese presso la Santa Sede, aggiungendo che l'altro Ministro fu esonerato dalla carica "dietro sua richiesta". - Il Ministro degli Esteri infatti mi disse ieri, che mentre si

⁴¹ Non pubblicato in questo volume.

⁴² Accusa ricevimento del Rapporto in data 7 Settembre 1927, N. Prot. 2455/27. Vedi la minuta in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 31, fol. 14r.

voleva annunciare il cambiamento motivandolo con la poca salute del Ministro Nagy, questi fece sapere telegraficamente che desiderava non si accenasse alla sua salute. Tanto ho creduto bene notificare subito a Vostra Eminenza, per ovviare qualche accenno alla salute del Ministro nella eventuale comunicazione ai giornali.

Qualche giornale estero (per es. l'Italia di Milano) hanno riferito un piccolo incidente della processione di S. Stefano facendone oggetto il Nunzio Apostolico; il fatto è assai meno rilevante, e i giornali ungheresi non vi dedicarono che poche linee. Io seppi del fatto più tardi, quando mi fu raccontato da Mons. Uditore.⁴³

Chino al bacio ecc.

17

SEDE ARCIVESCOVILE DI STRIGONIA⁴⁴

Rapporto N. 946 del nunzio Cesare Orsenigo

al Card. Segretario di Stato Pietro Gasparri

Budapest, 8 settembre 1927

N. Prot. AA.EE.SS. 2545/27

Copia bella, dattiloscritta, firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 40 P.O., fasc. 38, ff. 40r-41v

Ho l'onore di accusare ricevuta dei venerati Cifrati di Vostra Eminenza Reverendissima speditimi il 6 corr[ente] m[ese] e segnatamente del Cifrato No. 89,⁴⁵ al quale sono lieto di poter dare subito una risposta:

1. - Candidati ottimi fra i non vescovi *qui* non ne trovo: è questa la conclusione di una ricerca assai ponderata, che dura da parte mia da lungo tempo, e che ho ripreso molto coscienziosamente anche in questi giorni. Vi è qualche nome, che potrebbe farsi solo in mancanza di meglio, ma con gran timore di insuccesso. È una conclusione che può sembrare pessimista, ma che mi pare condivisa anche dagli ungheresi più equilibrati e più sereni.

⁴³ Cioè da Mons. Umberto Kaldeway.

⁴⁴ I documenti NN. 17 e 19 sono frutto di ricerca di Balázs Csíky e sono stati pubblicati in italiano: idem: *Az esztergomi érseki szék betöltése 1927-ben. Vatikáni források fényében* [La provisione della sede arcivescovile nel 1927. Alla luce delle fonti Vaticane], in: *Magyarország és a római szentszék (Források és távlatok). Tanulmányok Erdő bíboros tiszteletére* [Ungheria e la Santa Sede. Fonti e prospettive. Studi in onore del Card. Erdő], a cura di Péter TUSOR Budapest-Roma 2012. (Collectanea Vaticana Hungariae, Classis I, vol. 8.) 253–279:274–279.

⁴⁵ Il Card. Segretario di Stato Gasparri segnala in questa cifra di aver ricevuto i Rapporti N. 928 e N. 917 del nunzio. Rivolgendosi al parere del nunzio, secondo il quale i Monsignori Glattfelder, Vescovo di Csanád, e Hanauer, Vescovo di Vác, non siano Candidati ottimali, ha chiesto di ponderare, prima che continui la ricerca dei Candidati tra i Vescovi, chi sarebbe, secondo il suo parere, un Candidato eccellente tra i Non Vescovi. Ha fatto allusione alle notizie dei giornali ca. il P. Benedettino Giustiniano Serédi. Il Cardinale ha chiesto il nunzio di informarlo, chi avrebbe fatto lanciare tale nome, come fu accolto dall'opinione pubblica, specialmente da parte dei Vescovi e Sacerdoti, inoltre, di comunicare anche il suo parere al riguardo. Vedi: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 19, fasc. 1/1 (1), f. 37r, N. 942/II Strigonia, Cifrato N. 89, ricevuto alle ore 8, il 7 settembre 1927. (B. Cs.)

2. - Il nome di P. Serédi⁴⁶ è apparso nei giornali ungheresi il giorno stesso dei funerali del compianto Card. Csernoch.⁴⁷ L'origine di questa pubblicazione mi parve semplicissima e innocente: qualcuno sapeva - grazie alle solite imprudenti confidenze del Governo - che il nome di Serédi era stato proposto dal Governo per Alba Reale⁴⁸; questa particolarità non arrivò fino ai giornalisti, ma vi arrivò l'eco della stima /fol. 40r/ che P. Serédi gode presso il Governo, e in un momento di ricerca affannosa di candidati "probabili" e di notizie sensazionali lanciarono questo nome. So che il Governo stesso ne fu sorpreso, ma so anche che ha riconosciuto che la colpa era forse sua, per il fatto di averlo proposto per Alba Reale e di non aver serbato il segreto sufficientemente.

3. - La candidatura lanciata in un giorno così solenne e a colpo sicuro fu accolta dal pubblico tranquillamente: moltissimi vi prestarono fede, come si trattasse di cosa finita; i giornali la raccolsero e la portarono all'estero, senza alcun commento neppure di sorpresa. Il clero si mostrò ben disposto, se si eccettua il solito gruppo degli aspiranti a sedi vescovili e il noto circolo, che viveva attorno al compianto Card. Csernoch e che - potentissimo ancor oggi - sarebbe certo felice di poter evitare una simile nomina. - I *Vescovi* non si pronunciarono in merito: è certo che l'episcopato è istintivamente il meno disposto a una candidatura extraepiscopale, non solo per uno spiegabile amor proprio di casta, ma anche perché preferisce esser diretto da persona già nota. Io ritengo però che tutti lo accetterebbero con molta deferenza, e più d'uno anche con vero entusiasmo.

Qualche difficoltà contra questa nomina sarebbe venuta da parte del *Governo*, che ne teme la grande competenza e rettitudine nelle questioni di diritto ecclesiastico, se fortunatamente non avesse già dato in certo senso la sua adesione, proponendolo der Alba Reale. - L'obbiezione che sia un religioso non fa difficoltà: sulla sede di Strigonia salirono, anche in tempi vicini, altri religiosi⁴⁹ e con buon successo; i benedettini poi sono in Ungheria assai ben voluti. La fama di scienziato distinto, che gode /fol. 40v/ P. Serédi fra i suoi connazionali, gli apre trionfalmente il cammino presso ogni ordine di persone: l'Ungheria vuole che nel Primate rifulga un coltura che giustifichi - anche agli occhi degli acattolici - l'altro prestigio che gode nella nazione: e sotto questo rapporto l'amor proprio nazionale sarebbe pienamente soddisfatto. - Persone religiose, di altri ordini, mi hanno giorni fa rispettosamente fatto presente questo lato della mentalità ungherese, pregandomi di far noto a Roma se, appunto per questo, non era il caso di prendere in considerazione anche il nome di P. Serédi.

4. - La mia opinione in proposito, per quello che vale, è completamente favorevole a questa candidatura extraepiscopale. Non conosco P. Serédi che di fama e attraverso qualche conversazione in questi ultimi anni, ma conosco discretamente la situazione locale e le lacune penose dei governi precedenti, e oso dire che P. Serédi sarebbe l'uomo provvidenziale per la sua nazione.

46 Giustiniano Serédi (1884-1945) visse in quel tempo a Roma, e fu nominato Arcivescovo di Eszterom il 30 novembre 1927.

47 Il Card. Giovanni Csernoch, Arcivescovo di Esztergom (1852-1912/1913-1927) morì il 25 luglio 1927, i suoi funerali furono ad Eszterom, il 29 luglio.

48 Dopo il decesso di Ottokár Prohászka, Vescovo di Székesfehérvár (Alba Reale), il giorno 2 aprile 1927, il Governo ungherese ha proposto P. Serédi alla sua successione.

49 Il Benedettino Claudio Vaszary (1832-1915) fu Arcivescovo di Esztergom tra 1891 e 1912.

Aggiungo che qui continua con discorsi, brindisi, ricevimenti da parte del Governatore, del conte Bethlen, del Ministro dei Culti, la politica di favoritismo del Governo verso i protestanti. Questi nei loro congressi,⁵⁰ che durano tuttora, non hanno mancato di lanciare qualche provocazione: un pastore ha osato anche asserire, incidentalmente, che “la politica della Santa Sede è ostile al governo ungherese”: non ha detto altro, per guisa che non si riesce a comprendere a cosa abbia alluso. Io personalmente fui risparmiato, e infatti mi limito a manifestazioni esclusivamente religiose, e quindi politicamente incensurabili. Un altro pastore protestante ebbe anzi il giorno appresso una parola incidentale di encomio per il *fol. 41r*/ mio spirito conciliante: encomio però che mi accordava per poter così sottolineare meglio la critica che seguiva contro il conte Zichy capo del partito cattolico⁵¹ o dell’azione cattolica. La mia impressione è che il Governo vuole assolutamente creare l’appiglio per scatenare un po’ di lotta fra cattolici e protestanti, con la speranza di ripescare nel torbido il diritto di nomina dei vescovi. Per questo io oso insistere perché la provvista di Strigonia sia fatta possibilmente con la massima celerità. - Unicamente per contribuire a questa celerità mi permetto far presente subito a Vostra Eminenza, che nell’ipotesi di una candidatura extraepiscopale, sarebbe bene far sapere al Governo, oralmente, all’atto che gli si notifica il candidato, non prima, che “la Santa Sede è spiacente di non poter prendere in considerazione i meriti di Mons[ignore] Szmrecsányi *attesa la sua età*,⁵² e che parimenti non ha mancato di indagare con una larga consultazione quali possibili candidati vi potevano essere fra i vescovi”. Questa dichiarazione servirebbe ad ovviare preventivamente qualche malumore e qualche immeritata censura.

Chino al bacio, ecc.

18

DECRETO CIRCA CONTRATTI BENI ECCLESIASTICI

Rapporto N. 959 di Cesare Orsenigo, Nunzio Apostolico

al Card. Segretario di Stato Pietro Gasparri

Budapest, 17 Settembre 1927

N. AA.EE.SS. 2659/27

Copia bella, dattiloscritta, firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 27 P.O., fasc. 30, f. 4r

(con allegato)

In esecuzione a quanto Vostra Eminenza Reverendissima mi comunicava con venerato Cifrato No. 88 in data 6 corr. mese,⁵³ ho emesso il Decreto circa la celebrazione dei contratti dei beni ecclesiastici, e ne accludo copia affinché Vostra Eminenza possa darne notizia alla S. Congregazione del Concilio.

50 Nei primi del settembre 1927 furono celebrati il Raduno dell’Associazione dei Pastori Calvinisti di Ungheria, come pure quelle della III^a Conferenza dei Pastori di Ungheria e dell’Alleanza Mondiale dei Pastori. (B. Cs.)

51 Il Conte Giovanni Zichy (1868-1944), Presidente del Partito Cristiano e Sociale.

52 L’Arcivescovo di Agria, Lajos Szmrecsányi (1851-1912-1943) aveva già 76 anni.

53 Non pubblicato in questo volume.

Ho inviato il decreto a tutti gli Ordinari e - “almeno pro notitia” - anche ai Vicari Generali dei lembi di diocesi, i cui Ordinari sono in altre nazioni,⁵⁴ accompagnandolo con una lettera, in cui ne spiegavo la causa occasionale, cioè la difficoltà di avere rapidamente, in casi urgenti, la licenza del legittimo Superiore. Spero che il decreto sarà accolto con riconoscenza, sebbene l’aver imposto l’applicazione delle norme prescritte per i contratti inferiori importi qualche novità qui, ove fino a ieri tali norme in parecchie diocesi erano completamente neglette.

Chino al bacio, ecc.

Allegato 959/27

**DECRETUM, A FIRMA DEL NUNZIO APOSTOLICO,
CAESARE V. ORSENIGO**

Budapest, 12 settembre 1927

Copia dattiloscritta, non firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, Pos. 27 P.O., Fasc. 30, f. 6r

D E C R E T U M

Ex specialissimo Mandato Apostolico facultatem facimus *ad quinquennium* omnibus Ordinariis Regni Hungarici permittendi, in ordine ad praescripta ca. 1530. §. 1. n. 3., celebrationem contractuum bonorum ecclesiasticorum, sive agatur de rebus alienandis, sive de bonis oppignorandis vel hypothecae nomine obligandis, sive de aere alieno contrahendo, etiam si contractus excedat valorem triginta millium libellarum seu francorum, prout in can. 1532. §. 1. n. 1. et 2., eisdem conditionibus servatis – et quidem sub poena invaliditatis – quae requiruntur pro contractibus minoribus ad normam can. 1532. §. 3., seu dummodo accesserit pro unoquoque casu consensus tum Capituli cathedralis, tum Consilii administrationis, tum eorum quorum interest; et sine praejudicio ceterarum solemnitatum, quae a Jure requiruntur.

Budapestini, ex aedibus Nuntiaturae Apostolicae, die 12 Septembris 1927.

(L. S.)

+ Caesar V. Orsenigo [non firmato]
Archppus Ptolamaidis in Lybia
Nuntius Apostolicus⁵⁵

54 Il Rapporto riferisce agli vicari generali che governano le frazioni sul territorio ungherese delle diocesi di Roznava, Kosice (Cecoslovacchia) e di Szatmár e Oradea Mare (Romania).

55 Vedi ancora tale testo inserito nel Rapporto del nunzio Angelo Rotta, N. 6428/32, in data 1 novembre 1932, cioè dopo cinque anni, per la proroga del medesimo decreto: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 27 P.O., fasc. 30. ff. 9rv.

19

PROVVISTA DELLA SEDE ARCIVESCOVILE DI STRIGONIA

Rapporto N. 1002 del nunzio Cesare Orsenigo

al Card. Segretario di Stato Pietro Gasparri

Budapest, 4 ottobre 1927

N. Prot. AA.EE.SS. 2735/27

Copia bella, dattiloscritta, firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 40 P.O., fasc. 38, ff. 67r-68v

Ho letto attentamente l'inserto nel venerato Dispaccio di Vostra Eminenza Reverendissima, N. 2688 in data 30 ultimo scorso,⁵⁶ e in ossequio al desiderio di Vostra Eminenza espongo le mie considerazioni in merito:

1) Mi pare che il criterio per la scelta del nuovo Arcivescovo deve essere suggerito specialmente dalla situazione generale in cui si trova attualmente l'Ungheria nei rapporti della politica religiosa, supposto sempre che nell'individuo non manchino le qualità fondamentali comunemente richieste per una promozione all'episcopato. Orbene la situazione generale qui presenta caratteri straordinari, e che io suppongo ignorati anche dal Superiore Generale, autore del documento comunicatomi.⁵⁷ Qui vige tuttora il vecchio sistema medioevale che tiene la Chiesa sotto l'egida del- /fol. 67v/ l'impero; anche il piccolo spiraglio di libertà, ottenuto con la sospensione del Patronato regio, viene oggi seriamente minacciato; senza aggiungere il cumolo di pretese che il Governo avanza ed esercisce tuttora a danno della libertà della Chiesa, in nome di un Patronato regio, al quale ha ufficialmente rinunciato. A tutto questo si unisce una deplorabile incuranza di parecchie leggi canoniche da parte dei Capitoli e del clero, incoraggiato dal silenzio dei Vescovi. A rendere la situazione ancora più scabrosa si è formata in questi ultimi anni (sempre con la complicità silenziosa e talvolta anche fattiva dell'alto Clero) la fisima nel Governo di voler rinsaldare l'unione politica e sociale fra i cattolici e i protestanti con la comunanza interconfessionale delle funzioni liturgiche, a dispetto di tutti i canoni e le censure del Codice di Diritto Canonico. - Atteso tutto questo mi pare che l'individuo in questione,⁵⁸ e per la sua formazione intellettuale e per gli atteggiamenti assunti con nobile franchezza nel 1919 per contendere al Governo il preteso diritto di nomina dell'Abbate di Pannonhalma, dia sufficiente garanzia che, per quanto riguarda questo punto gravissimo del suo ministero, saprà tutelare e rivendicare i diritti e la libertà della Chiesa; in questo senso io l'ho definito „l'uomo provvidenziale per la sua Nazione”.

56 Dispaccio, Gasparri a Orsenigo, Vaticano, N. Prot. AA.EE.SS. 2688/27. 30 settembre 1927, nella quale fu inviata copia del parere dell'Abate Primate Fidelis von Stotzingen che quell'ultimo, su previa richiesta del Card. Segretario di Stato, da Superiore Generale, ha stilato su P. Serédi, e nello stesso tempo fu chiesto anche il parere nel nunzio: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 19, fasc. 1/1 (3), f. 54r, N. Nunz. 1001/II. (B. Cs.)

57 Lettera di von Stotzingen a Gasparri, dall'abbazia di Dourgne (Francia), in data 25 settembre 1927: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 40 P.O., fasc. 38, f. 55rv. In tale lettera l'abate primate, il quale conosce bene il Candidato, perché ambedue convivono da anni nella stessa Abbazia Primaziale S. Anselmo a Roma, descrive, che Serédi non sia adatto dal punto di vista della riforma monastica dei benedettini ungheresi. Cfr. Ádám Somorjai, *Visitatio apostolica Institutorum Vitae consecratae in Hungaria, 1927-1935*. (Collana Rendtörténeti Füzetek 13), Pannonhalma 2008. <http://mek.oszk.hu/15400/15496> (B. Cs.)

58 P. Giustiniano Serédi.

2) Io non so se oltre queste qualità piuttosto intellettuali e politiche, che rispondono però magnificamente al fabbisogno del momento storico che la Chiesa attraversa in Ungheria, l'individuo in parola abbia anche le qualità morali all'uopo, cioè devozione verso la Santa Sede, fermezza di comando e umiltà di giudizio, in guisa da compensare quell'esperienza di governo, che certo non si im- /*fol. 68r/* para su i libri. Di questo dovrebbero riferire i suoi confratelli e superiori di religione, che lo accostano quasi ogni giorno. A mio modesto avviso invece, il giudizio del Superiore Generale non risponde allo scopo: il suo lamento si riferisce piuttosto a mancanza di virtù prettamente monastiche, che giustamente si richiederebbero se l'individuo dovesse occupare un posto eminente nella gerarchia dell'Ordine o dovesse guidare una riforma degli Ordini religiosi in Ungheria. Ciò che invece gli si chiede è tutt'altro; e il difetto lamentato non potrà nuocere neppure nell'ipotesi di una seria riforma monastica che si volesse effettuare durante il suo governo arcivescovile; perché dette riforme si effettuano anche indipendentemente dai Vescovi, purchè siano d'accordo i Superiori Generali con i Visitatori Apostolici. Noto a titolo di cronaca, che la Visita Apostolica degli Ordini religiosi in Ungheria è già in corso: i Visitatori Apostolici lavorano già da qualche mese e alacramente, mentre l'Episcopato non se ne preoccupa affatto.⁵⁹

3) Faccio anche presente rispettosamente a Vostra Eminenza la estrema penuria di candidati: o accettare il candidato governativo,⁶⁰ che è certo il meno preparato per una soluzione dignitosa dei penosi vincoli che assoggetano la Chiesa al Governo; o seguire le designazioni fatte all'Episcopato,⁶¹ ma ormai non resta che un solo nome che si possa presumere venga accolto, e non è certo individuo in cui brillino tutte le doti episcopali; - o uscire dall'Episcopato, e allora bisogna assolutamente trovare un individuo, che si imponga anche per la sua scienza all'ammirazione del Governo e della Nazione. /*fol. 68v/*

Prima di chiudere mi permetto esprimere rispettosamente a Vostra Eminenza un mio vivissimo desiderio. L'Ungheria intiera vive in una specie di orgasmo [sic!] per questa nomina; i giornali, certo ispirati anche dall'alto, fomentano questa tensione con articoli quasi quotidiani ora sul diritto di nomina, ora su i presunti candidati e l'acuta lotta fra Governo e Santa Sede, ora sulla rinuncia al Patronato regio da parte del defunto Carlo IV.⁶² Io sono convinto che sarebbe ottima mossa intavolare subito, almeno sotto forma di conversazione, le pratiche col Governo; gli si potrebbe far presente, e credo impunemente, che l'età avanzata del candidato governativo⁶³ tiene molto perplessa la Santa Sede, e gli si potrebbe chiedere frattanto il suo pensiero circa una candidatura Hanauer.⁶⁴ Si può essere *sicuri* che il Governo farà sapere subito, oralmente, che questa candidatura non è gradita. Questo rifiuto, non ufficiale in stretta forma, ma quasi amichevole può dare al Governo una certa soddisfazione e al tempo stesso indebolirebbe la sua opposizione su altri possibili candidati. Anche dopo l'inchiesta fatta presso i Vescovi mi sembra coerente

59 La visita apostolica degli istituti di vita consacrata furono proposti al Papa Pio XI dallo stesso nunzio Orsenigo, in data 27 aprile 1927. I visitatori apostolici furono nominati in data 28 luglio dello stesso anno. Vedi: Somorjai: *Visitatio apostolica*, o. c., 114s.

60 Lodovico Szmrecsányi (1851-1943), arcivescovo di Agria (1912-1943).

61 I più voti ha ricevuto il Vescovo di Csanád, Giulio Glattfelder, sul secondo posto fu proposto il Vescovo di Vác, Stefano Hanauer.

62 Carlo IV. (1887-1922) Re d'Ungheria (1916-1918), ed Imperatore di Austria (1916/1918) da Carlo I.

63 Szmrecsányi aveva già, come accennato sopra, 76 anni.

64 Stefano Hanauer (1869-1942), Vescovo di Vác (1919-1942).

presentare almeno un nome fra i designati, per non avere l'aria che l'inchiesta fosse solo pro forma.⁶⁵ Se questa mia proposta viene accolta, domanderei istruzioni in guisa da poter parlare con il Ministro degli Esteri⁶⁶ martedì prossimo, giorno 11 Ottobre, ultimo giorno di udienza ordinaria prima dell'apertura della Camera.

Chino al bacio, ecc.

20

INAUGURAZIONE DEL MONUMENTO DI KOSSUTH

Rapporto N. 1036 del Nunzio Apostolico Mons. Cesare Orsenigo

al Card. Segretario di Stato Pietro Gasparri

Budapest, 21 Ottobre 1927

Minuta, dattiloscritta, non firmata

AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 20, fasc. 3, foll. 348rv

Il Ministero degli Esteri ha invitato il Corpo Diplomatico all'inaugurazione, che avrà luogo il g. 6 del pross. Novembre di un monumento a Kossuth, il celebre agitatore popolare, che lottò per la libertà dell'Ungheria contro Casa d'Austria dichiarando detronizzati gli Asburgo, e contro l'oppressione economica dei nobili sui contadini. Kossuth è qui considerato come un eroe nazionale, e benché luterano non si vede in lui un nemico del cattolicesimo. Il discorso inaugurale sarà tenuto dal piissimo e venerando conte Apponyi, che è legittimista convinto e cattolico praticante fino alla Comunione quotidiana. - Il Corpo Diplomatico vi parteciperà in massa persino la Legazione di Austria intende presenziare. Persone competenti, come il Gesuita P. Bangha* e il cisterciense P. Baranyay* mi hanno assicurato che la presenza del Nunzio non offenderà nessuno, perché si tratta di eroe nazionale: l'assenza, se vi sono gli altri diplomatici, potrebbe essere male interpretata.

Anch'io ritengo sia lecito e conveniente intervenire. Il Governo chiede si risponda al suo invito. Se Vostra Eminenza non mi comunica ordini in contrario, io penserei di rispondere al Ministro martedì prossimo in senso affermativo.

Chino al bacio, ecc.

65 Orsenigo ha chiesto i Presuli ungheresi con il suo circolare dell'8 agosto 1927, chi sarebbe il loro Candidato alla sede arcivescovile di Esztergom: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 19, fasc. 1/1 (1), f. 7r, N. 894bis/II). (B. Cs.)

66 Lajos Walkó (1880-1954), ministro degli affari esteri: 1925-1930 e 1931-1932.

21

INAUGURAZIONE DEL MONUMENTO DI LUIGI KOSSUTH

Rapporto N. 1082 del Nunzio Apostolico Mons. Cesare Orsenigo

al Card. Segretario di Stato Pietro Gasparri

Budapest, 8 Novembre 1927⁶⁷

N. Prot. Segreteria di Stato 1111

Minuta, dattiloscritta, non firmata

AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 20, fasc. 3, foll. 351rv

Come già avevo segnalato a Vostra Eminenza Reverendissima con mio rispettoso Rapporto No. 1036,⁶⁸ domenica ebbe luogo a Budapest l'inaugurazione di un colossale monumento a Kossuth, il grande agitatore della rivoluzione ungherese del 1848 contro l'Austria e Casa d'Ausburgo. La festa si è svolta con gran pompa e serenità. Vi parteciparono tutti i partiti politici, eccetto i democratico-socialisti, che rimproverano al Governo di conculcare proprio quelle libertà per cui Kossuth avrebbe lottato, soprattutto la libertà di stampa. Presero parte alla festa anche gli Arciduchi di Casa d'Asburgo, tutti i diplomatici eccetto la Piccola Intesa, la quale temeva vi dominasse la nota irredentista; il Vicario Generale di Budapest e parecchie altre personalità del Clero. I Vescovi delle altre diocesi non comparvero, e mi pare sia stato meglio, perché servi a dare alla partecipazione del clero una certa misura. - Dopo la cerimonia inaugurale compiuta da S. E. il Governatore con discorso del conte Apponyi e del Sindaco di Budapest, che è pure un buon cattolico, vi fu la sfilata di quanti deposero corone sul monumento: cominciò S. E. il Governatore, gli Arciduchi, il Presidente del Consiglio, della Camera, del Senato, i rappresentanti delle nazioni estere, fra cui l'Italia, a poi i Capi delle varie chiese protestanti e della Sinagoga, che deposero ciascuno una corona "a nome della propria chiesa". Naturalmente è mancata la corona deposta "a nome della Chiesa cattolica". Questo fatto e l'assenza di tutti i vescovi ha suscitato aspri commenti nei giornali massoni e anche fra gli uomini politici, che accusavano la Chiesa cattolica di aver disertato a bella posta la festa e negato l'omaggio della corona, rompendo così la concordia nazionale. - Ma fu facile ai giornali rispondere mostrando: 1) Che la Chiesa cattolica non aveva punto disertato la festa nè privatamente, dato che moltissimi dei presenti erano cattolici compresi i due oratori, nè ufficialmente posto che era presente il Nunzio Apostolico nella tribuna diplomatica e il Vicario Generale, cioè la prima autorità ecclesiastica di Budapest, nella tribuna degli invitati ufficiali. - 2) Che i Vescovi non erano stati regolarmente invitati e che del resto erano rappresentati in quanto senatori dal Presidente del Senato, che aveva anche deposto una corona. 3). Che la Chiesa cattolica come tale non usa deporre corone sui monumenti; i semplici fedeli o sacerdoti lo possono fare non "a nome della Chiesa cattolica". - Ora è tornata la calma; ma prevedo che Kossuth sarà festeggiato ogni anno come grande eroe nazionale, forse anche con l'intento di attenuare, se non di sostituire la festa nazionale di San Stefano Re. Chino al bacio, ecc.

⁶⁷ Accusa ricevimento in data 14 Novembre 1927, del N. Prot. 66031, Copia bella: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 20, fasc. 3, fol. 352r.

⁶⁸ Vedi il documento precedente.

22

AGITAZIONI ANTISEMITE

Rapporto N. 1054 del Nunzio Apostolico Mons. Cesare Orsenigo
al Card. Segretario di Stato Pietro Gasparri
del 28 Ottobre 1927⁶⁹

N. Prot. AA.EE.SS. 3015/27

Copia bella, dattiloscritta, firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 31, foll. 16rv-17r

Minuta: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 20, fasc. 3, foll. 337r-339r

Poiché penso che anche ai giornali esteri arriverà l'eco dell'antisemitismo, che agita in questo momento l'Ungheria, credo mio dovere inviare a Vostra Eminenza Reverendissima alcune notizie di fatto e alcune considerazioni, che ritengo utile aver presenti, qualora anche i giornali cattolici credessero di interloquire; ciò che ora del resto non è consigliabile.

In conseguenza della famosa rivoluzione comunista del 1918 e 19, capitanata, come si sa, dai giudei, è rimasto fra i cristiani di Ungheria una specie di terrore antisemita, che se non è giustificabile a stretto rigore di carità cristiana, è però psicologicamente spiegabile. Siccome i Giudei qui appartengono in gran parte alle classi ricche e colte, finiscono ad occupare i migliori posti professionali, con un sopravvento che non corrisponde affatto alla loro percentuale demografica. Per arginare questo fenomeno, dal quale i cristiani pronosticano le peggiori conseguenze, fu votata nel 1920, auspicata da un Ministro cattolico, una legge detta del "Numerus clausus", la quale accorda agli studenti semiti solo un *fol. 16v*/determinato numero di posti nelle università ungheresi, cioè solo il 6% dei posti disponibili, in conformità alla loro percentuale demografica: i Giudei infatti sono qui 474,000, ossia 5,9% della popolazione ungherese.

Contro questa legge i semiti ungheresi hanno lottato ripetutamente per mezzo dei loro poderosi giornali, ma sempre invano: ora pare abbiano trovato modo di far pressione sul Governo per mezzo di qualche potente nazione straniera; pressione a cui il Governo non ha creduto di poter opporre un reciso rifiuto, in vista forse di quanto egli attende dalle potenze straniere; così che recentemente, per bocca del Presidente del Consiglio, dichiarò formalmente che il Numerus clausus sarà mitigato. - Contro questa promessa governativa si è scatenata subito una serie di proteste e di dimostrazioni studentesche in tutte le Università del Regno, e nelle varie sezioni del partito politico antisemita (cioè cristiani e cristiani cattolici). Per essere completo devo aggiungere che è difficile sapere se il Governo è del tutto estraneo a queste proteste e dimostrazioni ... antigovernative: sono questi i misteri della politica, che si possono intuire, ma non documentare.

I cattolici specialmente hanno preso vivissima parte a queste dimostrazioni antisemite, limitate finora a comizi incruenti e a ordini del giorno focosi. - I giornali cristiano-cattolici vi consacrano articoli di fondo e larga cronaca, dichiarandosi recisamente contrari a qualsiasi mitigazione del "numerus clausus". Il partito politico dei cristiani sociali (che

⁶⁹ Accusa ricevimento del Rapporto in data 9 Novembre 1927, N. Prot. 3015/27. Vedi la minuta in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 31, fol. 18r. Copia bella in: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 20, fasc. 3, fol. 342r.

conta 22 deputati fra cattolici e protestanti) ha /fol. 17r/ votato all'unanimità un ordine del giorno in senso antisemita, e il Ministro Mons. Vass presente si è incaricato di portarlo a cognizione del Governo. - La massa dei fedeli si mantiene tranquilla e quasi estranea; sebbene tutti sappiano che anche il clero, compreso l'Episcopato, sia tutto in favore della conservazione del "numerus clausus".

Come Vostra Eminenza vede, non si tratta di antisemitismo religioso, ma piuttosto di una lotta "professionale" dei cattolici e protestanti uniti contro la superiorità intellettuale di una minoranza, che è considerata responsabile dell'esperimento sovietista in Ungheria nel 1918. Ritengo che tutto finirà tranquillamente, perché il Governo dichiarerà di trovarsi impotente ad effettuare quanto aveva promesso a proposito di questa legge antisemita.

Mi è pervenuto stamattina il venerato Dispaccio di Vostra Eminenza N. 65505 in data 21 corr.⁷⁰ con i due Autografi Pontifici destinati a Sua Altezza Nicolò Horthy Reggente del Regno di Ungheria. Ho rimarcato che tanto sulla busta che nell'interno della Lettera si dà a Sua Altezza il titolo di Principe; ciò che non si usa qui, e che finora non aveva usato neppure la Santa Sede.⁷¹ Non so se si tratta di una svista e quale importanza possa avere; correggere, se mai, mi pare molto difficile, data la finezza del documento: io attendo nuove istruzioni prima di consegnarli.

Chino al bacio, ecc.

Ritaglio stampa con titolo: "A numerus clausus és a vallásérkölc[s]" [Il numerus clausus e la morale religiosa], senza indicazione della fonte. Vedi: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 20, fasc. 3, fol. 341r.

23

NOTIZIE RELIGIOSE

Rapporto N. 1065 del Nunzio Apostolico Mons. Cesare Orsenigo
al Card. Segretario di Stato Pietro Gasparri

del 1 Novembre 1927⁷²

N. Prot. AA.EE.SS. 3069/27

Copia bella, dattiloscritta, firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 31, foll. 20rv-21r

Mi è pervenuto sabato sera il venerato Cifrato di Vostra Eminenza Reverendissima No. 95,⁷³ ed ho eseguito le modificazioni: domani presenterò la Nota al Ministro degli Esteri; non ho potuto farlo prima, perché il Ministro è assente dalla città.

70 Non pubblicato in questo volume.

71 Nota con matita al margine: *Telegrafato che si invierà altra lettera.*

72 Accusa ricevimento del Rapporto in data 9 Novembre 1927, N. Prot. 3015/27. Vedi la minuta in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 31, fol. 18r.

73 Non pubblicato in questo volume.

Sono lieto di poter segnalare a Vostra Eminenza un nuovo, edificante spettacolo di fede, dato dai cattolici di Budapest in occasione della festa di Cristo-Re. - Preparati da un frequentatissimo triduo di predicazione per soli uomini tenuto dal gesuita P. Bangha nella grande basilica di S. Stefano, tennero poi sabato una grande adunanza, in cui parlarono vari oratori, ma fra tutti festeggiatissimo il Sindaco di Budapest, che fece magnifiche professioni di fede coordinandole col compito che gli spetta come Sindaco della capitale dell'Ungheria. - Domenica poi nel pomeriggio si ebbe lo spettacolo, nuovo affatto in Ungheria, di una imponente processione di soli uomini. Le varie associazioni partendo ciascuna dalla propria parrocchia, guidate dal /fol. 20v/ clero, sfilarono tra file ali di popolo cantando inni religiosi e portando ciascuno un cereo acceso; convennero così tutti nella Basilica, che sta al centro della città. Si calcola abbiano preso parte alla processione circa 5 mila uomini. Nella basilica, dopo un discorso di occasione, ebbe luogo un pubblico atto di consacrazione a Gesù Cristo Re.

Ieri, ricorrendo il IV centenario della morte di Lutero, i protestanti d'ogni confessione tennero varie adunanze. Il tono dei discorsi fu però molto rispettoso; tutti parlarono della necessità di conservare la pace fra le confessioni. Vi fu chi spezzò una lancia contro la proibizione cattolica di far i matrimoni misti, accusando il Codice di Diritto Canonico di aver spezzato la pace fra le confessioni religiose in Ungheria. - Quest'accusa serve a dimostrare la necessità che venga applicata anche qui, senza mitigazioni, la legge canonica.

Riferendomi al mio rispettoso Rapporto No. 887 in data 6 agosto corr. anno⁷⁴ mi consta che in questi giorni fu chiesta e ottenuta dalla Curia di Esztergom la "sanatio in radice" del sacrilego matrimonio celebrato con tanta pompa l'estate scorsa. Purtroppo, posto che la "sanatio" sia validamente accordata, è mancata ogni riparazione pubblica del grave scandalo. Questo sistema di far un matrimonio invalido e poi chiedere la sanatoria è praticato troppo facilmente in Ungheria, perché serve come scappatoia contro la legge che impone le reversali. Non sarebbe male avocare per qualche tempo questa facoltà di accordare la "sanatio in radice", o almeno restringer- /fol. 21r/ la al solo Primate.

I Vescovi nella Conferenza episcopale tenuta il giorno 19 u. s. decisero di sussidiare con una cifra notevole mensilmente i due giornali cristiani (cioè cattolici e protestanti contemporaneamente) -. L'ideale sarebbe evidentemente di avere un nostro giornale cattolico; tuttavia non è da condannarsi per ora questo espediente: i due giornali sono già discretamente diffusi, e ora con questo sussidio, centellinato mese per mese, si trovano molto legati ai cattolici, e già se ne hanno le prove. In questi giorni, pure consacrando una larga cronaca agli avvenimenti cattolici, fanno solo una rapida e scialba narrazione delle adunanze protestanti.

Chino al bacio ecc.

⁷⁴ Vedi sopra, pagg. 180s.

24

**PER UN'INCHIESTA CIRCA MONS. VASS – CANDIDATURA ALLA
NOMINA VESCOVILE**

Rapporto N. 1198 del Nunzio Apostolico Mons. Cesare Orsenigo
al Card. Segretario di Stato Pietro Gasparri
del 31 Dicembre 1927⁷⁵

N. Prot. AA.EE.SS. 223/28

Copia bella, dattiloscritta, firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 43, P.O., fasc. 42, foll. 6rv-7rv

Minuta: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 20, fasc. 6, foll. 399rv-401r

Il conte Bethlen⁷⁶ mercoledì scorso mi ha chiesto un'udienza per dirmi che avendo sentito dal conte Klebelsberg, che la Santa Sede era in procinto di fare un'inchiesta circa le attitudini di Mgr. Vass per un'eventuale nomina a Vescovo diocesano, egli era d'avviso - e mi pregava di farlo presente anche a Vostra Eminenza - che non si facesse alcun'inchiesta, se non nell'ipotesi che la Santa Sede fosse realmente già disposta a questa promozione; perché, in caso contrario - data l'impossibilità, così asserisce il conte Bethlen, di tener segreta la cosa - il Ministro Vass avrebbe il danno e le beffe.

Io gli feci osservare che circa il segreto da parte della Santa Sede non vi era nulla a temere: le inchieste si fanno regolarmente per ogni candidato all'episcopato, ma sono sempre condotte con tale segretezza, che nessuno se ne accorge, né l'interessato, né il pubblico e neppure il Governo; le ultime tre nomine episcopali ne sono la prova.

Allora il conte Bethlen, quasi per precisare meglio il suo /fol. 6v/ pensiero, o - ciò che è assai più probabile - per investigare il mio, mi ha ricordato un attacco fatto quattro anni or sono, e che io già conoscevo, al Ministro Vass in pieno Parlamento, accusandolo di prestarsi a scorazzare colla sua automobile d'ufficio una nota „artista da teatro”. Io sapevo che il Ministro allora reagì energicamente, e l'accusatore ritirò ogni insinuazione. È vero purtroppo che, come spesso avviene d'ogni calunnia, rimase di tutto questo una persistente sgraziata nomea a tutto danno del Ministro; ma io ritengo si tratti di una ignobile manovra politica, alla quale, se mai il Ministro non avrebbe dato che la possibilità di poterla inventare. Comunque - data la delicatezza dell'argomento - io rassicurai il conte Bethlen che, nell'eventualità di una inchiesta, mi bastava il nome del Ministro Vass per rendermi più che cauto prima di raccogliere queste banalità; e che, in ogni modo, finora io non avevo alcun preciso incarico di fare inchieste; il che del resto era anche spiegabile, dato che non sono in vista sedi vescovili vacanti, neppure in un futuro prossimo.

Poiché l'occasione mi si offre, io mi permetto però di far presente rispettosamente a Vostra Eminenza un altro fatto recente, pubblico e che ha scandalizzato tutta l'Ungheria, compresi i Vescovi che - come Mgr. Szmrecsányi - se ne lamentarono con me, e compresi persino i protestanti, che - come il Ministro Walkó - se ne stupirono pubblicamente:

75 Accusa ricevimento: “Ricevuto Rapporto n° 1198. Non si sta facendo alcuna inchiesta segreta che sarebbe del resto superflua risultando pubblicamente scandalo dato assistendo noto matrimonio sacrilego.” Cifra N. 105 del Cardinale Segretario di Stato Pietro Gasparri al Nunzio Apostolico Mons. Cesare Orsenigo, Vaticano, 21 Gennaio 1928, N. Prot. AA.EE.SS. 223/28. Ved la minuta: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 43, P.O., fasc. 42, fol. 8r.

76 Il Rapporto scrive di continuo sbagliatamente: Bethlen.

voglio dire l'intervento di Mgr. Vass in abiti prelatizi al matrimonio sacrilego, come ho già riferito /fol. 7r/ con mio rispettoso rapporto No. 887 in data 6 agosto u. s.⁷⁷ - Questo intervento stupì ancor di più, perché nessun motivo lo giustificava: il Governo era già rappresentato largamente da varii Ministri, e invece si erano astenuti dall'intervenire, unicamente in omaggio alla disciplina cattolica, non solo il Nunzio Apostolico e il Ministro di Polonia, ma quasi tutti i parenti cattolici della sposa.

Potrebbe darsi che il conte Bethlen mi chiedesse fra poco cosa mi ha risposto Vostra Eminenza. Forse si potrebbe dirgli che, data la nessuna urgenza, per ora è differita la vera inchiesta; che però si sta esaminando il caso del noto intervento al matrimonio (non protestante, ma sacrilego) dell'agosto scorso. - Questo semplice accenno, che non impegna nessuno, servirebbe a far comprendere a tutti, che non è lecito ad alcuno, e molto meno a un Monsignore e Ministro, violare così scandalosamente le leggi canoniche. Comunque io rimango in attesa di istruzioni di Vostra Eminenza prima di dare qualsiasi risposta.

A titolo di informazione devo aggiungere che ormai più nessuno (neppure lo stesso Mgr. Vass, e ne è prova il suo recente contegno) si aspetta una promozione episcopale di questo Ministro. L'unico che la sogna ancora è il Ministro dei Culti, per un motivo tutto politico e personale: togliersi dal Gabinetto un temibile concorrente, qualora per cause fisiche o politiche si rendesse vacante il posto di Presidente del Consiglio. È questa una voce generale a Budapest; purtroppo lo zelo con cui /fol. 7v/ caldeggia la promozione tradisce lo scopo.

Chino al bacio, ecc.

⁷⁷ Vedi sopra, pagg. 180s.

1928

25

**RICEVIMENTO DI CAPODANNO PRESSO
SUA ALTEZZA IL GOVERNATORE**

Rapporto N. 1202 del Nunzio Apostolico Mons. Cesare Orsenigo
al Card. Segretario di Stato Pietro Gasparri

Budapest, 2 Gennaio 1928⁷⁸

N. Prot. AA.EE.SS. 61/28

Copia bella, dattiloscritta, firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 31, fol. 24r

Ieri ebbe luogo il consueto ricevimento d'ogni anno del Corpo diplomatico presso S. A. il Governatore per lo scambio degli auguri. Allego copia delle parole che gli ho indirizzato a nome dei Colleghi e della risposta di S. A. Dopo le due allocuzioni S. A., come d'uso, tenne circolo indirizzando la parola a tutti. Verso di me fu marcatamente cortese; si dichiarò molto contento che siano finite le trattative per la nomina del Primate, e poi accennò subito all'argomento, di cui nel mio rispettoso rapporto di ieri No. 1198,⁷⁹ ripetendomi le stesse giustificazioni a proposito dell'attacco fatto al Ministro Vass in Parlamento. Mi limitai a dire che già me ne aveva parlato anche il conte Bethlen, e che la cosa in ogni modo non aveva carattere di urgenza; poi la conversazione continuò su argomenti insignificanti. Per quanto riguarda il Cardinal-Primate il cielo è completamente sereno, specie dopo le felicissime parole pronunciate dal SANTO PADRE all'indirizzo dell'Ungheria, accolte da tutti gli ungheresi, compresi i protestanti, con profonda riconoscenza.

Chino al bacio, ecc.

Allegato al No. 1202

**Parole d'augurio pronunciate dal Nunzio Apostolico di Ungheria il 1 Gennaio
1928 all'indirizzo di Sua Altezza il Governatore HORTHY**

Copia dattiloscritta, non firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., Fasc 31, fol. 25r

Altesse Sérénissime,

C'est avec une vraie joie, que je prends la parole au premier jours de cette année pour exprimer à Votre Altesse, au nom de tout le Corpe Diplomatique, les voeux que nos coeurs forment en cette occasion pour le bonheur de Votre Nation bien-aimée.

⁷⁸ Accusa ricevimento in data 24 gennaio 1928, N. Prot. AA.EE.SS. 158/28. N. Nunz. 1247. Vedi ancora sotto, p. 199.

⁷⁹ Vedi il documento precedente.

Témoins toujours bienveillants, nous avons admiré la ferme volonté et l'esprit d'union, avec lesquels ce vaillant peuple hongrois travaille pour l'avenir de son pays. Les nouvelles lois sociales introduites pour améliorer son existence, les magnifiques et nombreuses institutions culturelles créées dans le but d'approfondir et élargir sa culture, le prestige que la Hongrie acquiert de plus en plus à l'étranger sont bien les signes d'une prospérité réelle et très remarquable.

Nous souhaitons de tout notre coeur que ces efforts, bénis par Dieu et facilités par une parfaite harmonie entre vos sujets, s'intensifient encore davantage à l'avenir et apportent ainsi à Votre coeur, Altesse Sérenissime, des nouvelles satisfactions. Nous souhaitons que la Hongrie jouisse d'une estime toujours grandissante parmi les nations.

Avec ces souhaits bien sincères que Votre Altesse daigne agréer aussi les voeux de bonheur, que nous formons au nom de nos Gouvernements pour Sa Personne.

Allegato al No. 1202

Testo dell'allocuzione con cui S. A. il Governatore di Ungheria ha risposto agli auguri del Corpo diplomatico il 1 Gennaio 1928

Copia dattiloscritta, non firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., Fasc 31, fol. 25r

Monsieur le Nonce Apostolique,

Votre Excellence en me transmettant les voeux de nouvel an du Corps Diplomatique s'est exprimée dans de termes, qui empreints d'un esprit amical à l'égard de ma patrie, m'ont profondément touché.

Il m'a été particulièrement agréable d'accueillir les paroles élogieuses par lesquelles Votre Excellence a rappelé les efforts, que la Hongrie déploie depuis des années afin d'assurer son développement futur. Le peuple hongrois entre dans la nouvelle année avec la ferme volonté de persévérer dans son travail, qui grâce au dévouement de la nation, a déjà produit des résultats remarquables.

Ayant la conviction que l'oeuvre de reconstruction ne peut aboutir à un succès, que dans une atmosphère de paix et de tranquillité créée par la confiance mutuelle et la collaboration des peuples, le Gouvernement hongrois continuera à considérer comme une de ses tâches essentielles d'employer toutes ses forces à resserrer les liens de bonne harmonie, qui unissent la Hongrie avec les puissances étrangères.

En remerciant chaleureusement Votre Excellence des souhaits cordiaux dont Elle a bien voulu se faire l'interprète, j'ai plaisir à Vous offrir, Messieurs, les voeux sincères, que je forme pour Votre bonheur comme pour celui des Souverains et Chefs d'Etat que Vous représentez auprès de moi avec une si haute distinction.

26

CIRCA L'INTESA SEMPLICE

Nota N. 158/28 della Segreteria di Stato all'Inviato Straordinario e Ministro Plenipotenziario di Ungheria, Sig. Dott. Alessio Nagy de Versegh

Vaticano, 16 gennaio 1928

N. Prot. AA.EE.SS. 158/28

Copia, dattiloscritta, non firmata

Minuta: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 23, fasc. 14, foll. 392r-395r⁸⁰

“Questioni religiose generali”

Eccellenza,

Pochi giorni or sono Vostra Eccellenza mi rimise un appunto senza data e senza firma nel quale vengono indicati due numeri che si vorrebbero aggiunti all'intesa, semplice intesa, intervenuta fra la Santa Sede ed il Governo ungherese per la provvista delle diocesi vacanti in Ungheria. I due numeri sono i seguenti:

“Au courant de pourparlers entamés en vertu des articles 3 et 4 (II) le Saint Siège éprouvant le désir de clore la conversation avant que le Gouvernement Hongrois aurait soulevé formellement des objections de nature politique contre la personne prise en consideration par le Saint Siège, le Saint Siège demandera au Gouvernement Hongrois de répondre dans les 15 jours d'une manière explicite s'il désire ou non soulever des objections politiques contre le candidat en question.”

“V. Aucune nomination ne sera publiée officiellement par le Saint Siège avant l'expiration d'un délai de 15 jours commencer du jour quand cette meme nomination aura été porté à la connaissance du Gouvernement Hongrois.”

In ordine a simile appunto mi permetto di dire con tutta franchezza a Vostra Eccellenza che, tenendo presente la indicata intesa, è difficile comprendere le ragioni che hanno mosso il Governo ungherese a proporre le due domande.

Infatti in quanto al primo numero, a norma dell'intesa “la scelta del candidato appartiene alla Santa Sede, sola competente per giudicare della idoneità di un soggetto ad esercitare le funzioni proprie di un Vescovo”. E su questo principio fondamentale la Santa Sede non può in alcun modo transigere nell'interesse bene inteso non meno dello Stato che della Chiesa, poiché ad ambedue importa di avere Vescovi veramente idonei.

Per raggiungere meglio lo scopo nell'intesa si stabilisce: “Prima che la scelta sia fatta dalla Santa Sede un membro del Governo può avere... col Rappresentante pontificio una conversazione secreta e confidenziale ed in essa esporre i bisogni particolari della diocesi ed anche indicare i soggetti che al Governo sembrerebbero idonei, riservata però sempre

80 Accusa ricevimento in data 24 gennaio 1928, N. Prot. AA.EE.SS. 158/28. N. Nunz. 1247. Copia bella, dattiloscritta, firmata. Vedi: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 23, fasc. 14, f. 397r. “Per opportuna informazione e norma di Vostra Eccellenza Reverendissima mi reco a pregarla di farLe avere, qui unita, copia di un appunto testé rimessomi da questo Ministro d'Ungheria circa l'intesa concernente le nomine vescovili, ed insieme, copia della risposta da me data in proposito.”

alla Santa Sede la libera scelta del candidato. Se questa scelta cade sopra un soggetto fuori di quelli che furono indicati, *la Santa Sede interrogherà il Governo se contro la persona scelta ha ragioni in contrario di ordine politico*". E si aggiunge che il Governo, oltre le ragioni di ordine politico "può anche comunicare alla Santa Sede ragioni in contrario di ordine privato, gravi e forse non conosciute, per esempio, se al Governo risulti che il candidato ha al presente od ha avuto in passato una condotta irregolare, ... riservato, come sopra, alla Santa Sede il controllo e l'apprezzamento di simili ragioni."

Tale è l'intesa. Ciò posto, non si comprende la prima domanda del Governo ungherese. La Santa Sede, interrogando il Governo *se contro la persona scelta ha ragioni di ordine politico*, manifesta non il semplice desiderio, ma la sua decisione che abbiano fino i *pourparlers* e si venga alla decisione. Il Governo deve rispondere alla interrogazione *se ha contro la persona scelta ragioni di ordine politico*, può aggiungere anche, se vuole, ragioni di ordine privato, ma trattano la interrogazione di ragioni di ordine politico, queste il Governo deve esporre se ne ha; se di esse tace, la Santa Sede ha pieno diritto di ritenere che non ve ne sono e perciò essa è libera di procedere alla nomina della persona scelta. Né il Governo per rispondere alla interrogazione ha bisogno di pensarvi per lo spazio di 15 giorni, come non ne hanno bisogno in simili circostanze altri Governi, tanto più che trattasi di nazione piccola ed il candidato scelto non sarà certamente persona del tutto sconosciuta.

Eguualmente in quanto al secondo numero, non si vede perché di regola debba ritardarsi per 15 giorni la pubblicazione di una nomina già fatta e comunicata al Governo. Io vedo gli inconvenienti di simile ritardo se fosse fissato come regola, ma non vedo i vantaggi. La pubblicazione di tale nomina deve essere rimessa alla prudenza ben nota della Santa Sede, la quale si regolerà a seconda delle circostanze; questa è la norma seguita in altri paesi senza che ne siano nati inconvenienti, e non si vede perché in Ungheria dovrebbe seguirsi una norma diversa.⁸¹

Profitto...

81 La minuta dell'intesa semplice vedi Johan Ickx, Rilevanza dei documenti custoditi nell'Archivio Storico della Sezione per i Rapporti con gli Stati della Segreteria di Stato per la storiografia ecclesiastica ungherese in: *Rapporti diplomatici tra la Santa Sede e l'Ungheria (1920-2015)*, a cura di András FEJÉRDY, Pontificio Comitato di Scienze Storiche - Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 2016. pp. 51-59. Facsimile: op. cit. 66-69.

27

**NOMINA DEL CONSULENTE ECCLESIASTICO
ALLA LEGAZIONE UNGHERESE**

Rapporto N. 1395 del Nunzio Apostolico Mons. Cesare Orsenigo
al Card. Segretario di Stato Pietro Gasparri
Budapest, 21 Marzo 1928⁸²

Copia, dattiloscritta, non firmata
AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 25, fasc. 1, foll. 38rv

Il Governo ungherese mi ha fatto officiosamente sapere di aver nominato come consulente ecclesiastico alla Legazione ungherese presso la Santa Sede in sostituzione di Padre Serédi il reverendo Francesco Luttor* col grado però di semplice addetto alla Legazione. - Il neonominato è attualmente parroco, ha 42 anni e appartiene alla diocesi di Vesprimia. Il suo curriculum vitae è piuttosto movimentato: fu catechista delle figlie del Governatore (i figli sono protestanti); nel 1912 fu a Roma per studi storici all'Istituto teutonico, nel 1914 è capellano castrense, nel 1915 professore di Storia e Diritto Canonico in Seminario. Ebbe la distinzione di Cameriere d'onore di Sua Santità. La paga assegnatagli dal Governo è di mille pengo (tremila trecento lire italiane) al mese; cifra che mi pare sufficiente anche supposto manchi qualsiasi altro provento sacerdotale. - Dico questo perché qui già si vocifera, e anche il Governo lo accennò sommessamente, che poi si provvederà a dargli un canonicato o simile il che servirebbe solo a moltiplicare e perpetuare esempi nefasti di preti, che si godono benefici ecclesiastici senza poter adempiere gli oneri relativi e per di più accumulando gli stipendi senza alcuna necessità, e provocando ingrati commenti fra il clero meno retribuito. Io sarei d'avviso, per prevenire sorprese, avvertire il Vescovo di Vesprimia che non è lecito, senza il preventivo permesso della Santa Sede, assegnare canonicato a sacerdoti che per qualsiasi motivo non sono in grado di adempiere gli oneri corali, per non mettere la Santa Sede col fatto compiuto nella necessità di dare la dispensa. Chino al bacio, ecc.

28

PER UN VESCOVO AUSILIARE A STRIGONIA

Rapporto N. 1409 del Nunzio Apostolico Mons. Cesare Orsenigo
al Card. Segretario di Stato Pietro Gasparri
Budapest, 26 Marzo 1928

N. Prot. AA.EE.SS. 894/28; Copia bella, dattiloscritta, firmata
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 45, P.O., fasc. 42, fol. 41rv-42rv

L'Emo Cardinal Serédi mi ha pregato di far presente a Vostra Eminenza Reverendissima, che sarebbe suo desiderio avere un Vescovo ausiliare, essendone l'archidiocesi di

82 "Santo Padre approva quanto V.S.I. suggerisce in fine rapporto e Vostra Signoria prevenga subito vescovo di Vesprimia. Card. GASPARRI." Dall'accusa ricevimento con Cifrato N. 109, ricev. in data 27 marzo 1928, ore 7 mattina, N. Prot. Nunz. 1414. Vedi: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 25, fasc. 1, fol. 39r.

Strigonia rimasta sprovvista con la morte di Mgr. Medardo Kohl,* avvenuta il Gennaio scorso. Sebbene l'archidiocesi sia oggi ridotta a 103 parrocchie con 735.000 fedeli, dei quali ben 567.000 vivono a Budapest e solo 168.000 nei villaggi, pure, data l'importanza della città di Budapest e la dignità cardinalizia, un Vescovo ausiliare a fianco del Cardinal-Primate mi pare indispensabile. Sui vescovi che vivono a Budapest, come Mgr. Novák ex-Ordinario di Eperjes di rito greco, Mgr. Zadavec* ex-Vicario castrense, Mgr. Lányi* canonico, profugo da Gran Varadino, il Cardinale non può fare assegnamento, è mi pare sia meglio lasciarli nell'ombra.

Subordinatamente l'Emo Cardinale mi ha anche detto, che sarebbe sua intenzione proporre alla Sacra Congregazione Concistoriale per questa promozione il canonico di Strigonia Mgr. Stefano Breyer;* ma poiché egli ricopre da tredici anni e anche attualmente la carica di Sotto Segretario di *fol. 41v*/ Stato al Ministero dei Culti a Budapest, desidera sentire - per il tramite del Nunzio Apostolico - se nulla osta da parte della Santa Sede a questa promozione. Io ho creduto mio dovere aderire subito a questo desiderio, senza neppure suggerire all'Emo di proporre, come fece il Vescovo di Giavarino proprio di questi, giorni una terna.

Per quanto riguarda le qualità morali di Mgr. Breyer e le sue attitudini al nuovo ufficio, mi pare si possa stare tranquilli. Mgr. Breyer, che ha ora 48 anni, fece i suoi studi in Ungheria ed è dottore in Sacra Teologia: fu nei primi anni catechista, poi ufficiale di Curia a Strigonia, finché nel 1915 fu nominato consulente ecclesiastico e in seguito promosso Sotto Segretario al Ministero dei Culti. Nel 1911 ebbe la nomina onorifica di Cameriere Segreto di S. SANTITA', e nel 1917 fu nominato dal compianto Cardinal Csernoch canonico effettivo del Capitolo di Strigonia. Venne così a trovarsi, dal 1917, nella categoria di quei canonici, che - oltre uno stipendio governativo - percepivano anche i proventi di un canonicato, comprese anche le distribuzioni quotidiane, senza intervenire al coro, e senza alcuna legittima dispensa. Tutto questo è durato fino al 1926, fino a quando cioè il Nunzio Apostolico, per incarico della Santa Sede, ha invitato tutti i canonici illegittimamente assenti dal coro a chiedere almeno la dispensa dal coro. Questo richiamo alle leggi canoniche fu una sorpresa per il buon Mgr. Breyer che credeva, dato il silenzio dei Superiori locali, che tutto fosse in ordine: si affrettò a chiedere la dispensa dal coro, che ottenne come tutti *fol. 42r*/ gli altri „ad biennium et pro una vice tantum”. Fra qualche mese la dispensa scade, ed egli ha già espresso ripetutamente al Cardinal-Primate la sua decisione di ottemperare alla legge canonica rinunciando all'impiego governativo per trasportarsi a Strigonia, ove è il Capitolo, di cui è membro.

Mgr. Breyer è sacerdote integerrimo, molto pio, buon oratore sacro, nel senso migliore del vocabolo, assai stimato da tutti. Ha però un carattere eccessivamente timido; si direbbe abbia la fobia della responsabilità, e non è certo uomo di grandi iniziative, nè di coraggiose affermazioni: e questo può spiegare come mai nel 1920 sia stato uno dei tre sacerdoti membri di quella Commissione, che diede voto favorevole al Governo nella questione della sopravvivenza del patronato regio. Già nel 1923, in occasione della provvista della Sede vescovile di Cinque Chiese, Mgr. Schioppa mio predecessore interrogò qualche vescovo circa alcuni presumibili candidati, e fra questi pose anche Mgr. Breyer. Le risposte furono concordi sia nel riconoscere le sue eminenti virtù sacerdotali, sia nell'accennare alla sua innata timidità. Mgr. Rott, vescovo di Vesprimia scriveva: „Un po' timido: non dice mai la sua opinione.” - Mgr. Majláth di Transilvania: „Nonnulli timent ejus modestiam nimiam fore.” - Mgr. Glattfelder di Csanád: „Energia et iniziativa

in eo non superabundat.” Tutto questo, che io ho voluto esporre molto chiaramente, mi pare non possa nuocere per l’ufficio di Vescovo ausiliare, mentre le altre sue virtù sacerdotali conferirebbero alla dignità episcopale un’aureola prezio- /fol. 42v/ sa. All’Emo Cardinal Serédi, che volle conoscere la mia opinione in merito a questa candidatura, ho detto due cose: 1) Che ritengo Mgr. Breyer sacerdote degnissimo e capace di essere un bon Vescovo Ausiliare, cioè agli ordini di un Vescovo diocesano; mentre dubito che sarebbe capace di fungere da Ordinario: la mia opinione quindi, nel caso presente, era favorevole alla sua proposta. - 2) Che però - in conformità alle direttive seguite finora dalla Santa Sede nella nomina dei Vescovi - mi pareva opportuno che fra l’allontanamento di Mgr. Breyer dall’impiego governativo e la sua promozione all’episcopato vi fosse un notevole ed espressivo periodo di distacco. - Il Cardinal-Primate trovò giustissima questa mia osservazione, ed è disposto ad attuarla nel senso di far allontanare Mgr. Breyer dal Ministero dei Culti per il motivo che la dispensa dal coro è ormai scaduta, e solo più tardi proporlo per l’episcopato. *Egli però desidera sapere se nulla osta da parte della Santa Sede a questo progetto.*

Mi permetto aggiungere che un allontanamento dall’impiego governativo per ottemperare agli oneri corali sarebbe un esempio preziosissimo in Ungheria, specie in questo momento, in cui parecchie dispense dal coro scadono definitivamente. A questo proposito anzi sarebbe prudente prevenire la S. Congregazione del Concilio di non accordare dispense dal coro in Ungheria, se non dopo aver sentito anche il parere del Nunzio Apostolico, molto più che le dispense accordate due anni or sono portan la firma del Nunzio.

Chino al bacio, ecc.

29

INVIO DELLA SUPPLICA DEL VESCOVO DI CSANÁD

Rapporto N. 1476 del nunzio Cesare Orsenigo al Card. Pietro Gasparri

Budapest, 19 Aprile 1928⁸³

N. Prot. AA.EE.SS. 1112/28

Copia bella, dattiloscritta, firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 46, P.O., fasc. 42, foll. 58rv

(con inserto)

Mons. Giulio Glattfelder, vescovo di Csanád, residente a Szeged mi prega di trasmettere a Vostra Eminenza Reverendissima l’acclusa supplica⁸⁴ per il SANTO PADRE, onde ottenere, in una eventuale sistemazione dei vari reliquati di diocesi ungheresi rimasti in territorio ungherese, una benevole considerazione per quanto concerne la sua diocesi.

83 “Approvo quanto l’Ecc. V. Rev.ma propone, ossia che il suddtto Prelato faccia noto più dettagliatamente alla. S. Sede il suo pensiero, prima di prendere in attento esame, qualsiasi provvedimento in merito.” Dall’accusa ricevimento del Rapporto in data 8 maggio 1928, del N. Prot. 1112/28, vedi la minuta in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 46, P.O., fasc. 42, fol. 61r.

84 Il testo latino della supplica in data 15 aprile 1928, N. 900/1928 si trova accanto, vedi: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 46, P.O., fasc. 42, foll. 59rv-60r.

Mgr. Glattfelder infatti, avendo abbandonato la sua antica residenza episcopale, oggi in territorio rumeno, si trova ora con solo 38 Parrocchie e circa 230.000 fedeli: il suo piccolo territorio confina per un breve lato col lembo di diocesi di Gran Varadino rimasto in Ungheria e che conta 30 parrocchie; questo secondo territorio confina alla sua volta con il lembo di diocesi di Szatmár rimasto in Ungheria e che comprende 14 parrocchie.

Il progetto di Mons. Glattfelder presenta parecchie difficoltà sia di carattere psicologico, data una certa antitesi che regna fra il clero di queste varie diocesi, sia di carattere politico, specialmente in questo momento, in cui l'Ungheria sembra aprire /fol. 58v/ il cuore a grandi e imminenti speranze di nuove sistemazione dei suoi confini.

Se Vostra Eminenza crede di poter assecondare il desiderio del Vescovo Mgr. Glattfelder, molto più che lo aveva espresso fin dal gennaio 1926 con uno scritto, a me allora parve prematuro, io vorrei invitare Monsignor Glattfelder ad esporre più dettagliatamente il suo pensiero, onde poterlo sottoporre anche all'Episcopato ungherese o almeno al Cardinale Primate, e poi assicurarsi bene che il Governo è veramente favorevole, per non esporre la Santa Sede a commenti poco riverenti da parte della stampa e dell'opinione pubblica.

Chino al bacio, ecc.

30

NOTIZIE POLITICO-RELIGIOSE - DISCUSSIONE NEL PARLAMENTO SU MESSICO

Rapporto N. 1483 del Nunzio Apostolico Mons. Cesare Orsenigo

al Card. Pietro Gasparri

Budapest, 21 Aprile 1928

N. Prot. AA.EE.SS. 1106/28

Copia bella, dattiloscritta, firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 31, foll. 32rv

Minuta: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 24, fasc. 3, ff. 107rv

La discussione avvenuta in questi giorni alla Camera ungherese del Bilancio degli Affari Esteri ha dato occasione a due affermazioni, che ritengo degne di esser segnalate a Vostra Eminenza Reverendissima.

La prima riguarda le persecuzioni del Messico. Il deputato Pintér, parlando dei rapporti dell'Ungheria con le altre Nazioni, disse:

“Il nostro Governo non può interloquire negli affari interni del Messico, ma il Parlamento, come Corpo sovrano, può benissimo occuparsi di questo problema, anzi è suo dovere occuparsene. Esso non è solo un insulto ai cattolici, ma è un problema che tocca il più prezioso diritto dell'umanità, la libertà di coscienza. Quanto ora succede nel Messico è un'offesa alla cultura moderna, è il fallimento della civiltà. L'Ungheria è la terra dei martiri, e come tale sa quanto torna gradita una buona parola nell'ora della persecuzione, e appunto per questo essa stende con caldo consenso la mano amica ai martiri e confessori della fede messicani. Non temo per la Chiesa quando si parla di queste cose nella legislatura della patria. La chiesa /fol. 32v/ sarà certo quella che canterà il requiem aeternam sulla tomba

di Calles⁸⁵ e dei suoi sgherri. Sarebbe però compito della Società delle Nazioni mettere nel suo ordine del giorno questo argomento...”⁸⁶

Le parole del deputato Pintér, benchè seguite con viva attenzione, non furono però raccolte da altri.

L'altra affermazione riguarda i rapporti fra la Santa Sede il Governo ungherese. Il Ministro degli Esteri (dr. Luigi Walkó) rispondendo ai diversi oratori circa i rapporti dell'Ungheria con le grandi potenze, disse:

“Assai confortanti sono le nostre relazioni con le grandi potenze. Prima di inoltrarmi in questo argomento io devo una parola circa i nostri rapporti con la Santa Sede. Le ottime relazioni fra l'Ungheria e la Sede Apostolica, fondate sulle antiche tradizioni, persistono inturbate, e anche in quest'anno il SANTO PADRE non ha mancato di considerare con paterna benevolenza i dolori del nostro popolo. Questo assicura il Governo ungherese che la Santa Sede ci conserverà la stessa benevolenza anche nelle questioni ancora pendenti.”⁸⁷

Ho tolto queste notizie dal resoconto dei vari giornali, non avendo ancora potuto procurarmi il verbale ufficiale delle sedute.

Chino al bacio, ecc.

31

MORTE DEL MINISTRO DI ROMANIA

Rapporto N. 1549 dell'Incaricato d'Affari Sac. Umberto Kaldewey

al Card. Pietro Gasparri,
del 28 Maggio 1928⁸⁸

N. Prot. AA.EE.SS. 1442/28

Copia bella, dattiloscritta, firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 31, foll. 28rv-29r

Qualche giorno fa moriva improvvisamente, qui a Budapest, questo Ministro della Rumenia, Signor Trajan Stircea,* accreditato presso il Governo Ungherese fin dal marzo 1921, e che godeva fama di uomo dotato di gran tatto e prudenza e spirito conciliativo.

Avvenuto l'improvviso decesso, il Consigliere della Legazione Rumena veniva per primo a questa Nunziatura per darne notizia ufficiale al Decano del Corpo Diplomatico. Poco dopo io mi recai in casa del defunto per iscrivere il mio nome nel registro e per esprimere le condoglianze della Nunziatura, in modo speciale del Nunzio, attualmente in congedo in Italia, e a cui il detto Ministro era ben noto. Questa mia sollecita visita fu

85 Plutarco Elias Calles ... presidenza di Plutarco Elías Calles (1877-1945) nel 1924 la Repubblica messicana.

86 “Nemzeti Újság”, 19 aprile 1928. Il testo ungherese sta nel ritaglio stampa: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 24, fasc. 3, ff. 108r.

87 “Nemzeti Újság”, 19 aprile 1928. Ritaglio stampa: ibidem.

88 Accusa ricevimento del Rapporto in data 15 Giugno 1928, N. Prot. 1442/28. Vedi la minuta in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 31, fol. 30r.

molto apprezzata da tutto il personale della Legazione Rumena, e, particolarmente, dalla famiglia del defunto.

La sua salma fu trasportata in forma privata, senza alcun corteo, alla chiesa serba greco-sci- /fol. 28v/ smatica di Budapest⁸⁹ - il deceduto era di religione ortodosso scismatico - ed ivi *si tenne* un servizio religioso al quale fu invitato tutto il Corpo Diplomatico. Io, naturalmente, non v'intervenni, avendo però avuto cura di ricordare in precedenza all'Incaricato di affari rumeno le ragioni di tale mia assenza. La sera di quella stessa giornata mi recavo alla stazione ed ero così presente nel momento in cui la salma partiva alla volta della Romania per esservi sepolta. Presenti eran solo la famiglia del defunto ed il personale della Legazione rumena, e a costoro riuscì oltremodo gradito questo atto di cortesia dell'Incaricato di affari della Santa Sede che per note ragioni non era intervenuto al servizio religioso. Il Corpo Diplomatico inviò collettivamente una corona di fiori in casa del defunto; l'iniziativa però fu presa da questo Ministro della Spagna e non dalla Nunziatura, che si limitò a contribuire la sua quota, perché non fiori caduchi chiede la nostra santa Religione per i morti.

Non voglio omettere che forse la maniera non chiara di esprimersi di qualche giornalista aveva dato origine alla diceria, raccolta pure da qualche giornale straniero, anche italiano, che il suddetto Ministro fosse stato avvelenato: perciò, come mi fu riferito da un membro del Corpo Diplomatico, il Governo Ungherese, onde sfatare tale diceria, chiese ed ottenne che sul cadavere si eseguisse l'au- /fol. 29r/ topsia la quale confermò che la causa della morte era stato un attacco di angina pectoris, di cui il compianto Ministro soffriva già da lungo tempo.

Prostrato al bacio ecc.

32

L'UNIVERSITÀ DI BUDAPEST

Rapporto N. 1592 dell'Incaricato d'Affari Sac. Umberto Kaldewey

al Card. Pietro Gasparri,

Budapest, 4 Luglio 1928

N. Prot. AA.EE.SS. 1580/28

Copia bella, dattiloscritta, firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 31, fol. 35r

Molto opportunamente in questi giorni l'Arcivescovo di Kalocsa, Monsignor Giulio Zichy, ha pronunziato al Senato un importante discorso a difesa dell'origine e del carattere prettamente cattolici dell'Università di Budapest.

A questo discorso, che qui compiego,⁹⁰ ho premesso alcune brevi notizie storiche, che ho ricavate dall'Archivio di questa Nunziatura e che potranno riuscir utili ai lettori dell'OSSERVATORE ROMANO qualora, come mi lusingo, lo si voglia pubblicare nel detto giornale.

Prostrato al bacio ecc.

⁸⁹ In mancanza di una chiesa ortodossa rumena.

⁹⁰ Manca l'allegato.

33

SISTEMAZIONE DI DIOCESI

Rapporto N. 1640 del nunzio Cesare Orsenigo

al Card. Segretario di Stato Pietro Gasparri

Budapest, 22 Luglio 1928⁹¹

N. Prot. AA.EE.SS. 1717/28

Copia bella, dattiloscritta, firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 46, P.O., fasc. 42, foll. 63rv-64r

Mi permetto esprimere rispettosamente a Vostra Eminenza Reverendissima alcune considerazioni e proposte a riguardo di tre lembi di diocesi rumene giacenti in Ungheria, e per i quali forse si potrebbe avviare una sistemazione, approfittando della coincidenza che due delle diocesi, a cui appartengono questi brani di territorio ungherese, sono vacanti, l'una già da tempo cioè quella di Gran Varadino, e l'altra per la recente morte di Mons. Boromissza* Vescovo di Szatmár (Satu-Mare in lingua romena). Accanto a questi due territori, che sono fra loro contigui e che dipendono ecclesiasticamente l'uno dal Vicario Capitolare di Szatmár e l'altro dall'Amministratore Apostolico di Gran-Varadino, vi è un terzo lembo di diocesi sempre sulla stessa linea, cioè scaglionato lungo il confine rumeno, voglio dire la parte ungherese della diocesi di Csanád, il cui Vescovo però - Mons. Glattfelder - vive in Ungheria, limitandosi a governare questo piccolo lembo che gli è rimasto.

Riunire questi tre brani di diocesi in una sola è certo la soluzione più logica e che col tempo si dovrà effettuare: lo permette la loro situazione geografica, /fol. 63v/ lo suggerisce il bisogno di ingrossare la diocesi di Csanád, oggi ridotta a solo 40 parrocchie, lo desidera il Vescovo di Csanád Mons. Glattfelder. Dall'unione di questi tre reliquati si formerebbe una diocesi di proporzioni mediocri, cioè con un totale di 80 parrocchie e 300 mila fedeli: geograficamente parlando avrebbe una forma un po'oblunga, ma non eccessiva. Tentare subito l'attuazione *completa* di questo progetto sarebbe imprudente, parlare di fondere questi brani di diocesi in una sola equivarebbe a sollevare contro l'opinione pubblica. Staccare però questi territori ungheresi dalle rispettive diocesi oggi divenute romene, costituendoli in *Amministrazione Apostoliche*, credo si possa fare, e sarebbe già un gran passo.

Il mio umile avviso sarebbe di incominciare con il territorio della diocesi di Szatmár, nominando Amministratore Apostolico Mons. Glattfelder: più tardi si potrà procedere anche per l'altro territorio di Gran-Varadino, il quale è situato precisamente fra la diocesi di Mons. Glattfelder e il territorio della diocesi di Szatmár.

Questo primo passo avrebbe il vantaggio di preparare gradatamente l'opinione pubblica, che del resto è già molto progredita, e al tempo stesso darebbe a Mons. Glattfelder, che ora ha l'aria di un disoccupato ed è quindi un candidato quasi inevitabile per ogni diocesi vacante, un più largo lavoro.

Se la mia proposta è degna di esser presa in considerazione, penserei di attuarla in questo modo: pregare di *mia iniziativa* Mons. Glattfelder ad assicurarsi se il Governo unghere-

91 "In merito alla suaccennata proposta Le significo che Sua Santità data l'importanza della cosa, intende che la questione venga sottoposta all'esame degli Em.mi Padri della S. Congregazione degli AA.EE.SS." Dall'accusa ricevimento del Rapporto in data 3 agosto 1928, del N. Prot. 1717/28, vedi la minuta in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 46, P.O., fasc. 42, foll. 65rv.

se non ha nulla in contrario che egli venga nominato Amministratore /fol. 64r/ Apostolico delle parrocchie di pertinenza della diocesi di Szatmár. Ottenuto questo assenso (che non dovrebbe mancare, perché pare che Mons. Glattfelder già se lo sia assicurato; scrive infatti nella sua supplica da me inviata a Vostra Eminenza il mese d'aprile scorso con mio rispettoso Rapporto N. 1476:⁹² „Gubernium civile - qui dum definitivam abolitionem dioceseon perhorresceret - talem formam interimalis unionis libenter acceptaret”), io proporrei la cosa alla Santa Sede, la quale sarebbe ancora pienamente libera delle sue decisioni.

Aggiungo che per sé non occorre che all'ufficio di Amministratore Apostolico corrisponda uno speciale onorario, avendo a suo tempo Mons. Glattfelder dichiarato, in iscritto, che la sua piccola diocesi di Csanád è già sufficientemente provvista per il decoroso sostentamento dell'Ordinario: se però vi saranno dei cespiti da rivendicare per questo titolo dal Governo Ungherese, non sarà certo a Mons. Glattfelder che il Governo Ungherese vorrà contestarli.

Chino al bacio, ecc.

34

SISTEMAZIONE DELLA DIOCESI DI CSANÁD

Rapporto N. 1694 del nunzio Cesare Orsenigo

al Card. Segretario di Stato Pietro Gasparri

Budapest, 19 Agosto 1928⁹³

N. Prot. AA.EE.SS. 1991/28

Copia bella, dattiloscritta, firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 46, P.O., fasc. 42, foll. 67rv

(con inserto)

In omaggio alle veneratè istruzioni di Vostra Eminenza Reverendissima, comunicatemi con Dispaccio No. 1112/28 in data 8 maggio scorso,⁹⁴ ho chiesto a Monsignor Vescovo di Csanád, che aveva proposto alcune modificazioni amministrative in ordine ai reliquati di diocesi rimasti in Ungheria, di precisare meglio il suo pensiero. Ora ho l'onore di inviare qui accluso⁹⁵ a Vostra Eminenza le risposta di Monsignor Glattfelder. - Anch'egli

⁹² Vedi sopra, p. 203s.

⁹³ “Riferendomi al Rapporto di Vostra Eccellenza Rev.ma N. 1694 del 19 Agosto u. s., che ha per oggetto la sistemazione della Diocesi di *Csanad*, mi reco a premura di significarLe che per procedere occorrerebbe avere ancora un progetto *ben dettagliato* su tutti i provvedimenti da prendere in un primo momento, come Ella suggerisce in detto Rapporto. Desidererei anche che Ella si assicurasse, con tutta certezza, se la cosa incontrerebbe *difficoltà da* parte di cotesto Governo. Attendo quindi un Rapporto definitivo ed esauriente, in base al quale saranno prospettate agli E.mi Padri della S. Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinari le singole disposizioni che Ella sarà per progettare in merito.” Dall'accusa ricevimento del Rapporto in data 31 ottobre 1928, N. Prot. AA.EE.SS. 1991/28. Vedi la minuta: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 46, P.O., fasc. 42, f. 71r.

⁹⁴ Non pubblicato in questo volume. Il numero protocollo del Dispaccio è identico con quello del Rapporto del 19 Aprile 1928, vedi sopra, nostro numero: 29, p. 203.

⁹⁵ Il testo latino della supplica in data 15 Agosto 1928, N. 1800/1928 si trova accanto, vedi: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 46, P.O., fasc. 42, foll. 69r-70rv.

prende come punto di partenza l'idea di fare un'Amministrazione Apostolica, nominandolo Amministratore di questi due reliquati: ciò che si può benissimo fare, ma gradatamente e limitandosi per ora a farlo Amministratore del reliquato della diocesi di Szatmár. - Il punto più grave è certo quello che riguarda la divisione del Capitolo di Gran-Varadino, per passarne una parte alla diocesi di Mons. Glattfelder: sarebbe prudente rimandare questa divisione a tempi migliori, cioè a quando - firmato il Concordato rumeno - si dovrà fare la divisione dei beni delle diocesi: per ora non conviene accennarvi. I canonici del resto non sono indispensabili per una buona /fol. 67v/ amministrazione di una diocesi: l'Olanda non ha canonici, eppure il governo di quelle cinque diocesi procede in modo esemplare.

Poiché però qui in Ungheria vivono cinque canonici di Gran-Varadino senza alcuna precisa occupazione, si potrà facilmente, se il Vescovo lo desidera, obbligare questi cinque canonici a riunirsi e ricostituire, in quella modesta misura che il loro tenue numero consente, la vita corale. - Circa il Seminario mi pare opportunissimo il pensiero di Monsignor Glattfelder di riunire gli studenti di questi reliquati di diocesi nel suo Seminario: ciò che egli potrà fare liberamente qualora sarà nominato Amministratore Apostolico di detti reliquati.

Chino al bacio, ecc.

35

INCIDENTE DI CRONACA GIORNALISTICA INTORNO ALLA PROCESSIONE DI SANTO STEFANO RE DI UNGHERIA

Rapporto N. 1660 del Nunzio Apostolico Mons. Cesare Orsenigo

al Card. Pietro Gasparri
Budapest, 1 Agosto 1928⁹⁶

N. Prot. AA.EE.SS. 1790/28

Copia bella, dattiloscritta, firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 31, fol. 38r

Minuta: Arch. Nunz. Ungheria, busta 24, fasc. 2, fol. 80r

Mi faccio un dovere di informare Vostra Eminenza Reverendissima di un piccolo incidente di cronaca giornalistica a proposito della prossima festa e processione di Santo Stefano Re di Ungheria, che ricorre il giorno 20 prossimo.

Un giornale settimanale, il "Reggel" pubblicava il 23 luglio che alla prossima processione di S. Stefano avrebbero preso parte anche i pastori protestanti e i rabbini, e attribuiva la strana proposta al deputato cattolico dr. Strausz,* presidente del Comitato organizzatore della così detta "settimana di feste" in onore di S. Stefano. Domenica 29 luglio il quotidiano "Nemzeti Újság" pubblicava un articolo del deputato Strausz, in cui senza accennare esplicitamente al settimanale "Reggel", cercava però di precisare meglio il suo pensiero, abbandonando l'idea di una partecipazione ufficiale delle autorità ecclesiastiche acattoliche. Più tardi però ho saputo confidenzialmente che il dr. Strausz,

⁹⁶ Accusa ricevimento del Rapporto in data 16 Agosto 1928, N. Prot. 1790/28. Vedi la minuta in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 31, fol. 39r. La copia bella vedi: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 24, fasc. 2, fol. 85r.

interrogato dai pastori protestanti, ha ribadito il concetto che, pur come privati cittadini, tutti gli ungheresi - senza distinzione di confessioni - partecipino alla processione liturgica cattolica. - La situazione è quindi ancora confusa; gli animi sono piuttosto eccitati.

Considerato tutto mi pare prudenza tenere l'Osservatore Romano estraneo per ora all'eco di queste contese.⁹⁷

Se la questione si farà preoccupante, non mancherò di tener informata Vostra Eminenza.⁹⁸

Chino al bacio, ecc.

36

NOTIZIE POLITICO-RELIGIOSE PROCESSIONE DI SANTO STEFANO RE DI UNGHERIA

Rapporto N. 1700 del Nunzio Apostolico Mons. Cesare Orsenigo

al Card. Pietro Gasparri,

del 22 Agosto 1928⁹⁹

N. Prot. AA.EE.SS. 1952/28

Copia bella, dattiloscritta, firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 31, foll. 44rv

Minuta: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 24, fasc. 2, fol. 86a-87r

A complemento del mio rispettoso Rapporto No. 1660, in data 1 corr. mese,¹⁰⁰ sono lieto di riferire a Vostra Eminenza Reverendissima che la processione di S. Stefano, in occasione della festa nazionale ungherese, si è svolta in perfetto ordine e con il solito intervento delle autorità politiche, civili e militari, senza alcuna accentuazione intercon-

97 Vedi: Ritaglio stampa dal L'Osservatore Romano, s. d. ("Budapest, 21"), sembra editoriale (Dall'Ungheria: La festa di S. Stefano - Nostre informazioni) commentato dal Nunzio con note al margine: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 24, fasc. 2, fol. 81r.

98 Biglietto del Nunzio a Mons. Ottaviani ed allegato con il testo del titolo: "Un'opportuna chiarificazione". ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, fasc. 31, foll. 40rv. Vale la pena di conoscere la mente del nunzio, citando il testo: "Anche quest'anno l'Ungheria si prepara con grande slancio e con uno svariato programma di una settimana di feste a celebrare la solennità di Santo Stefano Primo Re dell'Ungheria. Il 20 agosto, giorno della solennità, avrà luogo a Budapest la celebre processione, che porterà in trionfo la preziosa Reliquia custodita nella Cappella del Palazzo Reale, la 'Mano Destra di S. Stefano Re'. Alcuni giorni or sono un settimanale di Budapest lanciò la strana idea che a questa processione con la Santa Reliquia prendesse parte non solo il clero cattolico, ma anche 'i pastori di tutte le sette religiose', e a rinforzo della sua audace proposta citava l'opinione di uno stimatissimo deputato cattolico, il dr. Stefano Strausz. - Oggi nel quotidiano 'NEMZETI ÚJSÁG' il deputato chiarisce molto opportunamente il suo pensiero, nel senso che egli invitava bensì tutti gli ungheresi d'ogni confessione a partecipare al vasto programma di feste profane, ma non ha mai inteso di voler trasformare sacrilegamente una processione liturgica cattolica in una dimostrazione interconfessionale." ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, fasc. 31, fol. 41r. - Tale comunicazione fu sospeso di iniziativa del Nunzio, vedi Cifra N. 103, del 1 Agosto 1928, N. Prot. AA.EE.SS. 1849/28, vedi: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, fasc. 31, fol. 42r.

99 Accusa ricevimento del Rapporto in data 1 Settembre 1928, N. Prot. 1952/28. Vedi la minuta in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 31, fol. 45r. La copia bella sta in: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 24, fasc. 2, fol. 86r.

100 Vedi il documento precedente.

fessionale. - Poiché qualche giornale aveva lasciato trapelare un tentativo di far partecipare alla processione, a cui si voleva dare un carattere prevalentemente nazionale, tutti gli ungheresi senza distinzione di confessione, il Comitato organizzatore cercò precisare le norme per gli inviti e indicò anche pubblicamente quali canti erano permessi durante il corteo, cioè canti religiosi: tutto questo bastò a conservare alla processione il suo carattere tradizionale. - Oltre la funzione religiosa vi furono parecchie feste profane, cortei, figurazioni storiche, inaugurazioni di monumenti, il tutto con una spiccata, insolita accentuazione politica di protesta contro il trattato di *fol. 44v*/ pace del Trianon. Anche pochi giorni prima, per la inaugurazione e benedizione di una colossale Via Crucis nel paese che ospitò il povero Re Carlo IV l'ultima volta che penetrò in Ungheria, vi fu una manifestazione molto marcata di legittimismo e di protesta contro il Trianon:¹⁰¹ vi intervenne, per la prima volta dopo la guerra, anche una deputazione di legittimisti viennesi: la Via Crucis fu benedetta dal Vescovo diocesano Mons. Rott e vi presenziava ufficialmente anche un Ministro in rappresentanza del Governatore e del Governo.

È difficile poter prevedere se queste manifestazioni insolitamente marcate mirino a provocare qualche cosa! Non mi meraviglierei però che a tanto tuonare tenga dietro qualche temporale, il quale - se non avrà successo - si risolverà in un nuovo svantaggio per l'idea legittimista, come già avvenne con i falliti tentativi di Carlo IV: ciò che rafforzerebbe il Governo attuale.

Mando tutte queste notizie a titolo di cronaca, poiché a tutto questo movimento io resto naturalmente affatto estraneo, come estraneo si mantiene in gran maggioranza l'Episcopato.

Chino al bacio, ecc.

37

NOTIZIE POLITICO-RELIGIOSE LETTERA DEL NUNZIO APOSTOLICO MONS. CESARE ORSENIGO A UN MONSIGNORE

Budapest, 20 Settembre 1928

Senza N. Prot. AA.EE.SS.

Copia bella, manoscritto, firmato

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 31, foll. 46rv-47rv

Illmo Monsignore,

In Ungheria è rimasto celebre, come grande cultore di orologeria e appassionato collezionista il Vescovo Csáky della diocesi di Vacz, morto verso il 1919: si disse anzi allora che avesse destinato un cospicuo e complicato orologio (veramente si diceva fosse una grande pendola) nel suo testamento per il Santo Padre. - L'aprile scorso fu a Roma per la Visita ad limina il Vescovo attuale di Vacz, Mgr. Stefano Hanauer, e tutto lascia presumere che il dono sia stato portato o inviato da lui in adempimento del *fol. 46v*/legato del

¹⁰¹ Si tratta della Via Crucis presso' Abbazia benedettina di Tihany, dove fu internato per gli ultimi giorni della sua permanenza in Ungheria.

Vescovo Csáky suo antecessere. - Io potrei facilmente precisare meglio ogni particolare, qualora dopo queste notizie - a base di reminiscenze e di induzione - restassero ancora dei dubbi. Mi sono astenuto per evitare qualsiasi indiscrezione, date la sue categoriche raccomandazioni.

Qui si procede tranquillamente. Non è mancato qualche attacco da parte dei Protestanti all'Enciclica "Mortalium animos", ma i Cattolici hanno controrisposto energicamente già in vari Congressi locali. - Domenica scorsa in uno di questi Congressi l'Arcivescovo di Agria (che fu pure a Roma l'aprile scorso per la *ffol. 47r/* Visita ad limina) parlando in argomento e riportando le impressioni della sua Visita al S. Padre aveva usato - pare - un linguaggio meno chiaro, tanto che il giorno dopo i giornali, compresi i cattolici, gli facevano due che "il Santo Padre per sua bocca raccomandava agli ungheresi l'amore reciproco e l'unione degli animi perché *solo così potranno riavere i loro antichi confini.*"¹⁰² - Ho espresso subito - con prudenza - al giornale nostro il desiderio di avere informazione precise, e oggi leggo nel giornale una rettifica del cronista, da cui appare come le parole dell'Arcivescovo erano ben diverse, e la raccomandazione del Santo Padre si limitava all'unione degli animi senza alcuna allusione ai confini *ffol. 47v/* politici. - L'incidente mi pare così meschino, che non ho creduto farne oggetto di un Rapporto, molto più che è già chiarito.

Gradisca, Illmo Monsignore, i sensi del mio profondo ossequia e mi creda
a Lei dev.mo e obbl.g.mo
+ Cesare Orsenigo [m. p.]
Arciv. Nunzio Apost.

38

CIRCA L'EVENTUALE VISITA DEL MINISTRO DEL MESSICO IN UNGHERIA

Rapporto N. 1813 del Nunzio Apostolico Mons. Cesare Orsenigo
al Card. Pietro Gasparri,
Budapest, 17 Ottobre 1928¹⁰³
N. Prot. AA.EE.SS. 2368/28
Copia bella, dattiloscritta, firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 31, foll. 49rv
Minuta: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 24, fasc. 2, foll. 94r-95r

Si trova da qualche settimana qui a Budapest il Signor Rubalcava, Ministro del Messico presso il Quirinale, ed ora nominato Ministro anche presso il Regno di Ungheria: credo presenterà le Lettere credenziali fra alcuni giorni, cioè appena ristabilito da una indisposizione, che ora lo obbliga a letto. Può darsi che, dopo presentate le Lettere credenziali,

¹⁰² Occorre osservare che nel clima pubblico dell'irredenta in Ungheria, anche una interpretazione volutamente sbagliata, attribuendo all'autorità del Sommo Pontefice, fu usata per nutrire le speranze dell'eventuale ritorno dei confini della Grande Ungheria.

¹⁰³ Accusa ricevimento del Rapporto in data 17 Ottobre 1928, N. Prot. 2368/28. Vedi la minuta in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 31, fol. 51r. La copia bella si trova in: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 24, fasc. 2, fol. 91r.

chieda - com'è uso - udienza anche al Nunzio Apostolico; salvo speciali istruzioni, io crederei di attenermi al solito protocollo, accordandola, qualora mi fosse *ufficialmente* domandata; pur cercando poi di esimermi dal restituirla, molto più che è alloggiato in un hôtel, ove la mia visita assumerebbe una pubblicità notevole. Io conosco il Signor Rubalcava fin da quando era Ministro all'Aia, e infatti, appena arrivato a Budapest, mi fece chiedere se poteva venire a salutarmi segretamente: gli risposi che come uomo privato l'avrei rivisto molto volentieri, mentre un incontro come rappresentante del suo Governo sarebbe per me "penoso e difficile". Alla persona che portò questa risposta si dichiarò molto soddisfatto; ma poi si ammalò.¹⁰⁴

Il Ministro degli Esteri, dopo il suo ritorno da Ginevra, ebbe la bontà di riferirmi quanto aveva potuto /*fol. 49v*/ sapere circa le due questioni che mi interessavano, cioè circa il Memoriale presentato dai cattolici - armeni, e circa la nuova classifica del personale diplomatico.

Circa il Memoriale mi disse che non fu ancora discusso dalla Commissione preliminare, che decide dell'accettazione o meno del Memoriale stesso per la discussione, ma che il Segretario si è dimostrato piuttosto favorevole all'accettazione, anche per attenuare l'impressione, già troppo diffusa, che le Minoranze non trovano ascolto alla Società delle Nazioni. Nella ipotesi più favorevole la discussione non potrà essere che al prossimo marzo.¹⁰⁵

Circa la nuova classifica dei diplomatici pare che la proposta sia ormai caduta, date le risposte di parecchie nazioni, che hanno giudicato questa questione nè importante, nè urgente, in confronto a molti altri problemi.

Nei circoli politici ha suscitato una certa sorpresa in questi giorni un discorso del Ministro Bethlen circa la revisione del Trattato di pace e circa la questione dinastica: è però difficile sapere, se trattasi di un programma di azione o solo di un diversivo, dato che in questi ultimi tempi la solidità del partito di Bethlen aveva avuto una lieve scossa, alla quale bisognava portare rimedio.

Chino al bacio, ecc.

104 Causa della persecuzione della Chiesa cattolica i contatti ufficiali tra la Santa Sede e Messico erano minimi in questi anni.

105 Quanto alla questione armena vedi l'ampia pubblicazione delle fonti custoditi negli archivi Vaticani: Georges-Henri Ruyssen, SJ (ed.), *La questione Armena, Documenti dell'Archivio Segreto Vaticano (ASV) e dell'Archivio Storico della Segreteria di Stato, Sezione per i Rapporti con gli Stati (S.RR.SS.), Vol. IV. 1908-1925; Vol. V. 1908-1925. (27 maggio 1918-3 marzo 1921); Vol. VI. 1908-1925. (9 marzo 1921-20 febbraio 1923); Vol. VII. 1908-1925. (20 febbraio 1923-24 gennaio 1930)*, [Roma] 2015. (I primi tre volumi trattano il Pontificato precedente in due Archivi Vaticani: AAV [già ASV] e quello della Congregazione Orientale) - L'ultimo volume, benchè mantiene la segnalazione degli anni come nella collana (1908-1925), va fino all'anno 1930, come indicato nel sottotitolo, cioè contiene documenti del nostro periodo.

39

**EVENTUALE NOMINA DI MONS. LUTTOR AL CONSULTORE
DI UNA CONGREGAZIONE**

Rapporto N. 1858 del Nunzio Apostolico Mons. Cesare Orsenigo
al Card. Segretario di Stato Pietro Gasparri
Budapest, 10 Novembre 1928¹⁰⁶
N. Prot. AA.EE.SS. 2432/28
Copia, dattiloscritta, non firmata
Minuta: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 25, fasc. 1, foll. 118r-119r

In ossequio al venerato Dispaccio di Vostra Eminenza Rev.ma No. 2432/23 in data 7 corr.,¹⁰⁷ circa la richiesta di Mgr. Rott* a favore di Mgr. Luttor, come dall'acclusa supplica che rimando, ho l'onore di far presente a Vostra Eminenza quanto segue:

1). - Dal punto di vista intellettuale Mgr. Luttor non emerge per particolare cultura né teologica, né giuridico-canonica. Il suo curriculum vitae, come già scrissi con mio rispettoso rapporto No. 1395 del 21 marzo u.s.,¹⁰⁸ fu sempre molto movimentato, ma non in linea ascensionale: ultimamente era parroco di un villaggio di circa due mila fedeli, non più.

2). - A suo tempo i giornali ungheresi, enumerando i meriti del nuovo Primate, avevano ricordato le sue molteplici cariche nelle varie Congregazioni, sottolineando la carica di Consultore nella Congregazione per gli Affari Ecclesiastici Straordinari. Tutto questo ha creato naturalmente una certa attesa anche per il successore, il quale ripete spesso di essere quasi disoccupato.

3). - Non conosco esattamente le attribuzioni di Consultore di una Congregazione, ma se mai questa mansione importasse la probabilità per il Consultore di venir a conoscenza di tutte le questioni, che in detta Congregazione hanno rapporto con la sua nazione, io pregherei rispettosamente Vostra Eminenza Reverendissima, qualora volesse conferire a Mgr. Luttor questa carica, di limitare per ora la nomina a Congregazioni, ove non arrivano da parte mia che rapporti molto pacifici, come a Propaganda Fide o alla Congregazione "Pro Ecclesia Orientali".

Accludo qui un elenco di Sacerdoti ungheresi inviati a spese del Ministero dei Culti al Collegio Ungarico per perfezionarsi nei loro studi:¹⁰⁹ l'elenco mi fu portato personalmente dal Ministro Klebelsberg, con l'evidente scopo di documentare il suo zelo per la cultura romana del clero ungherese se Vostra Eminenza crede di autorizzarmi a dirgli una parola di ringraziamento anche da parte di Vostra Eminenza per il numero copioso di Borse di studio, credo gli farà molto piacere.

Chino al bacio, ecc.

106 Con Dispaccio in data 7 novembre 1928, N. Prot. AA.EE.SS. 2432/28, Card. Gasparri unisce, la domanda del Vescovo di Vespriam che "Mgr. Luttor, Consigliere Ecclesiastico presso questo Legazione d'Ungheria, venga nominato Consultore presso qualche Congregazione. Pregando Vostra Eccellenza Rev.ma di farmi conoscere il suo savio parere..." N. Nunz. Vedi: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 25, fasc. 1, f. 117r.

107 Vedi il documento precedente.

108 Vedi sopra, p. 201.

109 Vedi: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 25, fasc. 1, fol. s. n. (123a).

40

PER UN DECENNIO GIORNALISTICO

Rapporto N. 1871 del Nunzio Apostolico Mons. Cesare Orsenigo

al Card. Pietro Gasparri,

Budapest 14 Novembre 1928¹¹⁰

N. Prot. AA.EE.SS. 2517/28

Copia bella, dattiloscritta, firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 31, foll. 55rv

Minuta: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 24, fasc. 4, ff. 111r-114r

Una prossima ricorrenza decennale di due giornali ungheresi mi consiglia a informare subito Vostra Eminenza Reverendissima di quanto segue:

Dieci anni or sono, all'epoca cioè del tentativo sovietistico ungherese, fu fondata a Budapest - suspice il gesuita Padre Bangha - una Società per azioni, raccolte prima solo fra cattolici, poi anche fra protestanti, per la pubblicazione in comune di giornali di ordine, in opposizione alla stampa rossa. Fu così che questa Società, forse a causa delle particolari condizioni terroristiche di quel momento, è nata con una specie di interconfessionalismo congenito, dal quale - dopo dieci anni - non è ancora riuscita a liberarsi. I due giornali quotidiani editi ancora oggi da questa Società, cioè il "Nemzeti Újság" e l' "Új Nemzedék", sono costretti a questo incessante equilibrismo fra cattolicesimo e protestantesimo: assicurare alle due confessioni una cronaca equamente distribuita, presentando così le due confessioni su uno stesso piano di... verità.

L'errore iniziale, rilevato e deprecato fin dal principio da qual- /fol. 55v/ che sacerdote molto equilibrato, recò - a mio modesto avviso - un danno enorme al cattolicesimo in Ungheria, perché impedì la sincera e retta formazione della coscienza cattolica. Oggi la situazione è leggermente migliorata, grazie specialmente a qualche settimanale francamente cattolico. Di riverbero anche l'indirizzo dei giornali "cristiani" piega verso il cattolicesimo: il Corpo di redazione si è in parte purificato: vi è ancora qualche protestante, ma il direttore, che era un protestante, si è fatto cattolico or sono due anni; il redattore - capo è un Canonico di Strigonia, e un altro sacerdote vi fa da amministratore e firma come gerente-responsabile. Il contenuto del giornale è però, dal punto di vista cattolico, ancora molto scialbo: nelle polemiche direttamente contro i protestanti, come recentemente a proposito dell'Enciclica "Mortalium animos" il giornale non può prendere posizione, e allora si limita a smussare la polemica, smussando così talvolta, con le sue reticenze, anche la verità. - Con tutto questo però i giornali sono considerati dall'opinione pubblica quasi come cattolici: essi infatti sono il vero organo quotidiano della cronaca cattolica. Vescovi, clero, religiosi e religiose li leggono regolarmente: nessun Vescovo ebbe però

110 "Da ciò che S. E. espone trovo che Ella si è regolata molto bene. Continui la sua azione Diretta ad ottenere che i due giornali, lasciando da parte ogni calcolo di opportunismo, si dedichino esclusivamente alla difesa della verità, della causa unicamente intenti a formare tra i lettori una coscienza prettamente e apertamente cattolica. Senta al proposito anche l'Emo Cardinal Primate. Resto intesa poi, su quanto Ella mi dice riguardo alla onorificenza che si vuol domandare per il sacerdote amministratore." Dall'accusa ricevimento del Rapporto in data 26 Novembre 1928, N. Prot. 2517/28. Vedi minuta in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 31, fol. 57r. La copia bella in: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 24, fasc. 4, ff. 116r.

mai il coraggio di raccomandarli ufficialmente nelle proprie pastorali. - La condizione economica dei giornali oggi non è florida: essi ricevono un sussidio di circa mille lire italiane per ogni numero, ossia ogni giorno, dall'Episcopato, e altrettanto ricevono dal Governo ungherese; hanno anche una discreta tiratura. Come poi - con simili sussidi - siano passivi, questo è un mistero della loro amministrazione. È però vero che pubblicano numeri costosissimi, di 70-76 pagine talvolta, con copiosi supplementi illustrati e non / *fol. 56r/* illustrati, la cui utilità, dal punto di vista cattolico, è assai discutibile. Politicamente parlando il "Nemzeti Újság" è legittimista battagliero; l'altro è meno pronunciato.

Questa situazione della stampa pubblica nei riguardi cattolici, per quanto penosa, non è - a mio parere - di immediata soluzione. Nulla è pronto che possa incoraggiare alla creazione di un quotidiano prettamente cattolico: mancano i fondi, gli scrittori e sopra tutto quella coscienza cattolica delle masse, che possa assicurare un sufficiente numero di lettori. Meglio sarebbe continuare con maggior alacrità il lavoro di penetrazione cattolica in questi giornali già semicattolici: emanciparli dal sussidio governativo, aumentare - se occorre - il sussidio dell'Episcopato, e metterli frattanto sotto il controllo diretto ed esclusivo, per quanto velato, dell'Autorità ecclesiastica.

Avendo presente tutto questo, io ho sempre avuto cura di tenermi - nei riguardi di questi giornali - in una posizione piuttosto neutra: nec procul, nec prope! Non li ho mai biasimati apertamente, e non ho mai dato loro alcun segno di approvazione: verso di me essi furono sempre molto obbliganti. Di questi giorni, per preparare il Numero straordinario, che intendono pubblicare verso Natale per commemorare i dieci anni di esistenza, si sono presentati personalmente i due Direttori (sono due laici), per chiedermi un articolo d'occasione o almeno due righe di adesione. Ho risposto che, pur riconoscendo il copioso lavoro da essi fatto in dieci anni e la retta intenzione, non potevo, senza venir meno ai principi cattolici, dare un encomio o anche solo fare un atto di adesione a giornali, che hanno per programma religioso simultaneamente cattolicesimo e protestantesimo. Come non / *fol. 56v/* avevo *mai* preso posizione ostile contro di loro per riguardo a certe circostanze locali, così mi riservavo *ora* il diritto di non prendere posizione di favore. - Hanno subito compreso, e mi lasciarono dichiarandomi, con molta lealtà, che al posto del Rappresentante del Santo Padre anch'essi avrebbero data la stessa risposta.

Non mi consta se si rivolgeranno anche ai Vescovi con questa richiesta; e molto meno posso prevedere come questi si comporteranno. Mi consta però, che intendono rivolgersi alla Santa Sede, per chiedere una alta onorificenza, credo la Prelatura domestica, per il Sacerdote Amministratore e Gerente dei giornali, certo Luigi Baranyay,* e si serviranno probabilmente del Vescovo Mgr. Shvoy di Albareale, alla cui diocesi appartiene il sacerdote suddetto.¹¹¹

Ho creduto mio dovere segnalare tutto questo in precedenza, onde Vostra Eminenza abbia i dati necessari, qualora si presentasse l'occasione di dover prendere qualche delibrazione, che abbia riverbero su questo decennio giornalistico.

Chino al bacio, ecc.

¹¹¹ Con tale denuncia il nunzio vuole - oltre che informare i suoi Superiori - prevenire ed ostacolare la nomina Pontificia della persona indicata.

41

SISTEMAZIONE DI RELIQUATI DI DIOCESI

Rapporto N. 1911 del Nunzio Apostolico Mons. Cesare Orsenigo

al Card. Pietro Gasparri

Budapest, 3 Dicembre 1928¹¹²

N. Prot. AA.EE.SS. 2684/28

Copia bella, dattiloscritta, firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 46, P.O., fasc. 42, foll. 73rv-74rv

(con allegato)¹¹³

In ossequio al venerato Dispaccio 1991/28¹¹⁴ di Vostra Eminenza Reverendissima circa una eventuale sistemazione dei reliquati ungheresi delle tre diocesi di Szatmár, Gran-Varadino e Csanád oggi divenute rumene, ho l'onore di esporre la mia umile proposta come segue, premettendo qualche notizia sulla situazione di fatto:

I nuovi confini politici rumeno-ungheresi, attraversando le tre suddette diocesi hanno causato, per quanto riguarda l'amministrazione diocesana, questa situazione:

Sono rimaste entro i confini ungheresi: A.) - Quattordici parrocchie della diocesi di Szatmár (Satu Mare) con 24.000 fedeli; esse continuarono però, desiderandolo il Governo ungherese e consentendovi quello rumeno, a far parte dell'antica diocesi. L'Ordinario, residente a Szatmár, provvede al Governo di queste parrocchie ungheresi per mezzo di un Vicario Generale residente in Ungheria. B.) - Trenta parrocchie della diocesi di Granvaradino (Oradea) con 104.000 fedeli. Anche queste continuarono a far parte dell'antica diocesi. L'Ordinario risiede a Granvaradino, e ha un Vicario Generale in Ungheria per il governo di questo territorio ungherese. /fol. 73v/

Oltre queste parrocchie rimasero in Ungheria, per motivi di amministrazione o politici, anche sei canonici del Capitolo di Granvaradino, percependo i frutti dei beni capitolari in base alle opportune dispense della Santa Sede. Ora i canonici sono ridotti a cinque, uno essendo morto, e i proventi del relativo canonicato furono dalla Santa Sede destinati provvisoriamente alla costruzione di una chiesa della stessa diocesi.

112 "Sua Santità si è degnata disporre che Vostra Eccellenza Rev.ma proceda pure alla redazione, nelle forme d'uso e con le opportune cautele, dei decreti per l'erezione delle due Amministrazioni Apostoliche di Szatmar e di Gran Varadino, e per la nomina dei due Amministratori 'ad nutum Sanctae Sedis' nelle persone dei Monsignori Giulio Székely e Giovanni Lindenberger, com'Ella stessa propone. Resto inteso circa i Canonici di Gran Varadino, residenti attualmente in Ungheria. Quanto alle denominazioni delle diocesi in questione, è chiaro, che la Santa Sede non può obbligare il governo rumeno a denominare nel Concordato diocesi situate nel suo territorio con voci ungheresi: quindi la diocesi di Gran Varadino sarà chiamata col nome di *Oradea Mare* e quella di Szatmar col nome di *Satumare*. Per quel che riguarda infine la diocesi di Csanad convengo con Vostra Eccellenza che per ora non è opportuno adottare qualche provvedimento; posto ciò, non è il caso di fare per il momento questione di nome, ma è evidente che anche per questa diocesi, nel Concordato non si potrà costringere il Governo rumeno ad adottare il nome ungherese." Dall'accusa ricevimento del Rapporto in data 16 luglio 1929, del N. Prot. 2684/28, vedi: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 46, P.O., fasc. 42, foll. 76rv. – Doveva essere qualche incertezza a riguardo, siccome ulteriormente fu fermato e non spedito una Cifra in cui si chiese "Sospenda esecuzione mio dispaccio n. 2684 del 24 gennaio e attenda mio dispaccio. Card. Gasparri". vedi: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 46, P.O., fasc. 42, fol. 77r.

113 Osservazioni manoscritte in calce, possibilmente di Mons. Tardini, 11 righe.

114 Vedi sopra, nella nota, p. 208, nota 93.

C.) - Quaranta parrocchie della diocesi di Csanád con un totale di 240.000 fedeli. A differenza degli altri due Vescovi, l'Ordinario di questa diocesi, che risiedeva a Temesvár (Timisoara), dopo alcuni anni, mal sopportando il dominio rumeno, si trasferì in Ungheria, fissando la sua residenza a Segedino: perdette così governo delle 154 parrocchie rimaste in territorio rumeno, non permettendo il Governo rumeno che dall'Ungheria continuasse a governare la parte rumena della diocesi. Queste parrocchie rumene sono quindi anche ecclesiasticamente dismembrate e sono amministrate da un Amministratore Apostolico, che risiede a Temesvár.

Data questa situazione non scevra di difficoltà per quanto riguarda il governo ecclesiastico dei territori ungheresi ancora appartenenti a diocesi ormai rumene, e considerato anche che l'opinione pubblica è oggi assai modificata, nel senso che anche l'ungherese ormai si rende conto della ineluttabile necessità di dismembrare anche ecclesiasticamente quelle porzioni di territori, che sono già politicamente separate, io sarei d'avviso di separare, e possibilmente prima della ratifica del Concordato rumeno, i suddetti territori ungheresi dalle rispettive diocesi di Szatmár e di Granvaradino, costituendo due Amministrazioni /fol. 74r/ Apostoliche distinte, e nominando Amministratori i due attuali Vicari Generali, cioè Monsignor Giulio Székely* prelado domestico di Sua Santità, parroco di Mérk, di anni 46 per Szatmár, e Monsignor Giovanni Lindenberger prelado domestico di Sua Santità, parroco di Debreczen di anni 59.¹¹⁵

Per quanto riguarda il territorio della diocesi di Csanád, essendo già ecclesiasticamente separato dal resto della diocesi, non crederei opportuno per il momento prendere alcuna decisione. Quando sarà ratificato il Concordato resterà a decidere se questo territorio ungherese, ove pur risiede l'Ordinario, meriti di esser costituito in diocesi oppure debba essere una semplice Amministrazione Apostolica, e anche se debba poi costituire una sola amministrazione (diocesi o amministrazione) con le altre due oppure mantenerle ancora distinte. Oggi l'opinione pubblica non è matura per una fusione dei tre territori in un'unica amministrazione.

Ho esposto queste mie proposte all'Emo Cardinal-Primate, anzi le abbiamo studiate assieme, ed egli pure è d'avviso si cominci con questo primo passo delle due Amministrazioni distinte, perché queste prepareranno il terreno a una più organica sistemazione futura. Circa i canonici, che ora vivono dispersi in Ungheria, sarebbe meglio per ora non prendere alcuna deliberazione, autorizzandoli a percepire i loro proventi come prima, senza intervento al coro, "donec aliter disponatur", per poter poi in unione all'Emo Cardinal Serédi, all'eventuale Amministratore Apostolico e ai Canonici stessi studiare come si possa sistamarli in ordine alla vita corale in Ungheria.

Per quanto riguarda il Governo ho interrogato oralmente al Ministro degli Esteri, lasciando credere fos- /fol. 74v/ se una mia iniziativa, che intendevo poi sottoporre alla Santa Sede. Il Ministro ha creduto opportuno sentire il parere del Ministro dei Culti, il quale - dopo aver consultato gli interessati - ha dato la sua risposta, che il Ministro degli Esteri mi ha fatto pervenire ieri, e che qui allego.

Io spero che anche l'ultima comma, che del resto è un puro desiderio non crei difficoltà, perché mi consta - se sono ben informato - le diocesi in questione sono conservate nel nuovo Concordato intatte, sia per quanto riguarda la loro distinta amministrazione, per quanto riguarda i nomi. Solo quella di Csanád assumerebbe in Rumenia il nome di Timi-

115 Al margine: sentire il S. O. (Santo Ufficio, cioè Sant'Ufficio)

soara: ma questo non crea difficoltà, perché il Vescovo Glattfelder chiede anzi di riserbare alla porzione ungherese il nome di Csanád: se mai sarebbe forse opportuno rispondere subito al Vescovo Mgr. Glattfelder, che la Santa Sede ha aderito al suo desiderio di chiamare di Csanád la porzione della diocesi rimasta entro i confini ungheresi.

Aggiungo che tanto il Nunzio, che l'Emo Card. Serédi sarebbero contenti di questa denominazione desiderata da Mgr. Glattfelder. Per parte mia ritengo che, se la ratifica del Concordato è veramente sicura e imminente, sarebbe molto opportuno per la situazione attuale ungherese far precedere questa disposizione riguardante questi territori ungheresi.

Chino al bacio, ecc.

Allegato al N. 1911

Lettera N. 706/Res. Pol. 1928 di A. Khuen Héderváry
al Nonce Apostolique Cesare Orsenigo
Budapest, 29 Novembre 1928
Copia dattiloscritta, non firmata
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 46, P.O., fasc. 42, fol. 75r

Excellence,

Me référant à la conversation de Votre Excellence avec mon chef, Monsieur Walkó, en date du 13 novembre a[nno] c[orrente], j'ai l'honneur d'informer Votre Excellence, que le Gouvernement Royal Hongrois donne son adhésion à la nomination, d'administrateurs apostoliques pour les parties appartenant à la Hongrie des évêchés démembrés de Nagyvárad et Szatmár. – Je me permets de remarquer que le Gouvernement Royal a toujours insisté que les cadres séculaires des évêchés fondés par nos Saints Rois et leurs successeurs et approuvés par le Saint-Siège fussent maintenus. Le Gouvernement a aussi, par le même motif, consenti à ce que les parties hongroises des diocèses démembrés par le traité de Trianon fussent administrées par des évêques résidant à l'étranger, et cela nonobstant que les évêques résidant en Hongrie se trouvaient empêchés d'administrer, soit en personne, soit par leurs vicaires, les parties de leurs diocèses situées au-delà de la frontière.

Malgré ces circonstances le Gouvernement Royal a pris la résolution susmentionnée dans le seul but de faciliter l'administration ecclésiastique de la population catholique en question.

Le Gouvernement Royal se permet d'exprimer l'espoir que le Saint-Siège Apostolique maintiendra la délimitation et les dénominations anciennes de ces évêchés et que de cette manière, rien n'empêchera le rétablissement des mêmes diocèses dans le cas où, avec l'aide de la divine Providence, les frontières actuelles de la Hongrie subiraient un changement en notre faveur.

Je prie Votre Excellence d'agréer les assurances de ma plus haute considération.

Pour le Ministre:

(signé):

A. K h u e n H é d e r v á r y

42

CIRCA LA SITUAZIONE POLITICA

Rapporto N. 1934 del Nunzio Apostolico Mons. Cesare Orsenigo

al Card. Pietro Gasparri,

Budapest, 11 Dicembre 1928¹¹⁶

N. Prot. AA.EE.SS. 2831/28

Copia bella, dattiloscritta, firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 31, foll. 59rv-60rv

Minuta: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 24, fasc. 2, foll. 99r-102r

Mi faccio un dovere di inviare a Vostra Eminenza Reverendissima alcune notizie circa l'attuale situazione politica dell'Ungheria in rapporto agli interessi religiosi, molto più che mi pare di scorgervi qualche sintomo di nuovi orientamenti.

Le questioni politiche, che preoccupano seriamente l'opinione pubblica ungherese, sono - come sempre - due sole: riacquistare le terre perdute e riavere un re.

La prima, ossia l'irredentismo, ha ormai abbandonato tutte quelle forme di avventura, che qualche anno fa illudevano ancora qualche gruppo di patrioti. Oggi sono tutti convinti che l'unica via, che merita di esser tentata, è la via legale, cioè cercare di ottenere dalla Società delle Nazioni la revisione del Trattato di pace. Tutto l'irredentismo ungherese è oggi avviato per questa strada: la parola d'ordine è "revisione"; su questo punto l'Ungheria è compatta come un sol uomo. - Questa aspirazione si cerca di farla penetrare dovunque, nella scuola, nelle chiese, nei conventi, nel commercio, nello sport, ma soprattutto si cerca di diffonderla all'estero, invocando la revisione come un atto di giustizia. Qualche nazione, come Italia e Polonia, qualche cor- /fol. 59v/ rente dell'opinione pubblica, come in Inghilterra, sembra abbastanza favorevole al movimento revisionista ungherese.

Non posso tacere che qualche volta questa propaganda assume forme anche molto audaci, come quando recentemente tentò di imporre a una nuova chiesa di imminente costruzione il nome di *Chiesa della revisione*, ottenendo - appunto per questo suo nome - notevoli sussidi anche da acattolici: fortunatamente l'Emo Cardinale Serédi fece subito rilevare ai promotori la sconvenienza di questa denominazione per un tempio cattolico. - Tutto questo movimento però, più che politica, si può dire patriottismo: esso non divide, ma unisce gli ungheresi, e perciò - pur serbando le dovute cautele si può ammettere che si affermi anche a fianco della religione precisamente come avviene in ogni nazione per il puro sentimento patriottico.

L'altra questione invece, cioè la questione dinastica, è una fonte costante di penose scissioni, che in questi ultimi tempi sono andate sempre più inasprendosi. Ormai si può dire che l'Ungheria è divisa in tre grandi partiti: i legittimisti, i liberi elezionisti, e gli antiasturburghiani con o senza elezioni.

a.) - I legittimisti non amettono neppure *che* si possa mettere in dubbio la persone del re; per loro non vi è che Ottone, e quindi combattono energicamente ogni proposta di "elezioni". Questo partito rimane sempre il partito dei magnati, di gran parte del clero

¹¹⁶ Accusa ricevimento del Rapporto in data 31 Dicembre 1928, N. Prot. 2831/28. Vedi la minuta in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 31, fol. 61r. La copia bella sta in: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 24, fasc. 2, fol. 97r.

e dell'episcopato, e di quella parte del popolo che sente facilmente l'influenza del clero. - Da questa soluzione si auspica una rifioritura di cattolicesimo, una ristaurazione degli antichi privilegi; anche per questo il movimento legitimista è acutamente ostacolato dai protestanti. /fol. 60r/

b.) - Il partito dei liberi elezionisti, appunto perché con la libera elezione lascia adito a parecchie soluzioni, raccoglie molte aderenze anche disparate: vi si contano dei fautori di candidature collaterali di Casa d'Absburgo, dei fautori di candidature estere, e dei fautori di candidature ungheresi non di casa reale, ma già sperimentate al governo della nazione. È questo il partito preferito dai protestanti, perché sperano di poter così realizzare il loro sogno, non ostante le tradizioni cattoliche della corona ungarica.

c.) - Il partito degli antiasburghiani sarebbe quasi impercettibile, se non fosse all'occasione il più clamoroso: è il partito dei socialisti e di qualche altra frazione del popolo.

Il Governo si mantiene, apparentemente, estraneo: dichiara che la questione monarchica oggi non è matura, e cerca guadagnar tempo protraendo così l'attuale regime, che è a tutto vantaggio dei liberi elezionisti.

La mia impressione, dopo oltre tre anni di permanenza, è che il partito legitimista va piuttosto affievolendosi; lo deduco da queste constatazioni:

1.) - Oggi si parla con franchezza, pubblicamente della libera elezione e anche di repubblica: tanto che i legitimisti, nei loro discorsi, sono costretti a polemizzare contro costoro.

2.) - Il Governo ungherese, che aveva fino a ieri tollerato col silenzio qualunque affermazione legitimista, ora fece, per bocca del conte Bethlen, per quanto solo in una riunione privata, delle dichiarazioni molto forti, biasimando le affermazioni legitimiste come contrarie alla legge, e minacciando di procedere legalmente, se occorrerà, contro simili perturbazioni della pubblica /fol. 60v/ quiete.

3.) - La persona dell'attuale Governatore, che era rimasta quasi sempre nell'ombra, fedele al suo programma di Reggente, oggi si impone sempre più, forte di una popolarità, che il Governo cerca di procurargli molto abilmente, specie fra le fila dei protestanti e nelle sfere degli alti impiegati.

Data questa situazione è più che mai necessario che il cattolicesimo conservi la sua assoluta apoliticità. È difficile, qui più che altrove, creare questa mentalità, ma pure *non* sarebbe - a mio modesto avviso - non solo conforme alle alte direzioni della Chiesa, ma anche praticamente utile al cattolicesimo ungherese, il quale potrebbe così, invece di aspettare il suo rifiorimento dalla protezione dell'autorità politica, imporre per la sua intrinseca forza il rispetto dell'autorità politica, qualunque essa sia, verso i cattolici. - Senza dire poi che l'apoliticità dei cattolici concilierebbe subito maggiori simpatie alla religione presso ogni ordine di cittadini, non escluso il Governo.

La situazione si presenta però assai difficile: io mi limito alla più rigorosa apoliticità personale, ma non posso predicarla agli altri, perché arrischierei d'esser giudicato, per questo solo, un antilegitimista.

Chino al bacio, ecc.

1929

43

**AUGURI DEL CORPO DIPLOMATICO A SUA ALTEZZA IL
GOVERNATORE**

Rapporto N. 2015 del Nunzio Apostolico Mons. Cesare Orsenigo

al Card. Pietro Gasparri

Budapest 2 Gennaio 1929

N. Prot. AA.EE.SS. 64/29

Copia bella, dattiloscritta, firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 31, fol. 63r

Ieri col solito ceremoniale il Corpo Diplomatico ha presentato a Sua Altezza il Governatore gli auguri di capo d'anno. Nella mia qualità di decano mi son fatto interprete dei colleghi, esprimendo i voti che Vostra Eminenza vedrà nel discorso allegato: accludo pure il testo della risposta da parte di Sua Altezza.

Chino al bacio, ecc.

(con due allegati)

Discorso di Capo d'Anno del Nunzio Apostolico

Allegato al Nr. 2015/Ungheria, del 1 Gennaio 1929

Copia dattiloscritta, non firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., Fasc 31, fol. 65r

Altesse Sérénissime,

Le Corps Diplomatique accrédité auprès de la Personne de Votre Altesse Sérénissime tient à présenter à Votre Altesse ses vœux de bonheur à l'occasion du renouvellement de l'année.

C'est avec une confiance toujours plus grande, que nous regardons l'avenir de cette Europe bouleversée. De nouvelles conventions, des traités, des pacts contre la guerre viennent de créer ou de fortifier des liens internationaux, dont le but est d'assurer la tranquillité et le développement des nations. Le long et pénible travail, qui fut nécessaire pour y arriver, montre encore une fois quelle immense malheur fut la guerre!

Altesse Sérénissime,

Votre chère Hongrie n'est restée inférieure à aucun autre pays dans ce grand mouvement. Dirigée par une volonté vaillante et ferme, recueillant et unifiant toutes ses forces morales et matérielles, elle a su – malgré tant de difficultés – vivre, prospérer et tenir, avec toute dignité, sa place dans le concert des nations. Que Dieu bénisse, Altesse Sérénissime, ces grands efforts de Votre Patrie, et qu'Il accorde à la Hongrie, grâce à ses relations de plus en plus étroites avec les nations, sa prospérité et sa consolidation.

En exprimant ces vœux pour l'avenir de Votre Patrie, nous prions Votre Altesse de bien vouloir agréer au même temps les souhaits les plus sincères de bonheur, que nous formons pour Sa Personne et que nous présentons au nom aussi de nos Souverains et Chefs d'Etat.

Budapest, ce 1 Janvier 1929

Risposta di S. A il Governatore Horthy al Nunzio Apostolico

Allegato al Nr. 2015/Ungheria, del 1 Gennaio 1929

Copia dattiloscritta, non firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., Fasc 31, fol. 66r

Monsieur le Nonce Apostolique,

J'accueille avec un vif sentiment de gratitude les aimables vœux de nouvel an que Votre Excellence vient de me transmettre au nom du Corps Diplomatique. – Pendant l'année qui vient de s'achever le peuple hongrois, inspiré par [la] foi inébranlable dans sa destinée, a poursuivi avec une persévérance inlassable, malgré d'innombrables difficultés, le travail régénérateur par lequel il espère s'assurer un avenir tranquille et prospère. Il s'est particulièrement appliqué à créer des rapports amicaux avec les nations étrangères et à resserrer les liens d'amitié qui existaient. Les nombreux traités et conventions, dont la Hongrie fut signataire au cours des mois écoulés, sont d'ailleurs autant de preuves de sa volonté sincère de vivre en harmonie avec tous les pays.

Certes, l'oeuvre de relèvement économique du pays, bien qu'elle ait exigée de la nation d'immenses sacrifices, est encore loin de son terme. Conscient de ce fait, nous cherchons à amener par des échanges de vues et des négociations avec les États étrangers une situation susceptible d'améliorer les conditions de notre existence nationale afin de pouvoir employer toutes nos forces morales et matérielles à l'accomplissement de la tâche pacifique que nous nous sommes imposée.

En exprimant mes remerciements chaleureux pour les souhaits cordiaux dont Votre Excellence a bien voulu se faire l'interprète, j'ai plaisir à Vous adresser, Monsieur[s], mes vœux les plus fervents et je Vous prie de les transmettre à Vos Souverains et Chefs d'Etat.

Budapest ce 1 janvier 1929

44

AMMINISTRAZIONE BENI ECCLESIASTICI (FONDO RELIGIONE)

Rapporto N. 2062 del Nunzio Apostolico Mons. Cesare Orsenigo

al Card. Segretario di Stato Pietro Gasparri

del 21 Gennaio 1929

Minuta dattiloscritta, firmata

AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 28, fasc. 4, foll. 417r-420r

La pubblica stampa si è occupata largamente in questi giorni dell'amministrazione dei beni ecclesiastici detti "Fondo religione e studi", della cui irregolarità già ebbe occasione di riferire a Vostra Eminenza Reverendissima il mio antecessore e io pure in vari rispettosissimi rapporti ai numeri 569/1927, 1317/1928, 1464/1928 e ultimamente 1897/1928,¹¹⁷ inviando anche uno specificato rapporto dell'Emo Cardinal Serédi.

La questione fu portata in pubblico dal barone Forster*, presidente dimissionario della Commissione di controllo per l'Amministrazione di detti Beni, con una brochure di 92 pagine, stampata "a mo' di manoscritto", e poi diffusa fra amici politici, per guisa che arrivò ben presto anche nelle redazioni dei giornali.¹¹⁸ Il barone Forster con una documentazione abbastanza ricca fa una requisitoria contro l'operato del conte Klebelsberg, ministro dei culti, e del defunto cardinal Csernoch, accusandoli:

1). - Di aver preso gravi deliberazioni concernenti l'acquisto di certe azioni bancarie e la stipulazione di un prestito rilevante senza premunirsi del regolare e necessario consenso dei consiglieri, che si trovarono dinnanzi al fatto compiuto.

2). - Di aver male impiegato i capitali, causando delle svalutazioni non indifferenti.

3). - Di aver continuato ad amministrare non ostante che la Commissione di controllo mancasse del suo capo, perché infatti dopo le dimissioni del barone Forster non fu più eletto alcun Presidente laico, per guisa che il Ministro Klebelsberg finisce ad essere - dice il barone - il controllore di se stesso.

Nella brochure si dice che anche la Santa Sede, preoccupata di questa cattiva amministrazione, inviò tempo fa una lettera ai Vescovi amministratori, chiedendo spiegazioni, ma con nessun risultato. - Il barone Forster ha sollevata proprio nelle prime pagine della sua pubblicazione la questione di principio, dimostrando come questa Amministrazione di Beni Ecclesiastici, essendo sospeso il diritto di patronato regio per la mancanza del Re, è di esclusiva competenza della Santa Sede, precisamente come fu riconosciuto alla Santa Sede il diritto di nomina dei Vescovi. - La brochure conchiude proponendo la creazione di un nuovo organo amministrativo per detti Beni, cioè un Consiglio di tre o cinque membri, che secondo il barone potrebbero essere i seguenti: Il Cardinal-Primate in rappresentanza della Santa Sede - un membro del Parlamento - un membro del Senato - il Presidente della corte dei conti e un membro nominato dal Governo.

Lo scalpore sollevato dalla pubblicazione non durò molto: i giornali, quasi tutti legati finanziariamente al Governo, hanno offerto le loro colonne alla difesa governativa, che

¹¹⁷ Non pubblichiamo in questo volume.

¹¹⁸ B. Forster Gyula, *A főkegyúri jog gyakorlása, midőn nincs koronás király*. Nyomtatott, Kézirat gyanánt [L'esercizio del diritto del patronato, quando non c'è un Re incoronato, stampato, pro manoscritto]. Vedi: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 28, fasc. 4, ff. 416 (92 pagine non numerate dall'Archivio).

fu impostata in questi termini. Gravi rimostranze per aver offeso la memoria del venerato Cardinal Csernoch defunto: silenzio assoluto per quanto riguarda la questione del diritto di amministrazione; elenco stupefacente delle erogazioni fatte dal Fondo religione e studi a favore delle istituzioni cattoliche; ricognizione implicita di aver spesso agito all'infuori del regolamento, ma con l'attenuante ben sottolineata, che se il Ministro avesse dovuto sempre attenersi alle norme regolamentari prima di prendere una deliberazione molti affari sarebbero sfumati, senza poterli concludere e il danno per il Fondo Religione e studi sarebbe stato assai maggiore; e finalmente il richiamo alle gravi crisi finanziarie del paese per giustificare le svalutazioni che del resto colpirono tutte le amministrazioni e banche in misure anche più disastrose.

Ora la stampa tace, ma credo che vi sarà un'eco di tutto questo nella prima seduta della Commissione di controllo. Per quanto riguarda il diritto di amministrazione dei Beni questo incidente ha portato certo un po' più di luce; qualche giornale, in risposta ai democratici, che reclamavano al Parlamento o al Senato il diritto di vigilare sull'amministrazione del Fondo religione e studi, ha dichiarato francamente l'incompetenza di tali enti, dato il carattere ecclesiastico dei beni. Ma come poi la Santa Sede possa esercitare questo diritto di amministrazione, nessuno osa dirlo.

Per parte mia, attesa la mentalità ungherese e utilizzando l'occasione offerta dalla lettera dell'Eminentissimo Cardinal-Primate, ritengo sarebbe opportuno che la Santa Sede, invece di autorizzare i Vescovi membri della Commissione di controllo a tenere il loro posto, delegasse l'Episcopato ungherese ad amministrare questi beni, lasciando poi agli Ordinari stessi di decidere come debbasi esercitare tale delegazione nei confronti del Governo attuale e anche, se occorre, in collaborazione col Governo stesso. - Questa delegazione, che potrebbe essere anche solo quinquennale, sarebbe implicitamente una sconfessione della Commissione di controllo istituita legalmente dal Re Apostolico a suo tempo, ma destituita oggi d'ogni base legale, e al tempo stesso, pur affermando il diritto della Santa Sede, non offenderebbe la suscettibilità nazionale ungherese. - Si potrebbe anche aggiungere, almeno come raccomandazione, che l'Episcopato dovrebbe riservare esclusivamente a sé tutto quanto riguarda la distribuzione dei beni stessi, ossia l'assegnazione dei sussidi alle istituzioni cattoliche: altro infatti è l'impiego dei Beni per farli fruttare e altro è l'uso che si fa dei frutti. Il Governo potrà essere coamministratore per quanto riguarda il primo atto, ma non è bene intervenga come amministratore anche per il secondo atto, ossia la distribuzione dei frutti o proventi. Per questo dovrebbe avere fiducia piena nell'episcopato ungherese. - Queste mie idee sono un po' dissimili da quanto esposi nel mio ultimo rispettoso rapporto, ma rispondono, spero, alla mentalità creata dall'incidente che ho riferito, e tendono ad utilizzare sempre meglio il momento a vantaggio della Santa Sede.

Chino al bacio, ecc.

45

AMMINISTRAZIONE BENI ECCLESIASTICI (FONDO RELIGIONE)

Rapporto N. 2072 del Nunzio Apostolico Mons. Cesare Orsenigo

al Card. Segretario di Stato Pietro Gasparri

Budapest, 25 Gennaio 1929

Minuta dattiloscritta, firmata

AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 28, fasc. 4, foll. 422r-424r

Mi affretto a spedire a Vostra Eminenza Reverendissima, dopo aver fatto la copia, l'acclusa lettera dell'Emo Cardinal Serédi,¹¹⁹ non avendo osato riassumerla in un cifrato, come suggeriva l'Eminentissimo, per timore di non riuscire chiaro a sufficienza. Spero che sarà pervenuto a Vostra Eminenza un mio recente rispettoso rapporto, in data 21 corr. mese Nr. 2062,¹²⁰ spedito però senza aver conferito con l'Eminentissimo Cardinale, il quale quindi ignora ancora oggi le proposte che mi son permesso di sottoporre alla considerazione di Vostra Eminenza con detto rapporto.

Dalla lettera qui acclusa risulta che è ormai arrivato il momento di decidere chi deve, durante quest'interregno, che potrebbe essere anche definitivo, esercitare il diritto di Patronato Regio per quanto concerne l'amministrazione dei Beni del "Fondo religione e studi". Finora era stato esercitato abusivamente dal Ministro dei culti, che dice di essere "il continuatore giuridico del Re Apostolico" con la collaborazione non autorizzata dalla Santa Sede dell'Episcopato.

Dopo la venuta dell'Emo Cardinal Serédi però si sente che spira un'aria diversa. Mi consta che nell'ultima adunanza della Commissione di controllo, tenuta il 19 dicembre un ottimo laico, il conte Maurizio Esterházy ex-ministro, prendendo occasione da un piccolo ma significativo incidente ha protestato energicamente "contro le manovre che tendono a sostituire al sospeso patronato regio un neo-patronato del Ministro dei culti". Poi è venuta la pubblicazione Forster, la quale demolisce moralmente tutta la Commissione di controllo, tanto che ora il Senato si propone di intervenire per stabilire un'amministrazione più sicura.

Io sono d'avviso, che se il Cardinale Primate, prendendo atto del desiderio del Senato in quanto riconosce insufficiente l'attuale Commissione di controllo, potesse però rispondere che la sistemazione di questa amministrazione, in base al patronato-regio non compete al Senato, ma all'Episcopato ungherese, perché la Santa Sede ha precisamente delegato durante l'interregno questa amministrazione all'Episcopato ungherese, le velleità del Senato sarebbero disarmate. Arrogarsi infatti l'esercizio del patronato regio sui beni ecclesiastici in confronto alla Santa Sede può aver l'aria di un gesto patriottico, e sarebbe difficile opporsi; ma arrogarsi questo diritto, quando la Santa Sede l'ha conferito ai Vescovi "ungheresi", sarebbe quasi un'offesa al carattere di patronato regio, ossia ai privilegi reali, che i legittimisti custodiscono gelosamente, specie di fronte al Governo del Reggente.

Ottenuto questo, dovrebbe poi essere compito dell'Episcopato, oggi providenzialmente presieduto dal Cardinal Serédi, costituire subito una nuova Commissione con una

119 Vedi il documento seguente.

120 Vedi il documento precedente.

saggia compartecipazione di laici competenti, in quisa da soddisfare tutte le preoccupazioni del Senato e del Parlamento. Nulla vieta, mi pare, che entri a coamministrare anche il Ministro dei culti, ma enterebbe con ben altra veste e senza la pretesa di essere il continuatore del Re Apostolico, il che equivale a continuare i privilegi del Re Apostolico anche nell'ipotesi di una repubblica.

Se poi, come ho già accennato nel mio ultimo rispettoso rapporto, l'Episcopato saprà (e bisognerebbe obbligarlo almeno segretamente) riservarsi completamente libera da ogni ingerenza laica o governativa la ripartizione dei frutti annui di questi beni, pure ammettendo di dover dare alle autorità governative un resoconto a titolo di informazione, la libertà della Chiesa sarebbe quasi completa, e in ogni modo mi pare sia il massimo a cui si possa aspirare.

Il Cardinale-Primate attende istruzioni: penso che Vostra Eminenza potrà forse dar-mele anche con un cifrato.

Chino al bacio, ecc.

AMMINISTRAZIONE BENI ECCLESIASTICI (FONDO RELIGIONE)

Lettera N. 2071 del Card. Serédi al Nunzio Apostolico Mons. Cesare Orsenigo
del 23 Gennaio 1929

Minuta dattiloscritta alla Nunziatura, non firmata

Allegato al Rapporto N. 2072 del N. A. al Card. Segretario di Stato

AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 28, fasc. 4, foll. 421rv-421arv

Eccellenza Reverendissima,

È nota a Vostra Eccellenza Reverendissima la polemica suscitata dalla brochura del Barone Forster sull'amministrazione dei beni del Fondo culto e studio. Finora tale questione fu agitata solamente nella stampa. Ora però secondo le mie informazioni sarà portata anche all'Alta Camera del Parlamento Ungherese. Visto il carattere ecclesiastico dei beni in questione, il Parlamento Ungherese certamente non è competente a prender delle misure su di essi. Eppure si potrà portare all'Alta Camera tale affare, perché l'art. III. della legge 1847/48, sulla responsabilità dei Ministri di Stato parlando dei diversi affari, i quali dal Re verranno affidati ai Ministri responsabili di Stato, non distinse tra gli affari appartenenti al Sovrano e tra quelli, che sono personali al Supremo Patrono e per conseguenza lasciò anche i beni ecclesiastici nella competenza del responsabile Ministro dei culti e P[ubblica] I[istruzione]. Quando poi nell'art. I. della legge 1920 per tutto il periodo, finché il diritto patronato regio resterà sospeso, quella parte di tale diritto, che riguarda la presentazione delle persone ecclesiastiche ai benefici, venne cancellata dai diritti del Reggente d'Ungheria: niente fu stabilito riguardo ai beni ecclesiastici. Laonde il Ministro dei Culti e P[ubblica] I[istruzione] continuò a sorvegliare sull'amministrazione dei beni beneficiari, nonché ad amministrare per mezzo del personale del proprio Ministero i beni del Fondo Culto e studio. Quando avevano ancora il Re, il Ministro era responsabile a lui, e ciò in questo senso: negli affari dello Stato era responsabile al *Sovrano*; negli affari ecclesiastici al *Supremo Patrono*. Ora però in questi ultimi affari non è responsabile a nessuno. Io - come più volte ho spiegato a Vostra Eccellenza - non potendo levare dalle

mani del Ministro gli affari ecclesiastici, ho cercato di ravvicinare le prescrizioni del diritto ecclesiastico. Quindi nella Commissione di controllo dell'amministrazione del Fondo culto e studi ho fatto prendere la decisione, che la Commissione ogni anno darà resoconto all'Episcopato Ungherese.

Benché tale provvedimento è noto ai membri dell'Alta Camera, nondimeno parecchi di loro ritengono, che questo non basta, perché durante l'interregno il Ministro deve essere responsabile anche a qualche organo dello Stato. Perciò nell'Alta Camera sarà proposto un progetto di decreto secondo cui la stessa Camera dovrebbe eleggere tra i proprii membri cattolici un certo numero di persone, le quali *sotto la presidenza del Primate d'Ungheria* studierebbero la questione e farebbero un progetto di legge per formare qualche organo, a cui il Ministro dei Culti e P. I. sarebbe responsabile non soltanto relativamente all'amministrazione dei beni del Fondo culto e studi, ma anche riguardo a tutta la sua ingerenza nell'amministrazione dei beni ecclesiastici in Ungheria, specie durante la vacanza delle sedi vescovili. Non vi è dubbio, che il progettato organo di controllo, di cui parliamo, sarebbe ugualmente contrario al diritto canonico, come lo è l'art. III della legge 1847/48. E per questa ragione la presenza del Primate tra le persone da eleggersi dalla Camera Superiore per preparare il progetto di legge relativamente a tale organo urterebbe al diritto canonico, poiché indirettamente riconoscerebbe il diritto del Parlamento di immischiarsi negli affari ecclesiastici.

Avendo io risaputo da qualche membro dell'Alta Camera, quanto sopra, cercai di spiegargli la natura del diritto patronato regio, nonché il carattere dei beni ecclesiastici. Credo di averlo convinto, che in questi affari il nostro Parlamento non era affatto competente, purnondimeno egli mi dichiarò, che la suddetta proposta sarebbe fatta, poiché i membri nell'Alta Camera dovranno basarsi sulle leggi dello Stato. Dopo tante mie repliche egli ammise, che al punto di vista mio si può sostenere, che tutte le leggi ungheresi che riguardano i detti affari ecclesiastici sono sbagliate e quindi ogni ingerenza dello Stato dovrebbe essere esclusa: però i borghesi non pensano così. Comunque sia, io prevedo, che la suddetta proposta sarà fatta. E non so, se converrebbe impedirla. Poiché facendo astrazione dall'incompetenza del Parlamento, pare, che il progettato organo di controllo realmente sarebbe più conveniente dello stato attuale, in cui il Ministro dei culti e P. I. fa le sue ingerenze negli affari ecclesiastici senza alcuna responsabilità.

Posto il fatto, che anche volendo, non potrei impedire la suddetta proposta e che per conseguenza l'Alta Camera si occuperà della questione, di cui parliamo è certo che io e tutto l'Episcopato Ungherese fra pochi giorni dovrà decidersi e dovrà scegliere tra due mali: prender parte nella Commissione, la quale preparerebbe il progetto di legge sul controllo del Ministro, e così riconoscerebbe indirettamente la competenza del Parlamento in affari ecclesiastici, oppure tenersi lontano dalla Commissione, e lasciare poi al capriccio dei laici la preparazione del progetto di legge in questione.

Visto, che io forse dopo la prima seduta plenaria dell'Alta Camera dovrò dichiarare, se accetterò o meno la presidenza della Commissione, che preparerà il menzionato progetto di legge, *prego la Vostra Eccellenza Rev.ma i voler gentilmente domandare la S. Sede con un telegramma cifrato: se posso o meno accettare la presidenza di detta Commissione, e se in quest'ultimo caso debbo protestare, oppure posso dissimulare l'incompetenza del Parlamento?*

Vorrei notare ancora, che naturalmente in caso, che prendessi parte nella Commissione, potrei proporre, che, quale organo di controllo, venga indicato l'Episcopato Unghere-

se. Debbo però confessare, che tale mia eventuale proposta difficilmente passerebbe nella Commissione e per fermo non passerebbe affatto nel Parlamento.

Mentre però la Vostra Eccellenza Rev.ma di voler comunicarmi la risposta della S. Sede con proporzionata sollecitudine, con i sensi di verta stima e gratitudine godo raffermarmi...

AMMINISTRAZIONE BENI ECCLESIASTICI (FONDO RELIGIONE)

Lettera N. 2086 del Nunzio Apostolico Mons. Cesare Orsenigo al Card. Serédi

Budapest, 29 Gennaio 1929

N. Prot. Segreteria di Stato 3861/29

Minuta dattiloscritta, firmata

AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 28, fasc. 4, fol. 425r

Sua Eminenza il Cardinal Segretario di Stato di Sua Santità, accusando ricevuta della domanda inviata da Vostra Eminenza Reverendissima per il tramite di questa Nunziatura Apostolica il 20 novembre u. s. No. 3861,¹²¹ mi autorizza di comunicare a Vostra Eminenza “che la Santa Sede incarica l’Episcopato dell’amministrazione del Fondo in questione, quindi il Cardinale-Primate può assumere presidenza Consiglio Amministrazione, in cui possono essere associati anche membri laici”.

Per quanto l’attuale comunicato non accenni all’ultimissima richiesta di Vostra Eminenza, mi pare però che con questa delegazione all’Episcopato ungherese vi sia abbastanza, per poter risolvere anche le ulteriori questioni.

Chino al bacio, ecc.

AMMINISTRAZIONE BENI ECCLESIASTICI (FONDO RELIGIONE)

Lettera N. 586 del Card. Serédi al Nunzio Apostolico Mons. Cesare Orsenigo

del 7 Febbraio 1929

N. Prot. Nunz. 2071

Copia bella, firmata

AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 28, fasc. 4, foll. 428rv

Eccellenza Reverendissima!

Accusando ricevuta delle stimatissime lettere in data 29 Gennaio (N. 2086/29)¹²² e 5 Febbraio (N. 2110/29)¹²³ corr. dell’Eccellenza Vostra Reverendissima, debbo rilevare, che la prima risposta della S. Sede non riguarda e la seconda non scioglie la mia domanda inviata ai 23 Gennaio corr. per il tramite della Nunziatura Apostolica alla Segreteria di Stato di Sua Santità. Laonde credo poter legittimamente dedurre, che la S. Sede

¹²¹ Si tratta di una lettera precedente del card. Serédi che non fu pubblicato in questo volume.

¹²² Vedi il documento precedente.

¹²³ Non pubblicato in questo volume.

intende rimettere al mio giudizio quello che si dovrà fare in proposito, condividendone però con me la responsabilità. Da parte mia cercherò di far tutto, che la responsabilità del Reg. Ministro dei culti e P. I. sia dovuta all'Episcopato Ungherese, oppure ad un organo di controllo, il quale verrebbe creato dallo stesso Episcopato. Se ciò non riuscisse, allora forse dal Parlamento vi sarà creato un simile organo di controllo, il quale quantunque ecclesiasticamente illegale, praticamente però sarebbe più conveniente dello stato attuale, in cui non vi è alcun controllo.

Colgo anche quest'occasione per esprimere i sensi di profonda stima e venerazione, con cui godo di raffermarmi...

AMMINISTRAZIONE BENI ECCLESIASTICI (FONDO RELIGIONE)

Lettera N. 2140 del Nunzio Apostolico Mons. Cesare Orsenigo al Card. Serédi

Budapest, 11 Febbraio 1929

Minuta dattiloscritta, firmata

AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 28, fasc. 4, fol. 429r

In possesso della pregiatissima lettera di Vostra Eminenza Reverendissima N. 586 in data 7 corr.,¹²⁴ mi permetto in seguito alla conversazione già avuta in merito di precisare ancor meglio il mio pensiero.

A mio mio modesto avviso la Santa Sede, affidando all'Episcopato ungherese l'incarico di amministrare il Fondo Religione e Studi, gli ha implicitamente conferito anche il diritto di risolvere le varie difficoltà, che possono sorgere nell'esercizio stesso di tale incarico, attesa specialmente l'attuale situazione nei confronti dell'antica commissione di controllo. Con ciò mi pare che la responsabilità, a cui Vostra Eminenza acenna, debba essere condivisa direttamente dall'Episcopato. - In questo ordine di idee mi pare che Vostra Eminenza è già entrata perfettamente: io ho creduto solo opportuno metterle in iscritto per mia personale tranquillità.

Chino al bacio, ecc.

[Allo stesso tema si sono trovati due altri documenti dal giugno del 1930:]

124 Vedi il documento precedente.

46

**CIRCA LA POTESTÀ DELL'E.MO CARDINALE SERÉDI NELLA
PARTE DELL'ARCHIDIOCESI DI ESZTERGOM SITUATA
IN CECOSLOVACCHIA**

Dispaccio al Mons. Pietro Ciriaci, Nunzio Apostolico a Praga
Vaticano, 3 Giugno 1930
N. Prot. AA.EE.SS. 1838/30
Copia bella, dattiloscritta, firmata
Minuta: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 44, P.O., fasc. 42, fol. 33r

Eccellenza Reverendissima,

Sarei grato a Vostra Eccellenza Rev.ma se volesse farmi sapere qual'è la potestà che l'E.mo Cardinale Serédi esercita nella parte dell'archidiocesi situata in Cecoslovacchia e retta da un Amministratore Apostolico. A norma del diritto ed a quanto risulta a questa Segreteria di Stato, sembra che nessuna potestà sia esercitata dall'E.mo Serédi. Ad ogni modo Le sarei grato se volesse fornirmi qualche informazioni al riguardo.

Con sensi ..

Rapporto N. 15802 del Mons. Pietro Ciriaci, Nunzio Apostolico a Praga,
risconto al Mons. Pizzardo
Praga, 6 Giugno 1930
Copia bella, dattiloscritto, firmato
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 44, P.O., fasc. 42, fol. 32r

Oggetto: Card. Serédi

Eccellenza Rev.ma,

In riscontro al pregiato foglio dell'Eccellenza Vostra Rev.ma N. 1828/30, del 3 corrente, mi do premura di significarLe che è realmente così come Ella mi scrive, che cioè l'E.mo Serédi non esercita alcuna potestà nell'Amministrazione Apostolica di Trnava. Profitto...

[Qui finiscono i testi di due documenti trovati, si continua con i Rapporti del 1929:]

47

VISITA DI DEPUTATI UNGHERESI AL SANTO PADRE

Rapporto N. 2234 del Nunzio Apostolico Mons. Cesare Orsenigo

al Card. Pietro Gasparri

Budapest, 10 Marzo 1929

N. Prot. Segreteria di Stato 79337

Copia bella, dattiloscritta, firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 31, foll. 68rv

Minuta: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 30, fasc. 3, foll. 141r-142r

Un gruppo di deputati ungheresi cattolici, appartenenti politicamente ai diversi partiti di destra, e che già si erano raccolti nella Casa dei Padri Gesuiti per un Corso di spirituali esercizi, vi sono tornati giovedì sera per una predica di preparazione alla S. Comunione, vi restarono la notte, e la mattina appresso fecero al S. Pasqua collettivamente.

Io stesso ebbi il piacere di distribuire loro la S. Pasqua. Secondo il costume ungherese fui ricevuto alla porta da tutto il gruppo riunito, e il Ministro della Giustizia, Signor Zsitvay* mi rivolse un saluto, in cui richiamando la “liberazione della Santa Sede dalle indegne catene del latrocinio... chiedeva la benedizione sulla conculcata Ungheria, onde quanto prima possa esser liberata dalle indegne catene del latrocinio essa pure”. Io ho risposto congratulandomi per il buon esempio di fede e di pietà, dichiarandomi orgoglioso di rappresentare il Santo Padre presso una nazione tanto cattolica, e ho aspettato a dare la benedizione in chiesa: e in realtà tutto passò tranquillo. Ho riferito tutto questo per mostrare come facilmente gli ungheresi intrecciano i loro interessi politici, del resto nobilissimi, anche alle più ascetiche funzioni religiose.

Ora questi stessi deputati hanno in programma di venire a Roma in pellegrinaggio verso le feste di Pentecoste, per rendere omaggio al SANTO PADRE in occasione del SUO anno giubilare e in occasione dell'avvenuta riconciliazione col Governo Italiano; e mi prepararono di assumere le necessarie informazioni per quanto concerne la visita al SANTO PADRE. La risposta non urge, ma ho pensato che era meglio segnalare subito l'avvenimento a Vostra Eminenza Reverendissima.¹²⁵

Chino al bacio, ecc.

125 Trasmissione dell'istanza al “Mgr. Maestro di Camera di S[ua] S[antità]”, in data 24 Aprile 1929, N. Prot. Segreteria di Stato 79337, vedi: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 31, fol. 70r.

48

PELLEGRINAGGIO DEI 100 DEPUTATI E SENATORI A ROMA

Dispaccio N. 1726/29 del Card. Segretario di Stato Gasparri

al Nunzio Apostolico Mons. Cesare Orsenigo

Vaticano, 18 Agosto 1929

N. Prot. Nunz. 2700

Copia bella, dattiloscritta, firmata

Minuta: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 31, fol. 84rv

Copia bella: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 29, fasc. 31, foll. 23rv

Eccellenza Reverendissima,

Dalla lettera qui unita in copia del Rev. P. Adalberto Bangha, della Compagnia di Gesù, dei 3 c.m., l'Eccellenza Vostra Rev.ma rileverà che si sta organizzando in Ungheria un pellegrinaggio di quasi 100 deputati e senatori. Ciò risponde pienamente a quanto Vostra Eccellenza aveva già annunciato nel Suo stimato Rapporto N. 2234 del 10 marzo scorso.

Il Santo Padre, pure apprezzando altamente le pie e rette intenzioni degli Onorevoli che vorrebbero venire a rendergli omaggio, non crede tuttavia opportuno che abbia luogo questo pellegrinaggio, che potrebbe essere interpretato come un pellegrinaggio politico.

L'Eccellenza Vostra è perciò vivamente pregata a dissuaderne gli organizzatori, in modo tale però che appaia come suggerimento suo personale e non come indicazione venuta dall'alto.

Nell'affidare questo delicato incarico all'esperimentata prudenza e tatto dell'Eccellenza Vostra, mi pregio rafferarmi ...

firmato, Gasparri

Allegato al Dispaccio N. 1726/29 della S. Congr. AA.EE.SS.:

Pellegrinaggio dei 100 deputati e senatori a Roma

Lettera del P. Adalberto Bangha S. J.

al Eccellenza Reverendissima,

Budapest, 3 Agosto 1929

N. Prot. AA.EE.SS. 1725/29

Copia bella: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 31, fol. 82rv

Copia dattiloscritta: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 29, fasc. 3, fol. 24r

avuto il 15

MAGYAR KULTÚRA SZERKESZTŐSÉGE

BUDAPEST

VIII. HORÁNSZKY UTCA 10.

Telefon: "József" 12-05.

Eccellenza Reverendissima,

Mi permetta di rivolgermi a V[ostra] E[ccellenza] in una questione confidenziale e abbastanza grave.

I deputati ungheresi vogliono fare un pellegrinaggio a Roma, per salutare il Santo Padre al suo giubileo sacerdotale e per festeggiare la riconciliazione coll'Italia. Quasi 100 deputati e senatori cattolici di tutti i partiti (con eccezione dei socialisti) si sono iscritti al pellegrinaggio, il quale dovrebbe giungere a Roma i primi giorni di ottobre. Il presidente del Consiglio stesso, Conte Bethlen, benchè calvinista, approva molto il progetto, considerando forse piuttosto la parte politica del passo. I deputati però vanno col desiderio serio di fare un pellegrinaggio sacro e religioso; il progetto stesso è nato nella Casa di Esercizi, ove una quarantina dei deputati e senatori hanno fatto gli Esercizi. Al capo del pellegrinaggio vi sarà S. E. Monsignore Giuseppe Vass, Ministro di Stato, e probabilmente anche un altro Ministro cattolico (Zsitvay). Io dovrei andare con loro come Direttore spirituale.

Mi pare che un tale pellegrinaggio potrebbe riuscire di grande utilità per la Chiesa, da noi e anche forse fuori del paese. Credo anche che S. S. ne avrà piacere e consolazione. Però due dubbi sorgono, sui quali umilmente domanderei il parere di V. E. Cioè:

1.) Il pellegrinaggio sopra descritto sarà veramente gradito alla Santa Sede e al S. Padre? Perché i deputati e senatori vogliono andare, dopo esser favoriti da una udienza dal S. Padre, anche al Governo */fol. 82v/* Italiano e possibilmente anche dal Re. Perché la riconciliazione non pare da tutti i lati perfetta, non c'è pericolo che qualche cosa - per adesso imprevedibile - intervenga e distrugga l'armonia del pellegrinaggio? Mons. Vass ha espresso il timore che forse la sua persona non è abbastanza grata al Vaticano (senza saperne la ragione) e che forse sarebbe meglio cedere il posto del Capo del pellegrinaggio a un altro Ministro; in caso al laico Zsitvay?

2.) Dall'altra parte non bisogna temere che il pellegrinaggio dei deputati non sarà gradito al governo italiano? Esso alle prime indagini ha risposto che riceverà i deputati con grandissimo piacere e gli tratterà come suoi ospiti ecc. Ma possiamo fidarci alle belle parole? Ultimamente l'on. Mussolini ha rifiutato l'udienza all'ex-Presidente del Consiglio

ungherese Carlo Huszár, il quale venne a Roma in pellegrinaggio col Card. Serédi. V. E. capirà che uno schiaffo simile - un rifiuto cortesissimo e palliato, però un rifiuto - sarebbe una umiliazione disgustante, e l'opinione pubblica in Ungheria ne attribuirebbe la ragione al carattere sacro e religioso del pellegrinaggio. Mai un pellegrinaggio simile non si organizzerebbe più.

Dei due dubbi l'uno, riguardante il piacere della S[ua] S[antità], V. E. potrebbe risolvere da se subito; l'altro naturalmente no; ma forse congetturando o anche informandosi sì. In ogni modo saremmo contentissimi e saremmo a V. E. gratissimi se ci potesse dare una parola di consiglio anche riguardo al secondo dubbio. Nessuno - fuori del mio P. Provinciale - sa che io mi rivolgo a V. E., e nessuno lo saprà. V. E. potrebbe favorirmi della Sua risposta sia per mezzo del nostro Nunzio, sia direttamente, adoperando la busta qui annessa.

Ringraziando anticipatamente, di V. E.
devotissimo
Adalberto Bangha, d. C. d. G. [m. p.]
Superiore della Residenza dei Gesuiti.

49

VISITA A ROMA DEL CONTE ALBERT APPONYI

Rapporto N. 2423 del Nunzio Apostolico Mons. Cesare Orsenigo
al Card. Segretario di Stato Gasparri
Budapest, 21 Maggio 1929

Minuta dattiloscritta, non firmata

Minuta: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 29, fasc. 2, foll. 17r-18r

Mi faccio un dovere di comunicare a Vostra Eminenza Reverendissima, che Sua Eccellenza il conte Alberto Apponyi è venuto ieri ad annunciarmi il suo prossimo viaggio a Roma, pregandomi di facilitargli l'udienza presso il SANTO PADRE e presso Vostra Eminenza, aggiungendo che aveva però già incaricato il Ministro Ungherese costì di chiederla d'ufficio.

S. E. il conte Apponyi, che conta ormai 83 anni, è qui in Ungheria oggetto di una simpatia veramente sentita da parte di tutti, attesi i buoni servizi che rende alla sua patria: il Governo stesso gli affida spesso gravi incarichi, non ostante che per le sue opinioni nettamente legittimiste figuri fra gli oppositori del Governo stesso. La sua vita dal punto di vista cattolico è piissima: si comunica ogni giorno. Egli viene a Roma per tenervi una conferenza;¹²⁶ ma il vero scopo del suo viaggio è di poter esporre al Capo del Governo e al Re il suo punto di vista nella questione monarchica, molto più che dubita sia stata presentata da altri in senso molto diverso. Forse vi accennerà anche nelle udienze in Va-

126 Cfr. Lettera m. s. del Conte Apponyi del 5 giugno 1929 al Nunzio, copia bella, m.s., firmata, in: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 29, fasc. 2, fol. 19r. Vedi ancora: Conferenza tenuta da S. E. il Conte Alberto Apponyi il 29 maggio 1929 nell'Aula Magna della Regia Università di Roma: "La Santa Corona Ungherese" [corrigge: Sacra Corona], stampata, 11 pagine, nun numerati archivisticamente, vedi: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 29, fasc. 2, foll. 20ss.

ticano, sebbene egli sappia con che rigorosa coerenza la Santa Sede si conservi estranea a tutte le questioni politiche che non toccano la religione.

Per quanto riguarda la situazione reale del paese in ordine a questa questione, io non ho che confermare quanto scrivevo nel mio rispettoso rapporto N. 1934 dell'11 dicembre scorso.¹²⁷

Mi è pervenuto a suo tempo il venerato Dispaccio di Vostra Eminenza N. 79530 in data 2 corr.¹²⁸ - Di questi giorni trovasi a Budapest una Commissione italiana per le feste alla Legione Italiana che combattè unitamente agli ungheresi per l'indipendenza nel 1848. Io fui assente dalla città due giorni per presenziare a Cinque Chiese una riuscitissima festa in onore di Sua Santità in occasione del Suo Giubileo Sacerdotale: oggi però avrò occasione di incontrarmi con i Membri della Rappresentanza Italiana a un ricevimento presso S. A. il Governatore, ove è invitato tutto il Corpo Diplomatico.

Non ho creduto di mandare a Vostra Eminenza uno speciale Rapporto per la visita del Sottosegretario Grandi*, essendosi svolta esattamente, come era stata preannunciato. Un solo punto fu modificato all'ultima ora, sostituendo a una gita in provincia una visita solenne a Strigonia, per guisa che Sua Eminenza il Cardinale Primate ebbe occasione di offrire anche un pranzo, al quale parteciparono il Sottosegretario i membri della Legazione Italiana, il Ministro agli Esteri Ungherese e qualche altro ungherese. Il cardinale brindò, rievocando il suo lungo soggiorno in Italia, alla salute di Sua Santità e del Re d'Italia: il Sottosegretario Grandi ringraziò con un gesto molto gentile, ma non parlò.

Chino al bacio, ecc.

50

CIRCA LE CONFERENZE IN UNGHERIA DEL CAN. ANTONIO SANCHO DI PALMA

Rapporto N. 2507 del Nunzio Apostolico Mons. Cesare Orsenigo
al Card. Pietro Gasparri,
Budapest, 16 Giugno 1929
N. Prot. AA.EE.SS. 1194/29
Copia bella, dattiloscritta, firmata
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 31, foll. 72rv

Credo mio dovere segnalare in precedenza un avvenimento, che si sta preparando in Ungheria, e che potrebbe avere un'interpretazione meno gradita presso le Potenze della Piccola Intesa con qualche ripercossione anche verso la Santa Sede.

I giornali Ungheresi annunciano l'arrivo per il 25 luglio di un canonico spagnolo, certo Antonio Sancho di Palma,* il quale avrebbe appreso la lingua ungherese approfittando della permanenza nella sua città di una signorina ungherese pittrice, alla quale lui avrebbe contemporaneamente insegnato lo spagnolo, allo scopo di visitare l'Ungheria e di tenervi dei discorsi. (Si annuncia un gran discorso per la festa di S. Stefano nella Basilica.) Il lato politicamente discutibile di questa visita del canonico spagnolo è che i giornali ungheresi

¹²⁷ Vedi sopra, pagg. 220s.

¹²⁸ Non pubblicato in questo volume.

cercano lueggiare la sua tournée, forse a sua insaputa, come una propaganda contro il trattato del Trianon e in favore della revisione. Un quotidiano, il “Kis Ujság”, il 26 maggio pubblicava un articolo con questo titolo: “Un nuovo Rotheemere [sic! - Rothermere*] spunta nella Spagna - Don Antonio Sancho... - Il Rotheemere spagnolo fra non molto verrà a Budapest”.¹²⁹ Queste stesse parole ripeteva sotto il ritratto. Qui accluso vi è un illustrato cattolico con una dizione non /fol. 72v/ meno revisionista: trattandosi di giornale cattolico l’asserzione assume autorità e suscita sospetti, che possono riverberarsi anche sulle autorità cattoliche. - Se davvero questo viaggio del canonico spagnolo fosse qui sfruttato in senso politico, io non mi meraviglierei che qualche deputato di Praga o di Bukarest se ne faccia eco in Parlamento.

Impedire il viaggio ora mi sembra molto pericoloso, ma ottenere che il suddetto canonico spieghi preventivamente lo scopo del suo viaggio in senso turistico od ecclesiastico, escludendo ogni interpretazione politica, mi pare potrebbe forse ottenersi, prendendo occasione di queste pubblicazioni. Io naturalmente devo restare molto estraneo, perciò non ho creduto opportuno richiamarvi l’attenzione dell’Emo Cardinale Serédi, e mi sono limitato a queste comunicazioni confidenziali e riservate, lasciando a Vostra Eminenza di occuparsene, se pure lo giudicherà opportuno.

Chino al bacio, ecc.

51

NOTIZIE POLITICO-RELIGIOSE

Rapporto N. 2492 del Nunzio Apostolico Mons. Cesare Orsenigo
al Card. Segretario di Stato Gasparri
Budapest, 10 Giugno 1929

Copia bella, dattiloscritta, firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 49 P.O., fasc. 45, ff. 67rv-68r

Minuta: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 29, fasc. 1, foll. 6r-7r, 9r

In vista della prossima visita a Roma dell’Emo Cardinal Serédi e delle eventuali conversazioni circa le questioni pendenti di Ungheria, mi permetto di inviare rispettosamente a Vostra Eminenza queste informazioni confidenziali:

1). - Per quanto riguarda la questione dell’ingerenza governativa nell’Amministrazione dei Beni Ecclesiastici ho già riferito a Vostra Eminenza con mio rispettoso rapporto N. 2456 del 30 maggio u. s.,¹³⁰ in cui segnalavo il lavoro prudente e fermo dell’Emo cardinal Primate in unione con tutto l’Episcopato ungherese.

2). - L’Ungheria si appresta a celebrare il prossimo anno le feste centenarie di Sant’Emerico, il figlio di San Stefano Re di Ungheria. Mi consta che un apposito Comitato ha già elaborato un programma grandioso di festeggiamenti, e che verrà sottoposto alla S. Sede specie per due punti, cioè per ottenere l’invio alle Feste di un Cardinale-Legato e per poter indire un Convegno a Budapest della Gioventù Cattolica di tutto il mondo. Mi permetto far presente rispettosamente a Vostra Eminenza che vi è fra i cattolici di Unghe-

¹²⁹ Ritagli dalla stampa ungherese, vedi: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 29, fasc. 1, f. 12r-12ar-13r.

¹³⁰ Non pubblicato in questo volume.

ria una particolare tendenza, frutto di lunghe tradizioni, ad associare il cattolicesimo con la monarchia: la tendenza si intensifica ogni volta il Governo attuale assume atteggiamenti poco favorevoli al cattolicesimo (ciò che avviene assai raramente) oppure sfavorevoli al legittimismo (ciò che avviene molto frequentemente). Alla fine del prossimo anno avremo anche le elezioni e naturalmente i partiti cercano di prepararsi utilizzando ogni occasione per la propaganda elettorale - Non è necessario faccia rilevare a Vostra Eminenza la particolare delicatezza di festeggiamenti in onore di un Santo che fu figlio di re. D'altra parte è bene che i cattolici ricordino solennemente quei Santi, a cui è legata anche la storia dell'Ungheria e la gloria della nazione, ed è certo nell'interesse del puro cattolicesimo che queste feste riescano solenni. Solo è necessario procedere cautamente per assicurare alle feste un carattere esclusivamente religioso: a questo potrà giovare il fatto dell'adesione governativa, anzi sarebbe bene assicurarsi preventivamente la partecipazione ufficiale del Governo, come del resto è uso in Ungheria. Un'astensione governativa, anche velata, darebbe alle feste - nel caso specifico - un carattere politico.

3). - Comincia a far capolino qualche tentativo di organizzare anche qui l'Azione Cattolica. Anche l'Emo Card. Serédi se ne occupa, ma finora non vi è nulla di concreto. Mi pare però di scorgere, da parte di alcuni, una mentalità, che ritengo poco conforme agli intenti dell'Azione Cattolica: si desidera mettere a capo della nuova organizzazione i soliti noti dirigenti di un vecchio movimento cattolico, che era asservito alla politica. Io inclinerei invece a dare al nuovo movimento uomini nuovi, non legati alla politica per la loro condizione di deputati e per il loro colore politico già ben noto. Se questo non è possibile, perché mancano uomini nuovi capaci, domanderei che venga risparmiato il nome di Azione Cattolica, in attesa di poterla organizzare come deve essere: meglio arrivare tardi, ma sicuri, che presto, ma snaturando l'indole dell'organizzazione.

Chino al bacio, ecc.

52

CAN. ANTONIO SANCHO E LE SUE CONFERENZE IN UNGHERIA

Rapporto N. 3963 del Mons. Federico Tedeschini*, Nunzio a Spagna,

al Card. Pietro Gasparri

Santiago de Compostela, 24 Luglio 1929¹³¹

N. Prot. AA.EE.SS. 1709/29

Copia bella, dattiloscritta, firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 31, foll. 78rv

In ossequio alle venerate istruzioni comunicatemi dall'Em.za Vostra Rev.ma col Dispaccio n. 1194/29,¹³² mi sono recato a premura di partecipare al Revdo Canonico Antonio Sancho di Mallorca che la sua tournée di conferenze in Ungheria poteva presen-

131 Accusa ricevimento in data 18 Agosto 1929, N. AA.EE.SS. 1709/29, vedi: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 31, fol. 80r.

132 Vedi il Dispaccio in data 20 Giugno 1929. Minuta manoscritta in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 31, fol. 75r.

tare aspetti delicati e compromettenti, qualora non la precedessero giustificazioni atte ad escludere ogni intenzione di propaganda politica.

Il Rev.mo Canonico Jaime Homar, Vicario Capitolare di Mallorca, a mezzo del quale ho fatto la comunicazione al Sancho, mi risponde una lettera nella quale, pur assicurandomi di aver avuto promessa formale dal can. Sancho di tenere in conto l'avvertenza fattagli, tuttavia non mi pare dia quelle assicurazioni assolute che mi attendevo e che esige la delicatezza di questo affare.

È bene intanto che l'Em.za Vostra sappia che per il canonico Sancho esiste già in Nunziatura un curioso ed eloquente precedente in fatto di relazioni sue con elementi ungheresi. - Qualche mese fa mi giunse denuncia perché il suddetto Canonico frequentava in Mallorca, con una eccessiva assiduità, una Signorina Ungherese, pittrice, giustificando le sue visite col desiderio di */fol. 78v/ apprendere l'ungherese*. - Io non tralasciavo di far ammonire severamente dal Vicario Capitolare il Canonico in parola, ed egli promise di desistere. Invece per altra denuncia sono venuto a conoscere che il Canonico non ha smesso le sue relazioni con la signorina ungherese, e ne ha solo cambiata la forma, in peggio. È andato infatti in sua compagnia a visitare l'Esposizione di Barcellona, e si propone accompagnarsi con essa persino nel celebre viaggio *politico* di Ungheria. Io allora ho avvisato di nuovo il Vicario Generale di Mallorca, ingiungendogli di evitare che questo avvenisse e di richiamare severamente al dovere quell'imprudente sacerdote. - Il Vicario mi ha risposto di avere nuovamente ammonito il Canonico e che questi ha promesso non solo di non fare il viaggio con la Signorina in parola, ma di troncare con essa ogni relazione.

Come vede Vostra Em.za, la politica di questo Canonico è in funzione di qualche cosa ancor più riprovevole. Ad ogni modo voglio credere che in Ungheria non farà nè il politico, nè lo scandaloso; e seguirò a tenerlo d'occhio, sebbene io non abbia troppa fiducia nella energia di quel Vicario Capitolare.

Inchinato al bacio ...

53

L'UNGHERIA E IL GIUBILEO DEL SANTO PADRE¹³³

Rapporto N. 3001 di Sac. Umberto Kaldeway

al Card. Segretario di Stato Pietro Gasparri

Budapest, 7 dicembre 1929

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 31, foll. 85rv-86r

(con inserto)

Non sarebbe facile inviare all'Eminenza Vostra Reverendissima un resoconto completo dei festeggiamenti, sia religiosi che civili, che, specialmente in questi giorni, si svolgono in tutta l'Ungheria per il Giubileo Sacerdotale del SANTO PADRE. Tra i collegi, maschili e femminili, le scuole, compresa l'Università, i seminari, v'è una santa emulazione

¹³³ Si tratta del 50° dell'ordinazione sacerdotale di Papa Pio XI, il 20 dicembre 1929. In tale occasione fu indetto uno straordinario anno giubilare. Cfr.: Costituzione Apostolica "Auspicientibus nobis" del 6 gennaio 1929; e Lettera enciclica "Quinquagesimo ante anno" del 23 dicembre 1929.

per distinguersi, con Messe, Comunioni generali ed accademie, nel manifestare l'amore filiale e la profonda venerazione per il SANTO PADRE. Per l'OSSERVATORE ROMANO ne ho redatta una succinta, ma fedele relazione, che mi do premura di qui compiegare.

L'Arciduca Giuseppe ha inviato uno dei suoi ufficiali aiutanti a questa Nunziatura, con la preghiera di far pervenire a SUA SANTITÀ, in occasione del giubileo sacerdotale, i devoti omaggi ed auguri, suoi e della sua Consorte AUGUSTA.

Per questo Giubileo l'Episcopato Ungherese, con a capo il Primate, ha pubblicato due lettere collettive. Una in latino, diretta specialmente al clero secolare e regolare, per animarli sempre più allo zelo e all'esercizio delle virtù sacerdotali.¹³⁴ L'altra, in ungherese, che dovrà esser letta il 15 prossimo, in tutte le chiese, ricorda ai fedeli che “mentre le grandi nazioni dell'Occidente, le quali /fol. 85v/ debbono all'Ungheria non solo il tranquillo svilupparsi della loro cultura, ma anche, forse, se continuano ad esistere, l'hanno presto dimenticata, la Santa Sede e il Santo Padre invece hanno sempre messo in luce i meriti che noi, anche mettendo in pericolo la vita della nostra stessa nazione, ci siamo acquistati, attraverso i secoli, come difensori e guardiani della Chiesa e della civiltà cristiana. Il Santo Padre spesso ci ha dato segni della Sua speciale benevolenza. E amore speciale dev'esser pure contraccambiato con amore speciale. Per noi Ungheresi, perciò, il giubileo del Santo Padre dev'essere più prezioso che per qualsiasi altro sulla terra. Nella Persona del Papa noi veneriamo il Rappresentante di Cristo, il quale, attraverso l'ininterrotta serie dei Suoi gloriosi Predecessori, si ricongiunge direttamente a Gesù Cristo.”¹³⁵

Come è noto all'Eminenza Vostra Reverendissima, l'il corrente partirà, da Budapest, un numeroso pellegrinaggio, guidato dall'E.mo Cardinal Serédi, per prender parte alle feste giubilari in Roma. Con i pellegrini partirà il dono che il Governo Ungherese vuole umiliare al Santo Padre, e che, come è pure noto all'Eminenza Vostra, si compone di una preziosa raccolta di 1000 volumi, rilegati ognuno in pergamena bianca, di grande valore artistico, e che trattano della storia della Nazione Ungherese e della Chiesa in Ungheria, dell'archeologia, dell'arte e della letteratura ungherese.¹³⁶

Prostrato al bacio ... /fol. 86r/

134 “Caritas Christi urget”, lettera pastorale della Conferenza dei Vescovi indirizzata al clero, in data 25 ottobre 1929. In questo periodo le lettere pastorali della Conferenza Episcopale Ungherese indirizzati al clero erano stilati in lingua latina.

135 “Dicsőségesen uralkodó”, lettera pastorale della Conferenza dei Vescovi indirizzata al popolo, in data 25 ottobre 1929.

136 Il dono di 1057 libri è custodito nella Biblioteca Apostolica Vaticana, come “Collezione Ungheria” Vedi sull'internet: http://www.vatlib.it/home.php?pag=fondi_custoditi

1930

54

**GLI AUGURI DEL CORPO DIPLOMATICO A SUA ALTEZZA IL
REGGENTE**

Rapporto N. 3060 del Nunzio Apostolico Mons. Cesare Orsenigo
al Card. Segretario di Stato Gasparri
del 1 Gennaio 1930

N. Prot. AA.EE.SS. 132/30

Copia bella, dattiloscritta, firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 31, fol. 87r

Minuta: AAV, ARCH. NUNZ. UNGHERIA, busta 31, fasc. 5, fol. 179r

(con 2 inserti)

Ho l'onore di inviare a Vostra Eminenza Reverendissima il testo del discorso, col quale - nella mia qualità di Decano del Corpo Diplomatico - ho espresso a Sua Altezza il Reggente di Ungheria gli auguri per il nuovo anno. Accludo pure copia del discorso di risposta. La cerimonia si è svolta come d'abitudine, con l'intervento di tutti i Colleghi residenti a Budapest. Sua Altezza il Reggente si è ritirato subito, appena finito il discorso, limitandosi a una stretta di mano al Nunzio Apostolico e omettendo di tener circolo, a causa di un forte raffreddore, che da qualche giorno lo perseguita.

Chino al bacio, ecc.

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 31, fol. 89r

Allegato N 3060 Ungheria

Altesse Sérénissime,

Je suis heureux de l'honneur, qui m'échoit – comme interprète des membres du Corps Diplomatique ici présents – de pouvoir exprimer à Votre Altesse des vœux ardents de bonheur et de prospérité pour l'année qui commence.

Faire mieux connaître la Hongrie, lui éviter l'isolement, intensifier ses relations avec les autres États fut le souci constant de vos compatriotes au cours de ces dernières années. Ces nobles efforts, dus à la clairvoyance de Votre Altesse et du Gouvernement Royal hongrois, ont atteint déjà des résultats remarquables: des relations nouvelles, des amitiés précieuses ont souvent répondu aux espoirs de la Nation.

Par les accords qu'elle a signé la Hongrie a marqué tout le prix, qu'elle attache à la conciliation et à l'arbitrage, participant ainsi à la grande oeuvre tendant à la solution pacifique des conflits.

Altesse Sérénissime,

Je souhaite que la compréhension mutuelle et les bonnes relations entre Votre chère patrie et les autres nations puissent se développer encore davantage dans cette nouvelle année, sachant que ce qui sert à unir et lier les États sert aussi à leur prospérité et à leur avenir.

Qu'il me soit permis de réitérer à Votre Altesse Sérénissime les voeux de bonheur, que nous formons pour Sa Personne à l'occasion du renouvellement de l'année au nom de nos Chefs d'État, comme au nôtre.

Texte du discours prononcé par Son Altesse Sérénissime le Regent du Royaume de Hongrie à l'occasion de la réception des membres du Corps Diplomatique à Budapest, le 1 janvier 1930.

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 29, P.O., fasc. 31, fol 90rv

AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 31, fasc. 5, foll. 180rv

Monsieur le Nonce Apostolique,

C'est avec un vif sentiment de gratitude que je reçois en ce premier jour de l'année les aimables voeux que Votre Excellence vient de me transmettre au nom des membres du Corps Diplomatique.

Il m'a été particulièrement agréable d'accueillir les paroles empreintes de sympathie à l'égard de mon pays par lesquelles Votre Excellence a rappelé les efforts que le peuple hongrois accomplit depuis des années en vue d'améliorer les relations qui le lient aux nations étrangères.

L'année qui vient de se terminer marque une nouvelle période de labeur infatigable. L'oeuvre de reconstruction du pays a exigé de la nation à la suite des circonstances défavorables d'énormes sacrifices qui épuisent ses ressources matérielles.

Nous sommes décidés à poursuivre résolument le travail pacifique en vue de nous assurer un avenir satisfaisant. Le peuple hongrois espère que ses efforts tendant vers ce but seront facilités de la part des nations par la compréhension de la nécessité de concilier d'un façon juste et équitable leurs intérêts réciproques.

La grave situation qui règne dans les états européens surtout dans le domaine économique n'admet pas que ces états se nuisent l'un à l'autre, car cela amènerait partout un appauvrissement toujours plus croissant et en beaucoup d'endroits la misère générale, qui est la source des maux sociaux.

Voyant s'affirmer dans le monde entier la tendance vers la concentration, les états européens doivent devenir de plus en plus conscients du fait qu'ils ne sauraient se passer de leur concours mutuel. C'est pour cette raison que nous avons à nous occuper en premier lieu du problème de la collaboration. J'ai la confiance que la civilisation occidentale aura la force pour trouver la bonne voie à suivre et qu'elle ne manquera pas d'exercer ainsi d'une manière heureuse son influence sur la formation future du monde.

En exprimant une fois de plus mes remerciements chaleureux pour les souhaits cordiaux dont Votre Excellence a bien voulu se faire l'interprète j'ai le plaisir à Vous adresser, Messieurs, mes voeux les plus fervents et je Vous prie de les transmettre aussi à Vos Souverains et Chefs d'Etat.

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK – FONTI CONSULTATE

Archivio della Sezione per i Rapporti con gli Stati
(della Segreteria di Stato di Sua Santità) (ASRS)
S. Congregazione per gli Affari Ecclesiastici Straordinari) (AA.EE.SS.)

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, Periodo IV

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, Anno 1925–1943, pos. 27-29 P.O., fasc. 30
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, Anno 1925–1930, pos. 29, P.O. fasc. 31
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, Anno 1927–1957, pos. 40 P.O., fasc. 38-39
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, Anno 1924–1938, pos. 43-46, P.O. fasc. 42
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, Anno 1929–1930, pos. 49 P.O., fasc. 45

Archivio Apostolico Vaticano (già Archivio Segreto Vaticano)

AAV, Arch. Nunz. Ungheria

AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 13, fasc. 10
AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 14, fasc. 10
AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 16, fasc. 4
AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 17, fasc. 4
AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 19, fasc. 1/1
AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 20, fasc. 3, 4, 5, 6, 8
AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 23, fasc. 14
AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 24, fasc. 2, 3, 4
AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 25, fasc. 1
AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 28, fasc. 4
AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 29, fasc. 1, 2, 3
AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 30, fasc. 3
AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 31, fasc. 5

NÉVMUTATÓ – INDICE DEI NOMI

- Acerbi, Angelo 8, 10
Augusztin királyi hercegasszony 113j
Albert/Albrecht Ferenc József főherceg,
Habsburg-Tescheni 26, 30, 75, 77, 79,
113j, 141, 146, 173, 177a
Andrássy Gyula/Giulio, gróf/conte 50, 51, 75,
80, 81, 81j, 147, 173, 179
Apponyi Albert 47, 92, 93, 137, 137j, 147,
190, 191, 235, 235j
Assisi Szent Ferenc, San Francesco d'Assisi
66, 164
- B. Cs. lásd: Csíky Balázs**
Bangha Béla SJ 38, 92, 96, 117, 135, 136, 146,
147, 190, 194, 215, 233, 234, 235
Baranyay Jusztin Gyula OCist 92, 147
Baranyay Lajos/Luigi 118, 146, 147, 190, 216
Barcza György, Nagyalásnyoi 46, 86j, 142j,
148
Barluzzi, Antonio 84, 148, 182
Bethlen István gróf/conte, bethleni 17, 18, 19,
20, 28, 29, 35, 41, 43, 44, 46j, 48, 49, 50,
51, 52, 65, 67, 73, 75, 77, 78, 79, 80, 81,
81j, 82, 84, 85, 88, 97, 98, 99, 116, 123,
135, 148, 150, 163, 164, 165, 171, 173,
175, 177, 178, 179, 182, 186, 195, 196,
197, 213, 221, 234
Bernolák Nándor 49j, 148, 156
Békefi Remig O.Cist. 25, 148
Biffi, Monica M. 12j, 59j, 155
Blume, Michael A. S.V.D. 8, 10
Bonifác VIII. pápa 85j
Borromei Szent Károly 16, 16j, 58
Boromissza Tibor dr. 109, 148, 207
Bottari de Castello, Alberto 8, 10
Brentano, Theodore 17j
- Breyer István/Stefano 34, 34j, 35, 53, 104,
105, 148, 202, 203
Burgio báró 68, 166
- Calles, Plutarco Elias 107, 107j, 205, 205j
Ciriaci, Pietro 133, 148, 231
Csáky Károly Emmánuel, Körösszegi és ador-
jáni gróf 114, 148, 211, 212
Cs. B. lásd: Csíky Balázs
Csernoch János 13, 17, 18, 42, 43, 44, 45, 48,
64j, 74, 82, 83, 87, 87j, 104, 127, 148, 172,
180, 185, 185j, 202, 224, 225
Csíky Balázs (Cs. B.) 4, 14, 27j, 43j, 45j, 57j,
86j, 87j, 88j, 90j, 92j, 155, 156, 184j, 186j
Csizmadia Andor 25j, 28j, 46j, 155
Clerk, George Russel Sir 38, 152
Csóty Géza 24
- Dudás Róbert Gyula 4, 5, 14, 15, 23j, 156
- Esterházy Mór/Maurizio gróf/conte 129,
148, 226
Erdő Péter 15j, 86j, 155
Ernszt/Ernst Sándor 74, 148, 172
Érszegi Márk 4, 14
- Fejérdy András 11j, 13j, 16j, 20j, 27j, 41j, 66j,
102j, 156, 157, 200j
Ferenc pápa 115j
Fioretti, Federico 19j, 33, 51, 79, 148, 177,
177j
Fodor Veronika 49j, 156
Forster Gyula 55, 56, 127, 127j, 129, 130, 149,
224, 224j, 226, 227
- Gasparri, Pietro 11, 13, 14, 22, 27, 27j, 35, 26,
37, 38, 40, 41, 42, 42j, 43, 45, 46, 47, 49,

- 50, 51, 52, 53j, 54, 55, 56, 57, 63, 63j, 64, 65, 68, 69, 70, 71, 73, 75, 76, 78, 79, 82, 84, 86, 86j, 89, 90, 90j, 92, 94, 95, 97, 97j, 99, 101j, 103, 103j, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 115, 116, 116j, 117, 119, 119j, 122, 125, 127, 128, 134, 135, 137, 138, 139, 140, 141, 143, 149, 161, 161j, 162, 163, 166, 167, 168, 169, 171, 173, 174, 176, 177, 180, 182, 183, 184, 184j, 187, 188, 188j, 191, 192, 193, 195, 195j, 197, 201, 201j, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 212, 214, 214j, 215, 217, 217j, 220, 222, 224, 226, 232, 233, 235, 236, 237, 238, 239, 241
- Gecsenyi Patricia 49j, 156
- Gergely Jenő 39j, 40j, 44, 44j, 45j, 50j, 155, 156
- Glattfelder Gyula/Giulio 46j, 54, 65, 86j, 91j, 105, 105j, 106, 109, 110, 111, 111j, 121, 149, 163, 184j, 189, 202, 203, 204, 207, 208, 209, 219
- Göncz Árpád 8, 10
- Grandi, Dino 137, 138, 149, 236
- Habsburg-Lotharingiai József Ágost főherceg,**
Arciduca Giuseppe 68, 79, 149, 167, 177, 240
- Haller István 28j, 49j, 149, 156
- Hamerli Petra 22j, 37j, 156
- Hanauer Árpád István 37, 86j, 91j, 92, 113, 114, 149, 184j, 189, 189j, 211
- Hansen, Hubertus S.V.D 12, 12j
- Harza Lajos 21j
- Hirschler József 66, 150, 164
- Hitler, Adolf 12j, 16, 59, 150, 155
- Hivatal József 99j, 156
- Hock János 29
- Hollósi Gábor 49j, 156
- Homar, Jaime 140, 150, 239
- Horthy Nikolette 21j
- Horthy Miklós 17, 19, 20, 26, 27, 30, 33, 58, 64j, 82, 95, 99, 126, 150, 180, 193, 197, 223
- Horthy Miklós ifjabb 21, 22, 42, 83j, 150, 180
- Horthy Zsófia 21j, 42
- Huszár Károly/Carlo 136, 235
- Ickx, Johan 11j, 13j, 33j, 34j, 102j, 156, 200j
- Janusz, Juliusz 8, 10
- János Pál, II. pápa, John Paul II 8, 10
- József főherceg, Arciduca Giuseppe, lásd:
Habsburg-Lotharingiai József Ágost
főherceg
- Juhász Gyula 52j, 156
- Kakasy Judit** 142j, 156
- Kaldeway, Umberto 86j, 107, 108, 141, 150, 184j, 205, 206, 239
- Károly IV. király, Habsburg-Lotharingiai Károly 25, 30, 37, 50, 69j, 92, 113, 113j, 147, 150, 154, 167j, 189, 189j, 211
- Károlyi Imre 42
- Károlyi Mária Consuelo 21, 42, 82j, 150, 180
- Károlyi Nikolett 21j, 42
- Károlyi Zsófia 21j, 42
- Khuen-Héderváry Sándor 78, 121, 122, 150, 177, 219
- Kiss Dávid 49j, 156
- Klebensberg Kúnó gróf/conte 17, 22, 23, 25, 25j, 27, 27j, 28, 43, 44, 48, 52, 55, 56, 68, 70, 78, 79, 83, 97, 113j, 117, 127, 150, 166, 169, 176, 177, 181, 195, 214, 224
- Klestenitz Tibor 27j, 157
- Kohl Médárd, 103, 150, 202
- Kónya István 36j, 37j
- Korompai Eszter 4, 14
- Kossuth Lajos 38, 47, 92, 93, 150, 190, 191
- Kovács József/Giuseppe 66, 164
- Ladányi Andor** 49j, 156
- Lajos/Luigi II. király/re 68, 167
- Lányi József 33, 104, 151, 202
- Lindenberger János/Giovanni 119j, 120, 151, 217j, 218
- Luther Márton/Martin Lutero 42, 96, 151, 194
- Luttor Ferenc 23, 53, 53j, 103, 103j, 116, 116j, 151, 201, 214, 214j
- Majláth Gusztáv** 104, 151, 202
- Meszlényi Zoltán 25j, 156
- Mészáros János 26, 34, 63j, 151
- Mosonyi Dénes 26, 151
- Mrkonjic, Tomislav 11j, 14j, 36j, 68j, 155, 156, 157, 166j
- Mussolini, Benito 18, 19, 52, 78, 136, 149, 151, 176, 234
- Nagy János 72, 151, 170, 184

Novák István 104, 202

Nyisztor Zoltán 16

Orsenigo, Cesare 7, 9, 10, 12, 13, 13j, 16j, 17, 18, 19, 19j, 20, 20j, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 27j, 28, 29, 30, 31, 31j, 33, 34, 34j, 35, 36, 36j, 37, 39, 41, 42, 42j, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 63, 64, 65, 68, 68j, 69, 70, 71, 73, 73j, 75, 76, 78, 82, 84, 86, 89, 90, 90j, 91j, 92, 92j, 94, 95, 97, 97j, 99, 101j, 103, 105, 106, 109, 110, 111, 112, 114, 115, 116, 117, 119, 121, 122, 125, 127, 128, 130, 131, 132, 134, 135, 137, 138, 139, 143, 151, 161, 162, 163, 166, 166j, 167, 168, 169, 171, 173, 174, 176, 180, 182, 183, 184, 186, 187, 188, 188j, 191, 192, 193, 195, 195j, 197, 201, 203, 204, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 214, 215, 217, 219, 220, 222, 224, 226, 227, 229, 230, 232, 233, 235, 236, 237, 241

Ozanam Frigyes (Ozanam, Antoine Frédéric) 58

Ottaviani, Alfredo Mons. 112j, 210j

Ottó főherceg, Habsburg; Ottone, Arciduca, Asburgo 26, 30, 52, 79, 80, 123, 151, 177, 178, 179, 220

Pacelli, Eugenio, lásd még: XII. Piusz pápa 57, 90j, 152

Papp Antal 67, 152, 165

Patay József/Giuseppe 66, 152, 164

Pál VI. pápa 27j

Pásztor Lajos 11j

Pintér Gábor 15, 15j

Pintér László 106, 107, 152, 204, 205

Piusz, VII. pápa, lásd még: Pacelli 16, 27j, 34

Pius, XI. pápa, lásd még: Ratti 11, 12, 34, 46, 52, 57, 58, 58j, 59, 68j, 91j, 99j, 114j, 141j, 142j, 151, 152, 156, 157

Piusz, XII. pápa 59, 152

Platania, Gaetano 11j, 156

Prohászka Ottokár 30, 44, 48, 74, 87j, 152, 172, 185j

Ratti, Achille, lásd még: XI. Piusz pápa 11, 16, 34, 58j, 152, 166j, 189j, 239j

Rauber, Karl-Josef 8, 10

Ráczné Baán Krisztina 49j, 156

Rácz János 49j, 156

Rákosi Mátyás 18, 152

Révész István 37, 152

Ripka Ferenc 41, 47, 72j, 152

Riemer Gyula 33

Romsics Ignác 49j, 157

Rothermere lord, Harold Harmsworth, Rothermere 18, 23, 23j, 138, 138j, 152, 153, 237

Rott Nándor/Ferdinando 66, 104, 113, 113j, 116, 152, 164, 202, 211, 214

Rotta, Angelo 7, 9, 11j, 12j, 13j, 16, 20, 20j, 31j, 36j, 90j, 152, 187j

Rubalcava 115, 212, 213

Ruyssen, Georges-Henri 115j, 157, 213j

Sancho, Antonio di Palma 18, 23, 23j, 24, 37j, 138, 138j, 140, 153, 236, 237, 238, 239

Sanfilippo, Matteo 11j, 156

Schioppa, Lorenzo 7, 9, 11, 12, 16, 16j, 22, 22j, 25, 25j, 28, 28j, 31, 34j, 36, 36j, 37j, 38, 39, 53, 57, 58, 63j, 104, 153, 156, 161j, 202

Scitovszky Tibor 70, 153, 168

Serédi Jusztinián OSB 19, 23, 24, 27, 27j, 38j, 43j, 45, 45j, 46, 47, 53, 55, 56, 56j, 57, 57j, 83, 86j, 87, 87j, 88, 90j, 91j, 99j, 103, 105, 120, 121, 123, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 136, 139, 142, 142j, 153, 180, 184j, 185, 185j, 188j, 201, 203, 218, 219, 220, 224, 226, 227, 229, 230, 231, 235, 237, 238, 240

Shvoy Lajos 44, 85j, 118, 118j, 153, 216

Simeon/Simeone próféta 80, 80j, 179, 179j

Somorjai Ádám OSB 4, 5, 7, 9, 11j, 12j, 13j, 14, 14j, 20j, 22j, 26j, 33j, 37j, 90j, 91j, 155, 156, 157, 188j, 189j

Somorjai Gabi 4, 14, 101j, 121j

Stircea, Trajan 107, 153, 205

Strausz István dr. 111, 112, 112j, 153, 209, 210j

Stotzingen, Fidelis von 46, 90j, 188j

Szent Imre herceg, Sant'Emérico 65, 139, 163, 237

Szent István király, Santo Stefano re d'Ungheria 17j, 22, 24, 47, 65, 80, 94, 111, 112, 112j, 138, 139, 163, 178, 179, 184, 191, 209, 210, 210j, 237

Szentes Anzelm O.Cist 52j

Székely (Stauder) Gyula/Giulio 119j, 120, 153, 217j, 218

- Szmrecsányi Lajos 41, 70, 88, 88j, 91j, 92j, 97, 153, 168, 186, 186j, 189j, 195
- T**anczik Balázs 82j, 157
- Tardini, Domenico 119j, 217j
- Tarján M. Tamás 50j
- Tedeschini, Federico 23, 140, 153, 238
- Teleki Pál gróf 18, 49, 153
- Tomori Pál 68, 166
- Tóth Krisztina 11j, 13j, 14j, 16j, 25j, 26j, 27j, 28j, 29j, 33j, 35j, 36j, 41j, 43j, 55j, 57j, 156, 157, 177j
- Tóth Tamás 4, 14
- Tusor Péter 11j, 14j, 16j, 33j, 35j, 36j, 55j, 57j, 86j, 156, 157, 177j, 184j
- U**dvarvölgyi Zsolt 5, 14, 15
- V**ass József/Giuseppe 22, 26, 28, 36j, 40, 43, 74, 83, 95, 97, 98, 99, 136, 154, 172, 181, 193, 195, 196, 197, 234
- Vaszary Kolos 45, 87j, 150, 154, 185j
- Verseghy Nagy Elek, Ministro Alessio Nagy de Versegh 27j, 44, 47, 86j, 101, 184, 199
- Virág Ferenc 26, 37, 43, 66j, 70, 154, 168
- W**alkó Lajos/Luigi 20, 26, 31, 54, 63, 70, 77, 92j, 97, 107, 121, 154, 162, 168, 169, 175, 190j, 195, 205, 219
- Wlassics Gyula 47, 154
- Wright, J. Butler 17j
- Z**adravec (Uzdóczy-Zadravec) István 18, 37, 104, 154, 202
- Zichy Gyula/Giulio gróf/conte 13, 26, 30, 37, 65, 66j, 68, 88, 88j, 108, 154, 164, 166, 186, 186j, 206
- Zita királyné 79, 80, 154, 177
- Zinner Tibor 4, 5, 14, 33, 49j, 156
- Zombori István 4, 27j, 156, 157
- Zsitvay Tibor 134, 136, 154, 232, 234

HELYNÉVMUTATÓ – INDICE DEI NOMI GEOGRAFICI

- A revízió temploma (Regnum Maria-num templom, Budapest, Chiesa della revisione) 122-123, 151, 220
- Anglia, Egyesült Királyság 64, 76, 79, 80, 122, 148, 152 Inghilterra 163, 174, 178, 220
- Apostoli Szentszék, Santa Sede, Római Szent-szék, szentszéki - lásd még: Vatikán 7, 9, 10, 11, 11j, 13, 13j, 15, 16j, 17, 18, 19, 20, 22, 23, 26, 27, 27j, 28, 29j, 30, 31, 31j, 33, 33j, 34, 35, 35j, 36, 37, 38, 39, 40j, 41, 41j, 43, 44, 45, 47, 49, 50, 53, 54, 56, 57, 58, 59, 65, 66, 67, 68, 70, 84, 85, 86, 88, 91, 92, 95, 97, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 110, 119j, 120, 121, 122, 127, 128, 129, 131, 132, 134, 136, 138, 139, 141, 148, 149, 152, 153, 155, 156, 157, 163j, 164, 165, 166, 168, 169, 182, 183, 184j, 186, 189, 193, 195, 199, 200, 200j, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 208, 213j, 216, 217, 217j, 218, 219, 224, 225, 226, 229, 230, 232, 234, 236, 240
- Ambrosiana Könyvtár 11, 58j
- Amerikai Egyesült Államok (Észak-Amerikai Egyesült Államok), amerikai 17j, 23j, 59, 79, 149, 153
- Amszterdam 34, 36, 149
- Argentína 151
- Assisi 70, 168
- Augustineum (Bécs) 103j
- Ausztria, Austria 18, 64, 80, 92, 93, 147, 154, 163, 167j, 178, 189j, 190, 191
- Árpád-házi Szent Margit-templom (Veszprém) 113j
- Barcelona, Barcellona 140, 239
- Belgio 177j
- Berlin 12, 31, 31j, 57, 58, 59j, 147, 152
- Bécs, bécsi legitimisták 18, 81, 103j, 113
- Bolívia 149
- Bologna 65, 163
- Brazília 149, 150
- Brüsszel 33, 149
- Budapest, Bazilika (Szent István Bazilika, Basilica di S. Stefano) 24, 96, 138, 194, 236
- Budapest, budapesti, fővárosi, fővárosi plébáni-ák 7, 9, 11, 12, 22, 24, 33, 34, 35, 37j, 38, 39, 42, 45, 47, 49, 51, 57, 58, 59, 63, 64, 65, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 78, 79, 82, 84, 84j, 86, 89, 90, 92, 93, 95, 96, 97, 98, 99, 99j, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 111, 112, 112j, 114, 115, 117, 119, 121, 122, 125, 126, 127, 128, 131, 132, 134, 137, 138, 139, 141, 142, 143, 144, 149, 150, 151, 152, 153, 155, 156, 157, 161, 162, 163, 166, 167, 168, 170, 171, 172, 173, 174, 176, 177, 177j, 180, 181, 182, 182j, 183, 184, 187, 188, 190, 191, 192, 194, 195, 196, 197, 201, 202, 204, 205, 207, 208, 209, 210j, 211, 212, 214, 215, 217, 219, 220, 222, 223, 224, 226, 229, 230, 232, 235, 236, 237, 239, 240, 241
- Budapest-Csepel, Budapest része, csepeli Weiss Manfréd-művek 17
- Budapesti Egyetem (Pázmány Péter Tudo-mányegyetem) 82j, 108, 147, 157, 206
- Budapest Felső-vizivárosi Szent Anna templom 24
- Budapest, Hárshegyi Cserkészpark 24
- Budapest-Horánszky utcai jezsuita rendház 136
- Budapest-Mátyás-templom (koronázótemplom) 24, 76, 174
- Budapesti Nunciatura, Dísz-téri palota 10, 17, 20, 25, 33, 34, 63, 64, 90, 108, 131, 141, 148, 162, 187, 206, 229, 239
- Budapesti Operaház 18
- Budapest-Szabó Ervin tér 152

- Budapest-Szerb Ortodox templom 108, 108j, 206
- Budapest-Szilágyi Dezső téri református templom 21, 42, 83j
- Budaörs, budaörsi csata 113j
- Buffalo 23j, 156
- Bukarest 138, 237
- Bükk (hegység) 24
- Chicago 149
- Collegium Germanicum et Hungaricum (Róma) 103j, 151
- Comói-tó 11
- Csanád, csanádi püspök, Csanádi püspökség, csanádi egyházmegye Magyarországon maradt része 25, 28, 46j, 54, 80, 85, 91j, 105, 109, 110, 110j, 119, 119j, 120, 121, 148, 149, 163, 184j, 189j, 202, 203, 207, 208, 208j, 217, 217j, 218, 219,
- Csehország, Csehszlovákia 46j, 64, 64j, 65, 67, 80, 85, 133, 148, 152, 154, Boemia 163, Czecho-Slovacchia, Cecoslovacchia 165, 178, 183, 187j, 231
- Csele-folyó 68, 167
- Debrecen, Debreceni Apostoli Kormányzóság 24, 28, 120, 218
- Dourgne apátság (Franciaország) 46, 90j, 188j
- Ecuador 149
- Eger, egri, egri érsek 28, 41, 46, 46j, 48, 70, 71, 72, 74, 88j, 91j, 114, 153, Agria 168, 169, 170, 172, 186j, 189j, 212
- Eichstätt 12, 16, 59
- Elba-szigete 67j
- Eperjes 104, 202
- Erdély, erdélyi püspökség, erdélyi püspök, Transilvania 104, 151, 202
- Esztergom, esztergomi főegyházmegye, esztergomi érsek, esztergomi kúria, esztergomi érsekség csehszlovákiai része 13, 17, 18, 18j, 19, 24, 25j, 27, 30, 37, 41, 41j, 42, 43, 44, 45, 46, 46j, 47, 53, 55, 56, 71, 84, 85j, 86j, 87, 87j, 88, 92j, 96, 103, 104, 117, 132, 137, 148, 150, 153, 154, 155, 156, 182, 184j, 185j, 190j, 194, Strigonia 87j, 169, 184, 185, 186, 202, 236
- Fejér vármegye 113j
- Franciaország, francia, franciaországi 16, 46, 51, 80, 90j, 101j, 178, 188j
- Genf, genfi 51, 79, 115, Ginevra 178, 213
- Győr, győri püspök 104, 148, 150
- Gyulafehérvár 151
- Haiti 148, 177j
- Hága, hágai 33, 58, 115, Aia 213
- Hollandia, hollandiai apostoli nuncius 11, 16, 34, 34j, 58, 64, 66, 111, 150, 153, Olanda 163, 164, 209
- Honduras 15, 15j
- Innsbruck 150
- Institutum Teutonicum (Róma) – jelenleg: Pontificio Istituto S. Maria dell'Anima 103j
- Jachimov 80
- Jeruzsálem 148
- Jugoszlávia 64, 80, 163, Jugoszlavia 178
- Justinianopolis 16
- Kanadai magyarok 149
- Kalocsa, – püspök, – püspökség, – adminisztrátor, – káptalan 13, 18j, 26, 30, 37, 41, 41j, 66j, 67, 68, 71, 108, 148, 149, 154, 206, Colocsa 166, 169
- Kaplony 150
- Kaposszentbenedek 66, 164
- Kaposvár 66, 164
- Kassa, kassai egyházmegye 28, 89, Kosice 187j
- Kenderes 22j
- Kolozsvár 66, 150, 152, 164
- Komárom 150, 151
- Konstantinápoly 59, 59j
- Laterán, lateráni szerződés 19, 20
- Lecco 11
- Lequieto (Lequitio, Lekeitio) 69, 69j, 167, 167j
- Lengyelország, lengyel 16, 64, 98, 122, Polonia 163, 196, 220
- Locarno 69, 69j, 167, 167j
- Lombardia 11
- Magyar Kollégium (Róma) – 117
- Magyar Kultúra Szerkesztősége (Budapest, VIII. Horánszky u. 10.) 135, 234
- Magyarország, Magyar Királyság, Királyi Kormány, Magyarország Kormányzója, Magyar

- Tanácsköztársaság, Csonka-Magyarország, Regni Hungarici – lásd még: Ungheria 7, 8, 9, 10, 13, 15, 16, 18, 19, 20, 21, 23, 24, 25, 26, 27, 29, 30, 31, 34, 35, 37, 38, 39, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 64, 65, 66, 66j, 67, 69, 72, 73, 74, 76, 78, 80, 82, 83, 83j, 84, 84j, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 94, 95, 96, 97, 99, 100, 101, 102, 103, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 112j, 113j, 114, 117, 118, 119, 119j, 120, 121, 122, 123, 125, 126, 129, 130, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142j, 143, 144, 147, 148, 149, 150, 151, 153, 154, 187
- Mallorca, mallorcai általános helynök 140, 150, 153, 238, 239
- Marcali 153
- Mátra (hegység) 24
- Mexikó, Mexikó olaszországi követe, mexikói püspöki kar 69, 106, 107j, 115, 115j, Messico 204, 212, 213j
- Mérk, mérki apostoli kormányzóság, mérki plébánia 120, 153, 218
- Milánó (Milano) (Olaszország), milánói pátriárka 5, 11, 12j, 16, 34, 58, 59j, 86, 151, 155, 184
- Miskolc, Lillafüred 24
- Miskolci Apostoli Excarhátus 152
- Mohács, mohácsi csata 22, 38, 41, 68, 69, 166, 167
- Munkács 152
- Murakeresztúr 24
- München 58, 152, 153
- Nagyszombat (Trnava), apostoli kormányzóság – lásd még: Esztergomi Főegyházmege 46j, 133, 231
- Nagyvárad, Nagyváradai Egyházmegye, nagyváradai káptalan, Oradea, nagyváradai egyházmegye Magyarországra maradt része 25, 28, 54, 89j, 104, 106, 109, 111, 119, 120, 120j, 121, 148, 151, 157, 219, Oradea (Mare) 119, 187j, 217, Gran Varadino, Granvaradino 144j, 202, 204, 207, 209, 217, 217j, 218,
- Nepomuki Szent János Kollégium (Róma) 85
- New York, New York Állam 19, 23j, 156
- Németország, németországi 12, 16, 59, 64, 148, 150, 151, Germania 12j, 59j, 155, 163
- Ñyitra 152
- Olaszország, olaszországi, Olasz Szociális Köztársaság, Quirinale 16, 18, 20, 52, 75, 76, 78, 79, 80, 93, 107, 115, 122, 137, 149, 151, Italia 86, 173, 174, 177, 178, 184, 191, 205, 220, 234, 236
- Olginate 34, 34j, 58
- Oroszország 73, Russia 171
- Osztrák–Magyar Monarchia 18, 147, 150
- Örményország, örmény kérdés 115, 115j
- Pannonhalma, pannonhalmi főapát, pannonhalmi főapát 13j, 14, 18j, 46, 87j, 90j, 91, 154, 157, 188, 188j
- Párizs 147
- Peru 149
- Pest vármegye 113j
- Pécs, pécsi püspök, pécsi apostoli kormányzó 13, 26, 37, 41, 43, 65, 65j, 66j, 67, 68, 70, 85, 104, 137, 151, 154, 157, 183, Cinque Chiese 163, 164, 165, 166, 168, 202
- Portopalo di Capo Passero 67j
- Portugália 149, 150
- Pozsony 148, 152
- Prága 38, 133, 231, 237
- Ptolemais, olaszul: Tolemaide (Libia) 11, 16, 58, 64, 90, 151, 162
- Püspöknádasd 151
- Románia, Román Királyság, romániai egyházmegyék, román egyházmegyék magyar részei, román követ 33j, 46j, 54, 66, 80, 107, 108, 109, 111, 119, 119j, 121, 149, 153, 187j, 205, 206, Rumania 164, 173, 178, 207, 218
- Róma, római, római katolikus 7, 9, 10, 11, 12, 13, 14j, 15, 16, 19, 20j, 21, 21j, 22, 23, 26, 28, 33, 33j, 34, 35, 36, 36j, 37, 37j, 38, 39, 40, 41, 41j, 42, 43, 45, 45, 46, 47, 48, 50, 51, 52, 53, 55j, 57, 59j, 65, 66j, 67, 70, 72, 78, 79, 80, 85, 86j, 87j, 88, 90j, 99j, 102, 103, 103j, 108, 109, 114, 116j, 117, 134, 135, 136, 137, 139, 142, 148, 150, 152, 154, 155, 156, 157, 163, 164, 165, 168, 169, 170, 176, 177, 177j, 178, 183, 184, 184j, 185, 188j, 201, 211, 212, 213j, 232, 233, 234, 235, 237
- Római Királyi Egyetem (Regia Università di Roma) 137j, 235j
- Rozsnyó, rozsnyói egyházmegye 28, 89j, Roznava 187j

- San Fedele plébánia 11, 16, 34, 58
- Santiago de Compostela 140, 238
- Spanyolország, spanyol, spanyol nunciatúra 18, 23, 23j, 24, 37j, 69j, 108, 138, 138j, 140, 149, 150, 153, 236, 237, 238
- Svájc 69j, 154
- Szatmár, szatmári egyházmegye, Satu Mare, Satu-Mare, szatmári apostoli kormányzóság** 28, 54, 89j, 106, 109, 110, 119, 119j, 120, 121, 148, 151, 153, 187j, 204, 207, 208, 209, 217, 217j, 218, 219
- Szatmárnémeti 148
- Szeged 4, 24, 28, 46j, 74, 105, 120, 149, 172, 203
- Szekszárd 26
- Szentendre 150
- Szentes 66, 164
- Szent Anzelm Bencés Prímás Apátság (Róma), Abbazia Primaziale S. Anselmo a Roma 90j, 188j
- Szentföldi Ferencs Kustódia 148
- Székesfehérvár, székesfehérvári püspök, Albareale, Alba Reale 28, 30, 37, 44, 45, 85, 87, 87j, 103j, 118j, 119j, 143j, 152, 153, 154, 183, 185, 185j, 216
- Tatabánya** 18
- Temesvár (Timisoara), temesvári egyházmegye 46j, 120, 121, 149, 218
- Tihany, tihanyi bencés apátság, tihanyi kálvária 43, 113j, 211j
- Törökország, Turchia 167
- Trianon, trianoni 7, 9, 12, 13, 17, 18, 18j, 21, 24, 25, 28, 31, 39, 39j, 77, 113, 113j, 121, 138, 138j, 149, 152, 153, 175, 211, 219, 237
- Trnava (Nagyszombat), apostoli kormányzóság – lásd még: Esztergomi Főegyházmegye 46j, 133, 231
- Ungheria** – lásd még: Magyarország 63, 64, 64j, 65, 65j, 68, 68j, 69, 69j, 70, 71, 71j, 72, 73j, 75, 75j, 78, 78j, 79, 82, 82j, 84, 84j, 89, 90, 90j, 92, 92j, 93, 93j, 94, 94j, 95, 95j, 97j, 99, 101, 101j, 103, 103j, 105, 105j, 106, 107, 107j, 109, 109j, 110, 110j, 111, 111j, 112, 112j, 114, 115, 115j, 116, 116j, 117, 117j, 119, 119j, 121, 125, 127, 127j, 128, 130, 131, 132, 134, 138, 138j, 139, 140, 140j, 141, 161, 162, 162j, 163, 163j, 164, 165, 166, 166j, 167, 167j, 168, 169, 169j, 170, 170j, 171, 171j, 172, 173, 173j, 174, 176, 176j, 177, 177j, 178, 179, 180, 180j, 181, 182, 182j, 183j, 184, 184j, 185, 186, 186j, 187, 187j, 188, 188j, 189, 189j, 190, 190j, 191, 191j, 192, 192j, 193, 193j, 194, 195, 195j, 197, 198, 199, 199j, 200, 200j, 201, 201j, 202, 203, 203j, 204, 205, 206, 207, 207j, 208, 208j, 209, 209j, 210, 210j, 211, 211j, 212, 212j, 214, 214j, 215, 215j, 217, 217j, 218, 219, 220, 220j, 222, 223, 224, 224j, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 232j, 233, 234, 235, 235j, 236, 237, 238, 238j, 239, 240, 240j, 241, 242
- Vatikán (Vatikánváros), Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja, Propaganda Fide, Pro Ecclesia Orientali, Vatikáni Titkos Levéltár, Vatikáni Apostoli Levéltár, Keleti Kongregáció Levéltára, Vatikáni Apostoli Könyvtár, Vatikáni Államtitkárság Államközi Kapcsolatok Szekciójának, Szerzetesi Kongregáció, Szent Officium, Szent Zsinati Kongregáció, Vaticano** – lásd még: Apostoli Szentszék 8, 10, 12, 13, 14, 17, 18, 19, 20, 23, 26, 27, 28, 36, 36j, 41, 42, 44, 48, 63, 67, 68j, 70, 80, 83, 85, 89, 90j, 97j, 101, 104, 105, 110j, 115j, 116, 116j, 122, 122j, 132, 134j, 135, 136, 142j, 143, 149, 155, 161, 165, 166j, 177j, 178, 180, 184j, 186, 195j, 199, 200j, 202, 203, 205, 213j, 214, 231, 233, 240j
- Vác, váci püspök, váci egyházmegye, Vacz 28, 37, 86j, 91j, 113j, 114, 148, 149, 184j, 189j, 211
- Versailles, versailles-i 39, 52
- Veszprém, veszprémi püspök, veszprémi püspökség, veszprémi egyházmegye 28, 53, 66, 103, 104, 113j, 116j, 149, 152, 153, Vescovo de Vesprimia 164, 201, 201j, 202, 214
- Veszprém megye 113j
- Villa San Carlo (Lombardia, Olaszország) 11, 16, 34j
- Zala vármegye** 113j
- Zirc, zirci apát 18, 25, 25j, 148
- Zurány 152